ГЛОСАРІЙ КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Червень 2025

ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:
Для розповсюдження в Збройних Силах України і інших складових сил оборони держави. Виготовлення копій здійснюється з дозволу розробника військової публікації.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
Департамент кадрової політики
Міністерства оборони України
Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

ГЛОСАРІЙ

КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Київ
Видавництво Ліра-К
2025

УДК (038)005.95:355.2
Г52

Усі права застережено.
Копіювання, сканування, запис на електронні носії і т. п. будь-якої частини видання заборонено

Рекомендовано до друку
Засіданням наукової ради Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил України
(протокол № № 6 від 25 червня 2025 року)

Засіданням наукової ради Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України
(протокол № 6 від 23 травня 2025 року)

Рецензенти:
І.М. Ткач – доктор економічних наук, професор;
О.В. Дейнега – доктор військових наук, професор;
О.П. Вербовенко – кандидат наук з державного управління

Клят Юрій, Семененко Олег, Андрусяк Марк та ін.
Г52 **Глосарій** кадрового менеджменту та мобілізаційної роботи у Збройних Силах України. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. – 258 с.
ISBN 978-617-8633-95-0

Глосарій містить понад 2000 найуживаніших понять, які застосовуються в кадровому менеджменті та мобілізаційній роботі Збройних Сил України. Глосарій кадрового менеджменту та мобілізаційної роботи у Збройних Силах України є системно структурованим довідковим ресурсом, що відображає актуалізовану термінологію у сфері військового управління в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

Упорядкування та уніфікація термінів у сфері кадрового менеджменту і мобілізаційної роботи має фундаментальне значення для забезпечення інституційної стійкості, кадрової спроможності та залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України. Водночас, запропонований глосарій слугує інструментом методологічного зближення національної системи військового управління з підходами і стандартами держав-членів НАТО, відповідаючи на виклики сучасної війни та сприяючи поступовій гармонізації з євроатлантичними безпековими структурами.

Це видання адресоване фахівцям по роботі з персоналом, мобілізаційної та організаційно-штатної роботи, науковцям, аналітикам оборонного сектору, а також представникам державної влади, залученим до формування та реалізації політики у сфері національної безпеки і оборони.

УДК (038)005.95:355.2

ISBN 978-617-8633-95-0

© Колектив авторів, 2025
© Видавництво Ліра-К, 2025

ПЕРЕДМОВА

Актуальність вивчення проблем термінології військової справи обумовлена швидким та безперервним поповненням термінологічної лексики новими мовними одиницями, що дає вченим важливий з погляду загальної лексикології матеріал. Сучасний етап розвитку нашої держави, позначений героїчним протистоянням збройній агресії російської федерації, вимагає від сектору безпеки й оборони не лише високої оперативної підготовки, а й впорядкованості та обізнаності у правових, управлінських та мобілізаційних аспектах. Саме в цих умовах виникає нагальна потреба у впровадженні системного підходу до формування термінологічної бази кадрового менеджменту та мобілізаційної роботи Збройних Сил України.

Кадровий менеджмент, як ключовий елемент державного управління в секторі оборони, формує основи ефективної роботи всієї системи Збройних Сил України. Своєю чергою, мобілізаційна робота є важливим інструментом забезпечення національної безпеки, особливо в умовах широкомасштабної війни. Однак їхній успіх безпосередньо залежить від точного розуміння термінів і понять, які формують концептуальну та нормативну основу цих напрямів.

Пропонований глосарій є провідним ресурсом для військових фахівців, науковців, державних службовців і всіх, хто причетний до розвитку системи державного військового управління. Його створення стало можливим завдяки ретельному аналізу існуючих нормативно-правових актів, наукових праць та практичного досвіду ведення кадрової й мобілізаційної роботи в умовах російсько-української війни.

Окремо слід наголосити, що в умовах, коли російська федерація веде війну проти України, не лише фізична, а й інформаційна протидія набуває виняткового значення. Правильне й уніфіковане використання термінології сприяє зменшенню ризику непорозумінь, підвищенню ефективності управлінських рішень та забезпеченню єдності у сприйнятті завдань усіма рівнями військового командування.

Упевнений, що глосарій стане надійним підґрунтям для підвищення якості роботи кадрових і мобілізаційних підрозділів, зміцнення інституційної спроможності Збройних Сил України та забезпечення належної обороноздатності нашої держави.

Директор Департаменту кадрової політики
Міністерства оборони України — *Марк Андрусяк*

СТРУКТУРА ГЛОСАРІЮ

1. Слова і словосполучення у глосарії подано в алфавітному порядку.

2. Словосполучення у термінах глосарію, за винятком топонімів та сталих термінів, наведені, порядку головне слово – прикметники (наприклад: "Менеджмент кадровий", "Звання військові"), а у найбільш вживаному порядку словосполучення надані посилання до основного порядку, наприклад:

ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ *(див. "звання військові")*

3. Для споріднених словосполучень вказується тільки одне найбільш вживане словосполучення, а для інших – посилання на нього, наприклад:

ПЕРСОНАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент кадровий")*

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ *(див. "менеджмент кадровий")*

4. Для деяких слів і словосполучень подано в дужках їхній аналог іноземною мовою, наприклад:

КОМБАТАНТ *(англ. – combatant)***.** Особа, яка…

5. Деяким словосполученням в дужках наводяться їх аналоги та скорочення, які застосовуються в збройних силах країн членів НАТО, наприклад:

КОМАНДУВАЧ ОБ'ЄДНАНИМИ СИЛАМИ *(joint force commander, JFC)***…**

6. Для деяких слів у дужках зазначено їхнє походження, наприклад:

ОПТИМІЗАЦІЯ *(від латин. optimus – найкращий)***.** Процес…

ТОЛЕРАНТНІСТЬ *(від лат. tolerantia – терпіння)***.** Різновид…

7. Слова і словосполучення, які мають різне тлумачення, подано під номерами, наприклад:

ПІДГОТОВКА МОБІЛІЗАЦІЙНА. 1. Комплекс заходів, які проводяться у мирний час з метою завчасної підготовки економіки країни, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, збройних сил, інших військових формувань, територій, створюваних на воєнний час спеціальних формувань і органів до виконання завдань із захисту від збройного нападу і задоволення потреб держави та населення у воєнний час. 2. Комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, збройних сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

8. Для слів, які мають однакове тлумачення, але різне літерне написання, надається посилання на найбільш вживане написання, наприклад:

АГНОСІЯ *(див. "агнозія")*

СКОРОЧЕННЯ

Букв.	– буквально
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
англ.	– англійська мова
грецьк.	– грецька мова
давногрецьк	– давньогрецька мова
оргштатна	– організаційно-штатна
ООН	– Організація Об’єднаних Націй
латин.	– латинська мова
араб.	– арабська мова
фр.	– французька мова
ССпО	– Сили спеціальних операцій
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
ВДУ	– Воєнна доктрина України
ВНП ЗВО	– військовий навчальний підрозділ закладу вищої освіти
ВОС	– військово-облікова спеціальність
ВЦА	– військово-цивільні адміністрації
див.	– дивись
ЕОМ	– електронна обчислювальна машина
заст.	– застаріле словосполучення (слово)
ЗВО	– заклад вищої освіти
ЗМУ	– засоби масового ураження
ЗС України	– Збройні Сили України
ЗФПВО	– заклад фахової передвищої військової освіти
НЦ	– навчальний центр
СВО	– система військового обліку
Міноборони	– Міністерство оборони
СУ	– суб’єкт управління
СБіО України	– Сектор безпеки і оборони України
ОУ	– об’єкт управління
ТРЧ	– тимчасова резервна частина
ТЦК та СП	– територіальний центр комплектування та соціальної підтримки

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА

Аа	**Бб**	**Вв**	**Гг**	**Ґґ**	**Дд**	**Ее**	**Єє**	**Жж**	**Зз**	**Ии**
Іі	**Її**	**Йй**	**Кк**	**Лл**	**Мм**	**Нн**	**Оо**	**Пп**	**Рр**	**Сс**
Тт	**Уу**	**Фф**	**Хх**	**Цц**	**Чч**	**Шш**	**Щщ**	**ь**	**Юю**	**Яя**

А

АБІЛІТАЦІЯ. Система заходів, спрямованих на опанування особою знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування.

АБРЕВІАТУРА. 1. Тип складноскорочених слів, що утворюється з алфавітних назв початкових букв словосполучень, напр. ВСЕС – відкрита соціально-економічна система. 2. Складноскорочені слова, які складаються з початкових елементів словосполучень, напр. Генштаб – ГЕНЕРАЛЬНИЙ штаб.

АБСТИНЕНЦІЯ. Здатність людини стримуватися, утримуватися від чогось (алкоголю, паління), що характеризується певними незручностями, відчуттям дискомфорту і потребує вольових зусиль.

АБСТРАКЦІЯ. Підсумок, узагальнення результатів споглядання, спостереження, первісного описування об'єкта вивчення, дослідження.

АБУЛІЯ *(від гр. abulia – нерішучість).* Патологічне порушення психічної регуляції дій. Виражається у відсутності стимулів до діяльності, нездатності прийняти рішення і здійснити правильну дію, хоча її необхідність усвідомлюється.

АВАНТЮРИЗМ. Поведінка будь-якої особистості чи групи осіб, що характеризується ігноруванням реальності, невиправданим ризиком і волюнтаризмом, нечіткістю й невизначеністю намірів, безпринципністю, здійснювана без урахування реальних сил і конкретних обставин.

АВТОБІОГРАФІЯ *(від гр. autos – сам, bios – життя, grapho – пишу). Букв.*: власний життєпис.

АВТОКРАТ. Керівник з необмеженою владою.

АВТОКРАТИЧНИЙ КЕРІВНИК *(див. "керівник автократичний")*

АВТОКРАТІЯ. Управління, зорієнтоване на створення замкненого господарського життя, уособлення в економічній системі. *(Див. також* **"***автократія")*

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. Створення загальної цифрової системи обліку та управління персоналом ЗС України (у перспективі – СО) й інтеграція автоматизованих систем обліку та управління персоналом до всіх необхідних державних реєстрів.

АВТОМАТИЗМ (автоматизм неусвідомлюваний) *(від гр. auto-matos – самочинне діяння)***.** Дії, які реалізуються без прямої участі свідомості і відбуваються ніби "самі по собі", без свідомого контролю. Тому немає необхідності орієнтуватися у стереотипних випадках, і в самій ситуації, і в процесі виконання відповідних операцій. Виникнення такої ситуації одразу дає поштовх усій послідовності операцій. Виділяють А. моторний, мовний та інтелектуальний – у сферах рухів, сприйняття і розумовій. У нормі всі види А. виступають як компоненти свідомо регульованих дій, а їхнє відокремлення вказує на патологію.

Вивчення А. здійснюється як у загальній психології – під час дослідження формування навичок, так і в прикладній психології.

АВТОМАТИЗМ НЕУСВІДОМЛЮВАНИЙ *(див. "автоматизм")*

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА *(див. "система автоматизована")*

АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ *(див. " система управління автоматизована ")*

АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ. Самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти в ухваленні рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених законодавством України.

АВТОНОМІЯ. Право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності в ухваленні рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом України "Про освіту".

АВТОР ВИНАХОДУ. Фізична особа, яка своєю творчою працею створила науковий, художній чи інший твір.

АВТОРИТАРИЗМ *(від фр. autoritarisme, латин. autaritas)***.** 1. Державно-політичний режим, стиль громадського життя, що характеризується зосередженням влади в руках однієї особи або окремої групи, обмеженням, звуженням політичних прав і свобод громадян і суспільно-політичних організацій, суворою регламентацією їхньої активності, різким обмеженням прерогатив і повноважень представницьких установ. Це режим беззаперечного підпорядкування владі, жорсткого примушення дотримуватися непопулярних законів і рішень. Якщо тоталітаризм є пануванням свавільного беззаконня, то А. – суспільство жорстких законів, дотримання яких влада домагається силовими методами; це суспільний лад, де закон підпорядкований владі. 2. Управління, засноване на посиленні особистої влади, перебільшенні ролі менеджера, концентрації ключових повноважень у першої особи в системі управління.

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ *(див. "стиль авторитарний")*

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва авторитарний")*

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ *(див. "стиль керівництва авторитарний")*

АВТОРИТАРНІСТЬ *(від латин. auctoritas – влада)***.** 1. Соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її прагнення максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів по взаємодії та спілкуванню. Пов'язана з такими особистісними рисами, як агресивність, завищені самооцінка і рівень вимог, схильність до наслідування стереотипів, слабка рефлексія та ін. У поведінці зазвичай проявляється як прагнення будь-якими засобами домогтися домінуючого положення в групі, зайняти максимально високу позицію у структурі

влади. Особливо А. проявляється в автократичному тиску керівника або лідера на підлеглих, в усуненні інших людей від участі у вирішенні важливих питань. 2. Особистісна характеристика, що проявляється сукупністю таких рис, як реакційність, консерватизм, агресивність, владність.

АВТОРИТЕТ *(від латин. auctoritas – влада, вплив)***.** 1. Вплив, впливовість індивіда, що залежать від стану, статусу чи посади, яку він посідає. У цьому значенні в соціальній психології це поняття нерідко співвідноситься з поняттям про владу. 2. Визнання за індивідом права на ухвалення рішення в умовах спільної діяльності. У цьому значенні поняття не завжди збігається з владою: авторитетом може користуватися людина, котра не наділена відповідними повноваженнями, але яка є свого роду моральним еталоном і тому має високий ступінь референтності для оточуючих. А. такого індивіда обумовлений його ідеалізацією в очах інших і значущістю його діяльності. 3. Вплив індивіда, заснований на займаній ним посаді; визнання за індивідом права на ухвалення відповідального рішення в умовах спільної діяльності. 4. Загальновизнаний вплив окремої людини або колективу, організації у різних сферах суспільного життя, що ґрунтується на знаннях, високих моральних якостях, досвіді. 5. Вплив або здібності лідера спонукати інших до виконання посадових обов'язків; загальновизнане значення, вплив, яким користується особа або організація завдяки особливим якостям і заслугам. А. для менеджера є обов'язковою умовою ефективного управління. А. – одна з форм здійснення влади, впливу, загальне визнання, заслужена довіра. Розрізняють формальний А., що ґрунтується на посаді, яку обіймає керівник, і неформальний (особистий), заснований на знаннях, моральних якостях, досвіді. 6. Загальновизнаний неформальний вплив особистості (групи, організації) на оточуючих через сталу систему соціально-психологічних стосунків. 7. Високий статус особистості в групі, колективі.

АВТОРИТЕТ ЕКСПЕРТА. Особливий вид впливу, який людина здійснює на інших, тому що володіє унікальними і цінними знаннями або релевантною інформацією. А. е. зростає у високотехнологічних галузях і там, де виникає попит на висококваліфіковані кадри. За правом або за здібностями А. е. стає джерелом впливу в більшості сучасних організацій, а в нових та інноваційних галузях на зміну традиційній і легітимній владі приходить науково-технічне знання (управління на базі знань). Проявляється в довірі людей, їхній готовності до співробітництва, добровільному і свідомому підкоренню.

АВТОФІЛІЯ *(від гр. autos – сам і phileo – люблю).* Самозамилування.

АГЕНТ ВИКОНАВЧИЙ *(англ. – executive agent (EA)***.** Термін, що використовується для підтвердження делегування повноважень Міністром оборони або заступником Міністра оборони підлеглому, який діє від імені Міністра оборони.

АГЛЮТИНАЦІЯ *(від латин. agglutinare – приклеювати)***.** Один із способів створення образів уяви. В одному образі поєднуються будь-які якості, властивості, частини. Результатом може стати досить вигадливий образ, іноді далекий від реальності.

АГНОЗІЯ *(від гр. ά – заперечна частка і gnosis – знання, пізнання)***.** Стан, за якого мозок не може розшифрувати інформацію, яка надходить від нормально функціонуючих рецепторів; порушення різних видів сприйняття, що виникає при ураженнях мозку.

АГНОСІЯ *(див. "агнозія")*

АГОРАФОБІЯ *(від гр. agora – площа і phobos – страх)***.** Різновид неврозу, що характеризується відчуттям страху перед відкритим простором та ін. *(Див. також "фобія").*

АГРАВАЦІЯ *(від латин. aggravare – робити важче, обтяжувати)***.** Перебільшення індивідом важкості насправді існуючої хвороби, її симптомів або хворобливості свого стану. До А. схильні суб'єкти з істероїдною акцентуацією або ті, хто страждає на психопатичні захворювання, а також люди похилого віку з вираженими змінами психіки. А. варто відрізняти від симуляції.

АГРАФІЯ *(від гр. а – заперечна частка і grapho – пишу)***.** Порушення здатності писати, що виникають у разі різних розладів психіки під час писемної мови. Проявляються або як повна втрата здатності писати, або як грубе перекручування слів, пропуски складів і літер, як нездатність сполучити літери та склади в слова тощо.

АГРЕСИВНІСТЬ *(від фр. agressif – агресивний)***.** 1. Стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки. Рівні її визначаються як навчанням у процесі соціалізації, так і орієнтацією на культурно-соціальні норми, найважливіші з яких – норми соціальної відповідальності та норми відплати за акти агресії. Важлива роль належить і таким ситуативним змінним: тлумаченню намірів оточуючих, можливості отримання зворотного зв'язку, провокуючому впливу зброї та ін. 2. Емоційний стан і риса характеру особистості, одна з форм реагування людини на різноманітні несприятливі у фізичному і психічному відношенні життєві ситуації, які викликають імпульсивність активності поведінки, афективність переживання – гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичну чи моральну травму та інші подібні стани. 3. Одна з природжених установок, що корениться в садистичній фазі лібідо. Виражається в прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на завдавання ушкоджень або на знищення об'єкта наступу.

АГРЕСІЯ *(від латин. aggressio – напад)***.** 1. Індивідуальна чи колективна поведінка або дія, спрямована на заподіяння фізичної чи психічної шкоди або навіть на знищення іншої людини чи групи. Основні форми – А. реактивна, А. ворожа, А. інструментальна та автоагресія. Форми А., що розвиваються в таких масових соціальних явищах, як терор, геноцид, расові, релігійні та ідеологічні зіткнення, звичайно супроводжуються процесами психічного зараження і взаємної індукції, стереотипізацією уявлень у створюваному "образі ворога". Готовність до агресивної поведінки розглядається як стійка риса особистості – агресивність. Деякі прояви А. й автоагресії можуть бути ознакою розвитку патопсихологічних змін особистості (збудлива психопатія, параноя, епілепсія та ін.). 2. Застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності *(див. "територіальна цілісність держав")* чи політичної неза-

лежності іншої держави, чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (ООН). Таке визначення терміна міститься в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН 1974 р., яка називається "Визначення агресії" (ст. 1) .

АГРЕСІЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНА. Відрізняється тим, що мета дії суб'єкта, який виявляє агресію, нейтральна і агресія використовується лише як засіб для досягнення цієї мети.

АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКА ЗБРОЙНА. Війна, спричинена опосередкованим застосуванням збройної сили рф проти суверенітету і територіальної цілісності України.

АГРЕСІЯ РЕАКТИВНА. Виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію і супроводжується емоційними станами гніву, ворожості, ненависті та ін.

АГРЕСІЯ ФІЗИЧНА. Використання фізичної сили проти інших осіб, напади на інших.

АД'ЮНКТ. 1. Особа офіцерського складу, яка навчається в ад'юнктурі навчального закладу для здобуття ступеня доктора філософії. 2. Особа, яка зарахована до вищого військового навчального закладу для здобуття ступеня доктора філософії. 3. **У**чений, який проводить наукові дослідження у рамках підготовки в ад'юнктурі вищого військового навчального закладу / військовій науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії.

АДАПТАНТ *(від латин. adaptatio – пристосування)***.** Молодий фахівець у період адаптації до норм колективу, в який він потрапляє, входження у тонкощі роботи, звикання вирішувати творчі задачі.

АДАПТАЦІЯ *(від латин. adaptacio – пристосування)***.** 1. Пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Виділяють різні фази процесу А. до незвичайних екстремальних умов: фазу початкової декомпенсації і наступні фази часткової, а потім і повної компенсації. Зміни, що супроводжують А., відбуваються на всіх рівнях організму – під молекулярного до психологічної регуляції діяльності. 2. Пристосування системи та її окремих елементів до динамічно-змінних умов зовнішнього середовища. Соціальна А. – процес засвоєння особою різноманітних норм щодо соціальної групи, суспільства; форма розвитку, за якого зберігаються функції організації, шляхом гнучкого пристосування до зовнішнього середовища. 3. Процес активного пристосування особистості або соціальної групи до соціального середовища. 4. Процес пристосування організму, особистості до зміни оточуючих умов життя, діяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов для нормального функціонування у незвичних умовах. А. індивіда до нових умов середовища чи виду діяльності – складний багатофакторний процес взаємодії між актуальним рівнем розвитку особистості, її можливостями і новими вимогами середовища до неї, а також результат цього процесу.

АДАПТАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНА. Засвоєння ролі та організаційного статусу робочого місця та підрозділу в загальній організаційній структурі, а також

розуміння особливостей організаційного та економічного механізму управління організацією.

АДАПТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ. Процес пристосування найнятого персоналу до традицій і норм колективу компанії; а також сукупність заходів, спрямованих на ліквідацію конфліктів і скорочення терміну проходження цього процесу. Вона є індикатором успішності або невдач роботи з пошуку, добору і наймання персоналу.

АДАПТАЦІЯ ПРАЦІВНИКА. Процес його пристосування до змісту й умов трудової діяльності у безпосередньому соціальному середовищі, удосконалення ділових і особистих якостей працівника.

АДАПТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА. 1. Науково обґрунтована система заходів, що забезпечує входження, оволодіння та досягнення особою професійної майстерності у конкретному виді професійної діяльності на конкретному робочому місці. 2. Пристосування, звикання людини до вимог професії, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання професійних функцій. Вимірюється соціологічними методами за допомогою таких показників, як кількісний і якісний рівні виконання професійно-виробничих операцій, кількісні і якісні показники результатів праці, сформованість і розвиток ціннісного ставлення до своєї професії, орієнтація на підвищення кваліфікації і професійного просування та ін.

АДАПТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА. Система заходів, спрямованих на формування в особи здатності пристосовуватися до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв шляхом прищеплення їй норм і цінностей цього суспільства.

АДАПТАЦІЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА. Пристосування до нових фізичних та психологічних навантажень, фізіологічних умов праці.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА. 1. Пристосування індивіда чи групи людей до умов та вимог соціального середовища. 2. Узгодження самооцінок і побажань суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціального середовища. 3. Процес і результат активного пристосування індивіда або соціальної групи до вимог та очікувань учасників нової або зміненої соціальної системи. Суб'єктом А. с. може бути індивід чи соціальна група.

У А. с. виділяють дві форми:

а) активну, коли суб'єкт прагне впливати на середовище з метою його зміни (наприклад, зміни цінностей, форм взаємодії й діяльності, яку він має опанувати);

б) пасивну, коли суб'єкт не прагне до такого впливу і зміни. Показниками успішної А. с. є високий соціальний статус індивіда (прошарку, групи) в цьому середовищі, його психологічне задоволення цим середовищем загалом і його найбільш важливими елементами (зокрема, задоволення роботою, її умовами і змістом, винагородою, організацією).

Показниками низької А. с. є переміщення суб'єкта в іншу соціальне середовище (текучість кадрів, міграція, розлучення), аномія і поведінка, що відхиляється. Успішність А. с. залежить від характеристики середовища і суб'єкта.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА. Пристосування до відносно нового соціуму, нормам поведінки та взаємостосункам у новому колективі.

АДАПТАЦІЯ. ПСИХІЧНА Психічне явище, що пов'язане з перебудовою психіки відповідно до вимог нових умов оточуючого середовища. Основним механізмом П. а. є процес ламання старого динамічного стереотипу і формування нового. Труднощі у процесі П. а. можуть знизити ефективність діяльності, викликати психічні розлади.

АДАПТИВНА СТРУКТУРА *(див. "структура адаптивна")*

АДАПТИВНІСТЬ ЛІДЕРА ДО СИТУАЦІЇ. У менеджменті одна з головних вимог до лідерів, які мають узгоджувати власну поведінку відповідно до вимог навколишнього середовища. Важливим аспектом адаптивності є вміння правильно вибирати процедуру ухвалення рішень для кожної окремої проблеми.

АДАПТИВНІСТЬ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ. Спроможність системи управління своєчасно перебудовуватися відповідно до змінних умов середовища.

АДЕКВАТНА ПОВЕДІНКА *(див. поведінка адекватна)*

АДЕКВАТНІСТЬ *(від латин. adaegguatus – прирівняний, рівний, відповідний)***.** Відповідність людських відчуттів, уявлень, думок пізнаваному об'єкту.

АДЕПТ *(від латин. adeptus – що досяг)***.** Має три значення: 1) в інженерній психології – людина, яка має прихильність до певної професії та опановує її. Залежно від типу професії фаза А. може бути багаторічною або короткочасною; 2) посвячений у таємниці якого-небудь вчення, секти; 3) ревний прихильник якого-небудь вчення, ідеї.

АДМІНІСТРАТИВНА ПОСЛУГА *(див. "послуга адміністративна")*

АДМІНІСТРАТИВНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ *(див. "функція організації адміністративна")*

АДМІНІСТРАТИВНЕ КЕРІВНИЦТВО ЗС УКРАЇНИ *(див. "керівництво ЗС України адміністративне")*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ КОНТРОЛЬ *(див. "контроль адміністративний")*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент адміністративний")*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПІДХІД *(див. "підхід адміністративний")*

АДМІНІСТРАТИВНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ *(див. "методи управління адміністративні")*

АДМІНІСТРАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ *(див. "управління адміністративно-організаційне")*

АДМІНІСТРАЦІЇ ВІЙСЬКОВІ. Тимчасові державні органи, що можуть утворюватися на територіях, на яких запроваджено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного

стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

АДМІНІСТРАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНІ (ВЦА). Тимчасові державні органи управління, які діють на території антитерористичної операції та/або операції Об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях. Закон визначає, що ВЦА "діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу ЗС України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії російської федерації, зокрема проведення антитерористичної операції". ВЦА формуються з військовослужбовців.

АДМІНІСТРАЦІЯ *(від латин. adminsstrario)***.** 1. Управлінська діяльність державних органів. 2. Організаційна діяльність у сфері управління. 3. Посадові особи, персонал якоїсь установи.

АДМІНІСТРУВАННЯ. 1. Керування певною ланкою діяльності на основі компетентності і єдиноначальництва, виконання функцій лінійного управління стосовно керованого об'єкта на основі персоніфікації; вирішення проблем переважно адміністративними засобами і методами, спираючись на формальні повноваження. 2. Поняття, що поширюється на управління державними установами або використовується з метою визначення процесів керування діяльністю апарата управління підприємства. 3. Організаційно-розпорядча діяльність менеджерів й органів управління (аналог керівництва у дещо вужчому сенсі).

АДХОКРАТИЧНА ІННОВАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ *(див. "організація адхократична інноваційна")*

АДХОКРАТІЯ. Органічна структура з малим ступенем формалізації поведінки та високим рівнем горизонтальної спеціалізації робітників згідно з їхнім фахом, тобто організаційні утворення, що займаються всіма тими новими питаннями, які або провалюються в бюрократичні ущелини, або зачіпають так багато бюрократичних рівнів, що зовсім не зрозуміло, хто конкретно має робити, й, отже, ніхто нічого не робить. Зміст адхократії становлять дрібні організаційні одиниці, що виступають під різними ярликами: ентузіасти, команди, спеціальні робочі групи, проєктні центри, ударні бригади, гуртки якості, цільові групи. Загальною рисою цих організаційних одиниць є те, що вони ніколи не зображуються на формальній структурній схемі організації.

АЖИТАЦІЯ *(від фр. agitation – сильне хвилювання, збуджений стан)***.** Афективна реакція *(див. також Афект)*, що виникає у відповідь на загрозу для життя, аварійну ситуацію та інші психогенні фактори. Проявляється у формі сильного занепокоєння, тривоги, втрати цілеспрямованості дій. Людина мету-

шиться, здатна виконувати лише прості автоматичні дії. Виникає відчуття порожнечі та відсутності думок, порушується можливість міркувати, встановлювати складні зв'язки між явищами. Це супроводжується явними вегетативними порушеннями: блідістю, частішим диханням, серцебиттям, тремтінням рук та ін. Ажитація оцінюється як передпатологічний стан у межах психологічної норми *(див. "психологія екстремальна")*. В аварійних ситуаціях, у яких опинились льотчики, підводники і представники інших професій, пов'язаних із ризиком, вона нерідко сприймається як розгубленість.

АКАДЕМІЧНА ГОДИНА *(див. "година академічна")*

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ *(див. "доброчесність академічна")*

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ *(див. "мобільність академічна")*

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ У ФАХОВІЙ ПЕРЕДВИЩІЙ ОСВІТІ *(див. "мобільність у фаховій передвищій освіті академічна")*

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА *(див. "свобода академічна")*

АКАДЕМІЧНЕ ШАХРАЙСТВО *(див. "шахрайство академічне")*

АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ *(див. "плагіат академічний")*

АКАЛЬКУЛІЯ *(від гр. a – заперечна частка і латин. calculo – рахунок, обчислення)***.** Порушення здатності рахувати внаслідок ураження певних ділянок кори головного мозку. Розрізняють: 1) А. первинну, пов'язану з порушенням розуміння розрядної побудови чисел, труднощами в самих рахункових операціях; 2) А. вторинну, що виникає в разі інших розладів вищих психічних функцій (афазія, агнозія, амнезія) або загального порушення цілеспрямованої інтелектуальної діяльності.

АКМЕОЛОГІЯ. Наука, яка вивчає механізми розвитку людини, що дозволяє досягнути вищого ступеня особисто-професійного розвитку, а також фактори, що впливають на розвиток людського суспільства, цивілізації.

АКОРДНА ОПЛАТА ПРАЦІ *(див. "оплата праці акордна")*

АКРЕДИТАЦІЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ГРОМАДСЬКА. Оцінювання закладу освіти щодо ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами і стандартами освіти.

АКРЕДИТАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНА. Оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти.

АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ. 1. Оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою щодо забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти. 2. Оцінювання освітньої програми щодо її відповідності стандарту освіти, а також спроможності закладу освіти забезпечити досягнення здобувачами освіти передбачених в освітній програмі результатів навчання. 3. Оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою щодо відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми.

АКТ. Вчинок або дія, що оформлена відповідно до організаційно- розпорядницької документації; оформлений документ, запис, протокол, що складений у передбаченому законодавством порядку і визначає правила поведінки особи або організації.

АКТИ ПІДЗАКОННІ ПРАВОВІ НОРМАТИВНІ ГАЛУЗЕВІ. Видаються органами спеціальної компетенції (міністерство, департамент, комітет, служба, управління) та діють в межах їхніх повноважень.

АКТИ УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНІ. Акти управління, адресовані певним об'єктам управління (накази, постанови, розпорядження, циркуляри, вказівки, резолюції).

АКТИВ. Найбільш дієва, ініціативна і продуктивна частина організації.

АКТИВАЦІЯ *(від латин. activus – діяльний)***.** Стан нервової системи, що характеризує рівень її збудження і реактивності. За своїми психологічними механізмами різнорідна. Обумовлюється модуляційними впливами частини нервової системи, яка охоплює лімбічну систему і структури ректикулярної системи мозку. Зі зміною балансу цих впливів змінюються інтенсивність та якісна своєрідність А., що фіксується у вегетативних показниках – частоті серцебиття, опорі шкіри, артеріальному тиску, зміні дихання та ін. А. буває тривалою – тонічною і короткою – фазовою. Варто розрізняти А. нервової системи в цілому, як її загальну характеристику, та А. окремих мозкових структур. Дуже важливо відрізняти розуміння А. в психології і психофізіології – А. психологічної й А. фізіологічної.

АКТИВІЗАЦІЯ. Інтенсифікація трудової і суспільної діяльності на основі підвищення творчого потенціалу особи і групи, досягається комплексним використанням методів стимулювання і виховання; функція управління, що відображає необхідність створення атмосфери і умов зацікавленості персоналу в досягненні необхідних результатів у роботі.

АКТИВНА КАДРОВА ПОЛІТИКА *(див. "політика кадрова активна)*

АКТИВНИЙ РЕЗЕРВ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ *(див. "резерв людських ресурсів активний")*

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ. Прагнення розширювати сферу своєї діяльності, здатність нести в собі потенціал енергії, сили, творчості.

АКТИВНІСТЬ БОЙОВА. Енергійні, ініціативні дії військ (сил), а також екіпажу та окремого військовослужбовця з виконання бойових задач.

АКТИВНІСТЬ. 1. Типовий для особистості узагальнений ціннісний спосіб відображення, вияву та реалізації її життєвих потреб; властивість особистості, що інтегрує та регулює в динаміці всю її особистісну структуру (потреби, здібності, волю, свідомість). 2. Характеристика діяльності людини, що визначає ініціативу, творчість, самостійність і зацікавленість в роботі.

АКЦЕПТ. Фіксує прийняття пропозиції, що була викладена в оферті. Аналіз технологій управління визначає: характер розділення та кооперування праці відповідно до завдань та функцій; порядок отримання та оброблення інформації і підготовки рішень; раціональність процедури ухвалення рішень; ефективність

контролю за реалізацією рішень; доцільність і обґрунтованість операцій з оброблення документів; ефективність використання технічних засобів.

АЛГОРИТМ УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ. Формалізований документ, що містить опис послідовності дій для управління кар'єрою військовослужбовця під час проходження ним військової служби.

АЛГОРИТМ. 1. Система послідовних дій, застосовуваних за строго визначеними правилами, що допомагає розв'язати поставлене завдання. 2. Точно визначений логічний процес перетворення початкових даних у релевантні дані, із заздалегідь визначеними певними властивостями. 3. Точний пропис послідовності виконання певної системи операцій, дій для вирішення завдань цього типу.

АЛІМЕНТИ. Кошти, які у встановлених законом випадках одні члени сім'ї зобов'язані виплачувати на утримання інших членів сім'ї. Сімейне законодавство встановлює коло осіб, що мають право на А.; тих, хто зобов'язаний їх сплатити; розмір і терміни виплати А. у разі відмови від добровільної виплати А. може бути стягнуто через суд.

АЛКОГОЛІЗМ *(від араб. al-kuhl – тонкий порошок)***.** и**.** Хронічне захворювання, яке розвивається в результаті систематичного вживання спиртних напоїв, і проявляється у фізичній і психічній залежності від алкоголю, що призводить до соціальної та психологічної деградації особистості. 2. Патологічний потяг до спиртного, що супроводжується соціально-етичною деградацією особистості.

АЛЬТЕРНАТИВА *(від фр. aiternatiue або латин. aiternare – чередування)***.** Необхідність вибору між взаємовиключними можливостями, варіантами рішень. Необхідність вибору – мінімально формалізований етап формування рішення, тому тут значну роль відіграють творчі й аналітичні здібності менеджера.

АЛЬТЕРНАТИВНА СЛУЖБА *(див. "служба альтернативна")*

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПЕРСОНАЛ *(див. "персонал альтернативний")*

АЛЬТРУЇЗМ *(від фр. altruiste, латин. alter – інший)***.** Моральний принцип, що виявляється в турботі людини про благо інших; моральний принцип, протилежний егоїзмові.

АМБІЦІЯ. 1. Якість особи, що проявляється в загостренні самозакоханості, самодумки, честолюбства, що впливають на лідерство і соціально-психологічну атмосферу. 2. Перебільшення почуття власної гідності, надмірна захопленість людиною своїм "Я", самозакоханість, пихатість, завищена самооцінка. Амбіційна поведінка свідчить про деформовану самосвідомість, недооцінювання інших людей. А. заважає людині влитися в колектив, встановити дружні стосунки, здобути авторитет.

АМНІСТІЯ *(amnesty)***.** Передбачений законом захід, що припиняє кримінальну справу і скасовує накладене покарання, не скасовуючи, однак, реальні факти правопорушення та їхні цивільні наслідки.

АМОРАЛІЗМ. 1. Суспільно-історичне явище, що виражається в запереченні загальноприйнятих норм моралі в поведінці людей. 2. Принцип практичної або ідейної орієнтації, який обґрунтовує правомірність нігілістичного ставлення

до загальнолюдських норм моралі в поведінці людини, а також у політиці, що застосовується певними групами людей або політичними партіями. 3. Характеристика сукупності негативних якостей людини, її вчинків і способу життя (підлість, безчестя, безпринципність, зрада, безсовісність, брехня, обман тощо). У деяких аспектах перетинається з такими поняттями, як аномія і поведінка, що відхиляється від норми.

АНАЛІЗ *(від грецьк. analysis)***.** Поділ на складові, фізичний або розумовий поділ, розкладання (декомпозиція) цілого на елементи і встановлення взаємозв'язків між ними з метою підвищення якості прогнозування, оптимізації, обґрунтування, планування і оперативного управління щодо реалізації управлінських рішень стосовно розвитку об'єкта управління; логічний прийом, метод дослідження шляхом розумового розподілу предмета, що вивчається, на складові частини (елементи), кожний з яких потім вивчають окремо, як частину цілого. Елементи об'єднуються в ціле шляхом іншого прийому синтезу. У логіці А. і синтез обумовлюють можливість утворення понять.

АНАЛІЗ SWOT *(strengths, weaknesses, opportunities, threats – букв. "сильні і слабкі сторони, можливості й загрози")***.** Методика, яка дозволяє побудувати стратегічний баланс негативних і позитивних факторів, що впливають на підприємство як і ззовні, так і зсередини. Спрямований на визначення (у загальних рисах) корпоративної стратегії організації з урахуванням впливу зовнішнього та внутрішнього середовища одночасно.

АНАЛІЗ БЕЗЗБИТКОВОСТІ. Метод, що використовується в ухваленні рішень для визначення стану справ, за якого загальний дохід дорівнює сукупним витратам.

АНАЛІЗ ЗАГРОЗ. Аналіз майбутнього становища (економічного, політичного, екологічного тощо), а також аналіз можливої агресії з боку конкурентів.

АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНИЙ. Стан інформаційного забезпечення своїх органів управління військами (силами) та зброєю, завдяки якому вони мають більш повну, точну, достовірну і своєчасну інформацію щодо обстановки, ніж відповідні органи управління противника.

АНАЛІЗ ПРОВЕДЕНИХ ДІЙ *(англ. – after action review, FM 25-101)***.** Вид внутрішньо-комунікаційної роботи посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників), призначений для організації професійного спілкування й обговорення події (завдання, ситуації), що впливає на досягнення результатів і дотримання вимог та дозволяє особовому складу самостійно визначити особистий рівень підготовки і шляхи її удосконалення.

АНАЛІЗ РЕАЛІЗОВАНОСТІ ПРОГРАМИ. Поняття реалізованості має низку різновидів: логічну реалізованість (облік логічних обмежень на можливий порядок виконання робіт у часі); тимчасовий аналіз (розрахунок і аналіз тимчасових характеристик робіт: рання / пізня дата початку / закінчення роботи, повний, вільний тимчасовий резерв тощо); фізичну (ресурсну) реалізованість (урахування обмеженості наявних або доступних ресурсів у кожний момент

часу виконання проєкту); фінансову реалізованість (забезпечення позитивного балансу коштів як особливого виду ресурсу).

АНАЛІЗ РЕТРОСПЕКТИВНИЙ. Метод вивчення тенденцій минулого періоду щодо розвитку об'єкта для формування стратегії його розвитку в майбутньому.

АНАЛІЗ РИЗИКУ. Розкладання структури об'єкта на елементи, встановлення зв'язків між ними з метою встановлення джерел, факторів і причин ризиків різних видів, зіставлення можливих втрат і вигод.

АНАЛІЗ РОБОТИ. Процес визначення трьох основних складових будь-якої роботи: 1) змісту роботи; 2) вимог до роботи; 3) вимог до середовища, у якому здійснюється робота.

АНАЛІЗ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ. Процес дослідження організаційної структури і системи управління щодо їхньої життєспроможності, забезпечення конкурентоспроможності організації з метою подальшого вдосконалення і підвищення ефективності їхнього впливу на результативність діяльності організації. Дослідження на основі розкладання її на складові частини, підсистеми, елементи і вивчення їх окремо. Наприклад, аналіз цільової, забезпечувальної, структурно-функціональної підсистем. Крім того, поелементний аналіз: функції, методи тощо.

АНАЛІЗ СИСТЕМНИЙ. Дослідження об'єктів як систем, сукупності взаємозв'язаних елементів з використанням системних методів.

АНАЛІЗ СЦЕНАРІЇВ. Метод індивідуальних експертних оцінок, який дозволяє розробляти (прогнозувати) альтернативні сценарії розвитку майбутніх подій та становищ системи.

АНАЛІЗ ФАКТОРНИЙ. Спосіб групування ознак, що дозволяє виявити приховані фактори (причини), які визначають взаємозв'язки, кореляцію ознак, і встановити внесок (вагу) кожної ознаки. Є кілька методів А. ф. та кілька методів, що забезпечують отримання інтерпретованих факторів.

АНАЛІЗ ЧАСОВИХ РЯДІВ. Аналіз, заснований на припущенні, згідно з яким випадок, який трапився в минулому, є достатньо надійною вказівкою на те, що відбудеться в майбутньому. Називається також проєктуванням тенденцій.

АНАЛІТИК. 1. Особа, яка займається систематизацією розрізнених фактів, зіставленням однозначних або розділених за часом фактів; роз'яснює їх, надає їм тлумачення. 2. Співробітник інформаційного підрозділу, який виконує роботу з аналізу інформації. 3. Особа, яка займається системним аналізом інформації і виробленням на базі цього аналізу рекомендацій. Аналітико-синтетична класифікаційна система – класифікаційна система, застосування ознак якої полягає в аналізі складених чи складних предметів, після чого відбувається вираження їх через синтетично побудований класифікаційний індекс.

АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Пізнавальний аспект управлінської діяльності, змістом якого є аналіз стану і тенденцій розвитку ситуації, об'єкта та проблем, пов'язаних з їхнім функціонуванням.

АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ *(див. "методи обґрунтування управлінських рішень аналітичні")*

АНАЛОГОВА КОМУНІКАЦІЯ *(від грецьк. analogs – подібний)***.** Безсловесна комунікація як спосіб передавання інформації через предмети, зображення, жести, погрози чи доторкування.

АНЕКСІЯ *(від латин. аппехіо – приєднання)***.** Примусове (насильницьке) приєднання (захоплення, відторгнення) державою території, що належить іншій державі; насильне утримання частини населення в межах іншої держави; протиправне поширення суверенітету однієї держави на територію, яка знаходиться у загальному користуванні міжнародного співтовариства (космос, відкрите море, Антарктика). У разі А. державний кордон встановлюється насильницьким шляхом, усупереч волі населення, що є несумісним з основними принципами сучасного міжнародного права і Статутом ООН. А. є грубим порушенням права народів на самовизначення. Сучасним прикладом є А. частини території України – Автономної Республіки Крим – росією.

АНКЕТА. Певна форма опитування респондентів.

АНКЕТУВАННЯ *(від фр. enquete – розслідування)***.** 1. Букв.: розслідування – один із технічних засобів конкретного соціологічного дослідження – письмове (іноді усне) опитування значної кількості людей за певною схемою – анкетою. 2. Засіб використання анкет для отримання релевантної інформації про явище, що досліджується.

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ *(див. "управління антикризове")*

АНТИСОЦІАЛЬНІ ЯВИЩА *(див. "явища антисоціальні")*

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ *(див. "операція антитерористична")*

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ ЗАХОДИ (*див. "заходи антитерористичні")*

АНТРОПОЛОГІЯ *(від. грецьк. antropos – людина та logos – слово, вчення)***.** Наука про походження й еволюцію людини, утворення рас і нормальні варіації будови людини.

АНУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗІЇ. Позбавлення суб'єкта права на провадження певного виду діяльності або частини виду такої діяльності, на який йому видано ліцензію, шляхом ухвалення органом ліцензування рішення про А. л. повністю або частково, про що робиться запис у ліцензійному реєстрі.

АПАРАТ ДОВІДКОВО-ПОШУКОВИЙ. Сукупність упорядкованих вторинних документів (каталогів, покажчиків тощо), створюваних для пошуку першоджерел.

АПАРАТ УПРАВЛІННЯ. 1. Організована на основі штатного розкладу і характеристик професійно-кваліфікована сукупність працівників, які об'єднуються в органи, відділи, служби і виконують певні функції управління. 2. Сукупність управлінців, які в межах певної організаційної структури управління здійснюють управлінські функції, розробляють методи менеджменту, ухвалюють управлінські рішення та на засадах влади та лідерства впливають на підлеглих працівників. Є складовою керуючої системи організації.

АПАРТЕЇД. Один із видів злочинів проти людяності, нелюдські діяння, які здійснюються свідомо шляхом широкомасштабного або систематичного нападу

на цивільних осіб, що вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і панування однієї расової групи над іншою расовою групою або групами з метою збереження такого режиму.

АПАТІЯ *(від гр. apatheia – безчуттєвість)***.** Стан байдужості, відсутність інтересу.

АПАТРИДИ. Особи, які не мають громадянства жодної держави.

АПОЛІТИЧНІСТЬ *(аполітизм, від грецьк. ά – заперечення і politike – мистецтво управляти державою)***.** Суспільний феномен, який історично виникає внаслідок негативного або індиферентного ставлення до політики, усунення соціальних верств, груп та інших суб'єктів від політичного життя, а також самовідречення від нього політизованого індивіда. Усвідомлюючи політичне буття, індивід часом доходить до песимістичного висновку про свою непотрібність у політиці, про втрату ним суб'єктності в політичних відносинах. На ґрунті цього з'являється байдуже, негативне уявлення про політику і відповідне ставлення до неї. Проявами А. вважаються: пасивна (іноді активна) непокора владним структурам; дисфункціональна поведінка (нездатність або небажання адекватно виконувати свої завдання, функції); самоізоляція, відмова від спілкування, від свого статусу громадянина з правом на обов'язки й із зобов'язаннями на реалізацію своїх прав (не брати участі у виборах, референдумах, плебісцитах; внутрішня еміграція особи). Явище А. не має чітко вираженого соціального адресата. Стійкі її прояви спостерігаються серед маргінальних верств. Долається А. лише на рівні особи, яка під впливом обставин (кризовий стан суспільства та його окремих сфер), або в силу внутрішніх спонукальних мотивів здатна стати політично діяльною.

АПРОБАЦІЯ. Перевірка на практиці в реальних умовах теоретичних побудов щодо методів, розрахунків, схем, моделей різноманітних процесів.

АРГУМЕНТ. Логічне доведення, яке слугує основою для доказу, що використовується в розробленні управлінських рішень, оцінюванні ситуації, виборі пріоритетів та в інших випадках.

АРМІЯ *(army)***.** 1. Складова збройних сил (наприклад, сухопутні війська тощо). 2. Формування, більше ніж армійський корпус, але менше ніж армійська група. Зазвичай складається з двох чи більше армійських корпусів. 3. У деяких арміях термін "армія" позначає збройні сили в цілому.

АРМІЯ+ *(армія плюс).* Електронний інструмент, який прискорює документообіг у військових частинах, що замінить паперову бюрократію, а саме подання військовослужбовцем рапортів та інших документів з використанням унікального ID-номеру.

АРТЕФАКТ *(від латин. arte – штучно + factus – зроблений)***.** Дещо виникле поза природними процесами, створене людиною.

АРХЕТИПИ КЕРІВНИКІВ. Основні типи необхідних для практичної діяльності управляючих, що мають визначені специфічні знання, риси характеру та навички втілення визначених цілей у життя.

АСЕРТИВНІСТЬ. 1. Спокійна впевненість у собі, що протистоїть як агресивності та конфліктності, так і безпорадності та боязкості (М. Сміт), її формування є метою спеціального тренінгу асертивності. 2. Спосіб поведінки людини, за якого вона не шкодить кому-небудь, поважає права інших людей і приходить до згоди з оточуючими з вигодою для себе і без збитку для своїх партнерів.

АСЕСМЕНТ. Метод оцінки, атестації співробітників, що полягає у тому, що група учасників проходить через певні випробування: ділові ігри, тести, самопрезентацію, письмові роботи й ін. А. вважається найбільш точним і ефективним.

АСИСТЕНТ-СТАЖИСТ. Особа, яка має вищу освіту ступеня магістра, навчається в асистентурі-стажуванні закладу вищої освіти за мистецькими спеціальностями з метою вдосконалення творчої майстерності.

АСОРТИМЕНТ. Перелік, склад та співвідношення різних видів і сортів продукції (товарів) у виробничому або торговельному підприємстві.

АСОЦІАЛЬНА ЛЮДИНА *(див. "людина асоціальна")*

АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА *(див. "поведінка асоціальна")*

АСОЦІАТИВНЕ МИСЛЕННЯ *(див. "мислення асоціативне")*

АСОЦІАЦІЯ *(від латин. associo – з'єднання, сполучення)***.** Об'єднання організацій чи осіб для досягнення загальної політичної, наукової, культурної чи якоїсь іншої цілі.

АСПІРАНТ *(від латин. aspirans – той, який до чогось прагне)***.** 1. Особа, зарахована до закладу вищої освіти (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії / доктора мистецтва. 2. Учений, який здійснює фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у вищому навчальному закладі / науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії.

АСУ *(див. "автоматизована система управління")*

АТЕСТАТ. *(від латин. attestor – посвідчую)***.** 1. Посвідчення про забезпечення військовослужбовця продовольством, грішми, особистою зброєю. 2. Посвідчення членові сім'ї військовослужбовця, який перебуває в діючій армії, на отримання щомісячного забезпечення. 3. Свідоцтво про закінчення навчального закладу.

АТЕСТАЦІЙНА СПІВБЕСІДА *(див. "співбесіда атестаційна")*

АТЕСТАЦІЯ 360 *(див. "атестація кругова")*

АТЕСТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ. Встановлення відповідності результатів навчання здобувачів фахової передвищої освіти вимогам освітньо-професійної програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

АТЕСТАЦІЯ КРУГОВА *("360 АТЕСТАЦІЯ")***.** Метод атестації працівника, коли його оцінюють керівник, колеги по роботі й підлеглі.

АТЕСТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ. Система заходів, спрямованих на всебічне та комплексне оцінювання педагогічної діяльності педагогічних працівників.

АТЕСТАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ. 1. Метод оцінювання персоналу організації; керівник періодично оцінює ефективність виконання посадових обов'язків за допомогою стандартних критеріїв; кадрові заходи, що мають на меті оцінити рівень відповідності праці, якостей і потенціалу особистості вимогам виконуваної роботи; процедура визначення кваліфікації, рівня знань, практичних навичок, ділових якостей працівника й встановлення ступеня їхньої відповідності займаній посаді. Ціль А. п. – підвищення ефективності використання кадрового потенціалу організації; за її результатами ухвалюється рішення про збереження або зміну посади атестовуваного або системи мотивації його праці, необхідність додаткової підготовки й ін. 2. Формалізоване оцінювання кадрів, що здійснюється у визначений час, у встановленій формі, за спеціально розробленою процедурою, за результатами якого ухвалюються рішення щодо професійно-кваліфікаційного просування працівників, зарахування їх до резерву на керівні посади, професійного навчання чи звільнення.

АТЕСТАЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ. Процедура оцінювання відповідності професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінювання їхнього професійного рівня.

АТЕСТАЦІЯ. 1. Встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам освітньої програми. 2. Встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту. 3. Процедура оцінювання результатів діяльності працівників за певний період.

АТЕСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. 1. Комплекс заходів з оцінювання професійних компетентностей, рівня розвитку індивідуальних якостей кожного військовослужбовця, визначення їхньої відповідності займаній посаді впродовж визначеного періоду військової служби і перспектив подальшого службового використання, формування Резерву кандидатів для просування по службі, Плану переміщення та підготовки відповідних кадрових рішень. 2. Організування управління кар'єрою військовослужбовців, забезпечення якісного укомплектування посад, удосконалення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації військовослужбовців шляхом об'єктивного оцінювання їхніх освітніх та професійних компетентностей, рівня розвитку індивідуальних якостей, визначення відповідності займаній посаді та перспектив подальшого службового використання.

АУДИТ ІНСТИТУЦІЙНИЙ. Комплексна зовнішня перевірка та оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти (крім закладів вищої освіти), які забезпечують його ефективну роботу та сталий розвиток.

АУДИТ ПЕРСОНАЛУ КАДРОВИЙ *(від англ. audit – перевірка або ревізія звітності)***.** Своєрідний інструмент управління кадровими процесами, певною мірою подібний до фінансового або бухгалтерського аудиту. Сутність А. п. к. – оцінювання відповідності кадрового потенціалу організації її цілям і стратегії розвитку; діагностика причин виникнення проблем з вини персоналу, а також

оцінювання їхньої важливості й можливості вирішення; формулювання конкретних рекомендацій для керівництва й служби управління персоналом щодо їх усунення. Предметом А. п. к. є практично всі складові процесу управління персоналом.

АУДИТ УПРАВЛІНСЬКИЙ. Вивчення та оцінювання господарських операцій для вироблення рекомендацій щодо економного й раціонального використання ресурсів, досягнення остаточного результату та розроблення політики організації для ухвалення ефективних управлінських рішень.

АУДИТ. Експертиза фінансової звітності та іншої інформації про діяльність суб'єкта господарювання для з'ясування його реального фінансового стану.

АУТПЛЕЙСМЕНТ. Нова форма розірвання трудового договору між підприємствами й одним або декількома працівниками, що передбачає комплекс методів і засобів, використовуваних спеціалізованими підрозділами з метою надання зацікавленим особам допомоги у разі працевлаштування в оптимальний термін і за найбільш сприятливих умов. Послуги цього підрозділу оплачує підприємство, з яким працівник, що звільняється, розриває угоду. Форма розірвання може бути різна: звільнення з ініціативи дирекції, за власним бажанням обох сторін. Участь у процедурі розірвання трудового договору незалежної третьої сторони дозволяє зняти напруженість і знайти компромісне рішення. З цією метою багато підприємств включають у трудові договори пункт, що пропонує надання допомоги звільненим у пошуку нового робочого місця. *(Див. метод "outplacement").*

АУТСОРСИНГ *(від англ. "outsourcing").* 1. Висновок субдоговору на виконання робіт із зовнішніми фірмами. 2. Передання постачальникам певних функцій.

АФЕКТ *(від латин. affectus – хвилювання, пристрасть).* Сильний та порівняно короткочасний емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин.

АФІЛІАЦІЯ *(від англ. to aafiliate – приєднувати, приєднуватися).* Прагнення людини бути серед інших людей, потреба у встановленні, збереженні та зміцненні емоційно позитивних (дружніх, товариських) стосунків з іншими людьми.

Б

БАГАТОМІРНОСТІ МОТИВАЦІЇ. Принцип положення про те, що людина, сприймаючи яку-небудь одну об'єктивно оцінену величину, користується декількома ознаками, а дотримуючись однієї поведінки й, зокрема, виконуючи певну трудову діяльність, керується декількома мотивами.

БАГАТОМІРНОСТІ СПРИЙНЯТТЯ *(див. "багатомірності мотивації")*

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА КОРПОРАЦІЯ *(див. "корпорація багатонаціональна")*

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ СИЛИ *(див. "сили багатонаціональні")*

БАЗА ДАНИХ. 1. Ідентифікована сукупність даних, що відображає стан об'єктів і їхні відносини в певній предметній сфері (наприклад, засоби праці, предмети праці, фінанси тощо). 2. Сукупність структурованих даних, організованих за певними правилами опису, зберігання і маніпулювання, яка зберігається в електронному вигляді.

БАЗА МОБІЛІЗАЦІЙНА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА. Сукупність матеріальних запасів, засобів виробництва, технологій, енергетичне забезпечення, які використовуються і можуть бути використані у ході мобілізаційного розгортання ЗС України.

БАЗА МОБІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗГОРТАННЯ. Рухоме та нерухоме майно, матеріально-технічні засоби, які використовуються для проведення заходів щодо оповіщення, збирання, відправлення і приймання мобілізаційних ресурсів.

БАЗА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ. Іменована сукупність упорядкованих персональних даних в електронній формі та/або у формі картотек персональних даних.

БАЗИСНІ ПОТРЕБИ *(див. "потреби базисні")*

БАЗОВА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА *(див. підготовка базова загальновійськова)*

БАЗОВА СЕРЕДНЯ ОСВІТА *(див. освіта базова середня)*

БАЗОВИЙ КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ *(див. "курс тактичного рівня професійної військової освіти базовий")*

БАКАЛАВР МОЛОДШИЙ. Освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми.

БАКАЛАВР. 1. Освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180–240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня Б. на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь Б. за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти. 2. Перший вчений ступінь у багатьох сучасних зарубіжних країнах присвоюють після закінчення вищого навчального закладу студентам, які успішно склали іспити за встановленим переліком дисциплін з відповідної спеціальності.

БАЛАНС. 1. Система показників, що характеризує співвідношення або рівновагу в якому-небудь постійно змінному явищі. 2. Фінансовий документ, в якому кошти організації (у грошовій формі) згруповано як за їхнім складом і розміщенням, так і за джерелами надходження.

БАЛЬНА ОЦІНКА ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА *(див. "оцінка якостей керівника бальна")*

БАНК ДАНИХ. 1. Інформаційна система зі збирання, збереження і видавання даних користувачам. Характеризується певною сукупністю програмних, організаційних та технічних засобів, призначених для централізованого накопичення та цільового колективного використання інформації, а також самих даних (інформаційних одиниць), що певним чином систематизовані та сконцентровані у визначеному місці (пам'яті ЕОМ чи комп'ютера, бібліотеці, картотеці тощо). Б. д. є найважливішою частиною інформаційних систем. У процесі його створення та експлуатації взаємодіють різні користувачі. Ядро Б. д. становить база даних – іменована сукупність інформаційних одиниць у певній предметній сфері, які відображають стан об'єктів і їхні взаємовідносини із середовищем і між елементами системи. 2. Автоматизована інформаційна система централізованого зберігання і колективного використання даних, до якої належать одна або кілька баз даних, довідник баз даних, системи управління базами даних, а також запити та прикладні програми.

БАНК СОЦІОЛОГІЧНИХ ДАНИХ. Масив упорядкованої соціологічної інформації на машинних носіях із пакетом програм для її багатоцільового обслуговування. Зокрема, це може бути інформація про ціннісні орієнтації співробітників організації, їхнє задоволення від своєї праці, оцінка організаційної культури різних організацій та їхніх підрозділів.

БАР'ЄР ІНФОРМАЦІЙНИЙ. Перешкода, що заважає сприймати або передавати інформацію. Вимагає додаткових витрат і зменшує повноту інформації.

БАР'ЄР ПСИХОЛОГІЧНИЙ. 1. Перешкода на шляху до дій управлінського працівника, зумовлена його психологічним станом. Розрізняють об'єктивні й суб'єктивні причини його виникнення. До перших належать суттєві різкі зміни в умовах діяльності керівника і спеціаліста. Наприклад, відмова від адміністративно-правових методів діяльності і перехід до переважно економічних. До суб'єктивних належать: низька динамічність стереотипу особи, низький ступінь змін в елементах психологічної структури особистості – темпераменті, спрямованості, досвіді, характері тощо. 2. Психічний стан, що виникає як реакція на неочікувану різку зміну середовища.

БАТЬКІВЩИНА ОСІЛОСТІ *(див. "батьківщина")*

БАТЬКІВЩИНА. 1. Історично усталена сфера буття людської спільноти, яка символізує внутрішню органічну єдність суб'єктивних переживань, думок і духовності людини з відповідним природним і культурно-духовним середовищем, яке задовольняє людську потребу в онтологічному аспекті власного існування. 2. Край, місце народження людини (або цілого народу) як носія певних культуротворчих, духовно-моральних засад. Розрізняють "велику" та "малу" Батьківщину. Поняття "велика" Батьківщина, або "Вітчизна", характеризує онтологічну вкоріненість людина в чітко означену державну або національну спільноту. Поняття "мала" Батьківщина, або "країна дитинства", відображає місце власного народження й дитячо-юнацького зростання, тобто місцину, з якою пов'язаний первинний шлях конкретної особи. За походженням етносу виокремлюють етнічну Батьківщину, а за власним укоріненням – Батьківщину осілості. Існують також поняття "друга Батьківщина", або "духовна Батьківщина", які відобра-

жають онтологічний зв'язок духовно-культурного освіту конкретної людини з певною самодостатністю спільноти і характеризують її здатність самостійно визначати місце й сфери свого суб'єктивно-духовного входження у навколишній світ. Поняття "Батьківщина" тісно пов'язане з поняттями "держава", "нація".

БЕЗВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА *(див. "поведінка безвідповідальна")*

БЕЗЗАКОННЯ. 1. Відсутність правил і норм у житті певного співтовариства. 2. Процес, що призводить до такого стану, коли різні норми та цінності втрачають беззаперечний характер. Беззаконня виявляється у втраті цінностей і норм, у підриві механізмів соціального контролю, зокрема у різкому збільшенні кількості злочинів, особливо вбивств.

БЕЗОПЛАТНА ОСВІТА *(див. "освіта безоплатна")*

БЕЗПЕКА *(security).* Умова чи стан справ, за яких країна (чи група країн) може захищати свої цінності від зовнішніх загроз і ризиків. Останні можуть мати воєнний чи невоєнний характер, виникати з різних джерел і найчастіше важко піддаються прогнозуванню. У цих умовах безпека найбільш оптимально забезпечується за допомогою широкого підходу, що враховує важливість політичних, економічних, соціальних і природоохоронних факторів, на додаток до традиційних військових аспектів, за яких особлива увага приділяється партнерству, співробітництву і діалогу між країнами, які розділяють однакові погляди.

БЕЗПЕКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ. Здатність системи надійно і безперебійно функціонувати з гарантією захисту від несанкціонованого доступу до неї, навмисного чи ненавмисного руйнування системи, модифікації її структури та елементів.

БЕЗПЕКА ВОЄННА. 1. Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. 2. Стан захищеності національних інтересів, ( )суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили, складова національної безпеки України. 3. Захищеність життєво важливих національних інтересів від чинників, які породжують небезпеки воєнного характеру, для реалізації цих інтересів, за якої ймовірність війни зводиться до мінімуму.

БЕЗПЕКА ГРОМАДСЬКА *(public security).* 1. Комплекс заходів, що сприяють забезпеченню захисту людей від агресивних вчинків та нещасних випадків будь-якого характеру. 2. Суспільні відносини з приводу поводження з джерелом загальної небезпеки, що забезпечують збереження людей і матеріальних цінностей. Система зв'язків та відносин, яка і представляє суть громадської безпеки, складається відповідно до техніко-юридичних норм під час придбання та використання об'єктів, які становлять підвищену небезпеку для життя та здоров'я людей, майна (державного, колективного чи особистого), а також з початком особливих надзвичайних умов, пов'язаних зі стихійними лихами та іншими надзвичайними обставинами.

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНА. 1. Безпека військової, економічної, політичної, соціальної, технологічної, екологічної сфер суспільства, без яких держава не може

існувати як системне, самодостатнє і суверенне утворення. 2. Стан захищеності, що гарантує створення необхідних і достатніх умов для виконання державою своїх функцій з управління справами суспільства і забезпечення нормального функціонування політичної влади. 3. Невід'ємна частина національної безпеки і засіб її забезпечення, до якої належать такі традиційні критерії: непорушність кордонів і збереження територіальної цілісності; забезпечення національного суверенітету; підтримання умов нормального функціонування і розвитку національної економічної системи; охорона конституційного ладу; нормальне функціонування існуючих державних структур; наявність умов для проведення незалежної внутрішньої і зовнішньої політики; захист національних інтересів своїх громадян і суспільства за кордоном. 4. Захист державних інститутів влади, суверенітету, територіальної цілісності і природних ресурсів держави, непорушності її кордонів, конституційного ладу і системи управління країни. 5. Забезпечення непорушності державного і суспільного ладу, ведення класової боротьби у специфічних формах як усередині країни, так і на міжнародній арені. 6. Надійне надання громадянам необхідних умов для життя, розвитку і самовираження, гарантії їхніх громадянських прав і соціальної захищеності, а також забезпечення політичної стабільності суспільства і держави та стійкого прогресу соціально-економічного розвитку країни. 7. Стан стабільності, міцності й захищеності конституційного ладу від реальних джерел загальнонаціональної безпеки. 8. Силовий захист держави. 9. Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

БЕЗПЕКА ЕКОНОМІЧНА. Стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного й оборонного існування і прогресивного розвитку країни, невразливість і незалежність її економічних інтересів щодо можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів.

БЕЗПЕКА ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ). Комплекс взаємопов'язаних організаційних, технічних заходів та практичних дій штабів, військ (сил, органів) з метою забезпечення раптовості їхніх дій та підвищення рівня живучості.

БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЇ. Стан інформації, у якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації.

БЕЗПЕКА КАДРОВА. Стан, за якого мінімізовано ризики та загрози, пов'язані з персоналом, що можуть негативно вплинути на ефективність діяльності сил оборони України і виконання покладених на них завдань.

БЕЗПЕКА КОЛЕКТИВНА. Система спільних дій держав, установлена Статутом ООН для підтримки міжнародного миру й безпеки, запобігання (придушення) агресії.

БЕЗПЕКА КОМП'ЮТЕРНОЇ СИСТЕМИ *(див. "безпека автоматизованої системи")*

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА. 1. Безпека освітньо-культурної, інтелектуально-наукової, релігійно-міфологічної, соціально-психологічної сфер суспільства, без яких не може існувати нація як етнічна і територіальна виокремлена

інтегральна спільнота. 2. Широке, багатокомпонентне поняття, яке відображає наявні військово-політичні, економічні, екологічні, соціокультурні, інформаційні та інші загрози для держави або нації, що складаються в системі глобальних та регіональних взаємовідносин з іншими країнами, етносами, соціальними групами, верствами, політичними силами. 3. Захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Б. н. найчастіше розглядається у двох аспектах: а) крізь призму зіткнення національних інтересів, які виявляються у вигляді ідеалів і цілей держави, нації (У. Липман, Г. Моргентау, С. Хоффман, М. Каплан та ін.); б) через взаємодію систем цінностей як найбільш фундаментальних факторів, що визначають цілі, засоби та методи взаємодії держав на міжнародній арені і політичних сил у країні (А. Вольферс, К. Норр, Ф. Трегер, Д. Кауффман та ін.). В обох варіантах аналізуються суб'єктивні й об'єктивні компоненти безпеки, наявні та потенційні загрози, зовнішні й внутрішні фактори дестабілізації державного та громадського життя.

Всебічна оцінка Б. н. охоплює: по-перше, пошук істотної відмінності між об'єктивним станом безпеки національної та суб'єктивними тлумаченнями цього стану правлячими й опозиційними елітами, керівниками протидіючих держав тощо; по-друге, об'єктивну оцінку верхньої й нижньої меж безпеки національної для кожної конкретної держави або військово-політичного союзу; по-третє, ширше тлумачення спектра безпеки національної, ніж тільки військової, зовнішньополітичної й зовнішньоекономічної загрози.

Проблеми Б. н. України вбирають у себе не тільки загальні характеристики, які можуть бути застосовані до кожної країни, а й специфічні риси, зумовлені труднощами розвитку молодої багатонаціональної держави, яка стикнулася зі складними геополітичними, економічними, екологічними, військовими факторами свого розвитку.

БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ІНФОРМАЦІЙНА. Захищеність його психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання, дезінформування, спонукання до девіантної поведінки як у мирний, так і у воєнний час.

БЕЗПЕКА ПРАЦІ Система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на створення безпечних для здоров'я працівників умов праці.

БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНА. Складова національної безпеки, як стан захищеності від загроз соціальним інтересам.

БЕЗПЕРЕРВНИЙ ВИРОБНИЧИЙ СТАЖ *(див. "стаж виробничий")*

БЕЗПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК *(див. "розвиток професійний безперервний")*

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ *(див. "середовище освітнє безпечне")*

БЕЗПОВОРОТНІ ВТРАТИ *(див. "втрати безповоротні")*

БЕЗПОСЕРЕДНЄ ПІДПОРЯДКУВАННЯ *(див. "підпорядкування безпосереднє")*

БЕЗРОБІТНИЙ ЗАРЕЄСТРОВАНИЙ. Особа працездатного віку, яка зареєстрована в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, як безробітна і готова та здатна приступити до роботи.

БЕЗРОБІТТЯ. Соціально-економічне явище, за якого деякі особи не мають змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування.

БЕНЧМАРКІНГ СТРАТЕГІЧНИЙ. Різновид бенчмаркінгу, що спрямований на визначення орієнтирів для розроблення власної стратегії на підставі вивчення найкращої практики конкурентів. *(Див. також "бенчмаркінг")*

БЕНЧМАРКІНГ. 1. Метод порівняльного конкурентного аналізу – порівняння товарів, виробничих процесів, методів, форм і систем управління, інших характеристик організації в цілому та її окремих частин (підсистем) з подібними елементами виробничо-управлінського типу інших організацій. Визначається як постійний систематичний пошук, впровадження найкращої практики, що поліпшує продуктивність. 2. Процес пошуку стандартного чи еталонного економічно більш ефективного підприємства-конкурента з метою порівняння з власним та переймання його найкращих методів роботи.

БЕСІДА ДІЛОВА *(business conversation (talk)).* Вид міжособистісного ділового, службового спілкування, що передбачає обмін інформацією, поглядами, думками і спрямований на вирішення певної проблеми.

БЕСІДА. Метод збирання первинних даних на основі вербальної комунікації. За дотримання певних правил дозволяє отримати надійну інформацію про події минулого і сьогодення, про стійкі нахили, мотиви тих чи інших вчинків, про суб'єктивні стани.

БІЖЕНЦІ. Особи, які через обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебувають за межами країни своєї національної належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися таким захистом через такі побоювання; або, не маючи визначеного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не можуть чи не бажають повернутися до неї через такі побоювання.

БІЛА КНИГА *(див. "бюлетень оборонний")*

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД *(див. "метод біографічний")*

БІХЕВІОРАЛЬНА ПСИХОКОРЕКЦІЯ *(див. "психокорекція біхевіоральна")*

БІХЕВІОРИЗМ *(від англ.. behavior – поведінка).* Науковий напрям у психології, менеджменті та ін., дисципліна, яка вивчає поведінку людини та її залежність від інших факторів.

БЛИЗЬКІ ОСОБИ *(див. особи близькі)*

БЛІНДАЖ *(фр. blindage, від фр. blinder – покривати заслонами)***.** Укриття, влаштоване на бойових позиціях для захисту групи воїнів від артилерійського та іншого вогню супротивника.

БЛОКПОСТ. Посилений контрольно-пропускний пункт, який тимчасово встановлюється на в'їзді/виїзді (вході/виході) на територію/з території, де введено воєнний стан та запроваджено комендантську годину, на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на блокпосту;

БЛОК-СХЕМА. Представлення статистичних зв'язків або динамічної поведінки систем, робочих операцій (процедур) за допомогою стрілок, зв'язкових ліній і геометричних фігур різноманітної форми, що включають символи, рівняння або тексти. Б.-с. є допоміжним графічним засобом для отримання наочного уявлення про процес управління.

БЛОКУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ. Унеможливлення санкціонованого доступу до інформації.

БОЄГОТОВИЙ ЕКІПАЖ *(див. "екіпаж боєготовий").*

БОЄГОТОВИЙ ЛЬОТЧИК *(див. "екіпаж боєготовий").*

БОЄЗДАТНІСТЬ *(combat capability)***.** 1. Стан військ, який дозволяє їм виконувати бойові завдання відповідно до їхнього призначення і за будь-яких умов, а також реалізувати їхній бойовий потенціал. Б. є однією зі складових оперативної здатності. Масове використання засобів знищення може призвести до значного зменшення рівня боєздатності військ противника. Як показує досвід ведення війн, ця властивість буде частково втрачена, якщо втрати особового складу і техніки оцінюються в 50–60%, але командування може виправити цю ситуацію або повністю втратити, якщо втрати особового складу та техніки становитимуть більш ніж 50–60% і командування не матиме можливості вжити необхідних заходів для вирішення цієї проблеми. 2. Елемент бойової готовності, який визначається за показниками укомплектованості особовим складом, його навченості, технічної готовності штатного озброєння і військової техніки, забезпеченості матеріально-технічними засобами, а також здатності військ (авіації, сил флоту) вести бойові дії, виконувати бойові завдання.

БОЄЗДАТНІСТЬ ВІЙСЬК (СИЛ). Здатність укомплектованих навченим особовим складом, штатними озброєнням та військовою технікою, забезпечених необхідними матеріально-технічними засобами військ (сил) до виконання бойових (спеціальних) завдань.

БОЄПРИПАСИ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ. Звичайні боєприпаси, що містять вибухові речовини, за винятком мін, мін-пасток та інших пристроїв, визначених у Протоколі про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II з поправками, унесеними 03 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію.

БОЄПРИПАСИ, ЩО НЕ ВИБУХНУЛИ. Вибухонебезпечні предмети, підготовлені до використання або використані шляхом встановлення капсуля, запала / детонатора, переведення в бойове положення або іншим чином. Вони могли бути вистрілені, скинуті, запущені або випущені, проте не вибухнули або через несправність, або через конструкцію, або з будь-якої іншої причини.

БОЙОВА АКТИВНІСТЬ *(див.“активність бойова”)*

БОЙОВА ГОТОВНІСТЬ *(див. “готовність бойова”)*

БОЙОВА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ (ПІДРОЗДІЛУ *(див. “готовність військової частини (підрозділу) бойова”)*

БОЙОВА ГОТОВНІСТЬ ОРГАНУ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ *(див. “готовність органу військового управління бойова”)*

БОЙОВА ГРУПА *(див. “група бойова”)*

БОЙОВА ЗАДАЧА *(див. “задача бойова”)*

БОЙОВА ПІДГОТОВКА *(див. “підготовки бойова”)*

БОЙОВА ПСИХІЧНА ТРАВМА (БПТ) *(див. “травма бойова психічна”)*

БОЙОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ *(див. “застосування сил бойове”)*

БОЙОВЕ ЗЛАГОДЖЕННЯ *(див. “злагодження бойове”)*

БОЙОВЕ КОМАНДУВАННЯ *(див. “командування бойове”)*

БОЙОВЕ ЧЕРГУВАННЯ *(див. чергування бойове)*

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ *(див. імунітет бойовий)*

БОЙОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ *(див. ”потенціал бойовий“)*

БОЙОВИЙ СКЛАД *(див. “склад бойовий”)*

БОЙОВИЙ ТА ЧИСЕЛЬНИЙ СКЛАД *(див, склад бойовий та чисельний)*

БОЙОВІ ВТРАТИ *(див.“втрати бойові”)*

БОЙОВІ ВТРАТИ ПСИХОГЕННІ *(див. втрати психогенні бойові)*

БОЙОВІ ДІЇ *(див. “дії бойові”)*

БОЙОВІ МОЖЛИВОСТІ *(див. “можливості бойові”)*

БОЙОВІ ПЛАВЦІ *(див. “плавці бойові”)*

БОСИНГ *(див. “мобінг”)*

БРИФІНГ. Коротка нарада представників газети, телебачення, радіо, військових, на якій спеціально уповноваженими для цього особами викладається позиція уряду (військового командування) щодо певного питання.

БРОНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЗОБОВ’ЯЗАНИХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЗАПАСІ. Заходи, які здійснюються в мирний та у воєнний час з метою забезпечення функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій в особливий період.

БУЛІНГ *(див. “мобінг”)*

БЮДЖЕТ ВІЙСЬКОВИЙ *(military budget)***.** Сукупність ресурсів у бюджеті країни, які спрямовані законодавчим шляхом на забезпечення військових потреб.

БЮДЖЕТ ОБОРОННИЙ *(defence budget)*. Видатки, передбачені в Державному бюджеті України на оборону держави.

БЮДЖЕТ. Основний фінансовий план утворення і використання грошових ресурсів. Відображає очікувані результати і ресурси, які розподіляються в кількісній формі.

БЮДЖЕТИ. Плани, в яких здійснюється розподіл ресурсів між окремими видами діяльності та підрозділами організації.

БЮДЖЕТУВАННЯ. Процес розподілу фінансових ресурсів організації між окремими її підрозділами.

БЮЛЕТЕНЬ ОБОРОННИЙ. Звіт Міноборони (Біла книга) за результатами оборонного огляду, який передбачає встановлену процедуру оцінювання стану та готовності збройних сил та інших військових формувань до виконання завдань у сфері оборони, детальне висвітлення діяльності міністерства з оборонної реформи: пріоритети і методи планування, структуру військ і плани їхнього розвитку, що передбачені Б. о., міжнародною і регіональною співпрацею, а також відносини між збройними силами і суспільством.

БЮРО. Ланка апарату управління, його підрозділ, автономний або який є у складі відділу.

БЮРОКРАТ. Людина, яка характеризується знеособленістю, формалізмом, прагненням підмінити живі безпосередні контакти людей стандартизованими формами зв'язку і взаємодії. Б. обмежує співробітництво і спілкування людей рамками офіційних рольових прописів, норм і функцій, виключаючи відхилення від встановлених рамок, розвиток особистості, творчість.

БЮРОКРАТИЗМ. 1. Управління, в якому перебільшується роль формальних організаційних положень і не враховується роль інтересів і потреб людини. 2. Формальне виконання посадових обов'язків або ухилення від них апаратом управління, адміністрацією чи службовцями. Крайній прояв – зволікання, навмисне сповільнення справочинства. 3. Всесильний, замкнений, чинний за законами ієрархії, твердий механізм влади, що стоїть над законом і волею членів суспільства.

БЮРОКРАТИЧНА КУЛЬТУРА *(див. "культура бюрократична")*

БЮРОКРАТИЧНИЙ СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ *(див. "стиль управління бюрократичний")*

БЮРОКРАТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ *(див. "організації бюрократичні")*

БЮРОКРАТІЯ. 1. Тип організації, для якої характерний спеціалізований розподіл праці, чітка управлінська ієрархія, правила і стандарти, показники оцінювання роботи, принципи найму, що базуються на компетенції робітника. 2. Підґрунтя адміністрування.

Основними принципами функціонування Б. є**:** існування фіксованих офіційних юридичних сфер, які упорядковуються правилами; наявність жорсткої офі-

сної ієрархії та ранжування рівнів повноважень, що характеризуються чіткою системою субординації; базування управління в офісі на написаних документах ("справах"), які надалі зберігаються; обов'язковість професійної підготовки працівників; формування загальних правил управління офісом, які є більш-менш стабільними, більш-менш вичерпними і такими, що можуть бути вивченими.

В

ВАКАНСІЯ *(від латин. vacans – порожній, вільний)***.** 1. Незайнята посада, вільне місце (в організації, закладі освіти). В. може бути утворено у зв'язку з реорганізацією структури управління організацією, зміною штатного розкладу, у зв'язку зі звільненням або переходом працівника і т. ін. 2. Вільна посада (робоче місце), на яку може бути працевлаштовано особу.

ВАЛЕНТНІСТЬ. Цінність або привабливість отриманих результатів для індивіда.

ВАЛЕОЛОГІЯ *(від грецьк. valeo – бути здоровим)***.** Наука про індивідуальне здоров'я, методи його підтримки та зміцнення; під здоров'ям мають на увазі стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя. З огляду на останнє, валеологію слід вважати інтегративною наукою.

ВАУЧЕР. Документ встановленого зразка, що дає особі відповідно до законодавства право на перепідготовку або підготовку за іншою спеціальністю, підготовку на наступному рівні освіти, спеціалізацію, підвищення кваліфікації у закладах освіти чи у роботодавця.

ВВЕДЕННЯ В ПОСАДУ. Ознайомлення людини з новою роботою. У цілому цей процес можна описати як заходи, що проводяться керівництвом або за його дорученням з метою ознайомлення нового працівника з організацією, питаннями безпеки, загальними умовами праці та діяльністю підрозділу, де він має працювати.

ВЕДЕННЯ БАЗИ ДАНИХ. Діяльність, спрямована на оновлення та відновлення бази даних, а також на модифікацію її структури.

ВЕЛИКА БАТЬКІВЩИНА *(див. "батьківщина")*

ВЕЛИКОМАСШТАБНА ВІЙНА *(див." війна великомасштабна")*

ВЕНЧУРНА КОМАНДА *(див. "команда венчурна")*

ВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ *(див. " комунікація вербальна ")*

ВЕРБАЛЬНИЙ *(від латин. verbulis – словесний)***.** Термін, застосовуваний у психології для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів оперування цим матеріалом. Вербальний та невербальний – словесний (розмовний) та несловесний (мімічний, пантомімічний) способи передавання інформації.

ВЕРТИКАЛЬ УПРАВЛІННЯ *(англ. – chain of command (command channel)***.** Вертикаль підпорядкування від начальника до підлеглого, через яку здійснюється командування. Також називається "командна вертикаль".

ВЕРТИКАЛЬНА КАР'ЄРА *(див. "кар'єра вертикальна")*

ВЕРТИКАЛЬНИЙ МОБІНГ *(див. "мобінг")*

ВЕРТИКАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ПРАЦІ *(див. "розподіл праці вертикальний")*

ВЕРТИКАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ *(див. "зв'язки вертикальні")*

ВЕРТИКАЛЬНІ УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ. Адміністративні або функціональні зв'язки вищих і нижчих ланок системи управління.

ВЗАЄМОДІЯ *(cooperation).* 1. Узгоджені щодо задач (об'єктів), напрямів, рубежів (районів), часу та способів виконання поставлених завдань( ) спільні дії підрозділів, частин, з'єднань та об'єднань видів збройних сил, родів військ (сил), елементів бойового порядку (оперативної побудови) та різноманітних видів зброї задля досягнення мети. Залежно від рівня військових дій розрізняють стратегічну, оперативну і тактичну В. А) Стратегічна В. – узгоджені спільні дії великих угруповань збройних сил, які проводять операції на одному або декількох ТВД (стратегічних напрямках) для досягнення мети стратегічної операції або війни в цілому. У коаліційних війнах стратегічна взаємодія може мати місце між збройними силами окремих держав та їхніми окремими угрупованнями, які беруть участь у спільній операції на континентальних та океанських ТВД. Б) Оперативна В. – узгоджені спільні дії оперативних (оперативно-тактичних) об'єднань та з'єднань різноманітних видів збройних сил та родів військ (сил), у тому числі багатонаціональних, для досягнення мети операції (бойових дій), що проводиться на одному або кількох суміжних операційних напрямках. В) Тактична В. – узгоджені спільні дії з'єднань, об'єднань, частин, підрозділів між собою та сусідами для досягнення спільної мети. 2. Процеси впливу об'єктів один на одного, їхня взаємна зумовленість, породження одним одного і зв'язок. 3. Сумісна участь і зв'язок органів (ланок) системи управління в процесі управління, що виникає на основі розподілу повноважень і функцій між ланками системи управління, взаємних обов'язків у їхній сумісній цілеспрямованій діяльності. 3. Сумісна участь і зв'язок органів (ланок) системи управління у процесі управління, що виникає на основі розподілу повноважень і функцій між ланками системи управління, взаємних обов'язків у їхній сумісній цілеспрямованій діяльності. т

ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ. Один із напрямів зв'язків із громадськістю щодо налагодження конструктивних відносин із громадським сектором, бізнесом, науковим та експертним середовищами з метою формування позитивної громадської думки і забезпечення сприятливих умов для виконання ЗС України покладених на них завдань та функцій.

ВЗАЄМОДІЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА *(англ. – civil-military interaction, AJP 3.19).* Головна функція цивільно-військового співробітництва, що полягає у спільній, цілеспрямованій, організованій та безперервній діяльності командувачів, командирів (начальників), їхніх заступників, органів військового управління, штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямованій на встановлення та підтримання зв'язків із об'єктами цивільного середовища на рівні, який забезпечує успішне виконання військами (силами) визначених завдань.

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА. Сила, з якою зміна одного фактора впливає на інші фактори.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК. Вплив складового елемента на інші елементи і на систему в цілому в процесі її розвитку.

ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНА ПОВЕДІНКА *(див. "поведінка взаємопов'язана")*

ВЗАЄМОСУМІСНІСТЬ *(англ. – interoperability, AAP-06/AJP-06)***.** Здатність діяти спільно, ефективно і продуктивно для досягнення тактичних, оперативних і стратегічних спільних цілей.

ВИБІР ПРОФЕСІЇ. Орієнтація особистості на певну спеціальність.

ВИБІРКОВЕ СПРИЙНЯТТЯ *(див. "сприйняття вибіркове")*

ВИБІРКОВИЙ КОНТРОЛЬ *(див. "контроль вибірковий")*

ВИБІРКОВИЙ ЦЕНТР *(див. "центр вибірковий")*

ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ БОЄПРИПАСИ *(див. "боєприпаси вибухонебезпечні")*

ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ ЗАЛИШКИ ВІЙНИ (ВЗВ) *(див. "залишки війни вибухонебезпечні")*

ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ *(див. "залишки війни вибухонебезпечні")*

ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ ПРЕДМЕТИ (ВНП) *(див. "предмети вибухонебезпечні")*

ВИВІЛЬНЕННЯ ПЕРСОНАЛУ. Звільнення або відсторонення від роботи на тривалий термін одного або великої кількості працівників з причин економічного, структурного або технологічного характеру з метою зменшення кількості зайнятих або зміни їхнього професійно-кваліфікаційного складу. В. п. – це комплекс заходів щодо дотримання правових норм і організаційно-психологічної підтримки з боку адміністрації у разі звільнення співробітників.

ВИВІЛЬНЕННЯ. Економія робочої сили, скорочення потреби в ній у результаті вдосконалення системи управління.

ВИГОДА ВТРАЧЕНА. Результат недовикористання резервів організації, потенційних можливостей підвищення її економічної ефективності. В. в. виникає через неприйняття управлінських рішень або через рішення невисокої якості.

ВИГОДА. 1. Те, що може принести користь (прибуток) 2. Зручність у користуванні, сприятливість (придатність) для чого-небудь.

ВИГОРАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ. Складний психофізіологічний феномен, що визначається як емоційне, розумове і фізичне виснаження через тривале психічне перевантаження.

ВИД ВИПРОБУВАНЬ. Класифікаційне угрупування випробувань за певними ознаками.

ВИД ЗАНЯТЬ *(див. "професія")*

ВИД ЗБРОЙНИХ СИЛ *(англ. – service)***.** 1. Складова ЗС України (Сухопутні війська ЗС України, Повітряні Сили ЗС України, Військово-Морські Сили ЗС України) 2. Компонент ЗС США, затверджений відповідно до акту Конгресу, а саме: СВ, МП, ВМС, ПС і Берегова охорона.

ВИД. Окрема галузь діяльності, роботи

ВИДАЧА ЛІЦЕНЗІЇ. Надання суб'єкту господарювання права на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, шляхом ухвалення органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, про що робиться запис у ліцензійному реєстрі.

ВИДИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ. Процес забезпечення потреб ЗС України військовослужбовцями, військовозобов'язаними, резервістами, цивільними особами в мирний час, під час мобілізації та у воєнний час для доведення їх до визначеної чисельності шляхом призову громадян на військову службу на підставі військового обов'язку та прийняття громадян на військову службу за контрактом.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ У ПЕРСОНАЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ. Один із напрямів маркетингу персоналу, який дозволяє встановити потрібний на заданий період якісний та кількісний склад персоналу.

ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність викладацька")*

ВИКОНАВЕЦЬ ДЕРЖАВНОГО ЗАМОВЛЕННЯ. Вищий, професійно-технічний навчальний заклад, заклад післядипломної освіти, наукова установа державної та комунальної форми власності, які пройшли конкурсний відбір та з якими укладено державний контракт на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів за державним замовленням.

ВИКОНАВЕЦЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Обрана за науковим потенціалом організація, структурний підрозділ, особа, які проводять наукові дослідження з визначеної проблематики та відповідають за їхню якість.

ВИКОНАВЧА ДИСЦИПЛІНА *(див. "дисципліна виконавча")*

ВИКОНАВЧА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА *(див. "система інформаційна виконавча")*

ВИКОНАВЧИЙ АГЕНТ *(див. "агент виконавчий")*

ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В ЗАПАСІ. Дотримання військовозобов'язаними порядку і правил військового обліку, проходження зборів для збереження та вдосконалення знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період.

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ. Практична діяльність з реалізації рішення, що приводить до кількісних, якісних, просторових змін в об'єкті або у всій системі управління. Це одна з трьох основних стадій управлінського процесу (циклу): отримання інформації – ухвалення рішення – виконання рішення.

ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЙ. Обіймає всі сфери управлінської діяльності та рівні системи управління, які пов'язані з упровадженням розроблених стратегій, наглядом за їх здійсненням і досягненням визначених результатів.

ВИКОНАННЯ. Процес практичної реалізації, втілення в життя рішень, наказів та інших керуючих впливів. В ієрархії управління на кожному нижньому рівні одночасно виступає і як процес В. стосовно вищого рівня. Дисципліна В. забезпечується високою якістю організації, надійністю функціонування всіх ланок системи управління, вихованням відчуття відповідальності у кожного працівника за доручену справу.

ВИКОРИСТАННЯ ВИНАХОДУ. Застосування винаходу для потреб оборони країни чи у будь-якій галузі національної економіки, культури, охорони здоров'я тощо.

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ. Комплекс заходів, що спрямовані на забезпечення умов для найбільш ефективної реалізації творчого та фізичного потенціалу працівників. В. п. має відповідати цілям організації, не зачіпати інтереси особистості й забезпечувати точне дотримання законодавства про працю у процесі цієї роботи.

ВИМОГИ ДО ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА. Військовим капеланом може бути громадянин України, який є священослужителем зареєстрованої в Україні релігійної організації та отримав від керівного центру (управління) відповідної релігійної організації мандат на право здійснення військової капеланської діяльності.

ВИМОГИ ДО ПЕРСОНАЛУ. Якісні характеристики, яким має відповідати "ідеальний" працівник на певному робочому місці або на певній посаді. Вони передбачають його здібності, мотивації та якості.

ВИМОГИ ДО СПРОМОЖНОСТЕЙ. Перелік основних властивостей, які розкривають (деталізують) сутність спроможностей.

ВИМОГИ КВАЛІФІКАЦІЙНІ. Вимоги, висунуті виконавцю роботи. Докладно складений опис роботи на конкретній посаді, зі вказівкою робочих обов'язків і можливостей просування по службі. У ньому визначаються вимоги, пов'язані з виконанням роботи, і необхідні навички, якими має володіти працівник для ефективного виконання роботи.

ВИМОГИ ПРОФЕСІЙНІ. Сукупність якостей, які мають бути в управлінського працівника. Їх розподіляють на три групи: загальні, специфічні та особисті. Ці якості визначаються елементами психологічної структури особистості – статтю, віком, станом здоров'я, темпераментом, спрямованістю, досвідом та характером.

ВИМОГЛИВІСТЬ. Категорична постановка питання про чітке дотримання певних обов'язків, яка є істотною особливістю стосунків "керівник – виконавець" і базується на обов'язковому виконанні функцій. Відображає ставлення людини до самої себе, дотриманні моральних норм поведінки. Форми В. проявляються в характері спілкування з виконавцями (команда, наказ, вказівка тощо),

у тоні звернення (владний, діловий, дружній тощо). Форми В. змінюються залежно від зміни соціально-психологічних ситуацій.

ВИНАГОРОДЖЕННЯ. Широкий спектр конкретних засобів, що базуються на системі цінностей людини.

ВИНАГОРОДИ. Усе те, що конкретна людина вважає цінним та бажаним для себе, чого вона прагне досягти і чим би вона хотіла володіти (поділяються на внутрішні – кваліфікація, дружба та ін. і зовнішні – зарплата, статус тощо).

ВИРОБНИК. Підприємство, компанія, фірма, організація, особа, що виготовляють продукцію, товари або пропонують послуги.

ВИРОБНИЦТВО ДОСЛІДНЕ. Структурний підрозділ наукової установи, університету, академії, інституту (або юридична особа), основною діяльністю якого є виготовлення та апробація дослідних зразків, корисних моделей, нових продуктів, технологічних процесів, надання відповідних послуг, пов'язаних з цією діяльністю, тощо.

ВИРОБНИЧИЙ СТАЖ *(див. "стаж виробничий")*

ВИРОБНИЧО-ОРІЄНТОВАНА НАУКОВА УСТАНОВА *(див. "установа наукова галузева")*

ВИСЛУГА РОКІВ. Досягнута тривалість військової служби громадянином, яка є необхідною умовою і підставою для надання військовослужбовцям, громадянам, звільненим з військової служби, і членам їхніх сімей встановлених законом додаткових прав і пільг.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТНИЙ. Складений експертом (експертною групою) критичний відгук на проєкт, що містить зауваження, пропозиції та висновки. Основні вимоги до експертного висновку: науковість, об'єктивність, однозначність викладеного змісту, неупередженість, конструктивність, обґрунтованість висновків.

ВИСОКА СТРУКТУРА *(див. "структура висока")*

ВИСХІДНІ КОМУНІКАЦІЇ *(див. "комунікації висхідні")*

ВИТІК ІНФОРМАЦІЇ. 1. Результат дій, внаслідок яких інформація в системі стає відомою чи доступною фізичним та/або юридичним особам, що не мають права доступу до неї. 2. Неконтрольоване поширення інформації, яке призводить до її несанкціонованого отримання. 3. Прийом розповсюдження інформації з метою маніпулювання громадською думкою, коли "витік" завжди можна або спростувати, або підтвердити.

ВИТРАТИ ВІЙСЬКОВІ *(military spending)***.** Видатки з державного бюджету на підготовку збройних сил та забезпечення їхньої життєдіяльності в мирний та воєнний час.

ВИХІДНА ДОПОМОГА *(див. "допомога вихідна")*

ВИХОВАННЯ. 1. У широкому значенні функція суспільства, що забезпечує його розвиток шляхом передавання новим поколінням людей соціально-історичного досвіду попередніх поколінь відповідно до цілей і інтересів тих або інших

класів, соціальних груп. 2. У вузькому значенні – процес свідомого, цілеспрямованого і систематичного формування особистості, який здійснюється в рамках і під впливом соціальних інститутів (сім'ї, виховних і навчальних закладів, установ культури, громадських організацій, засобів масової інформації та ін.) з метою її підготовки до виконання соціальних функцій і ролей, до життєдіяльності в різних сферах соціальної практики (професійно-трудової, суспільно-політичної, культурної, сімейно-побутової тощо). В. – основна ланка соціалізації, воно органічно взаємопов'язане з навчанням, є складовою частиною системи освіти. Теоретичну основу систем В. становлять філософські, релігійні, соціально-політичні, психологічні й педагогічні вчення, що відповідають інтересам панівних у суспільстві сил. У соціальній роботі В. має винятково важливе значення і для підготовки соціальних працівників, і для можливостей розв'язання задач соціального захисту населення, впливу на клієнтів, тих або інших шарів і груп населення (наприклад, підлітків з девіантною поведінкою тощо), спілкування соціологів із клієнтами тощо. Педагогічні, психологічні, державно-правові та інші основи соціальної роботи тісно пов'язані з процесом В. як у широкому, так і у вузькому значенні слова.

ВИХОДИ СИСТЕМИ. Результати діяльності організації, ціль, причина її існування; перший і основний елемент із п'яти системного підходу щодо формування системи управління разом зі "входом", "процесом", "зворотним зв'язком", "зв'язком із середовищем".

ВИЩА ВІЙСЬКОВА ПОСАДА *(див. "посада військова вища")*

ВИЩА ОСВІТА *(див. "освіта вища")*

ВИЩА ПОСАДА *(див. "посада вища")*

ВИЩИЙ ВІЙСЬКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД *(див. "заклад навчальний військовий вищий")*

ВИЩИЙ МЕНЕДЖЕР *(див. "менеджер вищий")*

ВІДБІР ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНИЙ. Система профдіагностичного обстеження особи, спрямована на визначення ступеня її придатності до окремих видів профдіяльності відповідно до їхніх нормативних вимог.

ВІДБІР КАДРІВ. Система заходів, що дозволяє виявити людей, які за своїми індивідуальними якостями найбільш придатні до навчання та ефективного виконання професійної діяльності з певної спеціальності. Для проведення процесу використовують різні методи – відбіркова співбесіда (інтерв'ю), тестування, аналіз біографії й т. ін.

ВІДБІР НА НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ. Складова системи військово-професійного відбору та заходів із психологічного обстеження, спрямована на виявлення осіб, індивідуальні психічні якості та особистісні здібності яких відповідають або не відповідають вимогам військово-професійної діяльності та особливостям проходження військової служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) складу.

ВІДБІР ПЕРСОНАЛУ. Оцінювання кандидатів на робоче місце і відбір кращих із резерву, створеного під час набору. *(Див. також "відбір кадрів").*

ВІДБІР ПРОФЕСІЙНИЙ. Визначення ступеня професійної придатності людини до конкретної професії відповідно до нормативних вимог; процедура оцінювання відповідності професійних, особистісних та інших якостей працівника встановленим в організації вимогам.

ВІДБІР ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ. Складова професійного відбору, метою якої є виявлення психофізіологічних здібностей і якостей, які відповідають вимогам певних професій.

ВІДБІР У ЗС УКРАЇНИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ. Комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відбору громадян, яких приймають на військову службу, і військовослужбовців з професійно важливими якостями, котрі відповідають вимогам військово-професійної діяльності.

ВІДБІРКОВЕ ІНТЕРВ'Ю *(див. "інтерв'ю відбіркове")*

ВІДБУДОВЧИЙ ПЕРІОД *(див. "період відбудовчий")*

ВІДКРИТА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація відкрита")*

ВІДКРИТА СИСТЕМА *(див. "система відкрита")*

ВІДКРИТИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт відкритий")*

ВІДКРИТІ КОМУНІКАЦІЇ *(див. "комунікації відкриті")*

ВІДМОБІЛІЗУВАННЯ ВІЙСЬК. Комплекс заходів щодо переведення органів військового управління, з'єднань, частин (кораблів) установ і навчальних закладів на організацію і штати воєнного часу; складова частина мобілізаційного розгортання військ.

ВІДМОБІЛІЗУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР. Комплекс дій з виконання заходів щодо приймання і розподілу мобілізаційних ресурсів та формування структурних підрозділів військових організаційних структур за штатами воєнного часу у встановлені терміни.

ВІДНОВЛЕННЯ ДІЇ ЛІЦЕНЗІЇ. Поновлення суб'єкту права на провадження виду діяльності або частини виду діяльності, на який йому видано ліцензію, шляхом ухвалення органом ліцензування рішення про відновлення дії ліцензії повністю або частково, про що робиться запис у ліцензійному реєстрі.

ВІДНОВЛЕННЯ НАВЧЕНОСТІ *(див. "злагодження бойове")*

ВІДНОСИНИ ВЛАДНІ. Можливість однієї частини панувати над іншою, впливати на неї, здійснювати свою волю у взаємодії.

ВІДНОСИНИ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ. Сукупність двосторонніх владних (вертикальних) і багатосторонніх партнерських (горизонтальних) зв'язків, що слугують реалізації цілей держави та суспільства і відрізняються інформаційним змістом, правовою формою, організаційною спрямованістю.

ВІДНОСИНИ КОМАНДНІ *(англ. – command relationships)***.** Взаємопов'язані обов'язки між командирами, а також оперативні повноваження, що здійснюються

командирами у вертикалі управління. В. к. включають: бойове командування (командні повноваження), оперативний контроль, тактичний контроль або підтримку.

ВІДНОСИНИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ. Сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами воєнної організації держави, які охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони.

ВІДНОСИНИ. 1. Стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь чи між структурами. 2. Філософська категорія, що відбиває характер розташування елементів певної системи та їхній взаємозв'язок; емоційно-вольова настанова особистості на будь-що.

ВІДОМОСТІ. 1. Знання у певній галузі. 2. Певні факти, дані про кого-небудь, що-небудь.

ВІДОМЧІ КЛАСИФІКАТОРИ *(див. "класифікатори відомчі")*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І АВТОНОМІЯ. Здатність особи застосовувати знання та навички самостійно та відповідально.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНА. Добровільна реакція організації на соціальні проблеми суспільства.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНА. Дотримання конкретних державних законодавчих актів, інструкцій, положень тощо, які визначають межі, норми, засади функціонування організацій і утворюють нормативно-законодавчу базу управління.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. Усвідомлення особистістю, групою людей свого обов'язку перед колективом, суспільством, розуміння, з огляду на цей обов'язок, суті й значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх із обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку. В. визначає ступінь вини або заслуг, показує обов'язковість, надійність особистості. Усі ці аспекти виконують функціонально різні форми контролю на різних етапах діяльності, характеризуючи В. або з позиції суспільства, або з позиції внутрішнього світу особистості. У першому випадку В. відображає підзвітність особистості за реалізацію вимог суспільства (або його інститутів) з наступним застосуванням санкцій залежно від ступеня провини чи заслуг, тобто виступає як засіб зовнішнього контролю і зовнішньої регуляції діяльності особистості. У другому випадку В. відображає ставлення до всього самої особистості, її схильність, готовність здійснювати належне, тобто виступає як засіб внутрішнього контролю (самоконтролю) і внутрішньої регуляції (саморегуляції) діяльності особистості, оскільки вона виконує все на свій розсуд, свідомо і добровільно. У розумінні В. як якості особистості виділяють такі компоненти: а) чітке знання особистістю своїх конкретних обов'язків, значущих для неї і суспільства; б) прийняття цих обов'язків, позитивне переживання особистістю свого ставлення до них, прагнення до їх виконання; в) реалізація прийнятих обов'язків у конкретних діях, поведінці, вчинках; г) здатність особистості контролювати свої дії, поведінку, встановлювати відхилення від програми, що реалізується, від заданої та вносити відповідні корективи до плану діяльності чи поведінки.

ВІДПРАВНИК. Особа, котра генерує інформацію, призначену для передавання.

ВІДПУСТКА. Встановлена законом, колективним договором або контрактом певна кількість календарних днів безперервного відпочинку, які надаються персоналу відповідним командиром (начальником) у календарному році з оплатою або без оплати їх зі збереженням місця військової служби (роботи, посади) за персоналом на цей час.

ВІДРЯДЖЕНІ ІНОЗЕМНІ ПРАЦІВНИКИ *(див. "працівники іноземні відряджені")*

ВІДРЯДЖЕННЯ СЛУЖБОВЕ. Поїздка військовослужбовця (працівника) за розпорядженням командира (керівника) військової частини (закладу, установи) на певний строк до іншого населеного пункту (військової частини) для виконання службового доручення поза місцем постійної служби (роботи).

ВІДХИЛЬНА ПОВЕДІНКА *(див "поведінка девіантна")*

ВІЗУАЛЬНА ПСИХОДІАГНОСТИКА *(див. "психодіагностика візуальна")*

ВІЗУВАННЯ. Підписування документа посадовими особами, що встановлює погодження з його змістом (дієвістю) або примушує (надаючи документу силу) усіх, кому він адресований, виконувати викладене (керуватися викладеним) у ньому. В. обов'язкове у разі узгодження документів, що відображають діяльність різних виконавців, які мають сумісні обов'язки.

ВІЙНА *(war)***.** 1. Соціальне явище, яке є однією з форм вирішення суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, народами, націями, класами і соціальними групами засобами масового насильства. 2. Процес припинення опору агресора й усунення загроз безпеці, забезпечення територіальної цілісності та суверенітету держави. 3. Продовження політики насильницькими засобами. 4. Організована збройна боротьба між державами, суспільними станами тощо. 5. Стан відкритого та оголошеного збройного конфлікту між державами чи соціальними спільнотами, який характеризується тимчасовим припиненням нормальної політичної і дипломатичної діяльності між сторонами, із виділенням на нього всіх доступних ресурсів. У зоні конфлікту може бути оголошений військовий стан чи військове положення.

ВІЙНА ВЕЛИКОМАСШТАБНА *(large-scale war).* Війна за участю значної кількості держав з різних регіонів світу, спрямована на досягнення радикальних військово-політичних цілей.

ВІЙНА ГІБРИДНА 1. Форма військових дій, яка систематично використовує варіативні комбінації інформаційно-комунікаційних військ, сил спеціальних операцій, розвідки, соціальних служб та традиційних військ. 2. Цілеспрямований процес встановлення зовнішнього управління альфа-суб'єктом над об'єктом управління, встановлення тотального контролю над сферою державного управління, в якому вирішальну роль відіграють інформаційні засоби. Основним засобом В. г. є застосування інформації, а забезпечувальним елементом

– комплекс силових акцій. Суть В. г. полягає у тому, щоб одна домінантна група управління (альфа-група, незалежно від того, держава це чи могутня транснаціональна корпорація, синдикат) підкорила та створила необхідні та достатні умови для підкорення іншої соціальної групи (соціальної системи, громадянського суспільства, держави тощо), при цьому не встановлюючи тотального контролю над суверенітетом та територією, іншими важливими, але не життєво необхідними атрибутами, що супроводжується також капітуляцією збройних сил. 3. Війна з поєднанням у застосуванні конвенційної зброї, партизанської війни, кібервійни, інформаційного тероризму, торгівельної війни, патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, злочинних актів цензури, впливу на громадську думку тощо та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для політичних цілей агресії, які не досягаються звичайною війною.

ВІЙНА ІНФОРМАЦІЙНА. 1. Спеціальна форма військово-комунікаційних дій в інформаційному просторі (глобальному, власному, ворожому) та людській свідомості (суспільній, груповій, індивідуальній). 2. Викладення інформації у спосіб, який формує у суспільстві чи групі людей потрібну точку зору, громадську думку, перебіг взаємодоповнюючих логічних думок, вичерпну систему поглядів щодо окремих питань на користь організатора інформаційної пропаганди.

ВІЙНА ЛОКАЛЬНА *(local war)***.** 1. Війна, обмежена за своїми політичними цілями, просторовим розмахом, кількістю сторін, а також задіяних сил і засобів. 2. Війна між двома чи більше державами, у якій воєнні дії обмежені територіями воюючих держав та переслідують воєнно-політичні цілі, що зачіпають переважно інтереси лише цих держав (територіальні, політичні, економічні тощо).

ВІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА *(psychological warfare)***.** Застосування узгоджених заходів та ресурсів з метою впливу на думки, почуття, стосунки та поведінку ворожих елементів (влади, збройних сил, населення) для того, щоб сформувати у них сприятливе для себе бачення цілей війни

ВІЙНА РЕГІОНАЛЬНА *(regional war)***.** 1. Війна за участю двох чи кількох держав (груп держав) одного регіону, яка стосується переважно інтересів країн, розташованих у ньому. Може бути результатом ескалації локальної війни чи збройного конфлікту. 2. Війна між державами (коаліціями держав), які для досягнення своїх політичних цілей використовують усі наявні сили та засоби, не виключаючи застосування ЗМУ.

ВІЙСЬКА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ. Суб'єкти інформаційно-комунікаційної діяльності, які мають вплив на:

а) інформаційний простір, суспільну свідомість, інтелектуальний капітал, культуру, релігію тощо;

б) структуру держави (органи влади, прокуратуру, суди);

в) силові структури (армію, поліцію, спецслужби);

г) фінансово-економічну сферу, критичну інфраструктуру та ін.

ВІЙСЬКОВА ДИСЦИПЛІНА *(див. "дисципліна військова")*

ВІЙСЬКОВА ДОКТРИНА *(див. "доктрина військова")*

ВІЙСЬКОВА ЕКСПАНСІЯ *(див. "експансія військова")*

ВІЙСЬКОВА ЗАГРОЗА (*див. "загроза військова")*

ВІЙСЬКОВА ЗДАТНІСТЬ *(див. "здатність військова")*

ВІЙСЬКОВА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація військова")*

ВІЙСЬКОВА КАДРОВА ПОЛІТИКА *(див. "політика кадрова військова")*

ВІЙСЬКОВА КАДРОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ *(див. "політика кадрова військова")*

ВІЙСЬКОВА КАПЕЛАНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність військова капеланська")*

ВІЙСЬКОВА КАР'ЄРА *(див. "кар'єра військова")*

ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА *(див. "логістика військова")*

ВІЙСЬКОВА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація військова")*

ВІЙСЬКОВА НЕБЕЗПЕКА *(див. "небезпека військова")*

ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ *(див." організація держави військова")*

ВІЙСЬКОВА ОСВІТА *(див. "освіта військова")*

ВІЙСЬКОВА ПЕДАГОГІКА *(див. "педагогіка військова")*

ВІЙСЬКОВА ПІДСИСТЕМА СВО *(див. "підсистема СВО військова")*

ВІЙСЬКОВА ПОЛІЦІЯ *(див. "поліція військова")*

ВІЙСЬКОВА ПОТРЕБА *(див. "потреба військова")*

ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ *(див. "присутність військова")*

ВІЙСЬКОВА ПУБЛІКАЦІЯ *(див. "публікація військова")*

ВІЙСЬКОВА РЕФОРМА *(див." реформа військова")*

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА *(див. "служба військова")*

ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ *(див. "співпраця військова")*

ВІЙСЬКОВА ТЕХНІКА *(див. "техніка військова")*

ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА *(див. "частина військова")*

ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ *(див. "адміністрація військова")*

ВІЙСЬКОВЕ ЗВАННЯ *(див." звання військове")*

ВІЙСЬКОВЕ КОМАНДУВАННЯ *(див. "командування військове")*

ВІЙСЬКОВЕ ЛІДЕРСТВО *(див. "лідерство військове")*

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО *(див. "право військове")*

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ *(див. "правопорушення військове")*

ВІЙСЬКОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ (*див. "прогнозування військове")*

ВІЙСЬКОВЕ ПРОТИСТОЯННЯ (*див. "протистояння військове")*

ВІЙСЬКОВЕ УПРАВЛІННЯ *(див. “управління військове”)*

ВІЙСЬКОВЕ ФОРМУВАННЯ *(див. “формування військове”)*

ВІЙСЬКОВИЙ БЮДЖЕТ *(див. “бюджет військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИН *(див. “злочин військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ КАПЕЛАН *(див. “капелан військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ КВИТОК ОСІБ РЯДОВОГО, СЕРЖАНТСЬКОГО І СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ *(див. “квиток військовий осіб рядового, сержантського і старшинського складу”)*

ВІЙСЬКОВИЙ КВИТОК ОФІЦЕРА ЗАПАСУ *(див. “квиток військовий офіцера запасу”)*

ВІЙСЬКОВИЙ КОЛЕДЖ СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ *(див. “коледж сержантського складу військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ КОНФЛІКТ *(див. “конфлікт військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ЛІЦЕЙ *(див. “ліцей військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПІДРОЗДІЛ *(див. ”підрозділ навчальний військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ОБ’ЄКТ *(див. “об’єкт військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ОБЛІК *(див. “облік військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ОБЛІК *(див. “облік військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ОБОВ’ЯЗОК *(див. “обов’язок військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ПАРИТЕТ *(див. “паритет військовий)*

ВІЙСЬКОВИЙ ПОЛОН *(див. “полон військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ *(див. “потенціал військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ РАДНИК *(див. “радник військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ РЕКРУТИНГ *(див. “рекрутинг військовий”)*

ВІЙСЬКОВИЙ СТАНДАРТ *(див. “стандарт військовий”“)*

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ *(див. “адміністрації військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ВИТРАТИ *(див. “витрати військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ВТРАТИ *(див.“ втрати військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ДІЇ *(див. “дії військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ЗАПАСИ *(див. “запаси військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ *(див.“звання військові)*

ВІЙСЬКОВІ КАДРИ *(див. “кадри військові”)*

ВІЙСЬКОВІ КОМІСАРІАТИ *(див. “комісаріати військові”)*

ВІЙСЬКОВІ РЕСУРСИ (*див.“ресурси військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ТРОФЕЇ *(див. “трофеї військові”)*

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ *(див. “формування військові”)*

ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ РОЗПОДІЛ *(див. "розподіл військово-адміністративний")*

ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ *(див. "потенціал держави військово-економічний")*

ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНІ. Особи, які перебувають у запасі для комплектування ЗС України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави.

ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИЙ ЛІЦЕЙ *(див. "ліцей військовий")*

ВІЙСЬКОВОНАВЧЕНІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси військовонавчені")*

ВІЙСЬКОВО-ОБЛІКОВА РОБОТА *(див. "робота військово-облікова")*

ВІЙСЬКОВО-ОБЛІКОВА СПЕЦІАЛЬНІСТЬ *(див. "спеціальність військово-облікова")*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА *(див. "обстановка військово-політична")*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ЗС УКРАЇНИ *(див. "керівництво ЗС України військово-політичне")*

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИЙ. Особа, яка потрапила в полон до супротивника. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ст. 4) називає В. осіб, які належать до таких категорій: особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано; членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил; членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; жителів не окупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни

ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ЗА БАЗОВИМ РІВНЕМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РЯДОВОГО, СЕРЖАНТСЬКОГО (СТАРШИНСЬКОГО) СКЛАДУ *(див. "підготовка військово-професійна за базовим рівнем військовослужбовців рядового, сержантського (старшинського) складу")*

ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР *(див. "відбір військово-професійний")*

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ. Громадянин, який проходить військову службу у збройних силах та інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства.

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ *(див. "компетентності військово-професійні")*

ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНИЙ ЛІЦЕЙ *(див. "ліцей військовий")*

ВІЙСЬКОВО-ТРАНСПОРТНИЙ ОБОВ'ЯЗОК (*див. "обов'язок військово-транспортний")*

ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНА ГОТОВНІСТЬ *(див."готовність військово-цивільна")*

ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНІ АДМІНІСТРАЦІЇ (ВЦА) *(див. "адміністрації військово-цивільні")*

ВІРА. Особливий стан психіки людини, що полягає в повному і беззастережному прийнятті будь-яких повідомлень, текстів, явищ, подій чи власних уявлень і висновків, які надалі можуть виступати основою людського "Я", визначати вчинки, судження, норми поведінки та стосунки.

ВІРТУАЛЬНА КОМАНДА *(див. "команда віртуальна")*

ВІТЧИЗНА *(див. "батьківщина")*

ВКАЗІВКА. 1. Організаційно-правова форма управлінського рішення, зверненого до конкретних виконавців. Зазвичай надходить у формі наказу, розпорядження і містить пораду, пояснення, як слід діяти або якого результату слід досягти. 2. Організаційно-правова форма, яка регламентує методичний та технологічний характер дій.

ВЛАДА В МЕНЕДЖМЕНТІ. Реальна можливість впливати на поведінку інших, змінювати її у визначеному напрямі. Обмежене право використовувати ресурси і спрямовувати зусилля на виконання завдань. Влада може бути заснована на примушуванні й на винагородах.

ВЛАДА ВИНАГОРОДИ. Різновид влади, який полягає у впливі на підлеглих через застосування винагород (використання бажання підлеглих отримати цінну для них винагороду в обмін на виконані дії чи певну поведінку).

ВЛАДА ЕКСПЕРТНА. 1. Різновид влади, який полягає у володінні керівником спеціальними знаннями, які можуть задовольнити певні потреби підлеглих. 2. Форма особистої влади, що виникає внаслідок визнання послідовником того, що лідер володіє недосяжними для нього спеціальними знаннями, навиками, вміннями, досвідом

ВЛАДА ЕТАЛОННА. 1. Форма особистої влади, яка виникає у зв'язку з бажанням послідовників бути схожими на лідера, котрий володіє надзвичайно привабливими для них особистими якостями, вміннями або іншими характеристиками. 2. Різновид влади, який полягає у здійсненні впливу на підлеглих завдяки харизмі, тобто завдяки особистим якостям та здібностям керівника.

ВЛАДА ЗАКОННА. 1. Влада, яка випливає зі статусу керівника, його офіційної посади. 2. Вплив, що ґрунтується на дотриманні законів, традиції, коли виконавець вірить, що керівник має первинне право віддавати накази.

ВЛАДА ЗВ'ЯЗКІВ. Форма особистої влади, яка виникає зі сприйняття послідовниками існування зв'язків лідера зі впливовими особами як в організації, так за її межами.

ВЛАДА ІНФОРМАЦІЇ. Форма особистої влади, яка виникає завдяки доступу лідера до потрібної, важливої інформації та його вмінню використовувати її для впливу на прибічників.

ВЛАДА НАД РЕСУРСАМИ. Форма легітимної влади, яка виникає внаслідок права керівника контролювати, регулювати та розподіляти обмежені організаційні ресурси.

ВЛАДА ПРИМУСУ. Різновид влади, який полягає у впливі на підлеглих через примус, страх втратити роботу, повагу, захищеність тощо (тобто це форма легітимної влади, яка виникає з уявлення про те, що керівник має можливість покарати підлеглого так, що завадить задоволенню його потреб).

ВЛАДА. 1. Здатність і можливість здійснювати певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою різних засобів – волі, права, авторитету, насилля. 2. Інструмент управління, що здійснює на поведінку людей вплив, який призводить до виникнення, зміни або припинення відносин, що пов'язуються з досягненням певної цілі (цілей); бажання, послідовне намагання та можливість здійснювати реальний вплив на розвиток ситуації чи на поведінку інших людей з якоюсь метою, контролювати їх, брати на себе відповідальність. В. в організації – це наявність відповідних повноважень, право розпоряджатися її ресурсами і використовувати зусилля підлеглих з метою досягнення поставлених завдань. Є такі види В.: інформаційна (володіння інформаційним потенціалом для ухвалення управлінських рішень), експертна (володіння знаннями, через які можна задовольняти потреби підлеглих), еталонна (здійснення впливу на підлеглих на засадах харизми і особливих властивостей), традиційна або законна (здійснення впливу на засадах традицій, здатних задовольняти потреби підлеглих у захищеності), примусу (вплив через страх втратити роботу, бути покараним). 3. Можливість впливати на поведінку інших людей.

ВЛАДНІ ВІДНОСИНИ *(див. "відносини владні")*

ВЛАДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ *(див. "повноваження владні")*

ВЛАСНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА. 1. Юридичний термін, який включає авторське та інші права, які належать до інтелектуальної діяльності в галузі виробництва науки, літератури, мистецтва та ін. 2. Авторські права на використання патентів, ліцензій, товарних знаків, програмного забезпечення тощо.

ВНУТРІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ *(див. "середовище внутрішнє")*

ВНУТРІШНІЙ ПОРЯДОК *(див. "порядок внутрішній")*

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА *(див. "особа внутрішньо переміщена")*

ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА РОБОТА *(див. "робота внутрішньо-комунікаційна")*

ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНІ ЦЕСІОНАРІЇ *(див. "цесіонарії внутрішньо-корпоративні")*

ВНУТРІШНЬООРГАНІЗАЦІЙНА КАР'ЄРА *(див. "кар'єра внутрішньо–організаційна")*

ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ *(див. "зброя вогнепальна")*

ВОЄНІЗОВАНІ ФОРМУВАННЯ *(див. "формування воєнізовані")*

ВОЄННА ДОКТРИНА *(див. "доктрина воєнна")*

ВОЄННА ДОКТРИНА УКРАЇНИ *(див. "доктрина України воєнна")*

ВОЄННА ЗАГРОЗА *(див. "загроза воєнна")*

ВОЄННА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація воєнна")*

ВОЄННА ОКУПАЦІЯ *(див. "окупація воєнна")*

ВОЄННА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ *(див. "організація держави воєнна")*

ВОЄННА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ (*див. "політика України воєнна")*

ВОЄННА РЕФОРМА *(див. "реформа воєнна")*

ВОЄННА РОЗВІДКА *(див. "розвідка воєнна")*

ВОЄННА СТРАТЕГІЯ *(див. "стратегія воєнна")*

ВОЄННА БЕЗПЕКА *(див. "безпека воєнна")*

ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт воєнний)*

ВОЄННИЙ ПАРИТЕТ *(див. "паритет воєнний")*

ВОЄННИЙ СТАН *(див. "стан воєнний")*

ВОЄННИЙ ЧАС *(див. "час воєнний")*

ВОЄННІ ВТРАТИ *(див." втрати воєнні")*

ВОЄННІ СИЛИ *(див. "сили воєнні")*

ВОЄННО-ІСТОРИЧНА РОБОТА У ЗС УКРАЇНИ *(див. "робота у ЗС України воєнно-історична")*

ВОЄННО-ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ *(див. "дослідження воєнно-історичні")*

ВОЄННО-НАУКОВА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація воєнно-наукова")*

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА ОБСТАНОВКА *(див. "обстановка воєнно-політична")*

ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА ОБСТАНОВКА *(див. "обстановка воєнно-стратегічна")*

ВОЛОНТЕРИ. Громадяни, які на добровільній та безоплатній основі, індивідуально чи скоординовано здійснюють суспільно корисну діяльність. Від початку російської агресії у 2014 р. українські волонтери і волонтерські об'єднання зробили колосальний внесок у забезпечення потреб армії й тилу і стали символом українського спротиву.

ВОЛОНТЕРСТВО. Добровільне виконання обов'язків щодо надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, добровільного патронажу над інвалідами, хворими і старезними, а також соціальними групами населення, що опинилися у складних життєвих умовах.

ВОЛЬОВИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва авторитарний")*

ВОЛЮНТАРИЗМ. 1. Негативна риса керівника, його управлінська позиція, суть якої полягає у визнанні ним своєї волі як першооснови поведінки й діяльності, не враховуючи думку підлеглих та інших людей. 2. Стиль управління, в якому визначальну роль відіграє воля менеджера, його суб'єктивна оцінка та уявлення, ігнорування об'єктивних факторів і тенденцій.

ВОЛЯ. 1. Духовний акт, завдяки якому підтверджується якась цінність; механізм психіки, що забезпечує слідування до визначеної мети. 2. Здібність людини, що виявляється у самодетермінації й саморегуляції діяльності та різних психічних процесів.

ВОС *(див. "спеціальність військово-облікова")*

ВПЛИВ УПРАВЛІНСЬКИЙ. Цілеспрямована дія суб'єкта управління (СУ) на об'єкт управління (ОУ) для переведення його в новий бажаний стан.

ВПЛИВ. 1. Активна поведінка будь-якої особи чи суб'єкта, що впливає на поведінку, сприйняття чи почуття інших людей, сторін чи об'єктів, вносить зміни у їхню діяльність. 2. Поведінка одного працівника (керівника), яка вносить зміни в поведінку, стосунки, відчуття тощо іншого працівника (підлеглого).

ВСТАНОВЛЕННЯ ДІАПАЗОНУ КОНТРОЛЮ. Визначення чисельності працівників, безпосередньо підлеглих певному менеджерові.

ВТОРИННІ ПОТРЕБИ *(див. "потреби вторинні")*

ВТРАТИ *(losses)***.** 1. Різниця між засобами, що були задіяні, та засобами, які залишилися після дій сил противника. 2. Стосується особового складу, кожної особи, яка вибула зі свого підрозділу через поранення, хворобу, ув'язнення, взяття в полон, зникнення безвісти або загибель.

ВТРАТИ БЕЗПОВОРОТНІ. Частина бойових втрат, що включає: загиблих, зниклих безвісти, тих, хто потрапив у полон, помер від ран, звільнених унаслідок отримання інвалідності військовослужбовців, а також озброєння, військову техніку та інші матеріальні засоби, які не можна відновити і спрямувати на потреби збройних сил.

ВТРАТИ БОЙОВІ. Втрати в особовому складі, озброєнні, військовій техніці та в інших матеріальних засобах унаслідок впливу всіх видів зброї і супутніх уражаючих факторів; інші втрати, пов'язані з бойовими діями військ (обмороження, захворювання, отруєння, травми особового складу, вихід з ладу, пошкодження майна тощо), а також військовослужбовці, які пропали безвісти чи потрапили в полон. Розрізняють: втрати бойові – безповоротні й поворотні (тимчасові); людські втрати бойові – безповоротні й санітарні.

ВТРАТИ ВІЙСЬКОВІ *(war losses)*. Втрати воюючих сторін унаслідок війни (військового конфлікту). До них належать: втрати людей, тварин, озброєння і військової техніки на фронті та в тилу, збитки від порушення екологічної рівноваги. В. в. поділяються на прямі, пов'язані з наслідками дії різних видів зброї, і непрямі. Прямі В. в. поділяються на бойові і не бойові (понесені не в бойовій обстановці), кінцеві й тимчасові.

ВТРАТИ ВОЄННІ. Людські втрати в тилу і на фронті та матеріальні втрати держав, які перебувають у стані війни. Втрати, заподіяні в ході та в результаті війни, поділяють на прямі й побічні; прямі втрати пов'язані з дією різних видів зброї, а побічні – не пов'язані з прямою дією зброї.

ВТРАТИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ. Втрати військовослужбовців, зумовлені впливом противника (бойові) або не пов'язані з веденням бойових дій (не бойові). Види втрат: санітарні, безповоротні (вбиті, що потрапили в полон чи пропали безвісти) та загальні (сума санітарних і безповоротних втрат).

ВТРАТИ ПСИХОГЕННІ БОЙОВІ. Втрати особового складу, пов'язані зі втратою боєздатності внаслідок бойової психічної травми, спричиненої факторами обстановки.

ВТРАТИ ПСИХОЛОГІЧНІ. Втрати в особовому складі внаслідок негативного впливу на психіку військовослужбовців психотравмуючих чинників сучасного бою та інформаційно-психологічного впливу противника.

ВТРАТИ САНІТАРНІ ПСИХОГЕННІ. Втрата військовослужбовцями боєздатності( ) внаслідок фізичних та психічних перевантажень, для відновлення якої необхідні госпіталізація та лікування.

ВТРАТИ САНІТАРНІ. Поранені та хворі, котрі втратили боєздатність не менше ніж на одну добу і прибули в медичні пункти та лікувальні установи.

ВТРАТИ ТИМЧАСОВІ *(temporary casualties)***.** Втрати особового складу внаслідок бойових поранень та хвороб, після яких військовослужбовець може повернутися до служби після реабілітації. Розрізняють такі бойові В. т.: поранення, контузія, хвороба, отримані в ході бойових дій; небойові тимчасові втрати, отримані за не бойових обставин. Бойові травми та захворювання, що не призводять до вибуття зі строю, до В. т. не включаються. Під час підрахунку В. т. вважають: поранених, хворих, тих, хто втратив боєздатність не менш ніж на одну добу, та тих, хто надійшов до медичних пунктів та лікувальних закладів.

ВТРУЧАННЯ У ПЕРЕБІГ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ. Один із видів заходів, що здійснюються підрозділом або робочою групою у процесі реалізації програми розвитку організації.

ВХОДЖЕННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ. Процес розуміння норми діяльності, фіксованої до цього процесу, з наступним самовизначенням на користь норми, що вимагається.

ВХОДИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ. Елементи системи управління, через які інформація із навколишнього середовища надходить до неї.

ВЧЕНИЙ. Фізична особа, яка здійснює фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати.

ВЧИНКИ. Специфічний вид розумово-вольових дій людини, які є складовою частиною її поведінки і специфічною формою вираження ставлення людини до оточуючого середовища. Оцінка вчинку суспільством виражається категорією норми.

Г

ГАЛУЗЕВА НАУКОВА УСТАНОВА *(див. "установа наукова галузева").*

ГАЛУЗЕВА ПІДСИСТЕМА СВО *(див. "підсистема СВО галузева")*

ГАЛУЗЕВІ ПІДЗАКОННІ ПРАВОВІ НОРМАТИВНІ АКТИ *(див. "акти підзаконні правові нормативні галузеві")*

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ. Гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти широка предметна галузь освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей. 2. Основна предметна галузь освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка.

ГАЛУЗЬ. Сукупність усіх виробничих одиниць, які беруть участь в однакових або подібних видах виробничої діяльності і виробляють продукти праці, пов'язані технологічно або функціонально.

ГАРНІЗОННА СЛУЖБА *(див. "служба гарнізонна")*

ГАУПТВАХТА. Спеціальне приміщення для тимчасового утримання військовослужбовців під арештом.

ГЕНДЕР. Соціально-біологічна обумовленість відмінностей між людьми, за допомогою якої дається визначення понять "чоловік" та "жінка". Г. становить комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що забезпечують індивіду особистий, соціокультурний правовий статус чоловіка або жінки.

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ *(див. "ідентичність гендерна")*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ *(див. "рівність гендерна")*

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. Головний військовий орган з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами, Державною спеціальною службою транспорту і Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України у межах, визначених законами України і нормативно-правовими актами Президента України, Верховної

Ради України та Кабінету Міністрів України. ГШ Збройних Сил України в особливий період є робочим органом Ставки Верховного Головнокомандувача.

ГЕНЕТИЧНИЙ МЕТОД *(див. "метод генетичний")*

ГЕНОЦИД. Діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень або дій, що спричинили розумовий розлад, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницького передання дітей з такої групи в іншу.

ГЕШТАЛЬТ *(від нім. gestalt – образ, форма). Ціле, система, образ.*

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ. Напрям психологічних досліджень, у якому стверджується пріоритет цілісності, системності в організації психічних процесів, законах їхнього перебігу.

ГЕШТАЛЬТТЕРАПІЯ. Один із напрямів сучасної психотерапії та психокорекції, який заснований на принципах та ідеях гештальтпсихології (Ф. Перлз).

ГІБРИДНА ВІЙНА *(див "війна гібридна")*

ГІБРИДНИЙ МИР *(див. "мир гібридний")*

ГІГІЄНІЧНІ ФАКТОРИ *(див. "фактори гігієнічні")*

ГІГІЄНІЧНІ ЧИННИКИ *(див. "чинники гігієнічні")*

ГІПОТЕЗА РІШЕННЯ *(див. "гіпотеза")*

ГІПОТЕЗА РОБОЧА *(див. "гіпотеза")*

ГІПОТЕЗА. Припущення, що потребує наукового доказу, попереднє пояснення, що запропоноване в умовах неостаточності інформації і потребує додаткової перевірки. Розрізняють робочу гіпотезу (Р. г.) і гіпотезу рішення (Г. ріш.). Р. г.– попереднє передбачення про проблему, що досліджується. Головна ціль висування Г. р. полягає в стимулюванні пошуку необхідних даних для її обґрунтування і тому інколи має назву дослідницької. Р. г.. відіграє специфічну роль в управлінні, де вона не тільки становить етап дослідження, а й використовується як метод проєктування стратегічних цілей. Г. ріш. – елемент процесу розроблення рішень, що пов'язує початкові дані і цілі рішення. Оскільки ухвалення рішень здійснюється в умовах того чи іншого ступеня невизначеності, вибір конкретного способу досягнення цілі відбувається як висування гіпотез про можливі варіанти перетворення проблемної ситуації в модель рішення. Завдяки Г. ріш. оцінюються теоретичні можливості досягнення цілі, тому її висування йде "від зворотного" – від бажаного кінцевого результату до тих умов, виконання яких може привести до нього. Основне завдання Г. ріш. – у визначенні структури задачі.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ *(англ. – globalization).* Процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні – перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі. Основними наслідками глобалізації є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, еконо-

мічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. У результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів.

ГЛУЗД ЗДОРОВИЙ. Принцип оцінювання явищ і подій на основі сукупності загальноприйнятих уявлень, поглядів, навичок, мислення, вироблених і зафіксованих людиною в процесі набуття повсякденного досвіду, що забезпечує їй успішну орієнтацію в природному і соціальному оточенні.

ГНУЧКІ СТРУКТУРИ НАСКРІЗНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ *(див. "структури наскрізного менеджменту інноваційної діяльності гнучкі")*

ГНУЧКІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ. Можливість внесення коректив чи ухвалення нового рішення, вияву творчої активності виконавців, раціональної ініціативи, пошуку більш ефективних шляхів та засобів досягнення поставлених цілей.

ГОДИНА АКАДЕМІЧНА. Мінімальна облікова одиниця навчального часу, що застосовується для планування та обліку навчальної роботи. Тривалість академічної години становить 45 астрономічних хвилин (тривалість двох поєднаних академічних годин (пари) може становити від 80 до 90 хвилин.

ГОРИЗОНТАЛЬНА КАР'ЄРА *(див. "кар'єра горизонтальна")*

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ МОБІНГ (*див. "мобінг")*

ГОСТРА ПРОМЕНЕВА ХВОРОБА *(див. "хвороба променева гостра")*

ГОСТРА РЕАКЦІЯ НА СТРЕС *(див. "розлад стресовий гострий")*

ГОСТРИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД *(див. "розлад стресовий гострий")*

ГОТОВНІСТЬ *(англ. – readiness).* Спроможність військ виконувати бойові завдання для досягнення мети операції (місії).

ГОТОВНІСТЬ БОЙОВА *(combat readiness).* 1. Стан військ, що дозволяє розпочати проведення бойових операцій та закінчити виконання завдань у визначені часові нормативи. 2. Стан військ (сил), який забезпечує їхню спроможність за будь-яких умов обстановки розпочати воєнні (бойові) дії у визначені строки і виконувати поставлені завдання.

У збройних силах, як правило, є декілька ступенів Б. г. Готовність у мирний час передбачає перехід до воєнного стану у визначений час, розгортання та початок бойових дій. Покращення стану Б. г. в об'єднаннях, підрозділах (кораблях) здійснюється послідовно, від нижчого рівня до вищого або одразу до вищого, не включаючи середні рівні, досягається завдяки проведенню низки заходів, які охоплюють організацію та мобілізацію, а також технічних та інших заходів згідно з визначеним розкладом. Чим вищий рівень Б. г., тим менше часу необхідно військам для підготовки до дій. Найвищий рівень Б. г. визначається готовністю до термінових дій.

ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ (ПІДРОЗДІЛУ) БОЙОВА. Стан, що визначає її (його) спроможність реалізувати бойовий потенціал для виконання завдань за призначенням у конкретних умовах обстановки у визначений період часу.

ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНА *(civil and military preparedness)***.** Заходи, завдяки яким забезпечується готовність і здатність суспільства до прогнозування і своєчасного вживання запобіжних заходів у разі виникнення загрози, а також щодо реагування та ліквідації наслідків катастроф шляхом організації своєчасного й ефективного проведення рятувальних робіт, надання екстреної допомоги й інших відповідних форм допомоги.

ГОТОВНІСТЬ МОБІЛІЗАЦІЙНА *(mobilization preparedness)***.** Здатність держави, її органів влади та місцевого самоврядування, підприємств, населення та збройних сил до проведення мобілізації; стан військ (сил), що дозволяє, у встановлені строки, здійснити перехід на організаційно-штатну структуру військового часу. Об'єм заходів, порядок переходу та часові нормативи визначаються( ) розробленими у мирний час мобілізаційними планами.

ГОТОВНІСТЬ ОБОРОННА *(defence preparedness)*. Стан військової організації чи коаліції держав, що забезпечує здатність до негайного виконання своїх поставлених завдань. До компонентів Г. о. належить бойова готовність збройних сил, а також готовність інших елементів військової організації та інститутів суспільства до ведення збройної боротьби.

ГОТОВНІСТЬ ОРГАНУ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ БОЙОВА. Стан, що визначає його спроможність виконувати завдання з управління підпорядкованими та приданими військами (силами) в конкретних умовах обстановки у визначений період часу.

ГРАМОТНІСТЬ ЦИФРОВА. Набір знань, умінь та навичок, які необхідні для безпечного та ефективного використання цифрових технологій та ресурсів інтернету.

ГРАНТ. Фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямами і на умовах, визначених надавачами гранту.

ГРАФІК ГАНТТА. Являє собою стовпчасту діаграму, в якій на горизонтальній осі відкладений час на виконання окремих операцій, а уздовж вертикальної – перелік цих операцій. Г. Г. наочно показує, коли певні операції мають бути виконані згідно з планом, і дає змогу контролювати хід їх виконання.

ГРАФІК. Спосіб наочного зображення стану і процесу діяльності з допомогою умовних позначень (крапок, ліній, фігур тощо). Наочність, співставимість показників, швидке читання, простота побудови забезпечили Г. широке застосування в практиці управління. Розрізняють таки їх групи: для відображення організаційних відносин (органіграми та ін.); для відображення явищ в часі (хрономограми, циклограми, диспетчерські графіки, хроноопероґрами та ін.); для відображення предметів в просторі (топограми, маршрутні графіки та ін.); для

відображення кількісних співвідносин (номограми, діаграми); для відображення послідовності виконання завдань і рухів предметів праці, документів (операграми, документограми та ін.); інші (єдині).

ГРОМАДСЬКА АКРЕДИТАЦІЯ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ *("див. акредитація закладу освіти громадська")*

ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА *(див. "безпека громадська")*

ГРОМАДСЬКА ДУМКА *(див. "думка громадська")_*

ГРОМАДСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ *(див. "самоврядування в закладі освіти громадське")*

ГРОМАДСЬКИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв громадський")*

ГРОМАДСЬКІ АКАДЕМІЇ НАУК *(див. "організації наукові громадські")*

ГРОМАДСЬКІ НАУКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ *(див. "організації наукові громадські")*

ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ. Особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ. Правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО *(див. "суспільство громадянське")*

ГРУПА БОЙОВА. Штатне або тимчасове військове формування, призначене для виконання бойової задачі.

ГРУПА В ОРГАНІЗАЦІЇ. Порівняно усталене, нечисленне за складом, пов'язане із загальними цілями об'єднання осіб, де здійснюється безпосередній контакт між окремими особами на довго- або короткостроковій основі. Група існує як спільність, сформована на формальних (офіційних) або неформальних (неофіційних) засадах.

ГРУПА ЕКСПЕРТНА. Група експертів, призначена наказом організатора експертизи для забезпечення її об'єктивності й повноти.

ГРУПА. Дві особи чи більше, які мають спільну мету та для її досягнення взаємодіють між собою таким чином, що кожна особа впливає на інших й одночасно перебуває під їхнім впливом.

ГРУПИ НЕФОРМАЛЬНІ. Спонтанно утворені групи людей, які вступають у взаємодію для досягнення певної мети.

ГРУПИ ФОРМАЛЬНІ. Об'єднання людей в межах організації, створені за рішенням вищого керівництва для виконання певних виробничих або управлінських функцій.

ГРУПОВА ЗГУРТОВАНІСТЬ *(див. "згуртованість групова")*

ГРУПОВА НОРМА *(див. "норма групова")*

ГРУПОВА ПСИХОЛОГІЯ *(див. "психологія групова")*

ГРУПОВА СВІДОМІСТЬ *(див. "свідомість групова")*

ГРУПОВЕ МИСЛЕННЯ *(див. "мислення групова")*

ГРУПОВИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт груповий")*

ГРУПУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНЕ. Об'єднання предметів, явищ, процесів у характерні типи, групи і підгрупи з метою дослідження або встановлення специфічних умов, можливостей, обмежень функціонування і розвитку. Г. о. передбачає на базі відокремлення організаційної ознаки здійснення відповідного групування встановлених організаційних залежностей, принципів, закономірностей шляхом організаційного аналізу.

ГУМАНІЗМ *(від латин. humanus – людяний)***.** Ідеологія та практика, що засновані на повазі гідності та прав людини, визнанні її цінності як особистості. Г. передбачає турботу про благо людей, їхній вільний всебічний розвиток, створення сприятливих умов для самореалізації у праці й інших сферах життя та діяльності, якщо вони не порушують норм моралі. Можна говорити про гуманізацію виробництва, освіти й інших сфер діяльності в сенсі приведення їх у відповідність до розглянутих принципів Г.

ГУМАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "напрям менеджменту гуманістичний")*

ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ *(див. "розмінування гуманітарне")*

Д

ДАВАТИ ВКАЗІВКИ. Стиль лідерства в моделі П. Херсі та К. Бланшара, за якого лідер вимушений виявити високу директивність і жорстко контролювати послідовників, допомагаючи їм у такий спосіб подолати невпевненість у виконанні їхнього завдання.

ДАНІ ЕЛЕКТРОННІ. Інформація, яку подано у формі, придатній для її комп'ютерного оброблення..

ДАНІ ПЕРСОНАЛЬНІ. Відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

ДАНІ. 1. Неопрацьовані цифри та факти, що відображають окремі аспекти стану керованої та керуючої системи й зовнішнього середовища. 2. Факти, ідеї, які представлені у формалізованому вигляді, що дозволяє передавати або обробляти їх з метою отримання необхідної інформації. Д. розглядаються з трьох боків: щодо змісту; можливостей технічних засобів збирання, передавання і представлення даних; оцінювання корисності й ефективності даних. Д. можуть класифікуватися на технічні, економічні, управлінські та ін.

ДВОФАКТОРНА МОДЕЛЬ ЛІДЕРСТВА ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ ШТАТУ ОГАЙО *(див. "модель лідерства вчених університету штату Огайо двофакторна")*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА *(див. "поведінка девіантна")*

ДЕКОДУВАННЯ. 1. Перекладання отриманого повідомлення у форму, зрозумілу для отримувача. 2. Розшифровування символів, що містяться в повідомленні, та їхня інтерпретація (процес трансформації (перекладання) отримувачем повідомлення у зрозумілу для нього форму).

ДЕКОМПОЗИЦІЯ. 1. Метод розкриття структури системи, коли за однією ознакою її поділяють на окремі складові. 2. Метод аналізу, розкладання на складові частини і елементи цілого, складних задач, процедур, систем, підсистем тощо.

ДЕКОНЦЕНТРАЦІЯ. Форма централізації, яка передбачає наявність місцевих органів державного управління, що перебуває у субординаційних відносинах із центром, керівництво яких призначається та зміщається центральним урядом.

ДЕЛЕГУВАННЯ *(англ. – delegation).* 1. Стиль лідерства в моделі П. Херсі і К. Бланшара, за якого лідер поєднує мінімальну орієнтацію як на виконання робочих завдань, так і на стосунки з підлеглими. Це дозволяє послідовникам, які здатні й бажають працювати, взяти на себе максимум відповідальності за виконання роботи. 2. Призначення робочих завдань, повноважень та обов'язків співробітникам організації.

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ. 1. Передавання завдань і повноважень особі, яка бере на себе відповідальність за їх виконання. Це передавання на нижні рівні права самостійно розв'язувати задачі, здійснювати дії, за які відповідальність несе керівник. Таким чином знаходить своє відображення децентралізація, персоніфікація управління. Завдяки Д. п. можна концентруватися на розв'язанні перспективних задач; не виконувати самому те, що можуть виконати підлеглі, а займатися лише тими справами, які потребують особистого втручання. Ефективне Д. п. потребує залучення факторів неформальної організації, здібностей самого менеджера, стилю його керівництва, вміння розділити загальну мету (задачу) на відповідні підцілі, знання підлеглих, їхніх особистих характеристик тощо. 2. Процес передання керівником частини своєї роботи та необхідних для її виконання повноважень підлеглому, який приймає на себе відповідальність за її виконання. 3. Передавання прав щодо ухвалення рішень з вищого рівня до нижчого (процес передавання керівником частини своєї роботи та необхідних для її виконання повноважень підлеглому, який приймає на себе відповідальність за її виконання). Делегування є засобом, за допомогою якого керівництво розподіляє серед співробітників численні завдання, які слід виконувати для досягнення мети організації.

ДЕЛЬФІЙСЬКИЙ МЕТОД *(див. "метод дельфійський")*

ДЕМАГОГІЯ. Маніпуляція свідомістю людини для досягнення тимчасових переваг, тасування фактів, хибна аргументація.

ДЕМІЛІТАРИЗОВАНА ЗОНА *(див. "зона демілітаризована")*

ДЕМОБІЛІЗАЦІЯ. 1. Комплекс заходів, спрямованих на планомірне переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а Збройних Сил України та інших військових форму-

вань – на організацію і штати мирного часу. 2. Комплекс заходів, рішення про порядок і терміни проведення яких ухвалює Президент України, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а ЗС України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати мирного часу.

ДЕМОГРАФІЯ. Наука, яка вивчає склад та рух населення, а також закономірності його розвитку. Вонадосліджує , як змінюється чисельність, вікова та статева структура, міграції, а також вплив цих змін на суспільство.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ. Процес поступового розширення участі в ухваленні рішень підлеглих, розширення участі співробітників у процесі управління організації. Демократичний керівник прагне не нав'язувати свою волю підлеглим і виходить із того, що люди мотивовані потребами вищого рівня. Сам він мотивує підлеглих, створюючи мікроклімат, де люди мотивують себе самі. Демократичний стиль ґрунтується на широкій колегіальності під час формування рішень та організації контролю за їхнім виконанням.

ДЕМОКРАТИЧНИЙ СТИЛЬ *(див. "стиль демократичний")*

ДЕМОКРАТИЧНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИКА *(див. "стиль керівника демократичний")*

ДЕМОКРАТИЧНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва демократичний")*

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ *(див. "контроль цивільний демократичний")*

ДЕМОКРАТІЯ *(від грецьк. demos – народ і kratos – влада)***.** 1. Влада народу. 2. Форма політичної організації суспільства, що характеризується участю народу в управлінні державними справами. У широкому розумінні – форма керівництва будь-яким колективом, яка забезпечує активну участь його членів у здійсненні всіх заходів.

ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЯ. Сукупність заходів, спрямованих на усунення монопольного стану підприємств різних галузей економіки, а також усунення монополії органів управління, планування, матеріально-технічного забезпечення, торгівлі, капітального будівництва, банківської справи.

ДЕМОНСТРАТИВНІ ДІЇ *(див. "дії демонстративні")*

ДЕМОНСТРАЦІЙНІ ПЕРФОРМАНСИ *(див. "перформанси демонстраційні")*

ДЕМОНСТРАЦІЯ СИЛИ *(show of force)***.** Дії збройних сил будь-якої країни чи групи країн з метою здійснення тиску на іншу країну (країни) та змушення її (їх) дотримуватися норм міжнародного права, а також надавати політичні, економічні та інші види поступок. Д. с. може здійснюватися шляхом підвищення стану бойової готовності збройних сил, різкого нарощування озброєння, роз-

гортання та висування військ (сил флоту) до державного кордону, проведення маневрів або навчань.

ДЕОКУПАЦІЯ. Повернення під контроль держави окупованих іншою державою територій.

ДЕОНТОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНА *(від грецьк. deon – потрібне, необхідне, обов'язок і logos – вчення)***.** Вчення про морально-етичні принципи поведінки військовослужбовця чи працівника під час виконання своїх професійних обов'язків.

ДЕПАРТАМЕНТАЛІЗАЦІЯ. 1. Процес структурного поділу організації за певними ознаками на підрозділи, служби, штаби тощо. 2. Групування робіт та видів діяльності в певні блоки (групи, відділи, сектори, цехи виробництва тощо).

ДЕПОРТАЦІЯ. Насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або інших примусових дій, з району, в якому вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом.

ДЕРЖАВА, ЯКА НЕ ВОЮЄ. Держава, яка, на відміну від нейтральної держави, не зв'язує себе зобов'язанням рівного ставлення до воюючих. Держава, яка не воює, не використовує свої збройні сили, може надавати підтримку воюючій стороні у міжнародному збройному конфлікті іншими засобами (надання озброєння, військового майна, баз, аеродромів тощо).

ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА *(див. "безпека державна")*

ДЕРЖАВНА ДОСЛІДНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА *(див. "інфраструктура дослідницька державна")*

ДЕРЖАВНА КАДРОВА ПОЛІТИКА *(див. "політика кадрова державна")*

ДЕРЖАВНА МОВА (*див. "мова державна")*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ *(див. "політика національної безпеки державна")*

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА *(див "служба державна")*

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА В УКРАЇНІ *(див. "служба в Україні державна")*

ДЕРЖАВНА СПЕЦІАЛЬНА СЛУЖБА ТРАНСПОРТУ. Спеціалізоване військове формування, що належить до системи Міністерства оборони України, призначена для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період, зокрема виконання завдань з технічного прикриття, відбудови, встановлення загороджень на об'єктах національної транспортної системи України з метою забезпечення діяльності ЗС України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України. ДССТ в мирний час підпорядковується Міністерству інфраструктури (Мінтранс) України, у воєнний час Головнокомандувачу ЗС України.

ДЕРЖАВНА ТАЄМНИЦЯ *(див. "таємниця державна")*

ДЕРЖАВНЕ " НА ПІДГОТОВКУ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ *(див. "замовлення на підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів державне")*

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКУ КАДРІВ *(див. "замовлення на підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів державне")*

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ НАУКОВИХ, НАУКОВО–ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ *(див. "замовлення на підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів державне")*

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ *(див. "замовлення на підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів державне")*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ *(див. "регулювання зайнятості державне")*

ДЕРЖАВНИЙ ЗАМОВНИК *(див. "замовник державний")*

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР БАЗ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ *(див. "реєстр баз персональних даних державний")*

ДЕРЖАВНИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв державний")*

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ УКРАЇНИ *(див. "нагороди України державні")*

ДЕРЖАВНІ СЛУЖБОВЦІ *(див. "службовці державні")*

ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ *(див. "стандарти повної загальної середньої освіти державні")*

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ ВІДНОСИНИ *(див. "відносини державно-управлінські")*

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ *(див. "рішення державно-управлінські")*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ. 1. Делегування вищими рівнями управління нижчим рівням своїх повноважень та відповідальності для здійснення управлінських процесів. Д. у. організація – це оргструктура, в межах якої право ухвалювати рішення розподіляється до найнижчих управлінських ланок. 2. Передання права ухвалення певних рішень з вищих рівнів управління на нижчі (делегування вищими рівнями управління нижчим рівням своїх повноважень та відповідальності).

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ. Передання повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування.

ДЕЦЕНТРАЦІЯ В ПСИХОТРЕНІНГУ. Розгляд проблеми з точки зору іншої людини, здатність відмовитися від звичного погляду на речі.

ДЖЕРЕЛА УПРАВЛІНСЬКОГО РОЗВИТКУ. Основи й орієнтири, які сприяють просуванню керівника в системі управління.

ДИВЕРСІЯ. Злочин проти безпеки держави, який полягає у здійсненні вибуху, підпалу чи вчиненні інших дій, спрямованих на руйнування чи пошкодження підприємств, споруд, шляхів, засобів зв'язку, об'єктів життєзабезпечення населення тощо з метою підриву політичної, економічної безпеки й обороноздатності держави, один із різновидів підривної діяльності держави та її спецслужб на

території інших країн, а також різних організацій, соціально-політичних, націоналістичних, релігійних та інших рухів і партій, спрямованої на дестабілізацію обстановки в країні. Підривна діяльність спецслужб на території інших країн у мирний час міжнародним правом визнається злочинною.

ДИЛЕМА ЕТИЧНА. Ситуації, коли всі альтернативні рішення або варіанти поведінки є небажаними через свої потенційно негативні моральні наслідки, коли важко відрізнити гарне від поганого, добро від зла.

ДИНАМІКА УПРАВЛІННЯ. Зміна складу і стану системи управління в часі, що характеризує організацію процесу управління.

ДИНАМІЧНИЙ ПІДХІД *(див. "підхід динамічний")*

ДИРЕКТИВА *(від латин. dirigo – керую)***.** 1. Рішення про цілі перспективного розвитку військових частин, окремих структурних підрозділів, підприємств, організацій, господарських систем і галузей. 2. Вказівка, обов'язкова для виконання, інструкція, генеральний напрям у діяльності і розвитку організації. Розпорядження, вказівка, обов'язкова для виконання. 3. Оперативний (бойовий) чи службовий документ з управління військами (силами), що містить керівні вказівки щодо підготовки і ведення операцій (бойових дій), навчання, штатної організації, постачання та інших питань їхньої життєдіяльності. Д. за змістом можуть бути оперативні, організаційно-мобілізаційні, з бойової та оперативної підготовки військ (сил), технічного забезпечення і тилу.

ДИРЕКТИВА З ПЛАНУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ *(англ. – Contingency Planning Guidance (CPG)***.** Директива Міністра оборони, затверджена Президентом, для керівництва Голові Комітету начальників штабів. Видається відповідно до Стратегії національної безпеки та Директиви з планування оборони з метою визначення вихідних даних для Плану об'єднаних стратегічних спроможностей.

ДИРЕКТИВА ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ. Обов'язковий до керівництва і здійснення акт військового командування, який визначає порядок реалізації рішень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністра оборони України, Головнокомандувача ЗС України та начальника Генерального штабу ЗС України шляхом проведення організаційних (організаційно-штатних) заходів.

ДИРЕКТИВА ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНИХ ЗАХОДІВ *(див. "директива про проведення організаційних заходів")*

ДИРЕКТИВНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва авторитарний")*

ДИРЕКЦІЯ. Апарат управління організацією на чолі з головним менеджером.

ДИСКОНТУВАННЯ. Приведення цінності майбутніх періодів до поточного періоду.

ДИСКРЕДИТАЦІЯ. Дії, спрямовані на підрив довіри до кого-, чого-небудь; применшення авторитету, значення когось, чогось.

ДИСКРИМІНАЦІЯ. Обмеження в правах, позбавлення рівних прав окремих осіб і певних категорій населення країни за ознаками національної приналежності, соціального походження, політичних і релігійних поглядів, статі, віку та іншими ознаками.

ДИСЛОКАЦІЯ ВІЙСЬК. Розміщення різних військових частин (з'єднань), установ, військово-навчальних закладів у відведених для них місцях (спеціальних військових містечках, таборах, населених пунктах т. ін.) у мирний час.

ДИСОНАНС КОГНІТИВНИЙ *(від латин. disono – різноголосий та cognito – знання, пізнання)***.** Стан психічного дискомфорту, викликаний одночасною наявністю, одночасною актуалізацією у психіці суб'єкта суперечливих, логічно не сумісних уявлень, поглядів, взаємно-виключних потреб, мотивів діяльності, що іноді призводять до внутрішнього конфлікту, вихід з якого особистість знаходить шляхом раціоналізації, співіснування суперечливих, логічно не сумісних висновків, підключення захисних механізмів або зміни початкового (первісного) мотиву.

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА *(див. "робота дистанційна")*

ДИСТАНЦІЙНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ *(див. "форма здобуття освіти дистанційна")*

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ *(див." навчання дистанційне")*

ДИСЦИПЛІНА ВИКОНАВЧА. Виконання наказів, розпоряджень, вказівок керівника, яке забезпечується кваліфікацією, досвідом, творчістю та ініціативою виконавців

ДИСЦИПЛІНА ВІЙСЬКОВА. 1. Порядок і правила, яких потрібно дотримуватися військовослужбовцям і які встановлені державою, законами, указами, постановами, статутами, наказами. 2. Норма неухильного і пунктуального дотримання порядку і правил без будь-яких альтернатив, коли порушення Д. в. належить до категорії правопорушень, а статутний порядок – до правопорядку й передбачає примусові заходи, покликані виключити недотримання встановлених порядку і правил. 3. Бездоганне й неухильне дотримання військовослужбовцями порядку та правил, установлених військовими статутами й іншим законодавством України.

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ. Вольове зусилля особистості, що проявляється в діях та поведінці людини відповідно до законів, норм і правил.

ДИТИНА. Особа віком до 18 років.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ. Поділ цілого на окремі компоненти.

ДІАГНОСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНА. Оперативний експрес-діагноз, що має на меті швидке виявлення наявних і типових недоліків в організації управління. Д. о. є, по суті, початковим етапом аналізу організації, наступний етап – оцінювання якості організації.

ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНА. Вивчення та оцінювання потенційних професійних можливостей людини з метою встановлення ступеня відповідності працівника, котрого наймають, тим трудовим функціям, що покладаються

на нього. Мета Д. п. – забезпечення найбільш повної відповідності працівника вимогам конкретного робочого місця, визначення для працівника найбільш широких варіантів професійної перспективи.

ДІАГРАМА. Графік, який відображає кількісні співвідношення, структуру явищ, показників. Розрізняють Д. стовпчикові, стрічкові, лінійні, кругові, квадратні, секторні.

ДІАЛЕКТИЧНИЙ МЕТОД *(див. "метод діалектичний")*

ДІАПАЗОН УПРАВЛІННЯ. Межа впливу керівника на організацію, визначений обсяг організаційного простору, який керівник може контролювати, гранична кількість підлеглих, якими керівник може управляти з оптимальною ефективністю.

ДІЇ БОЙОВІ. Збройне зіткнення сторін, організоване застосування підрозділів, частин (кораблів), з'єднань і об'єднань збройних сил однієї із сторін для виконання бойових задач.

ДІЇ ВІЙСЬКОВІ *(military action or force action).* 1. Спосіб ведення чи перебіг операцій наземних сил, який вимагає від військ здатності планувати та проводити бойові дії з метою досягнення перемоги шляхом розгрому військ противника. Передбачається отримання локальної оперативної переваги у ході бою у разі ведення Д. в.. із застосуванням звичайних видів зброї. 2. Дії, що проводяться із застосуванням військового потенціалу. Дозвіл на проведення Д. в. надає уряд. Начальник Генерального штабу здійснює загальне керівництво та управління.

ДІЇ ДЕМОНСТРАТИВНІ. Воєнні та інші дії військ (сил), що мають на меті введення противника в оману стосовно справжнього наміру бойових дій. *(Див. також "демонстраційні перформанси").*

ДІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ *(psychological action).* Використання засобів психологічного впливу у мирний, кризовий і воєнний час з метою зменшення можливого чи дійсного престижу противника, поширення впливу на нього та сприяння розвитку його позитивного ставлення до дружніх сил.

ДІЇ. Визначена в процесі рішення комбінація методів управління, що передбачена для впливу на об'єкт управління (ОУ) в конкретній ситуації. За допомогою Д. визначаються направленість і величина керуючого впливу, організаційні форми його реалізації. Розробляючи Д., необхідно уявляти: а) які вхідні змінні мають змінюватися під впливом керуючого впливу; б) як вони вплинуть на значення вихідних змінних ОУ, що відображає кінцеві результати його функціонування; в) якою має бути величина цих змін. Результативність Д. обумовлена адекватністю пізнання і використання суб'єктом управління об'єктивних закономірностей між "входом" і "виходом" системи.

ДІЛОВА БЕСІДА *(див. "бесіда ділова")*

ДІЛОВА РОЗМОВА *(див. "бесіда ділова")*

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ *(див. "спілкування ділове")*

ДІЛОВИЙ СТИЛЬ РОБОТИ КЕРІВНИКА *(див. "стиль роботи керівника діловий")*

ДІЛОВИТІСТЬ. Якість працівника, що характеризує його з точки зору працьовитості й спроможності раціонально здійснювати професійну діяльність.

ДІЛОВІ ЯКОСТІ *(див.“якості ділові”)*

ДІЛОВІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА *(див. “якості керівника ділові”)*

ДІЛОВОДСТВО. Процес, пов’язаний зі складанням документів, їх обробленням, проходженням, зберіганням тощо.

ДІЛЬНИЦЯ ОПОВІЩЕННЯ. Елемент системи комплектування, призначений для оповіщення за місцем проживання військовозобов’язаних, які приписані до військових частин для призову під час мобілізації.

ДІЛЬНИЦЯ ПРИЗОВНА *(див. “призовна дільниця”)*

ДІЯЛЬНІСТЬ АНАЛІТИЧНА *(див. “аналітична діяльність”)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЦЬКА. Діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо) та провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на підставі відповідного трудового або цивільно-правового договору.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНА. 1. Комплекс взаємопов’язаних науково-дослідницьких, проєктно-конструкторських робіт й організаційних заходів зі створення нової чи вдосконалення існуючої продукції та технологій і впровадження інших змін на підприємстві для забезпечення його конкурентоспроможності й ринкового успіху. 2. Діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙН–АНАЛІТИЧНА Діяльність розвідки з опрацювання добутої розвідувальної інформації *(див. “інформація розвідувальна”)*, інформації з відкритих джерел, її аналітичного оброблення та підготовки розвідувальної інформації для надання споживачам.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА. Комплекс заходів з метою створення та розвитку інформаційних ресурсів, надання інформаційних послуг, задоволення інформаційних потреб та інформаційного супроводу діяльності.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВА. Інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНЯ. Діяльність суб’єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ДОСЛІДНИЦЬКА. Діяльність закладу фахової передвищої освіти, спрямована на проведення наукових досліджень з метою отримання і використання нових знань та здійснення технічних і науково-технічних розробок.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКА. Сукупність дій керівника або апарату управління стосовно людини або колективу в цілому (об'єкта управління). Д. у. включає: встановлення цілі управління, збирання і перероблення інформації, підготовку, ухвалення й реалізацію рішення. За функціональним змістом Д. у. складається з об'єктивно необхідних управлінських робіт.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВА КАПЕЛАНСЬКА. Діяльність, яку здійснюють військові капелани з метою сприяння реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників та членів їхніх сімей на свободу світогляду та віросповідання шляхом задоволення їхніх духовно-релігійних потреб.

ДОБРОВІЛЬНИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв добровільний")*

ДОБРОВОЛЕЦЬ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. Громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах упродовж останніх п'яти років та на добровільній основі зарахований до проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони ЗС України.

ДОБРОВОЛЬЦІ. Особи, які за власним бажанням воюють на боці однієї зі сторін збройного конфлікту. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ст. 4) визначає умови, які є обов'язковими для визнання добровольців такими, на яких поширюються закони та звичаї війни: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; в) вони носять зброю відкрито; г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

ДОБРОВОЛЬЧЕ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ *(див. "формування територіальної громади добровольче")*

ДОБРОЧЕСНІСТЬ АКАДЕМІЧНА. Сукупність етичних принципів та визначених законодавством України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ. Спрямованість дій особи, уповноваженої на виконання функцій держави, на захист публічних інтересів та відмова від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих їй повноважень.

ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ ФОНДИ *(див. "фонди довідково-інформаційні")*

ДОВІДКОВО-ПОШУКОВИЙ АПАРАТ *(див. "апарат довідково-пошуковий")*

ДОГАНА. Офіційна негативна оцінка чиїхось дій, ставлення до служби (роботи).

ДОГМАТИЗМ. Незмінний, що ігнорує конкретні умови місця та часу, підхід до тих або інших проблем, оперування догмами, тобто відірваними від життя положеннями.

ДОГОВІР КОЛЕКТИВНИЙ. Договір, який укладається на основі законодавства, прийнятих сторонами зобов'язань з метою регулювання виробничих,

трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і роботодавців.

ДОГОВІР ТРУДОВИЙ. Угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Д. т. можуть встановлюватися умови щодо виконання робіт, які вимагають професійної та/або часткової професійної кваліфікації, а також умови щодо виконання робіт, які не потребують наявності в особи професійної або часткової професійної кваліфікації.

ДОГОВІР. Узгодження сторін, що спрямоване на встановлення, зміни, припинення прав і обов'язків, тобто юридичний факт; документ певної форми, який регулює проведення спільних робіт з визначенням взаємних прав та обов'язків.

ДОКТОР НАУК. Науковий ступінь, що здобувається особою на основі ступеня доктора філософії (кандидата наук) за науковою спеціальністю та передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, що забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані у наукових виданнях.

ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ. Освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь Д. ф. присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь Д. ф. поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки Д. ф. в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки Д. ф. становить 30–60 кредитів ЄКТС.

ДОКТОРАНТ 1. Учений, який проходить підготовку в докторантурі наукової установи (закладу вищої освіти) для здобуття наукового ступеня доктора наук. 2. Особа офіцерського складу, яка навчається у навчальному закладі для здобуття ступеня доктора наук. 3. Особа, яка зарахована або прикріплена до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук.

ДОКТРИНА *(doctrine).* Основні принципи, якими керуються збройні сили під час виконання ними своїх завдань. Ці принципи є обов'язковими, але їх застосування вимагає попереднього вивчення.

ДОКТРИНА ВІЙСЬКОВА *(military doctrine).* Прийнята в державі чи коаліції держав на цей час система офіційних поглядів та положень щодо використання військових засобів у політичних цілях, їхнього впливу на характер військових завдань і способи їх вирішення, а також на напрям розвитку військового потенціалу.

ДОКТРИНА ВОЄННА *(military doctrine).* 1. Сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. 2. Офіційно прийнята в державі система поглядів на причини, джерела, сутність і характер можливої війни (збройних конфліктів), на способи її відвернення, підготовки до неї країни і збройних сил, форми та способи їх ведення.

ДОКТРИНА УКРАЇНИ ВОЄННА (ВДУ). 1. Сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. 2. Система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку України до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів. ВДУ ґрунтується на результатах аналізу та прогнозування воєнно-політичної обстановки, принципах оборонної достатності, без'ядерного статусу, високої готовності до оборони, системності оборонного планування, а також визначених Верховною Радою України засадах внутрішньої та зовнішньої політики. Основні положення ВДУ є похідними від Стратегії національної безпеки України, розвивають її положення за напрямами забезпечення воєнної безпеки та спрямовані на протидію агресії з боку російської федерації, досягнення Україною критеріїв, необхідних для набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, забезпечення рівноправного взаємовигідного співробітництва у воєнній, воєнно-економічній та військово-технічній сферах з усіма зацікавленими державами-партнерами.

ДОКУМЕНТ ЕЛЕКТРОННИЙ. Документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

ДОКУМЕНТ ПРО ФАХОВУ ПЕРЕДВИЩУ ОСВІТУ. Диплом фахового молодшого бакалавра, який видають особі, котра успішно виконала відповідну освітньо-професійну програму.

ДОКУМЕНТ СЕКРЕТНИЙ. 1. Текстовий, графічний або інший матеріал, що містить закріплені різними способами секретні відомості( ) та оформлений в установленому порядку. 2. Оформлений в установленому порядку матеріальний носій, що містить у зафіксованому вигляді й закріплені різним способом секретні відомості.

ДОКУМЕНТ. Засіб документування інформації, який створено згідно зі встановленими формами і правилами, що необхідний для реалізації процесу управління.

ДОКУМЕНТАЦІЯ. Письмове надання інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності й розумової діяльності людини, носієм якої вона є.

ДОКУМЕНТИ З ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ. Документи щодо комплектування та забезпечення військових частин особовим складом, озброєнням і військовою технікою, боєприпасами, матеріально-технічними засобами, технікою з національної економіки та особисті документи військовослужбовців з мобілізаційної роботи.

ДОКУМЕНТИ З ПИТАНЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ. Документи що містять інформацію про особовий склад.

ДОКУМЕНТОГРАМА. Графічне зображення динаміки документаційних процесів, що відбувається в організації, від моменту створення або отримання документа до моменту його здавання в архів.

ДОКУМЕНТООБІГ ЕЛЕКТРОННИЙ. 1. Сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, отримання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту отримання таких документів. 2. Обіг проходження службових електронних документів з моменту їх створення чи отримання до завершення виконання, відправлення, знищення або відправлення до архівного підрозділу військової частини (установи).

ДОКУМЕНТООБІГ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ (УСТАНОВІ). Рух документів з часу їх створення чи отримання до завершення виконання або відправлення.

ДОКУМЕНТООБІГ. Обертання (циркуляція) документів; об'єм Д. встановлюється за кількістю вхідних, вихідних і внутрішніх документів організації.

ДОПЛАТИ. Кошти, що виплачуються понад встановлені тарифні ставки, нормативи, ліміти у зв'язку з виникненням особливих умов чи і обставин. Доплати встановлюються за: роботу у понаднормовий час; суміщення професій (посад); розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних робіт; виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника; роботу у важких та шкідливих умовах праці; роботу в нічний час; перевезення небезпечних вантажів; роботу у вихідні дні; багатозмінний режим роботи; роз'їзний характер праці тощо.

ДОПОМІЖНИЙ РЕЗЕРВ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ *(див. "резерв людських ресурсів допоміжний")*

ДОПОМІЖНІ ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ *(див. "функції адміністративно-державного управління допоміжні")*

ДОПОМОГА ПСИХОЛОГІЧНА. Вид допомоги, яку надає кваліфікований психолог-консультант особистості або групі людей, які опинилися в складній ситуації, пов'язаній зі втратою або зміною місця роботи, професії тощо.

ДОПОМОГА ВИХІДНА. Грошова допомога, яка виплачується працівникові у разі припинення трудового договору з підстав та у розмірах, встановлених ст. 44 Кодексу законів про працю України.

ДОПРИЗОВНИЙ. Який передує призову на військову службу.

ДОПРИЗОВНИКИ. Особи, які підлягають приписці до призовних дільниць.

ДОПУСК ДО ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ. Процедура оформлення права громадян на доступ до відомостей, що становлять державну таємницю, а підприємств, установ і організацій – на проведення робіт з використанням таких відомостей.

ДОПУСК ДО СЕКРЕТНИХ РОБІТ І МАТЕРІАЛІВ. 1. Офіційне рішення компетентних органів про те, що певна особа має право доступу до інформації певної категорії секретності за умови, що це необхідно для виконання її службових обов'язків. 2. Оформлений в установленому порядку розпорядженням керівника установи (підприємства) дозвіл працівнику на виконання особливої важливості, цілком таємних і таємних робіт, документів або виробів і на ознайомлення з ними під час виконання службових обов'язків. 3. Адміністративний термін, за яким з погляду безпеки підприємство може бути допущене до грифованої інформації певної категорії.

ДОРУЧЕННЯ НА ВИКОНАННЯ ОПЕРАТИВНОГО ЗАВДАННЯ. Документ, у якому замовник визначає основні проблеми, які необхідно дослідити, вимоги до виконання оперативного завдання, заходи щодо забезпечення збереження захисту інформації, надає вихідні дані та визначає форму звітності.

ДОРУЧЕННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ ВИНАХОДУ. Письмова форма завдання, яке безпосередньо стосується специфіки діяльності військової частини, військового навчального закладу, установи, організації чи підприємства ЗС України і може привести до створення винаходу (корисної моделі).

ДОРУЧЕННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ КОРИСНОЇ МОДЕЛІ *(див. "доручення щодо створення винаходу")*

ДОСВІД СЛУЖБИ. Здобута військовослужбовцем під час проходження військової служби сукупність професійних знань, практичних умінь і навичок.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЄННО-ІСТОРИЧНІ *(historical research collection, ar 870-5)***.** Наукова діяльність, спрямована на здобуття нових воєнно-історичних знань, виявлення, документування, аналіз та узагальнення нових фактів, подій та явищ, встановлення тенденцій і закономірностей військового будівництва, еволюції засобів, форм і способів збройної боротьби з метою розвитку теорії і практики підготовки, застосування та забезпечення військ (сил), популяризації воєнно-історичних знань і традицій ЗС України.

ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВЕ. Процес вивчення певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, що має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ. Сукупність математичних методів ухвалення оптимальних рішень.

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНЕ. Вивчення особливостей поведінки людини в групі та поведінки окремих груп. В основі поведінки людей є їхні матеріальні та духовні потреби, які вони прагнуть задовольнити способами активних дій. Дії людей визначаються пануючими в суспільстві законами, ЗУ правилами, а також загальноприйнятими нормами моралі, місцевими традиціями.

ДОСЛІДЖЕННЯ. Пошук нових знань або систематичне вивчення чого-небудь з метою встановлення фактів.

ДОСЛІДНЕ ВИРОБНИЦТВО *(див. "виробництво дослідне")*

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ *(див. "діяльність у сфері фахової передвищої освіти дослідницька")*

ДОСЛІДНИЦЬКА ІНФРАСТРУКТУРА *(див. "інфраструктура дослідницька")*

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОГНОЗ *(див. "прогноз дослідницький")*

ДОСТАТНІСТЬ ОБОРОННА *(defence suficiency)*. Стан військової міці держави, за якого забезпечується стримування ймовірного супротивника від агресії чи її відбиття, але виключається здатність до раптового нападу і проведення великомасштабних операцій без попереднього розгортання збройних сил та інших заходів.

ДОУКОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ. Поповнення військових організаційних структур матеріально-технічними засобами до встановлених штатами і табелями норм мирного та (або) воєнного часу.

ДОУКОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ОСОБОВИМ СКЛАДОМ. Поповнення військових частин військовослужбовцями, резервістами, військовозобов'язаними та цивільними особами до встановленої штатами чисельності мирного і (або) воєнного часу.

ДОУКОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ТЕХНІКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ. Поповнення військових частин транспортними засобами з національної економіки (автомобілями, підйомно-транспортною та дорожньо-будівельною технікою, тракторами, причепами, літальними апаратами, кораблями та суднами) до встановлених штатами і табелями норм мирного та (або) воєнного часу.

ДУАЛЬНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ. 1. Спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктах освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору. 2. Спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

ДУМКА ГРОМАДСЬКА. Поняття соціології та соціальної психології, в якому відображається наявність у соціальної групи (колективу) спільних уявлень, суджень, спільного розуміння значущих для неї предметів і явищ, тобто громадська думка є сукупністю оцінних суджень, у яких відображається позиція соціальної групи щодо важливих для неї подій.

ДУХ КОЛЕКТИВУ. Специфічна морально-психологічна атмосфера, яка панує в групі людей. Оскільки колектив є групою з чітко визначеною метою, позитивною соціальною орієнтацією, він справляє позитивний вплив на своїх членів.

ДУХОВНА БАТЬКІВЩИНА *(див. "батьківщина")*

ДУХОВНИЙ ПЕРСОНАЛ *(див. "персонал духовний")*

ДУХОВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ *(див. "світ особистості духовний")*

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ *(див. "цінності духовні")*

ДУХОВНІСТЬ. 1. Ідеальна потреба в сприйнятті ідей, знань, художніх цінностей, порівняно незалежна від прагматичних цілей. Без духовності немає ефективного духовного творення. Тому духовність є важливим фактором розвитку культури. 2. Специфічна людська риса, що виявляється в багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинених інтелектуальних й емоційних запитах, моральності; індивідуальна здатність до світо- і самопізнання, орієнтованість особистості діяти "для інших", пошук нею моральних абсолютів.

ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ ПОТРЕБИ *(див. "потреби духовно-релігійні")*

ДУША. Нематеріальне, глибоко особистісне начало в людині, її внутрішній світ як унікальне ціле, що залишається відносно рівним собі впродовж усього життя людини. Слово "душа" вживається для означення сукупності психічних явищ, що характеризують внутрішній і суб'єктивний світ людини, а також основних рис особистості – її життєвих інтересів, переконань, ідеалів, моральних рис, її ставлення до суспільства, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе. Вищі прояви свідомої психічної діяльності людини, пов'язані з її пізнавальними інтересами, поглядами, переконаннями, моральними і готичними почуттями, часто називають її духовним життям.

ДУШЕВНІСТЬ. Моральна риса особистості, свідчення її душевної теплоти, зверненості та відкритості щодо інших людей, тобто є антиподом черствості та бездушності.

ДУШПАСТИРСЬКА ОПІКА *(див. "опіка душпастирська")*

Е

ЕВАКУАЦІЯ. 1. Планомірне вивезення населення, хворих, поранених, військовополонених, підприємств, установ, майна, народногосподарських цінностей тощо з місцевості, що знаходиться під загрозою ворожого нападу чи стихійного лиха, а також що постраждали від стихійного лиха, впливу зброї масового ураження та ін., у порядку надання допомоги постраждалому населенню чи у випадку великого державного будівництва на цій території. 2. Виведення військ із займаної ними території на підставі укладених угод, договорів та ін.

Планова Е. населення в мирний час передбачає, як правило, відшкодування втрат і збитку особам, які підлягли Е.

ЕВОЛЮЦІЯ *(від латин. evolution – розгортання)***.** Одна із форм руху, розвитку у природі та суспільстві, яка характеризується поступовими кількісними змінами.

ЕВРИСТИКА *(від грецьк. heuriska – знаходжу)***.** Сукупність логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження та знаходження істини.

ЕВРИСТИЧНИЙ ПРОГНОЗ *(див. "прогноз евристичний")*

ЕВРИСТИЧНІ СОЦІАЛЬНІ МОДЕЛІ *(див. "моделі соціальні евристичні")*

ЕКІПАЖ БОЄГОТОВИЙ. Підготовлений екіпаж (льотчик), у якого немає перерв у польотах за метеоумовами та видами льотної підготовки.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА *(див. "безпека економічна")*

ЕКОНОМІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація економічна")*

ЕКСПАНСІЯ ВІЙСЬКОВА *(military expansion)***.** Збройне захоплення території інших держав для утвердження свого політичного впливу в тому чи іншому регіоні.

ЕКСПАНСІЯ. Розширення сфери впливу.

ЕКСПЕКТАЦІЇ. Очікування людини щодо тієї чи іншої життєвої ситуації, поведінки інших людей.

ЕКСПЕРИМЕНТ *(від латин. ehperimentum – випробую)***.** 1. Дослідження явищ шляхом активного впливу за допомогою створення відповідних цілям дослідження умов або зміни перебігу процесу в необхідному напрямі. 2. Метод пошуку або уточнення взаємозв'язку явищ через досвід. Розрізняють Е. пасивний і активний.

ЕКСПЕРИМЕНТ СОЦІАЛЬНИЙ. Метод наукового дослідження, заснований на створенні спеціальних умов для вивченні яких-небудь характеристик об'єкта дослідження під впливом управлінських впливів.

ЕКСПЕРИМЕНТ УПРАВЛІНСЬКИЙ. Упровадження управлінського нововведення з метою оцінювання його можливих наслідків (бажаних, небажаних).

ЕКСПЕРТ. Фізична особа, яка має високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснює наукову чи науково-технічну експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи.

ЕКСПЕРТИЗА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА. Визначення на основі комплексного обстеження всіх систем організму конкретної особи міри втрати здоров'я, ступеня обмеження її життєдіяльності, викликаного стійким розладом функцій організму, групи інвалідності, причини і часу її настання, а також рекомендацій щодо можливих для особи за станом здоров'я видів трудової діяльності та умов праці, потреби у сторонньому догляді, відповідних видів санаторно-курортного лікування і соціального захисту для найповнішого відновлення всіх функцій життєдіяльності особи.

ЕКСПЕРТИЗА СПЕЦІАЛЬНА ЩОДО НАЯВНОСТІ УМОВ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ДЕРЖАВНОЮ ТАЄМНИ-

ЦЕЮ. Експертиза, що проводиться з метою визначення в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях наявності умов, передбачених Законом, для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею.

ЕКСПЕРТИЗА. Дослідження проблеми, що не піддається безпосередньому виміру, для надання висновку спеціалістом (експертом).

ЕКСПЕРТНА ВЛАДА *(див. "влада експертна")*

ЕКСПЕРТНА ВЛАДА *(див. "влада")*

ЕКСПЕРТНА ГРУПА *(див. "група експертна")*

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ *(див. "принцип комплектування екстериторіальни"й)*

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ *(див. "спосіб комплектування особовим складом екстериторіальний")*

ЕКСТЕРНАТ *(див. "форма здобуття освіти екстернатна")*

ЕКСТЕРНАТНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ *(див. "форма здобуття освіти екстернатна")*

ЕКСТРАДИЦІЯ. Видача іноземній державі особи, яка здійснила злочин проти цієї держави.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ *(від латин. extra – поза і polio – пригладжую).* Поширення кількісних (статистичних) висновків, отриманих у результаті вивчення соціальних явищ та процесів досліджуваної сукупності, на іншу досліджувану сукупність і на інший час.

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ *(див. "документ електронний")*

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ *(див. "документообіг електронний")*

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК *(див. " підручник електронний")*

ЕЛЕКТРОННИЙ ПОСІБНИК *(див. "підручник електронний")*

ЕЛЕКТРОННІ ДАНІ *(див. "дані електронні")*

ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ. Найменша неподільна частина системи.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ ПЕРЕТВОРЕННЯ *(див. "перетворення елементарне")*

ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. Цілі, принципи, функції, методи впливу на процес, технології та технічні засоби, інформація.

ЕЛЕМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ. Три формальні складові будь-якої організаційної структури, які необхідні для її нормального функціонування: інформаційний зв'язок, готовність (мотивація) служіння одній цілі й наявність загальних цілей.

ЕЛЕМЕНТИ СУБ'ЄКТА УПРАВЛІННЯ. Інформація, цілі, організаційна структура, управлінський персонал, засоби і предмети управлінської праці, управлінська технологія, продукти управлінської праці (рішення).

ЕЛЕМІНУВАННЯ. Виключення з розглядання (розрахунку, аналізу) ознак (змінних факторів), візуально не пов'язаних із явищем (процесом), що вивчається.

ЕМОЦІЇ *(від латин. etovео – хвилюю).* 1. Чуттєва реакція людини на зовнішній вплив. 2. Психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій (чуттєва реакція людини на зовнішній вплив).

ЕМОЦІЙНА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ *(див. "задоволеність емоційна")*

ЕМПАТІЯ *(від грецьк. etpatheia – співпереживання).* 1. Осягнення емоційного стану, розуміння іншої людини, відчуття її переживань (здатність особи поставити себе на місце співбесідника, враховуючи його почуття, темперамент, особливості характеру тощо). 2. Уміння проникнутись переживанням іншої людини, уміння співпереживати, співчувати. 3. Психологічний стан людини, коли вона ототожнює почуття свого співрозмовника (готовність опинитись на його місці), виявляє відкритість у розмові, погодженість із думкою протилежної сторони.

ЕНДОГЕННА ЗМІННА *(див. "змінна ендогенна")*

ЕНТРОПІЯ ОБ'ЄКТА УПРАВЛІННЯ. Різноманітність відхилень стану об'єкта управління від нормального (запланованого).

ЕПІДЕМІЯ. Масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу.

ЕТАЛОН. Нормативна "конфігурація" майбутньої діяльності, "ідеальна машина" і, взагалі, будь-яка цільова система, яку може бути покладено в основу пошуку практичних рішень і рекомендацій організації справи.

ЕТАЛОННА ВЛАДА *(див. "влада еталонна")*

ЕТАПИ КАР'ЄРИ. Періоди військової служби, які включають прийняття на військову службу, проходження військової служби на посадах та отримання чергових військових звань, здійснення заходів атестування, навчання (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації), продовження військової служби за контрактом, зокрема з урахуванням кар'єрного зростання або переміщення на рівнозначні посади у випадках службової необхідності, звільнення з військової служби.

ЕТАПИ КАР'ЄРИ ПРАЦІВНИКА. Окремі моменти, стадії процесу переміщення працівника на чергові позиції в ієрархії робочих місць.

ЕТИКА *(від грецьк. ethos – вдача, звичка).* 1. Філософська дисципліна про походження та сутність моралі; норми поведінки, сукупність моральних правил соціальної спільноти; 2. Набір моральних принципів і цінностей, що управляють поведінкою людини або групи людей та визначають позитивні й негативні оцінки їхніх думок і дій. 3. Норми поведінки, сукупність загальноприйнятих юридичних та моральних правил, вимог, які людина ставить перед собою або яких вимагає від неї оточення. 4. Філософська наука, що вивчає мораль (моральність), її місце в системі суспільних відносин, аналізує її природу, характер і структуру (моральна свідомість, моральні відносини, моральна діяльність), моральні категорії (добро і зло, справедливість і несправедливість, честь, гідність тощо), за допомогою яких формуються моральні принципи, норми, ціннo-

сті, правила поведінки; теоретично обґрунтовує ту чи іншу систему моральних переконань. У повсякденному розумінні терміни "етика" і "мораль" вживаються як однотипні взаємопов'язані поняття. Термін "етика" вперше вжив Аристотель для визначення особливої галузі дослідження – "практичної" філософії, яка відповідала на питання: що людина, колектив чи соціальна спільнота людей мають робити у тій або іншій життєвій ситуації.

ЕТИКА ДІЛОВИХ ВІДНОСИН *(англ. – ethics of the business relations)***.** 1. Система знань про моральні аспекти ділових відносин. 2. Система універсальних та специфічних моральних вимог та норм поведінки, що реалізуються в одній зі сфер суспільного життя – професійній діяльності; базується на загальнолюдських нормах та правилах поведінки, однак має декотрі відмінні особливості.

ЕТИКА КЕРІВНИКА. 1. Система норм моральної поведінки керівника, що ґрунтується на розумінні та врахуванні психології працівників, вихованні особистості, культурі поведінки та вмінні управляти своїми почуттями, емоціями у процесі особистих взаємостосунків із підлеглими, вищими керівниками та колегами. 2. Один із видів професійної етики, серед яких можна назвати педагогічну, юридичну, лікарську тощо. 3. Необхідність суміщати основні професійні управлінські принципи із загальними моральними вимогами.

ЕТИКА НАУКИ *(див. "етос науки")*

ЕТИКЕТ. Сукупність норм, що визначають професійну поведінку керівника в типових ситуаціях, які час від часу повторюються. Ці норми не відрізняються від загальноприйнятих: тактовність, правдивість, простота, скромність тощо.

ЕТИЧНА ДИЛЕМА *(див. "дилема етична")*

ЕТИЧНА ПОЛІТИКА *(див. "політика етична")*

ЕТИЧНІ НОРМИ *(див. "норми етичні")*

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ *(див. "стереотипи етнічні")*

ЕТОС *(від давньогрецьк. ἔθος – місце перебування, спільне житло)***.** Звички, характер, спосіб думання. Цей термін використовують стосовно таких змін у людині (під впливом звичаїв, традицій і відповідної поведінки), які стають її практичною нормою і внутрішнім законом, формуючи людську природу, настільки ж стійку і невідворотну як і природні закономірності.

ЕТОС ПІХОТИНЦЯ. Сукупність переконань, які формують його ставлення до служби, готовність до самопожертви заради захисту побратимів та України.

ЕФЕКТ *(від латин. effectivus – виконання, дія)***.** Результат, наслідок певних дій.

ЕФЕКТИВНІСТЬ *(від латин. effectivus – виконання, дія)***.** Відносний показник, який характеризує співвідношення ефекту (результату) та витрат, що пов'язані з його досягненням.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГРУПОВА. Рівень виконання завдань групами військовослужбовців (працівників) або підрозділами.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЗОВНІШНЯ. Ефективність використання зовнішніх можливостей підприємства, що забезпечуються факторами зовнішнього середовища.

ЕФЕКТИВНІСТЬ І ОПТИМАЛЬНІСТЬ. Науковий принцип управління, що передбачає максимальну економію сил і засобів для досягнення поставленої мети.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНА. Рівень виконання завдань конкретними військовослужбовцями (працівниками) або членами організації.

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙНА. Організаційна результативність, яка характеризує якість побудови організації, її системи управління, ухвалення управлінських рішень, реакцію системи управління на стреси, конфлікти, організаційні зміни тощо (здатність організації існувати та досягати визначених цілей з найвигіднішим співвідношенням результатів і витрат).

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНА. Соціальна результативність, яка відображає вплив системи менеджменту на процеси формування професійних характеристик працівників, у тому числі керівників, формування корпоративного духу, відповідного психологічного клімату в колективі, атмосфери захищеності та причетності до цілей організації, перспектив розвитку соціальних інституцій тощо. Її можна оцінювати з двох поглядів: 1) показниками, що відображають соціально-культурну сферу функціонування організації (стан трудової дисципліни, стабільність кадрів, стан соціально-виробничої ситуації на підприємстві, умови праці тощо); 2) показниками, що відображають вплив на досягнення виробничо-господарських показників та задоволення потреб ринку (продуктивність праці, зарплатовіддача, рівень задоволення потреб споживачів, рівень розвитку соціальної інфраструктури тощо).

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ. Результативність управлінської діяльності, що визначається як відношення отриманих результатів від реалізації певних управлінських важелів в організації до витрат, які супроводжують їх отримання (показник, що характеризується співвідношенням витрат на здійснення управлінських функцій та результатів діяльності організації). У менеджменті виділяють економічну, організаційну та соціальну ефективність.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНА. Рівень виконання завдань організацією.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ. Результативність управління, що отримана у разі виконання певних умов, частіше за все, обмежень, що встановлюються на величину ресурсів, необхідних для досягнення цілей системи, оскільки тієї самої цілі можна досягти "ціною" різних витрат.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ. Ступінь досягнення запланованого результату на одиницю витрат шляхом реалізації рішення.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПРАЦІ. Соціально-економічна категорія, що характеризує рівень результативності управлінської діяльності щодо реалізації мети управління. Класичний метод економічної ефективності про-

дуктивності праці – відношення економічних результатів праці до витрат. Оцінювання праці здійснюється за сукупними витратами, основою яких є витрати часу, необхідні для виконання справ у процесі управління.

Є

ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНА ТРАНСФЕРНО-НАКОПИЧУВАЛЬНА СИСТЕМА (ЄКТС). Система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР *(див. "простір дослідницький європейський")*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ *(див. "принципи державного управління європейські")*

ЄДИНА АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ (ЄАСУ) ЗС УКРАЇНИ. Складова частина системи управління державою у сфері військового управління, яка є інтегрованою автоматизованою системою управління, що побудована на основі єдиної ідеології та об'єднує у своєму складі на єдиних оперативно-стратегічних і системотехнічних принципах автоматизовані системи і підсистеми різного функціонального призначення, які забезпечують стратегічне керівництво ЗС України, управління військами (силами) та бойовими засобами (зброєю).

ЄДИНА ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ДІЛОВОДСТВА (ЄДСД). Науково-впорядкований комплекс правил, нормативів і рекомендацій, які визначають і регламентують процеси діловодства в установах, організаціях і підприємствах. Положення ЄДСД, правила їх застосування в умовах діяльності різних установ видаються міністерствами в інструкціях із діловодства.

ЄДИНА СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ *(див. "система класифікації єдина")*

ЄДИНА ТАРИФНА СІТКА (ЄТС). Єдиний уніфікований підхід до оцінювання складності робіт і диференціації умов оплати праці всіх категорій персоналу, який базується на певних принципах.

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ *(заст.)***.** Автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, оброблення та використання даних про військовозобов'язаних (призовників), створена для забезпечення військового обліку громадян України.

ЄДИНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР *(див. "простір інформаційний єдиний")*

ЄДИНИЙ КАТАЛОГ СПРОМОЖНОСТЕЙ МО УКРАЇНИ, ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ *(англ. – joint capability area, jp 1)* **.** Перелік наявних і перспективних спроможностей МО України, ЗС України та інших складових сил оборони та деталізованих вимог до них, який забезпечує єдиний понятійний апарат під час виконання заходів з планування на основі спроможностей та використовується під час оцінювання спроможностей і планування їхнього розвитку, формування (уточнення) вимог до спроможностей, розроблення програм (проєктів) розвитку спроможностей, планів державних закупівель і постачання матеріальних засобів, озброєння та військової техніки, капітального будівництва, планування та проведення заходів з оперативної підготовки, планування та здійснення заходів з розвитку військової науки та оборонних технологій, формування бюджетного запиту МО України тощо.

ЄДИНИЙ ПЕРЕЛІК СПРОМОЖНОСТЕЙ МО УКРАЇНИ, ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ *(див. "Єдиний каталог спроможностей МО України, ЗС України та інших складових сил оборони")*

ЄДИНИЙ ПЛАН УПРАВЛІННЯ *(див. "план управління єдиний")*

ЄДИНОНАЧАЛЬСТВО. Принцип побудови організації, згідно з яким підлеглий має приймати повноваження лише від одного начальника і бути відповідальним лише перед ним.

ЄДНІСТЬ ВЛАДИ. Організаційний принцип та раціональна схема організаційної структури, за якою будь-який працівник підпорядковується лише одному вищому адміністратору.

ЄДНІСТЬ ЗУСИЛЬ *(англ. – unity of effort)***.** Координація та взаємодія для досягнення спільних цілей. Завдання (англ. – task) – чітко визначені дії або діяльність, призначені для окремої посадової особи чи організації, які має бути виконано у рамках відповідних повноважень.

ЄДНІСТЬ КОМАНДИ. 1. Провідний принцип структурної організації підприємства, компанії, який передбачає підпорядкування одного працівника лише одній керівній особі. 2. Принцип соціальної побудови підприємства, що передбачає зацікавленість усіх працівників у результатах господарювання, тобто залежність спільного результату від злагодженої роботи всього колективу.

ЄДНІСТЬ. Поняття, що характеризує значний обсяг і високий рівень взаємоузгоджених позицій, зв'язків між суб'єктами суспільних відносин на базі вирішення ними конкретних проблем співробітництва і взаємодії. Є. досягається у процесі вирішення істотних проблем суб'єктів і суперечностей між ними як наслідок аналізу фактів, явищ, діалогу, переговорів, зіставлення позицій, погодження точок зору і зазвичай закріплюється відповідними політичними або юридичними угодами – в деклараціях, заявах, угодах. Є. може бути міждержавна, національна, соціальна, класова, міжгрупова та ін.

ЄДРПВР *(див. "єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів")*

Ж

ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ *(англ. – Geneva Conventions)***.** Міжнародні багатосторонні угоди в галузі законів і звичаїв війни, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів. Були підписані 12 серпня 1949 р. на Дипломатичній конференції ООН, що відбулася в Женеві. До Ж. к. приєдналися понад 190 держав. Ж. к. включають чотири універсальні самостійні міжнародні договори, а саме: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Українська РСР ратифікувала Ж. к. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 липня 1954 року. Офіційний переклад Ж. к. здійснено МЗС України, він набрав чинності 23 лютого 2023 року.

Примітка. Президент рф підписав закон, який набрав чинності 12 листопада 2019 року, і росія фактично вийшла з Женевської конвенції про захист цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів і стала непідсудною ООН. Також систематично порушуються положення інших конвенцій, у тому числі щодо поводження з військовополоненими та заборони нападу на медичні установи і транспорт для перевезення поранених (хворих) і санітарного майна.

ЖЕРТВИ ВІЙНИ. Людські втрати у збройних силах і серед цивільного населення воюючих держав, включаючи людей, які цілком чи частково втратили працездатність внаслідок поранення чи захворювання, пов'язаного з війною. До жертв війни належать також особи, які залишилися під час війни без житла та інших умов існування.

ЖЕРТВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ. Поранені та хворі; особи, які потрапили в корабельну аварію (аварію літального апарата); особи, зниклі безвісти; загиблі (померлі); військовополонені або інші особи, свобода яких обмежена у зв'язку зі збройним конфліктом; цивільні особи, які перебувають в районі воєнних дій та на окупованій території.

ЖИВУЧІСТЬ. Властивість військ (сил), озброєння, військової техніки, тилових об'єктів, систем управління зберігати або швидко відновлювати свою боєздатність за відмобілізування та бойових дій.

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ *(див. "позиція особистості життєва")*

ЖИТТЄВИЙ ТОНУС *(див. "тонус життєвий")*

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ *(див. "шлях життєвий")*

ЖИТТЄВІ ЦІЛІ *(див. "цілі життєві")*

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ. Сутність і властивість людського організму, здатність виконувати свої фізіологічні, фізичні, соціально-психологічні та інші

функції. Ж. забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку держави та суспільства.

З

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНЕ. Сукупність форм документів, класифікаторів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка застосовується в автоматизованій системі під час її функціонування.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ. Комплекс узгоджених за метою, завданнями, напрямами, місцем, часом, послідовністю, силами та засобами організаційних і практичних заходів, які здійснюються командувачами, командирами (начальниками), штабами, органами виховної та соціально-психологічної роботи, іншими органами державного і військового управління та посадовими особами щодо формування, підтримки і відновлення належного морально-психологічного стану особового складу військ (сил), моральних, психологічних та бойових якостей, спрямованих на підтримку військ (сил) у бойовій і мобілізаційній готовності, створення сприятливих умов для успішного виконання поставлених завдань та підвищення ефективності їх виконання, забезпечення інформаційно-психологічної та духовної безпеки військовослужбовців і населення у місцях дислокації військ (сил) та районах відмобілізування і приведення їх у бойову готовність.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДМОБІЛІЗУВАННЯ ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ МЕДИЧНЕ. Комплекс заходів з укомплектування військ (сил) здоровим поповненням, збереженням їхнього санітарно-епідеміологічного благополуччя, надання медичної допомоги пораненим та хворим.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВЕ. Комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ЗС України кадрами відповідно до потреб мирного і воєнного часу.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ МОРАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧНЕ. Комплекс інформаційних, пропагандистських, військово-соціальних, психологічних, правових, культурно-виховних заходів, протидії інформаційно–психологічному впливу противника, які здійснюються з метою своєчасного і організованого проведення мобілізації, формування та підтримання необхідного рівня морально-психологічного стану населення держави, особового складу ЗС України, інших військових формувань.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНЕ ТА ТИЛОВЕ. Забезпечення ЗС України та інших військових формувань озброєнням, військовою технікою та іншими матеріально-технічними засобами за штатами і табелями воєнного часу та витратними засобами за встановленими нормами військових запасів і за нормами забезпечення воєнного часу за рахунок поточного забезпечення, запасів, які зберігаються у непорушному запасі, а також на складах і базах держав-

ного резерву, для забезпечення підприємств, установ та організацій важливими видами обладнання, необхідними комплектуючими деталями, сировиною та іншими матеріальними ресурсами.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ *(англ. – morale and welfare activities, AAP-15).* Вид всебічного забезпечення, що має за мету формування, підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу військ (сил), необхідного для успішного виконання завдань за призначенням.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ КАДРОВЕ. Необхідний кількісний та якісний склад працівників кадрових служб.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ. Система заходів, пов'язаних із задоволенням специфічних потреб літніх людей, престарілих та інвалідів, спрямованих на відновлення і збереження їхніх соціальних зв'язків і стосунків, активне сприяння у здійсненні, захисті й охороні прав цих категорій населення.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ. Система, яка об'єднує всі інші елементи організації в єдине ціле, дозволяє сформувати процес стратегічного управління як безперервну низку управлінських рішень, спрямованих на досягнення стратегічних цілей.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТИЛОВЕ *(logistics).* Наука з планування та здійснення перевезень військ та майна. У найбільш широкому значенні цей термін охоплює аспекти військової діяльності стосовно: а) – проєктування, розроблення, придбання, збереження, транспортування, розподілу, технічного обслуговування, евакуації й утилізації військового майна; б) – перевезення особового складу; в) – придбання, будівництва, технічного обслуговування, експлуатації й утилізації об'єктів; г) – закупівлі та надання послуг; д) – медичного і санітарного забезпечення.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНЕ. Сукупність інформаційних ресурсів, засобів, методів і технологій, що сприяють ефективному проведенню всього процесу управління, у тому числі розробленню й реалізації управлінських рішень.

ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ (УСТАНОВИ) МОБІЛІЗАЦІЙНЕ. Завдання, визначене військовій частині (установі) схемою мобілізаційного розгортання ЗС України, з формування нової військової частини (установи).

ЗАВДАННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ. Конкретизований у просторі й часі зміст мети (частина, грань, аспект мети) менеджменту для окремих структурних підрозділів і виконавців відповідно до їхнього функціонального призначення; реалізація загальної функції управління відповідно до об'єкта управління або його елемента; складовий елемент системи менеджменту.

ЗАВДАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНЕ. Завдання військової організаційної структури, що визначено мобілізаційним планом ЗС України, з формування в особливий період інших військових організаційних структур.

ЗАВДАННЯ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ. Забезпечення реалізації законів і підзаконних нормативно-правових актів; виконання великого обсягу ро-

боти з надання різноманітних послуг (адміністративних, консультативних, організаційних, комунальних, соціальних тощо).

ЗАВДАННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ ОРГАНІВ. Добування, аналітичне оброблення розвідувальної інформації; здійснення спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики в економічній, політичній, воєнній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку, захисту та охорони державного кордону; забезпечення безпечного функціонування установ за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їхніх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон громадян, які обізнані з державною таємницею; участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією у порядку, визначеному законом; вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам.

ЗАВДАННЯ ТЕХНІЧНЕ. Документ, що визначає вимоги до наукової (науково-технічної) продукції та порядок (строки, зміст, обсяг робіт) їх досягнення під час проведення науково-дослідних робіт.

ЗАВДАННЯ. Плани, що мають чіткі, однозначні, конкретно визначені цілі, які не можна тлумачити двозначно.

ЗАГАЛЬНА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація загальна")*

ЗАГАЛЬНИЙ ВИРОБНИЧИЙ СТАЖ *(див. "стаж виробничий")*

ЗАГАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент загальний")*

ЗАГАЛЬНИЙ МЕТОД НАУКИ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "метод науки менеджменту загальний")*

ЗАГАЛЬНИЙ ОБЛІК ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ *(див. "облік військовозобов'язаних загальний")*

ЗАГАЛЬНИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв загальний")*

ЗАГАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ *(див. "компетентності загальні")*

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "принципи менеджменту загальні")*

ЗАГАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "функції менеджменту загальні")*

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ПІДГОТОВКА ГРОМАДЯН *(див. "підготовка громадян України до національного спротиву")*

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИЙ *(joint)*. Поняття, що відображає участь частин і підрозділів декількох видів збройних сил у різних видах військової діяльності. Також використовується для позначення військових формувань.

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИЙ ОРГАН *(див. "орган загальновійськовий")*

ЗАГИБЛІ. Особи, які загинули (померли) з причин, пов'язаних із веденням воєнних дій. До останків таких осіб, у тому числі й тих, хто не є громадянами держави, в якій вони загинули (померли), слід ставитись із повагою. Місця по-

хування таких осіб утримуються й позначаються таким чином, щоб їх завжди можна було розшукати.

ЗАГРОЗА *(threat).* 1. Можливість небезпеки. 2. Правопорушення, яке полягає у залякуванні або тиску, метою якого є посягання на людей або майно. 3. Те що може заподіяти якесь зло.

ЗАГРОЗА ВІЙСЬКОВА *(military threat).* Вища форма прояву військової небезпеки, за якої є безпосередня ймовірність виникнення збройного конфлікту.

ЗАГРОЗА ВОЄННА. 1. Наміри або дії однієї зі сторін воєнно-політичних відносин, які свідчать про готовність до застосування воєнної сили проти іншої сторони з метою досягнення власних цілей. 2. Вища форма прояву воєнної небезпеки, в умовах якої є безпосередня ймовірність виникнення збройного конфлікту.

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ. Явища, тенденції і чинники, що унеможливлюють чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

ЗАДАЧА ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗРАХУНКОВА. Сукупність логічних правил, алгоритмів і програм, що описують порядок автоматизованого оперативно-тактичного або спеціального розрахунку чисельних значень показників, які необхідні органам військового управління під час обґрунтування відповідних рішень (вироблення замислу дій).

ЗАДАЧА БОЙОВА. 1. Завдання, в якому чітко вказано, що і з якою метою необхідно зробити. 2. Задача, поставлена військам (підрозділам, частинам, з'єднанням, об'єднанням, інколи групі або окремому військовослужбовцю) для досягнення певної цілі в бою (операції).

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЕМОЦІЙНА. Показник ефективності діяльності, пов'язаний із системою міжособистісних відносин.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ. Комплексне поняття, яке можна охарактеризувати як стан задоволення, щастя та розквіту. З. відображає наше загальне враження про те, наскільки ми задоволені своїм життям, роботою, взаєминами з людьми та самими собою.

ЗАДУМ *(concept).* Поняття або визначення ідеї, що виражає спосіб, в який може бути досягнуто тієї чи іншої мети незалежно від сфери, і яка може бути втілена за допомогою тієї чи іншої встановленої процедури. У задумі визначається роль, очікувані можливості та організація збройних сил у разі зіткнення з ризиком або загрозою.

ЗАЙНЯТІСТЬ ПОВНА. Зайнятість працівника за нормою робочого часу, передбаченою згідно із законодавством, колективним або трудовим договором.

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ. Заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах середнього та вищого складу Національної поліції України, начальницького складу з метою задоволення потреб Мініс-

терства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИЙ. Заклад вищої освіти (наукова установа), який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції під час її проведення, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території.

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ. Окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти (післядипломної освіти) з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ. Юридична особа, основним видом діяльності якої є освітня діяльність, що провадиться на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти.

ЗАКЛАД НАВЧАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ВИЩИЙ. Заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб ЗС України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

ЗАКЛАД ОСВІТИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ ЗДОБУТТЯ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ. Заклад загальної середньої освіти або заклад професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, що провадить освітню діяльність на певному рівні (рівнях) повної загальної середньої освіти.

ЗАКЛАД ОСВІТИ. 1. Юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність. 2. Заклад загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, що забезпечує здобуття профільної середньої освіти.

ЗАКЛАД. Установа в галузі освіти, науки, культури і т. ін.

ЗАКОН ЕФЕКТУ. Концепція теорії мотивації, згідно з якою люди прагнуть повторювати той тип поведінки, який, за їхньою оцінкою, дозволяє задовольнити потреби, і уникати такого, що не приводить до задоволення потреб.

ЗАКОН ЄДНОСТІ АНАЛІЗУ І СИНТЕЗУ. Сутність аналізу (декомпозиції) полягає в поділі цілого на частини, у поданні складного у вигляді простих складових; сутність синтезу (агрегування) полягає в поєднанні (уявному чи реальному) простих складових об'єкта в єдине ціле.

ЗАКОН ЗРОСТАННЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ. Закон констатує: якщо не вирішено проблему мотивації, то ступінь невизначеності або доля управлінських задач, що первісно не піддаються розв'язанню жодним з існуючих методів управління, зростає зі зростанням чисельності персоналу.

ЗАКОН ЗРОСТАННЯ СКЛАДНОСТІ ЗАДАЧ. Закон констатує: якщо не вирішено проблему мотивації персоналу організації, кількість задач зростатиме у квадратичній залежності від кількості персоналу в ній.

ЗАКОН ІНФОРМОВАНОСТІ-УПОРЯДКУВАННЯ. Чим більшою інформацією володіє організація про внутрішнє та зовнішнє середовище, тим більша ймовірність її стійкого функціонування. Наслідок закону: інформованість працівника після досягнення критичного рівня переходить у компетентність.

ЗАКОН ОРГАНІЗАЦІЇ. Низка організаційних законів, які впливають на менеджмент організації. *(Див. також закон ефекту, закон зростання невизначеності, закон зростання складності задач, закон єдності аналізу і синтезу, закон інформованості-упорядкування, закон пропорційності й композиції, закон розвитку, закон самозбереження).*

ЗАКОН ПАРАЛЕЛЬНОЇ ДІЇ. Соціальний зв'язок, який означає, що вплив, спрямований на колектив у цілому, одночасно є впливом на кожного члена, і навпаки.

ЗАКОН ПРОПОРЦІЙНОСТІ Й КОМПОЗИЦІЇ. Кожна матеріальна система прагне зберегти у своїй структурі всі необхідні елементи (композицію), що є в заданому підпорядкуванні (пропорції).

ЗАКОН РЕЗУЛЬТАТУ. Закономірність, яка полягає у тому, що ступінь задоволення, отриманого у разі досягнення поставленої мети, буде впливати на поведінку людини в аналогічних чи схожих обставинах у майбутньому. У загальному випадку людина прагне повторити ту поведінку, яка спричинила задоволення потреби й асоціюється з досягненням результату, і навпаки.

ЗАКОН РОЗВИТКУ. Кожна матеріальна система прагне досягти найбільшого сумарного потенціалу під час проходження всіх етапів життєвого циклу. Розрізняють дві форми розвитку: еволюційну, зв'язану з поступовими кількісними та якісними змінами (зміна свідомості поєднується зі змінами матерії); революційну, що характеризується: а) стрибкоподібним неусвідомленим переходом від одного стану матерії до іншого; б) стрибкоподібною зміною свідомості без відповідної зміни базису. Виділяють прогресивний та регресивний розвиток. Прогресивний розвиток – перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого. Регресивний розвиток – деградація, зниження рівня знань і відносин, перехід до форм і структур, що віджили своє.

ЗАКОН РУХУ КОЛЕКТИВУ. Соціальний зв'язок, що виражає зростання ступеня щільності, стійкості групи в її первинно сформульованому складі по

мірі зростання кількості подоланих труднощів або розв'язаних задач. Визначає необхідність руху кадрів шляхом планування кар'єри, переведення працівників на нові робочі місця і т. ін. Новий працівник активізує діяльність інших. Дієвість колективу визначається безперервним рухом і розвитком його кадрів. Для цього перед групою ставлять перспективні й оперативні цілі в напрямі ускладнення. Управління розвитком колективу (групи) здійснюється шляхом постановки значущих цілей, на досягнення яких спрямовано сумісні зусилля її членів.

ЗАКОН САМОЗБЕРЕЖЕННЯ. Кожна матеріальна система прагне зберегти себе (вижити) та використовує для досягнення цього весь свій потенціал (ресурс).

ЗАКОН СИТУАЦІЇ. Сформульоване М. Фоллет положення про те, що для лідера, який ухвалює рішення, ситуація задана заздалегідь, і йому залишається тільки реагувати на неї тим або іншим способом. На думку М. Фоллет, розпорядження і влада визначаються конкретною виробничою ситуацією або конкретним виробничим завданням, тому менеджер має вивчити ситуацію в цілому, перш ніж давати розпорядження. Тут підпорядкування підлеглих розпорядженням лідера скоріше активне, ніж пасивне, тому що в цьому разі їхні інтереси будуть враховані краще.

ЗАКОН СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ. Об'єктивний закон соціальної психології, згідно з яким протягом трудового життя людини відбувається безперервне засвоєння нею соціальних ролей та зростаюче задоволення культурних потреб.

ЗАКОН СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ *(див. "закон соціального статусу")*

ЗАКОН СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ. Об'єктивний закон соціальної психології, згідно з яким організація здійснює цілеспрямований вплив на індивіда для засвоєння ним організаційних цінностей та норм культури організації.

ЗАКОН СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ. Об'єктивний закон соціальної психології, згідно з яким кожна людина має певну позицію в соціальній структурі організації, пов'язану з іншими позиціями через її статус – систему прав й обов'язків.

ЗАКОН СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ. Об'єктивний закон соціальної психології, згідно з яким людина у процесі діяльності переміщується в соціальному просторі організації, що відображається в кваліфікаційному та службовому розвитку індивіда.

ЗАКОН *(law).* Нормативно-правовий акт, що ухвалюється з ключових питань суспільного та державного життя і має вищу юридичну силу. Закон, як правило, ухвалюється вищим представницьким органом державної влади (парламентом) або шляхом референдуму. А тому закон є виявом державного суверенітету. Закони ухвалюються Верховною Радою України або шляхом референдуму. Конституція при цьому містить перелік питань, які можуть вирішуватися виключно законами України. Ними, зокрема, визначаються: права, свободи і основні обов'язки громадянина; статус мов; правовий режим власності та використання природних ресурсів; засади зовнішніх зносин; територіальний устрій; основи організації і діяльності органів виконавчої і судової влади та органів місцевого

самоврядування; основи національної безпеки та правовий режим державних кордонів тощо *(ст. 92 Конституції України).*

ЗАКОНИ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ *(martial law).* Особливий правовий режим, який тимчасово запроваджується вищою державною владою відповідно з національним законодавством у країні в цілому або в окремих її частинах у випадку безпосередньої загрози війни, збройного конфлікту або у зв'язку з їх початком. Припускається обмеження прав та свобод громадян, покладення на них додаткових зобов'язань. В окремих випадках може запроваджуватися у разі стихійних лих та в інших особливих ситуаціях.

ЗАКОНИ ВОЄННОГО ЧАСУ. Нормативно-правові акти органів державної влади, які використовуються в період війни. Можуть бути ухвалені як у мирний (завчасно), так і у воєнний час. Поширюються на всю територію держави, яка перебуває у стані війни, або на окремі її частини. Закони військового часу передбачають посилення репресивних функцій чинного законодавства.

ЗАКОНИ УПРАВЛІННЯ. 1. Найбільш суттєві, стійкі об'єктивні взаємозалежності та зв'язки в економічних явищах і процесах. 2. Сталі та незаперечні норми управління організаціями (базовими є: спеціалізації, інтеграції, оптимального поєднання централізації й децентралізації, демократизації, економії часу, пропорційного розвитку систем управління тощо).

ЗАКОННА ВЛАДА *(див. "влада законна")*

ЗАКОННІ ПРЕДСТАВНИКИ *(див." представники законні")*

ЗАКОННІСТЬ. Правовий режим у державі, що виявляється у вимозі суворого і неухильного дотримання й обов'язкового виконання, а також точного застосування всіма суб'єктами права законів і заснованих на них підзаконних актів. У демократичному суспільстві, правовій державі З. є одним із принципів конституційного ладу, що вимагає правочинної діяльності громадян та їхніх об'єднань, органів держави, посадових осіб, державних організацій і установ, підприємств та інших суб'єктів права. Основними принципами З. є: всезагальність законності (обов'язковість для всіх учасників суспільних відносин без винятку); забезпечення верховенства закону в діяльності всіх громадян, органів держави й посадових осіб; забезпечення рівності всіх перед законом; незалежність правосуддя; невідворотність покарання. Нормальна життєдіяльність суспільства, непорушність прав і свобод людини залежать від міцності й стабільності З.

ЗАКОНОДАВСТВО. 1. Нормативні акти, ухвалені вищим органом влади – законодавцем; 2. Сукупність правових норм, що регулює певну сферу суспільних відносин (господарські, фінансові, трудові тощо); 3. Нормативні акти, які ухвалені вищим органом державної влади – Верховною Радою України.

ЗАКОНОМІРНОСТІ УПРАВЛІННЯ. Первинна стадія формулювання закону або частковий вияв його дії. З. у. – найістотніші, об'єктивні зв'язки між явищами і процесами управлінської практики, що повторюються і забезпечують діяльність виробничих колективів та окремих виконавців; допомагають зрозуміти внутрішню природу процесу управління. Розрізняють З. у.: єдність принципів на всіх рівнях ієрархії; єдність елементів, що складають систему управління; відпо-

відність методів управління формам організації виробництва; досягнення оптимального співвідношення всіх ланок системи управління і пропорційності всіх ланок; оптимальне поєднання централізації і децентралізації в процесі управління; неперервність і ритмічність процесу управління; досягнення єдності інтересів суспільства, колективу і окремих працівників; забезпечення відповідності структури управління новим формам організації праці й виробництва тощо.

ЗАКРИТА СИСТЕМА *(див. "система закрита")*

ЗАКРИТИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт закритий")*

ЗАКРІПЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. Фіксація відповідальності правовими актами, що регламентують правову діяльність. Здійснюється в положенні про орган, про його ланки, в посадових інструкціях.

ЗАКРІПЛЕННЯ КАДРІВ. Забезпечення стабільності основного складу кадрів. Це залежить від багатьох факторів економічного, соціально-психологічного, організаційного характеру. Найважливішими з них є морально-психологічний клімат, можливості професійного зростання, поступове задоволення потреб працівників.

ЗАКРІПЛЕННЯ ФУНКЦІЙ. Офіційне регламентування розподілу функцій між ланками системи у процесі її створення. Має забезпечувати рівномірне завантаження і раціональне співвідношення централізації й децентралізації.

ЗАЛЕЖНІСТЬ. Ситуація, коли одна особа змушена діяти так, як того бажає інша.

ЗАЛИШКИ ВІЙНИ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ (ЗВВ). Боєприпаси, що не вибухнули (НВБ), та залишені вибухонебезпечні боєприпаси (ЗВП).

ЗАЛУЧЕННЯ ДО УЧАСТІ. Стиль лідерства в моделі П. Херсі і К. Бланшара, за якого лідер встановлює партнерські відносини з послідовниками, надаючи їм можливість брати участь в ухваленні рішень на своєму рівні з метою стимулювання бажання виконувати їхні завдання.

ЗАЛУЧЕННЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ. 1. Процес виконання завдань щодо комплектування ЗС України військовослужбовцями з відповідними особистісними якостями у відповідній кількості, що включає комплекс заходів щодо професійної орієнтації, відбору та прийняття (призову) громадян на військову службу. 2. Процес виконання завдань із комплектування сил оборони України вмотивованими військовослужбовцями з відповідними особистісними якостями, що включає комплекс заходів щодо професійної орієнтації, відбору та прийняття (призову) громадян на військову службу; кадрова безпека – це стан, за якого мінімізовані ризики та загрози, пов'язані з персоналом, які можуть негативно вплинути на ефективність діяльності сил оборони України і виконання покладених на них завдань.

ЗАМОВЛЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНІ. Окремі вимоги мобілізаційного плану щодо номенклатури, обсягів виробництва необхідної продукції, утворення і підготовки до розгортання спеціальних формувань, а також затверджені в установленому порядку першочергові заходи мобілізаційної підготовки, які доводяться для виконання до центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних

органів, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. До підприємств, установ і організацій, що залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень), мобілізаційні завдання (замовлення) доводяться на підставі затверджених основних показників мобілізаційного плану і договорів (контрактів), що укладаються в порядку, передбаченому законодавством.

ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ, ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКУ КАДРІВ ДЕРЖАВНЕ. Засіб державного регулювання задоволення потреб економіки та суспільства у кваліфікованих кадрах, підвищення освітнього та наукового потенціалу нації, забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їхніх покликань, інтересів та здібностей.

ЗАМОВНИК ДЕРЖАВНИЙ. Міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, Національна академія наук України, галузеві національні академії наук, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інший визначений Кабінетом Міністрів України державний орган – головний розпорядник бюджетних коштів.

ЗАМОВНИК НА ПІДГОТОВКУ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ. Командувачі видів ЗС України, керівники структурних підрозділів Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗС України, органів військового управління ЗС України, які підпорядковані Генеральному штабу ЗС України, відповідальні за визначення потреб ЗС України у військових фахівцях з вищою освітою за спеціальностями та спеціалізаціями підготовки.

ЗАМОВНИК НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Уповноважена особа Міноборони України, ЗС України, яка в межах своєї компетенції визначає потреби у науковій (науково-технічній) продукції, ініціює наукові дослідження, організує всебічне забезпечення їх проведення та реалізацію отриманих результатів.

ЗАМОВНИК НАУКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ. Посадова особа, яка ініціює та забезпечує проведення досліджень стосовно визначених проблем, що передбачають фундаментальні, пошукові та прикладні дослідження, надання вихідних даних для розроблення тактико-технічних завдань (технічних завдань) на НДР (ДКР). Замовниками наукової (науково-технічної) продукції можуть бути посадові особи Міноборони України, ЗС України, визначені відповідним наказом Міноборони України.

ЗАМОВНИК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ *(див. "замовник наукової продукції")*

ЗАМОВНИКИ НАУКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ *(див." замовники науково-технічної експертизи")*

ЗАМОВНИКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ. Державні органи і органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, громадяни, зацікавлені у проведенні такої експертизи.

ЗАНЯТТЯ ІНДИВІДУАЛЬНЕ. Вид навчальної роботи, що проводиться викладачем з одним (кількома) здобувачем(ами) освіти з метою підвищення рівня їхньої фахової підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей.

ЗАОХОЧЕННЯ ЗОВНІШНЄ. Усе, що в межах мотивації має якусь цінність для співробітників, може їм бути запропоноване як стимул до роботи. Типовими є: зарплата, соціальні блага, пільги, престижне приміщення тощо.

ЗАОХОЧЕННЯ. 1. Спонукання кого-небудь до дії, бажання краще виконувати обов'язки (якусь роботу). 2. Один із видів стимулювання працівників для досягнення конкретних основних і додаткових виробничих показників. 3. Стимулювання моральне й економічне (основні вимоги: гласність, ліквідація "зрівнялівки", розвиток у працівників переконання в корисності їхніх зусиль). 4. Винагорода.

ЗАОЧНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ *(див. " форма здобуття освіти заочна")*

ЗАПАЛЮВАЛЬНА ЗБРОЯ *(див. "зброя запалювальна")*

ЗАПАС ЗБРОЙНИХ СИЛ. Військовозобов'язані громадяни держави, що перебувають на військовому обліку, пройшли дійсну військову службу або звільнені від неї за різних умов але придатні до служби у воєнний час та призначені для розгортання збройних сил під час відмобілізування та поповнення їх під час війни.

ЗАПАС МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Запас матеріальних і технічних засобів, призначених для забезпечення мобілізаційного розгортання нових формувань, а також для покриття бойових витрат цих засобів та збитків від них у початковому періоді війни.

ЗАПАС СТРАТЕГІЧНИЙ *(strategic reserves)***.** Запас дефіцитної сировини і матеріалів, сільськогосподарських продуктів, найважливіших видів устаткування, створений на випадок війни, стихійних лих тощо.

ЗАПАСИ ВІЙСЬКОВІ. Озброєння, військова техніка, боєприпаси, інші матеріальні засоби, які призначені для формування, розгортання, переведення військових частин на штати воєнного часу (забезпечення їх відмобілізування (доукомплектування), приведення їх у готовність до виконання завдань за призначенням) та ведення бойових і спеціальних дій на строк до 9 діб.

ЗАПАСИ НЕПОРУШНІ. Запаси військового майна, які накопичені (накопичуються) у мирний час у військах (силах), у центрах забезпечення та перебувають на довгостроковому зберіганні й призначені для забезпечення мобілізаційного та оперативного розгортання військ (сил) і ведення перших операцій (бойових дій) на початку міждержавного збройного конфлікту, поповнення безповоротних втрат та витрат озброєння, військової техніки, боєприпасів, матеріальних технічних засобів та за призначенням поділяються на військове, оперативне, стратегічне.

ЗАПАСИ ОВТ ТА МТЗ. Визначені обсяги ОВТ та МтЗ, призначені для задоволення потреби в них ЗС України як у мирний час, так і в особливий період.

ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ *(disaster prevention)***.** Своєчасне розпізнавання та усунення можливих причин виникнення конфлікту, що припускає застосування сукупності політичних, дипломатичних, військових та інших заходів на ранніх фазах його розвитку. Така дія може складатися з інспекції, попередження, перевірок, консультацій, контрольних заходів, посередництва чи превентивного розгортання.

ЗАПОВЗЯТЛИВІСТЬ КЕРІВНИКА. Вищий рівень прояву ініціативи.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТУ НАТО. Комплекс заходів, що передбачає вивчення та ухвалення рішення про застосування в секторі безпеки і оборони положень (норм, вимог) стандарту НАТО (стандарту у сфері оборони держави – члена НАТО), прийняття до прямого застосування або розроблення на основі стандарту НАТО (стандарту у сфері оборони держави – члена НАТО) відповідного акта законодавства чи документа з військової стандартизації (внесення відповідних змін та/чи доповнень до чинних документів), надання йому чинності в установленому порядку, застосування розробленого документа в діяльності складових сектору безпеки і оборони України.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТУ У СФЕРІ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ – ЧЛЕНА НАТО *(див. "запровадження стандарту НАТО")*

ЗАПРОГРАМОВАНЕ РІШЕННЯ *(див. "рішення запрограмоване")*

ЗАРЕЄСТРОВАНИЙ БЕЗРОБІТНИЙ *(див. "безробітний зареєстрований")*

ЗАРОБІТНА ПЛАТА. 1. Винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. 2. Виражена в грошовій формі частина національного прибутку, яка надходить в особисте користування працівників і розподіляється відповідно до кількості та якості затраченої праці та за її результатами. Є різні форми і системи організування заробітної плати (відрядна, погодинна тощо).

ЗАСІДАННЯ. Організаційна форма колегіальної діяльності органів управління. Розрізняють: повсякденне, екстрене, пленарне, секційне З.

ЗАСНОВНИК ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ. Органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад вищої освіти. Права засновника, передбачені Законом України "Про вищу освіту", набуваються також на підставах, передбачених цивільним законодавством.

ЗАСОБИ АВТОМАТИЗАЦІЇ. Сукупність апаратних та програмних засобів, що забезпечують автоматизацію того чи іншого процесу.

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ БОЙОВЕ *(tactical employment)***.** Організоване застосування у бою (операції) підрозділів, частин і з'єднань різних видів збройних сил, родів військ та військ підтримки як самостійно, так і у взаємодії один із одним, з метою виконання бойових завдань.

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ. Установлений порядок дій сил оборони щодо виконання визначених Конституцією та законами України завдань у мирний час та в особливий період для досягнення визначеної воєнно-політичної (воєнно-стратегічної) мети їх застосування.

ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СОЦІАЛЬНИЙ. Діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого

виду їхньої службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ *(англ. – information security, AComP-01/AAP-31)***.** 1. Сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї. 2. Сукупність організаційних, правових, технічних і технологічних заходів з попередження та відбиття загроз інформаційним ресурсам і системам, усунення їхніх наслідків.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ *(англ. – information assurance, AJP-6)***.** Охорона і захист інформації та інформаційних систем шляхом забезпечення їх доступності, цілісності й конфіденційності.

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ КРИПТОГРАФІЧНИЙ. Вид захисту інформації, що реалізується шляхом перетворення інформації з використанням спеціальних (ключових) даних з метою приховування / відновлення змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства тощо.

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИЙ. Функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їхніх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час і в особливий період.

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ *(англ. – protection of civilians, AJP 3.19)***.** Спільна діяльність командувачів, командирів (начальників), їхніх заступників, органів військового управління, штабів усіх рівнів, спрямована на запобігання та полегшення страждань, спричинених війною (збройним конфліктом), що стосуються всього населення країн, територій або окремих районів, які перебувають у конфлікті, без будь-якої дискримінації за расою, національністю, релігійними або політичними переконаннями тощо.

ЗАХОДИ АНТИТЕРОРИСТИЧНІ (*antiterrorism)***.** Комплекс оборонних та превентивних заходів, що вживаються задля зменшення уразливості сил, осіб та майна від терористичних нападів. А. з. включають оборонні та стримувальні заходи, що мають на меті запобігання терористичному нападу або зменшення рівня його руйнівної дії.

ЗАХОДИ З ПІДТРИМКИ МИРУ ПСИХОЛОГІЧНІ *(peace support psychological activities)***.** Заплановані психологічні заходи, що здійснюються як частина операцій з підтримки миру, призначених для створення безпечної атмосфери і готовності до співпраці між конфліктуючими сторонами та цивільним населенням, що перебуває в районі проведення операцій, з метою захисту миротворчих сил та допомоги у виконанні їхніх завдань.

ЗАХОДИ КРИЗОВІ *(crisis measures)***.** Заходи, спрямовані на підготовку до кризових ситуацій і їх врегулювання; діяльність, яка проводиться з метою змен-

шити небажані наслідки під час таких операцій, як рятування і відновлення, що проводяться для ліквідації наслідків кризових ситуацій.

ЗАШИФРУВАННЯ. Комплекс організаційних, оперативних та технічних заходів розвідки, спрямованих на недопущення розголошення перед сторонніми особами відомостей про причетність конкретних осіб до розвідувальної діяльності, а також об'єктів, що використовуються в інтересах національної безпеки.

ЗАЯВКА НА ВИКОНАННЯ НДР. Коротка характеристика виконавця, що підтверджує його спроможність виконати НДР та визначає вартість його роботи (послуг).

ЗБЕРІГАННЯ ІНФОРМАЦІЇ. Нормований процес забезпечення такого стану інформації та матеріальних носіїв, що надає можливість її використання у необхідний момент.

ЗБИРАННЯ ДАНИХ. Процес ідентифікації, відбору та накопичення даних, що підлягають обробленню.

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ *(armed aggression)***.** 1. Агресія, здійснена збройними силами або воєнізованими угрупованнями проти суверенітету, територіальної цілісності або інтересів держави, яка не підпадає під правове визначення оборони. 2. Застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.

Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

а) вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

б) блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

в) напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

г) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в абзацах п'ятому – сьомому цієї статті діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

ж) дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах а – г цієї статті;

з) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. Сукупність воєнних, економічних та інформаційних ворожих дій росії проти української держави та суспільства.

ЗБРОЙНЕ УГРУПОВАННЯ *(див. "угруповання збройне")*

ЗБРОЙНИЙ ІНЦИДЕНТ *(див.“ інцидент збройний”)*

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ *(див.“ конфлікт збройний”)*

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ НИЗЬКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ *(див. “конфлікт низької інтенсивності збройний”)*

ЗБРОЙНІ СИЛИ *(див. “сили збройні”)*

ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ *(Armed Forces of Ukraine)***.** Військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та незалежності.

ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ *(див. “військові формування”)*

ЗБРОЯ ВОГНЕПАЛЬНА. Зброя, у якій для викидання снаряда (міни, кулі) із каналу ствола використовується сила тиску газів, що утворюються під час згоряння метальної вибухової речовини (пороху) або спеціальних горючих сумішей.

ЗБРОЯ ЗАПАЛЮВАЛЬНА. Будь-яка зброя або боєприпаси, які насамперед призначені для підпалювання об’єктів або спричинення людям опіків від дії полум’я, тепла або того й іншого разом, які виникають в результаті хімічної реакції речовини, доставленої до цілі.

ЗБРОЯ ТАКТИЧНА *(tactical weapon)***.** Система озброєння, що призначена для знищення цілі противника тактичного значення.

ЗВ’ЯЗКИ ВЕРТИКАЛЬНІ. Зв’язки керівництва і підпорядкування, необхідність в них виникає у разі ієрархічності управління, тобто за наявності декількох рівнів управління. Ці зв’язки служать каналами передавання розпорядчої та звітної інформації.

ЗВ’ЯЗУЮЧИЙ ПРОЦЕС В УПРАВЛІННІ *(див. “процес в управлінні зв’язуючий”)*

ЗВАННЯ ВІЙСЬКОВЕ. 1. Визначений законом ранг військовослужбовця (військовозобов’язаного, резервіста, військового капелана) в системі ієрархічних зв’язків військової організації, що відображають його професійну компетентність, службовий стан, відповідальність та владні повноваження. 2. Звання, яке персонально присвоюється військовослужбовцям і громадянам, зарахованим у запас (резерв) Збройних Сил (Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної спеціальної служби транспорту) України, відповідно до їхнього службового стану, військової або спеціальної підготовки, вислуги років, заслуг, приналежності до виду збройних сил, роду військ, спеціальних військ чи служби.

ЗВАННЯ ВІЙСЬКОВІ *(Military Ranks).* Визначені Законом Ранги Військовослужбовців У Системі Ієрархічних Зв’язків Військової Організації, Що Відображають Їхні Професійні Компетентності, Службовий Стан, Відповідальність Та Владні Повноваження. *(Див. також “Структура військових звань ЗС України”)*

ЗВІЛЬНЕННЯ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ. Процес припинення проходження військової служби військовослужбовцем за визначеними законодавством підставами та у встановленому порядку з урахуванням його віку, стану здоров’я, сімейних обставин або інших поважних причин, права на пенсійне забезпечен-

ня, строку контракту, встановлених строків військової служби, можливості використання на військовій службі, громадянства України тощо.

ЗВІТ ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ. Зафіксовані на носіях інформації нові наукові результати, отримані у процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень. Звіт про НДР може бути виконано у формі наукової (науково-технічної) продукції: робочих матеріалів, проміжного та/або остаточного звіту.

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК. Зв'язок, що представляє собою різну інформацію, яка надходить від споживачів до особи, що ухвалює рішення, або до особи, від якої надійшла інформація щодо вирішення проблеми. З. з. – реакція на повідомлення, яка допомагає відправнику джерела інформації визначити, як сприйнята відправлена ним інформація.

ЗГУРТОВАНІСТЬ ГРУПОВА *(group solidarity).* Процес групової динаміки, який характеризує міру (ступінь) прихильності до групи належних до неї осіб.

ЗГУРТОВАНІСТЬ. Термін соціальної психології. Виражає ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі. З. свідчить про те, що група є певне ціле у межах даної організації або соціальної спільноти.

ЗДАТНІСТЬ *(ability).* Специфічна властивість, що є необхідною для виконання визначених завдань. Вона виражається в рівні компетенції, без урахування точної кількості якостей, та передбачає наявність можливостей.

ЗДАТНІСТЬ ВІЙСЬКОВА *(military capability).* Потенціал, що виражається у кількісному еквіваленті (за необхідності – в якісному). Розрізняють: а) глобальні військові можливості, які полягають у завданнях, поставлених перед військами, гіпотезах їх використання для досягнення військових пріоритетних цілей; б) військові специфічні можливості, які визначають всі цілі, яких необхідно досягти для того, щоб цілком задовольнити кожну військову глобальну здатність.

ЗДІБНІСТЬ. Сума психофізіологічних якостей особистості, від яких залежить динаміка засвоєння знань, умінь та практичних навичок, успішність виконання певної діяльності.

ЗДІБНОСТІ *(англ. – skills).* 1. Індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність виконання діяльності або низки діяльностей, не зводяться до знань та навичок і зумовлюють швидкість і легкість їх здобуття. 2. Нахили та уміння виконувати певні дії. В основі лежать професіоналізм і обдарованість.

ЗДОБУВАЧ ЛІЦЕНЗІЇ. Суб'єкт господарювання, який звернувся в установленому законодавством порядку до органу ліцензування із заявою про отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ. Особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ. Вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти.

ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ. Спосіб організування навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу.

ЗДОГАД. Судження на підставі неповних даних.

ЗДОРОВ'Я ПСИХІЧНЕ. Невід'ємна частина загального здоров'я, стан психічного та душевного благополуччя людини, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію діяльності та поведінки, адаптацію до навколишнього середовища. Виділяють такі складові З. п.: усвідомлення і почуття неперервності, постійності й ідентичності свого психічного та фізичного "Я"; почуття постійності й ідентичності переживань у типових ситуаціях; критичність до себе і своєї психічної діяльності та її результатів; адекватність психічних реакцій соціальним обставинам і ситуаціям; здатність керувати своєю поведінкою відповідно до соціальних норм (правил, законів); здатність планувати свою діяльність і поведінку та реалізувати їх; здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих ситуацій і обставин.

ЗДОРОВ'Я. Стан фізичного, душевного, психічного і соціального благополуччя людини. З. – це не лише відсутність хвороб чи фізичних вад. З. є гармонійною сукупністю структурно-функціональних даних організму, адекватних оточуючому середовищу, і забезпечує оптимальну життєдіяльність, а також повноцінну діяльність. У широкому розумінні З. визначається можливостями організму адаптуватися до нових умов з мінімальними затратами ресурсів і часу.

ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД *(див. "глузд здоровий")*

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ *(див. "спосіб життя здоровий")*

ЗЛАГОДЖЕННЯ БОЙОВЕ. 1. Комплекс заходів, що проводиться у військових частинах та підрозділах функціональних структур ЗС України в організації і штатах воєнного часу для підготовки штатних підрозділів до дій у складі військової частини, роду військ, спеціальних військ. 2. Комплекс заходів, що проводяться в органі військового управління, а також у військовій частині, установі, організації, вищому військовому навчальному закладі та військовому навчальному підрозділі закладу вищої освіти, які переведені на організацію і штат воєнного часу, з метою відновлення індивідуальних професійних навичок військовослужбовців за посадами та набуття спроможностей військовою частиною (установою) для виконання завдань за призначенням.

ЗЛОЧИН ВІЙСЬКОВИЙ *(war crime).* 1. Порушення законів та правил ведення війни, тобто сукупності принципів та норм міжнародного права, в яких закріплені права та обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав. 2. Злочин

проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. Кримінальний кодекс України містить окремий розділ XIX "Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)", який містить перелік таких злочинів.

ЗМІННА ЕКЗОГЕННА *(від грецьк. еха – зовні, поза)***.** Змінна динаміка поведінки, яка не може бути описана на основі певної моделі.

ЗМІННА ЕНДОГЕННА *(від грецьк. endon – усередині)***.** Змінна, динаміка поведінки якої може бути цілком пояснена й описана, виходячи з визначеної моделі, парадигми або аналізованої дисципліни.

ЗМІННИЙ СКЛАД *(див. "склад змінний")*

ЗМІСТ МОБІЛІЗАЦІЇ. Заздалегідь спланованe розгортання військ (сил) на організаційно-штатну структуру воєнного часу, їх доукомплектування у строки, які визначені мобілізаційним планом, особовим складом, забезпечення озброєнням, технікою та іншими матеріальними засобами за рахунок накопичених у мирний час або тих, що надходять з підприємств, установ і організацій.

ЗМІСТОВА ЧАСТИНА ЗВІТУ *(див. "частина звіту змістова")*

ЗМІСТОВНІ ТЕОРІЇ МОТИВАЦІЇ *(див. "теорії мотивації змістовні")*

ЗМІСТОВНІСТЬ РОБОТИ. Відносний рівень впливу, який робітник може чинити на саму роботу і на виробниче середовище.

ЗМІШАНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ *(див. "принцип комплектування змішаний")*

ЗМІШАНИЙ СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ *(див. "спосіб комплектування особовим складом змішаний")*

ЗМІШАНІ СТРАТЕГІЇ *(див. "стратегії змішані")*

ЗНАННЯ. 1. Форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини. 2. Сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень. 3. Дані, інформація щодо певної частини об'єктивної реальності. 4. Володіння якими-небудь відомостями, обізнаність у чому-небудь. 5. Осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні).

ЗНЕОСОБЛЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ. Вилучення відомостей, які дають змогу ідентифікувати особу

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПРО НЕРОЗГОЛОШЕННЯ (duty of confidentiality). Зобов'язання, яке забороняє посадовій особі публічно, усно чи письмово висловлювати думку, що суперечить службовій етиці.

ЗОВНІШНЄ ЗАОХОЧЕННЯ *(див. "заохочення зовнішнє")*

ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ *(див. "оцінювання незалежне зовнішнє")*

ЗОВНІШНЯ ВИНАГОРОДА *(див. "заохочення зовнішнє")*

ЗОВНІШНЯ ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ *(див. "ефективність діяльності публічної адміністрації зовнішня")*

ЗОВНІШНЯ НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ *(див. "невизначеність зовнішня")*

ЗОНА БАЙДУЖОСТІ. Діапазон сприйняття, у межах якого розпорядження менеджера сприймаються персоналом без осмислення їхнього змісту. При цьому підлеглі виконують розпорядження винятково через вище посадове становище керівника або загальновизнаний авторитет лідера, його незаперечні знання і здібності.

ЗОНА БОЙОВИХ ДІЙ *(area of operations).* Оперативна зона, визначена об'єднаним командуванням для сухопутних або морських сил, щодо проведення військових дій. Як правило, З. б. д. не включає зону об'єднаних бойових дій об'єднаного командування, але має достатній розмір для виконання поставлених завдань та захисту сил.

ЗОНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ *(area of responsibility).* 1. Визначений сектор зони збройного конфлікту, у якому вся повнота відповідальності за виконання поставлених завдань, що вирішуються в рамках операції з підтримання миру, покладається на командира військового контингенту, розміщеного у цьому секторі. 2. Географічна територія суші, води або повітряного простору під керівництвом командувача, який має необхідні повноваження та засоби. Ця відповідальність, як правило, передбачає збирання розвідданих, проведення операцій, контроль за пересуваннями і можливе будівництво та захист споруд. Крім того, відповідальність може бути обмежена специфічною сферою.

ЗОНА ДЕМІЛІТАРИЗОВАНА. Будь-яка зона, із якої за згодою між сторонами, що перебувають у збройному конфлікті, виведено всіх комбатантів та мобільні бойові засоби, а також стаціонарні воєнні установки і споруди, що не мають використовуватися у ворожих цілях. Влада і населення цієї зони мають утримуватися від ворожих дій. Демілітаризована зона позначається знаками, які погоджуються між сторонами, що перебувають у збройному конфлікті.

ЗОНА КОНТРОЛЮ. Чисельність осіб, підпорядкованих одному керівнику, що забезпечує в даних умовах ефективність управління.

ЗОНА СПРИЙНЯТТЯ. Діапазон командних повноважень менеджера, у межах якого підлеглий готовий погодитися із розпорядженнями керівника. Зона сприйняття може бути різною за обсягом. Вона визначається ступенем легітимності, який підлеглий визнає за отриманим згори розпорядженням.

ЗОСЕРЕДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ. Будь-яке зосередження цивільного населення, постійне чи тимчасове, в житлових частинах міст чи селищах, таборах або колонах біженців та тих, кого евакуюють, групи кочового населення.

ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ. Досягнений людиною високий рівень розвитку біологічних, фізіологічних, соціальних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних та інших параметрів особистості. У генезисі спочатку настає біологічне

і фізіологічне дозрівання організму, потім психологічна зрілість як показник роботи сенсорних, інтелектуальних функцій людини і нарешті – соціальна, моральна, світоглядна і професійна зрілість як свідчення її можливостей ефективно здійснювати практичну й теоретичну діяльність. Для зрілої особистості характерні почуття відповідальності, потреба у турботі про інших людей, здатність до психологічної близькості з іншою людиною, до активної участі у житті суспільства.

ЗРІЛІСТЬ. Сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, професійних, ділових, вольових, моральних, соціальних параметрів людини.

ЗРОЗУМІЛІСТЬ ЦІЛЕЙ. Чітке формулювання цілей у зрозумілому для колективу та кожного працівника вигляді.

ЗРОСТАННЯ КАР'ЄРНЕ. Процес, рух службовою драбиною вгору, набуття певних вигод як у професійному, так і в статусному, матеріальному та інших аспектах, що відбувається в ієрархічних системах організацій; перехід з однієї посади на іншу, посадове підвищення, розширення повноважень, яке супроводжується підвищенням рівня відповідальності; процес послідовної зміни робочого стану людини в результаті зростання її трудового потенціалу та реалізації життєвих цілей для вдосконалення свого способу життєдіяльності й досягнення успіху.

І

ІДЕНТИФІКАЦІЯ *(від латин. identificare – ототожнювати)***.** 1. Встановлення характеристик будь-якого об'єкта на основі експериментальних даних, що характеризують його реакцію на заданий вплив. 2. У психотренінгу – процес зближення образів клієнта та особистості, з якою він себе ідентифікує (вождь, батько, ведучий тренінгу).

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСТАНКІВ ЗАГИБЛИХ ОСІБ *(див. "ідентифікація тіл загиблих осіб")*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСТАНКІВ ПОМЕРЛИХ ОСІБ *(див. "ідентифікація тіл загиблих осіб")*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТІЛ ЗАГИБЛИХ (ПОМЕРЛИХ) ОСІБ МЕДИЧНА. Процес та результат визначення належності останків конкретній особі шляхом порівняння відомої інформації про особу, зниклу безвісти (прижиттєвої інформації), та інформації, отриманої за результатами дослідження мертвого тіла (посмертної інформації).

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТІЛ ЗАГИБЛИХ ОСІБ. Комплекс експертних (лабораторних) дослідницьких заходів, спрямованих на достовірне встановлення особистості невпізнаного тіла.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТІЛ ПОМЕРЛИХ ОСІБ *(див. "ідентифікація тіл загиблих осіб")*

ІДЕНТИЧНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНА. Персональна ідентичність або відчуття належності до певної держави чи нації. Це сенс «нації як цілісного цілого, представленої самобутніми традиціями, культурою та мовою».

ІДЕНТИЧНІСТЬ ГЕНДЕРНА. Аспект самосвідомості особистості, що пов'язаний з усвідомленням і відчуттям людиною себе як представника певної статі.

ІЄРАРХІЧНА СТРУКТУРА *(див. "структура ієрархічна")*

ІЄРАРХІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ *(див. "зв'язки вертикальні")*

ІЄРАРХІЯ *(від грецьк. hierarhia/hieros – священний + arche – влада)***.** 1 Тип системи, в якій усі зв'язки послідовно зводяться в одну ланку – вершину системи. Принцип управління складними різноманітними і взаємозв'язаними процесами. Характеризується наявністю рівнів, розподілом ланок за рівнями, зв'язками між рівнями. Система управління здебільшого має ієрархічну будову. Матричні системи управління характеризуються комбінацією ієрархій. І. – одна з трьох складових (разом із ринком і культурою), що залишилися в XXI ст. видатним інтелектуальним здобутком теорії управління в розвитку людства. 2. Розташування частин або елементів цілого в порядку від вищого до нижчого. Принцип загального підпорядкування, за яким ведеться розподіл повноважень, обов'язків, робіт та завдань в організації. І. сприяє організаційна структура, штатний розклад й ін.

ІЄРАРХІЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ. Упорядкування ухвалення рішень відповідно до рівнів управління.

ІМІДЖ *(англ. – image).* 1. Враження, яке особистість або організація справляють на людей і яке фіксується в їхній свідомості у формі певних емоційно забарвлених стереотипних уявлень. 2. Образ, що складається у громадськості, клієнтів, партнерів та ін. щодо фірми та її діяльності, в основу якого покладено стиль внутрішніх і зовнішніх ділових і особистих відносин персоналу, та її офіційна атрибутика – назва, емблема, товарний знак тощо; образ, що складається під час сприйняття діяльності організації й оцінюється стосовно домінуючих у суспільстві інтересів і цінностей.

ІМІТАЦІЯ. Процес розроблення моделі реальної ситуації й виконання експерименту з метою зрозуміти, як буде реально розвиватися, використовуватися ситуація в певних умовах.

ІМОВІРНИЙ ПРОТИВНИК *(див. "противник імовірний")*

ІМОВІРНИЙ СЦЕНАРІЙ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИТУАЦІЇ *(див. "сценарій виникнення та розвитку ситуації імовірний")*

ІМПЕРАТИВ *(від латин. imperativus – обов'язковий)***.** Загальнозначуща моральна вимога, веління, наказ, що протилежні особистісному принципу (максимі). Тобто імператив – це нормативний моральний припис, обов'язковий до виконання у певній спільноті, суспільстві або культурі.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ. Здійснення, виконання державою міжнародних правових норм, фактичне здійснення міжнародних зобов'язань на внутрішньодер-

жавному рівні шляхом трансформації міжнародно-правових норм у національні закони та підзаконні акти.

ІМУНІТЕТ *(immunity)***.** Особливий статус, передбачений законодавством, який не дозволяє засуджувати особу. Традиційно йдеться про імунітет у законодавчій та судовій сферах, а також про шляхи виконання постанов суду. *(Див також "імунітет бойовий").*

ІМУНІТЕТ БОЙОВИЙ. Звільнення військового командування, військовослужбовців, поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, добровольців Сил територіальної оборони ЗС України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройній агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити під час планування та виконання таких дій (завдань) або які виправдані ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК. Письмовий облік вмінь та навичок працівників, які володіють ними.

ІНВЕСТИЦІЇ. Довготермінове вкладення капіталу (коштів) у підприємство, галузь (переважно за межами країни) з метою отримання прибутку. Бувають інвестиції державні та власні, прямі та портфельні.

ІНДИВІД *(від латин. individuum – неподільне)***.** 1. Конкретна людина, особа, представник певної соціальної групи, носій певних потреб, один із центральних об'єктів менеджменту. 2. Окрема людина, особа у групі або суспільстві, окремий представник людської спільноти.

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ *(див."траєкторія освітня індивідуальна")*

ІНДИВІДУАЛЬНА ПІДГОТОВКА *(див. "підготовка індивідуальна")*

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ *(див. "програма реабілітації індивідуальна")*

ІННОВАЦІЇ. Нові досягнення, призначені для впровадження та використання у діяльності підприємства.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність інноваційна")*

ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА *(див. "інфраструктура інноваційна")*

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ *(див. "політика організації інноваційна")*

ІННОВАЦІЙНА ПРОГРАМА *(див. "програма інноваційна")*

ІННОВАЦІЙНА СФЕРА *(див. "інноваційна сфера")*

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент інноваційний")*

ІНОЗЕМЕЦЬ. Особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином іншої держави або держав.

ІНОЗЕМНИЙ НАЙМАНИЙ ПРАЦІВНИК *(див. "працівник найманий іноземний")*

ІНОЗЕМНИЙ НАЙМАНИЙ ПРАЦІВНИК *(див. "працівник найманий іноземний")*

ІНСАЙТ *(від англ. insight – збагнення, осяяння)***.** Раптове, не виведене з минулого досвіду рішення проблеми, збагнення сутнісних відносин, їх суб'єктивне "відкриття", усвідомлення.

ІНСПЕКЦІЯ. Спеціальний орган державного управління, що здійснює нагляд за виконанням встановлених правил, інструкцій тощо, а також директивних вказівок уряду або відповідних міністерств та відомств.

ІНСТИТУТ. 1. Заклад вищої освіти (вищий військовий навчальний заклад, військовий навчальний підрозділ закладу вищої освіти). 2. Окрема науково-дослідна (науково-конструкторська) або проєктна установа.

ІНСТИТУЦІЙНА АКРЕДИТАЦІЯ *(див. "акредитація інституційна")*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ АУДИТ *(див. "аудит інституційний")*

ІНСТРУКТУВАННЯ. Метод організаційно-стабілізуючого впливу, який полягає в ознайомленні працівників з умовами праці, виконання певної роботи чи обставинами дорученої справи, у з'ясуванні питань, можливих ускладнень, пересторозі від можливих помилок.

ІНСТРУКЦІЇ ПОСАДОВІ. Внутрішні нормативно-правові акти, що регламентують управлінську діяльність керівників і спеціалістів суб'єктів діяльності. Посадові інструкції сприяють більш ефективній діяльності апарату управління на основі чіткого розмежування обов'язків і прав усіх категорій управлінських посадовців.

ІНСТРУКЦІЯ. 1. Результат використання організаційних методів управління, інструктування і/або регламентування. 2. Нормативні регламентуючі документи, що визначають організацію, порядок, прийоми і способи виконання роботи, обов'язки, права, відповідальність особового складу. 3. Акт управління, що містить норми і правила, які регулюють порядок та умови здійснення певної діяльності.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНА АГРЕСІЯ *(див. "агресія інструментальна")*

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ *(англ. – instruments of national power)***.** Усі засоби, доступні уряду для досягнення національних цілей. Вони можуть бути як дипломатичні, економічні, інформаційні, так і військові.

ІНТЕГРАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ *(див. "компетентність інтегральна")*

ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД *(див. "підхід інтегральний")*

ІНТЕГРАЦІЯ *(від англ. – integration – поповнення, відновлення).* 1. У військовому значенні це синхронізоване передання підрозділів в оперативне підпорядкування іншому командиру напередодні операції, організація військ (сил) та їхні дії з метою зосередження зусиль (дій в одному напрямку). 2. Форма об'єднання зусиль, ресурсів, інтелектів тощо для вирішення сумісних цілей і задоволення суспільних інтересів; одна із сучасних стратегій менеджменту. Об'єднання, зближення, упорядкування, погодження. 3. Рівень співробітництва між частинами організації, який забезпечує досягнення стратегічних цілей у межах вимог з боку зовнішнього середовища. 4. Об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи. 5. Процес зближення і взаємодії окремих структур.

ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПРАЦІ. Упорядкування відносин між суб'єктами управління.

ІНТЕГРОВАНИЙ СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ *(див. "стиль управління інтегрований")*

ІНТЕЛЕКТ *(латин. intelectus – розуміння, пізнавання)***.** 1. Властивість особистості, що виражається у здатності глибоко і точно відображати у свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їхніх суттєвих зв'язках і закономірностях, орієнтуватися в навколишньому середовищі, перетворювати його, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід. 2. Спроможність вирішувати завдання, ухвалювати рішення, розумно діяти, передбачати. 3. Здатність до мислення, раціонального пізнання. 4. Високий розумовий рівень людини.

ІНТЕЛЕКТ ШТУЧНИЙ *(англ. – artificial intelligence, AI).* 1. Галузь комп'ютерних наук, яка фокусується на розробці машин і систем, здатних виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту, такі як навчання, розв'язання проблем і прийняття рішень. 2. Розділ комп'ютерної лінгвістики й інформатики, який швидко розвивається і зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Ці завдання можуть варіюватися від простих дій, як-от розпізнавання мови чи зображень, до більш складних завдань, як-от прогнозування погоди, вирішення складних логічних задач, вибір цілей для ураження, тощо.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ *(див. "власність інтелектуальна")*

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ УПРАВЛІННЯ. Удосконалення управління в результаті використання внутрішніх резервів, поліпшення організації управлінської праці, удосконалення методики розроблення управлінських рішень, раціонального скорочення кількості інформації, яка циркулює в системі управління, шляхом поліпшення її якості, уніфікації документів, упорядкування руху інформації, порядку її оброблення, накопичення, зберігання тощо.

ІНТЕНЦІЯ *(від латин. intentio – прагнення)***.** Спрямованість свідомості, мислення на який-небудь предмет.

ІНТЕРАКТИВНИЙ КЕРІВНИК *(див. "керівник інтерактивний")*

ІНТЕРВ'Ю ВІДБІРКОВЕ. Один із методів відбору кандидатів із потрібними здібностями та цілевстановленнями. Типи інтерв'ю: неструктуроване, коли немає певної визначеної форми співбесіди, вона може відбуватися в будь-якому напрямі; структуроване – запитання ставляться відповідно до раніше визначеної послідовності; ситуаційне – низка запитань з переліком відповідей для вибору, які ставляться всім претендентам на конкретну посаду; серійне або послідовне інтерв'ю – у претендента послідовно беруть інтерв'ю кілька людей, кожен з яких має власну точку зору, ставить нові запитання і, відповідно, формує власну думку про кандидата; групове – співбесіда з кандидатом проводиться групою (комісією) інтерв'юерів; стресове – співбесіда з кандидатом з метою визначити його реакції на напружені ситуації, які можуть виникнути в процесі роботи.

ІНТЕРВ'ЮВАННЯ В МЕНЕДЖМЕНТІ. Один із видів соціологічного дослідження, у процесі проведення якого працівнику пропонують усно відповісти на заздалегідь підготовлені запитання.

ІНТЕРЕС. 1. Прояв державних, політичних, суспільних, релігійних, матеріальних, духовних потреб певних соціальних груп. 2. Прагнення, потреба, обумовлені сукупністю соціально-економічних умов життя особи, колективу, суспільства. 3. Прагнення до задоволення потреби, обумовлений її усвідомленням. 4. Прояв потреби людини. У практичній діяльності він проявляється як спрямованість фізичних і духовних зусиль на якийсь об'єкт, що не виходять за межі пізнання навколишнього світу.

ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ СТРАТЕГІЧНІ ***(national strategic interests).*** Інтереси держави, що виражаються в напрямах оборони та захисту для забезпечення своїх життєво важливих інтересів. Засобами досягнення стратегічних інтересів держави є: власні збройні сили; відносини без проблем із сусідніми державами; якість застосування своїх військ в операціях з підтримки миру, особливо в Європі; виконання міжнародних зобов'язань в галузі спільної оборони; участь в мирних операціях; зусилля, спрямовані на інтеграцію в структури безпеки на підставі необхідних умов політичної, військової, економічної та адміністративної сумісності. С. і. д. становлять суверенітет, територіальна цілісність, економічні інтереси тощо.

ІНТЕРЕСИ НАЦІОНАЛЬНІ. Життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

ІНТЕРЕСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ***(англ. – national security interests).*** Основа для розроблення національної мети та цілей країни.

ІНТЕРЕСИ СТРАТЕГІЧНІ ***(strategic interests).*** Інтереси, часто спільні з іншими західними державами, з підтримки миру на європейському континенті та в прилеглих до нього східних та південних районах, а також стабільності та безпеки в цих основних районах для забезпечення економічної активності країни, свободи торгівлі та зв'язку.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ *(від латин. interior – внутрішній)***.** Формування внутрішніх структур людської психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності.

ІНТЕРНУВАННЯ. Прийняття та примусове поселення нейтральною державою або іншою державою, що не є стороною міжнародного збройного конфлікту, осіб, які належать до збройних сил держав, які воюють (війська сторін, у тому числі військові кораблі та літаки, військовополонені, які втекли, хворі та поранені), котрі змушені були увійти на її територію. Осіб, підданих інтернуванню, роззброюють і розміщують на розсуд держави, яка їх прийняла.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ. Викладення змісту власного бачення питання.

ІНТУЇТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ *(див. "технологія ухвалення рішень інтуїтивна")*

ІНТУЇТИВНЕ МИСЛЕННЯ *(див "мислення інтуїтивне")*

ІНТУЇЦІЯ. Здатність індивіда, не звертаючись до логічних обчислень, швидко "схоплювати" особливості поточної ситуації та ухвалювати рішення на підставі минулого досвіду.

ІНФЕКЦІЯ. Біологічне явище, суть якого полягає в специфічній взаємодії сприйнятливого організму-хазяїна (тварини, людини, рослини) з патогенними мікроорганізмами-збудниками внаслідок проникнення останніх в макроорганізм і розмноження їх там; виявляється в різних формах – від носійства та інапарантної інфекції до інфекційної хвороби.

ІНФОРМАЛЬНА ОСВІТА *(див. "освіта інформальна")*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ *(див. "безпека особистості військовослужбовця інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ *(див. "безпека особистості військовослужбовця інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА *(див. "війна інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА *(див. "влада")*

ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА *(див. "інфраструктура інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА ОПЕРАЦІЯ *(див. "операція інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА ПЕРЕВАГА *(див. "перевага інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА *(див. "система інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ *(див. "система організації інформаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ *(див. "забезпечення автоматизованої системи інформаційне")*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ *(див. "забезпечення управління інформаційне")*

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО *(див "суспільство інформаційне")*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ *(див. "аналіз інформаційний")*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БАР'ЄР *(див. "бар'єр інформаційний")*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МАСИВ *(див. "масив інформаційний"")*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент інформаційний")*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБМІН *(див. "обмін інформаційний")*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ВОЄННО-НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ *(див. "ресурси воєнно-наукової інформації інформаційні")*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність інформаційно-аналітична")*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ *(див. "забезпечення стратегічного управління інформаційно-аналітичне")*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність інформаційно-комунікаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ *(див. "система управління інформаційно-комунікаційна")*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ВІЙСЬКА *(див. "війська інформаційно-комунікаційні")*

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ *(див. "протидія інформаційно-психологічна")*

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗРАХУНКОВА ЗАДАЧА *(див. "задача інформаційно-розрахункова")*

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА *(див. "система інформаційно-телекомунікаційна")*

ІНФОРМАЦІЯ *(англ. – information, AJP-06)***.** 1. Будь-які відомості та/або дані, які може бути збережено на матеріальних носіях або відображено в електронному вигляді. 2. Дані, відомості, які мають елементи новизни для реалізації функцій управління. Основа управління, яка є сукупністю символів, що відображають властивості різних об'єктів. За допомогою І. забезпечуються зв'язки. У процесі управління І. перетворюється, і може полягати в зміні носія, змісту та інформаційного потоку. Якість І. впливає на якість усього процесу управління, у т. ч. на якість рішень. І. може класифікуватися за багатьма ознаками, наприклад, за стабільністю, послідовністю оброблення, за вимогами до фіксації тощо. 3. Відомості про об'єкти (наприклад, про факти, події, обставини, процеси або думки, поняття), які в певному контексті мають виняткове значення та можуть бути представлені в формах, придатних для передавання, зберігання або оброблення. І. може використовуватися для вироблення розвідувальних даних, ситуаційної обізнаності або будь-якого іншого типу даних (наприклад, оперативних і логістичних), якими необхідно обмінюватися в ході проведення операції. 4. Відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, події,

ситуації, явища, які отримують й якими обмінюються люди безпосередньо чи за допомогою певних пристроїв (повідомлення, яке дає змогу усунути невизначеність знань користувача про стан об'єкта та розвиток подій).

ІНФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВА. Друковані, аудіовізуальні та інші повідомлення і матеріали, які містять відкриті свідчення про збройні сили країни, будівництво і функціонування національних і колективних систем безпеки.

ІНФОРМАЦІЯ ВОЄННА. Відомості воєнного характеру, які можуть надходити від таких джерел: вищих органів управління; підпорядкованих органів управління; розвідки всіх видів; органів управління взаємодіючих військ (сил); полонених, перебіжчиків, місцевих жителів; документів і зразків техніки, що захоплені у противника, а також довідників, карт, описів.

ІНФОРМАЦІЯ ВОЄННО-НАУКОВА. Документовані або публічно оголошувані відомості в галузі воєнної науки, гуманітарних, технічних і природничих наук, які використовуються в інтересах розвитку воєнної теорії й практики, озброєння та військової техніки, інших засобів матеріально-технічного забезпечення збройних сил.

ІНФОРМАЦІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНА. Будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, отримані у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проєктно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

ІНФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНА. Відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка є у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом "Про доступ до публічної інформації".

ІНФОРМАЦІЯ РЕЛЕВАНТНА. Інформація, що є максимально корисною і цінною для виконання завдання в певних умовах.

ІНФОРМАЦІЯ СЕКРЕТНА. Відомості, які охороняються (захищаються) державою від розголошення й несанкціонованого доступу.

ІНФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНА. У широкому розумінні – інформація, що циркулює в суспільстві та використовується в управлінні суспільними процесами. У вузькому розумінні – інформація, що стосується насамперед стосунків між людьми, їхньої взаємодії, потреб, інтересів, установок, мотивів дій та поведінки, а також відносин між людиною та суспільством.

ІНФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКА. Сукупність відомостей про внутрішній та зовнішній стан керованої системи (об'єкта управління), використовуваних для оцінювання ситуації та розроблення управлінських рішень.

ІНФОРМАЦІЯ, ЩО МОЖЕ СПРИЯТИ РОЗШУКУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ. Будь-які відомості та/або дані про особу, зниклу безвісти, що можуть

сприяти визначенню її місцеперебування, ідентифікації невпізнаних останків, визначенню місця поховання або місцезнаходження останків померлої особи.

ІНФОРМОВАНІСТЬ. Ступінь володіння релевантною інформацією для вирішення проблем управління з мінімальними ресурсними втратами; наявність інформації у особи, яка ухвалює рішення. І. може бути частковою або повною. Чим менш проінформований керівник, тим вища імовірність помилкового рішення. Система менеджменту тим більш ефективна, чим вища інформованість в організації. І. забезпечує якість інформаційної системи. Інформація має відображати: а) обставини, що обумовлюють необхідність управляючого впливу; в) можливі наслідки не ухвалення рішення; в) результати рішення.

ІНФОРМУВАННЯ. Певна форма забезпечення інформацією для ухвалення управлінських рішень; процес передавання даних, що володіють інформативністю. Своєчасність І. керівників і виконавців забезпечує постановку і розв'язання актуальних задач та оперативність управління.

ІНФРАСТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКА ДЕРЖАВНА. Об'єднання наукових установ та (або) вищих навчальних закладів державної форми власності, що створюється з метою оптимального використання їхніх ресурсів (кадрів, матеріалів, устаткування, обчислювальних ресурсів та зберігання банків даних і знань) та координації їх ефективного використання для проведення наукових, науково-технічних досліджень і науково-технічних розробок на найвищому рівні, а також забезпечення спільного проведення заходів щодо якісної підготовки фахівців у відповідних галузях знань.

ІНФРАСТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКА. Сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних із ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру. Дослідницькі інфраструктури можуть бути локально розташованими, віртуальними або розподіленими (організована мережа ресурсів), державними або приватними. Дослідницькі інфраструктури можуть входити до міжнародних мереж.

ІНФРАСТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНА *(від латин. infra – під + structure – будівля, устрій)***.** Організації (установи), що сприяють здійсненню інноваційної діяльності, тобто комплекс організацій (установ), що обслуговують інновацію та забезпечують умови нормального проходження інноваційного процесу.

ІНФРАСТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНА. Система інформаційної техніки і технології, електронного зв'язку, інформаційного обслуговування, які забезпечують інформаційну діяльність у суспільстві.

ІНФРАСТРУКТУРА. Сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують різні сфери економіки (фінансові інституції, транспортні сполучення, зв'язок, консалтингові служби, комунальне господарство, охорона здоров'я тощо).

ІНЦИДЕНТ *(латин. incidesis – той, що трапляється)*. Обставини, що спричиняють руйнування, втрати, надзвичайну ситуацію чи кризу або ж можуть призвести до них. 2. Події, обставини, які послужили поштовхом чи приводом до зіткнення опонентів.

ІНЦИДЕНТ ЗБРОЙНИЙ *(incident involving the use of arms)***.** 1. Короткочасне збройне зіткнення обмеженого масштабу. 2. Випадкова або навмисно організована військова акція або провокація.

ІРРАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ *(див. "модель ухвалення рішення ірраціональна")*

ІРРАЦІОНАЛЬНА ПОВЕДІНКА *(див. "поведінка ірраціональна")*

ІРРАЦІОНАЛЬНИЙ. Неосяжний розумом, мисленням, те, що не можна виразити в логічних поняттях.

ІРРЕГУЛЯРНІ СИЛИ *(див. "сили іррегулярні")*

К

КАДРИ ВІЙСЬКОВІ. Найбільш кваліфікована частина особового складу ЗС України, що має відповідну підготовку для навчання і виховання працівників, військовослужбовців і військовозобов'язаних, а також для керівництва військовими формуваннями як у мирний, так і у воєнний час.

КАДРИ УПРАВЛІННЯ. Сукупність працівників, зайнятих управлінською працею. За роллю в процесі управління виділяють: лінійних керівників, спеціалістів, технічних виконавців. К. у. характеризуються їхнім загальноосвітнім рівнем, спеціалізацією, кваліфікацією і досвідом роботи, соціально-психологічними рисами.

КАДРОВА БЕЗПЕКА *(див. "безпека кадрова")*

КАДРОВА ПОЛІТИКА *(див. "політика кадрова")*

КАДРОВА РЕФОРМА *(див. "реформа кадрова")*

КАДРОВА РОБОТА *(див. "робота кадрова")*

КАДРОВА СТРАТЕГІЯ *(див. "стратегія кадрова")*

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ *(див. "забезпечення кадрове")*

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. *(див. "забезпечення системи управління персоналом кадрове")*

КАДРОВЕ РІШЕННЯ *(див. "рішення кадрове")*

КАДРОВИЙ АУДИТ ПЕРСОНАЛУ *(див. "аудит персоналу кадровий")*

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. менеджмент кадровий")*

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ *(див. "потенціал кадровий")*

КАДРОВИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв кадровий")*

КАДРОВІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси кадрові")*

КАНДИДАТИ У РЕЗЕРВІСТИ. Військовослужбовці, які звільняються з військової служби у ЗС України та виявляють бажання укласти контракт про службу у військовому резерві ЗС України, а також військовозобов'язані, які виявляють бажання укласти контракт про службу у військовому резерві.

КАПЕЛАН ВІЙСЬКОВИЙ. Особа, яка в установленому Законом "Про Службу військового капеланства" порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах ЗС України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених цим Законом.

КАПІТАЛ ЛЮДСЬКИЙ. Сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій персоналу, що перебувають у його власності, використовуються у службовій діяльності, сприяють зростанню професійної ефективності.

КАПІТАЛ СИЛ ОБОРОНИ ЛЮДСЬКИЙ. Персонал сил оборони України із сукупністю сформованих і розвинутих, у межах службової діяльності та унаслідок відповідної підготовки, здібностей, навичок, особистих рис і мотивацій, що використовуються у службовій діяльності, сприяють зростанню професійної компетентності й завдяки цьому впливають на рівень готовності військ (сил) до виконання завдань за призначенням.

КАПІТУЛЯЦІЯ. Припинення воєнних дій однією з воюючих сторін і здача збройних сил із озброєнням, військовою технікою й іншими матеріальними засобами переможцю на продиктованих ним умовах або повне і остаточне припинення опору сухопутних, повітряних і морських сил чи частини їх на театрі воєнних дій, у районах воєнних дій, населених пунктах і т. ін. на умовах, пред'явлених переможцем чи погоджених у результаті переговорів між представниками воюючих сторін.

КАР'ЄРА *(франц. carriere – біг, життєвий шлях)***.** Показник соціальних та професійних досягнень людини в організаційній структурі; успішне просування людини в якій-небудь сфері діяльності, зміна навичок, здібностей, кваліфікаційних можливостей і розмірів винагороди, пов'язаних з діяльністю; рух уперед обраним шляхом у галузі суспільної, службової, наукової та іншої діяльності.

КАР'ЄРА ВЕРТИКАЛЬНА. Вид кар'єри, з яким найчастіше пов'язують саме поняття ділової кар'єри, оскільки в цьому випадку просування найбільш наочне. Під вертикальною діловою кар'єрою розуміють підйом на вищий ступінь структурної ієрархії (підвищення на посаді, яке супроводжується вищим рівнем оплати праці).

КАР'ЄРА ВІЙСЬКОВА. Динамічний та свідомий процес зміни службового становища військовослужбовця впродовж усього часу проходження ним військової служби шляхом використання його здібностей (талантів), професійних компетентностей, результатів службової діяльності на посадах, навчання, підготовки та підви-

щення кваліфікації, з урахуванням збалансованості інтересів військовослужбовців і потреб ЗС України та встановленого порядку проходження військової служби.

КАР'ЄРА ВНУТРІШНЬООРГАНІЗАЦІЙНА. Вид кар'єри, який означає, що конкретний працівник у процесі своєї професійної діяльності проходить всі стадії розвитку: навчання, вступ на роботу, професійне зростання, підтримку і розвиток індивідуальних професійних здібностей, вихід на пенсію послідовно в стінах однієї організації.

КАР'ЄРА ГОРИЗОНТАЛЬНА. Вид кар'єри, який припускає або переміщення в іншу функціональну галузь діяльності, або виконання певної службової ролі на ступені, що не має жорсткого формального закріплення в організаційній структурі (наприклад, виконання ролі керівника тимчасової робочої групи, програми і т. ін.). До горизонтальної ділової кар'єри може належати розширення або ускладнення завдань (як правило, з адекватною зміною винагороди).

КАР'ЄРА ПРОФЕСІЙНА *(італ. carriera – біг, життєвий шлях, поприще)***.** Просування в якій-небудь сфері професійної діяльності; показник професійних досягнень людини в організаційній структурі.

КАР'ЄРНЕ ЗРОСТАННЯ *(див. "зростання кар'єрне")*

КАР'ЄРНИЙ ЦИКЛ *(див. "цикл кар'єрний")*

КАР'ЄРНИЙ ШЛЯХ *(див. "шлях кар'єрний")*

КАРТКА ТЕМАТИЧНА. Документ, яким замовник (споживач) ініціює проведення наукових досліджень стосовно визначеної проблеми. У К.т. визначаються: мета роботи, замовник, споживач, джерело фінансування, основні вимоги завдання (тактико-технічні завдання, технічні завдання), головна установа-виконавець, співвиконавці, терміни виконання роботи в цілому та за етапами, орієнтовна вартість, результати, що очікуються, та форми їх реалізації.

КАТЕГОРІЯ ЗАПАСУ. Умови, за якими поділяються військовозобов'язані залежно від проходження (не проходження) військової служби та отримання військово-облікової спеціальності.

КАТЕГОРІЯ ПОСАДОВА. Військове звання, передбачене для визначеної штатної посади.

КАТЕГОРІЯ ШТАТНО-ПОСАДОВА. Військове звання, що передбачене штатним розкладом для військовослужбовця на посаді, яку він обіймає.

КАТУВАННЯ. Будь-яка дія, якою людині навмисно завдають сильного болю або страждань, фізичних чи психологічних, з боку офіційної особи з метою отримання від неї чи від третьої особи інформації або зізнання, покарання її за дії, які вона вчинила або у скоєнні яких вона підозрюється, або залякування її та інших осіб. Таке визначення терміна міститься у ст. 1 Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яку було ухвалено 9 грудня 1975 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Подібне визначення містить і Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яку було ухвалено Генеральною Асамблеєю ООН

10 грудня 1984 р. Загальна декларація прав людини (ст. 5) , Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 7) , Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3) забороняють катування чи інші жорстокі та нелюдські види поводження та покарання, які принижують гідність людини. Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання було ухвалено 9 грудня 1975 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Трохи згодом, 10 грудня 1984 р., Генасамблея ООН ухвалила Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яку Україна ратифікувала у 1987 р. У цьому самому році було ухвалено Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, якою було створено Європейський комітет з питань запобігання катуванням. Значна частина його роботи полягає в перевірці умов життя ув'язнених.

КАФЕДРА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ. Структурний підрозділ у складі університету, академії, інституту чи факультету *(вид ВНП ЗВО)*, що провадить освітню діяльність з військово-професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, а також бере участь у науковій діяльності ЗВО, підготовці науково-педагогічних працівників та підвищенні кваліфікації військових фахівців.

КАФЕДРА. Базовий структурний підрозділ навчального закладу (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, у її складі не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА *(див. "робота кваліфікаційна")*

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ РІВЕНЬ *(див. "рівень кваліфікаційний")*

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ *(див. "вимоги кваліфікаційні")*

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ЦЕНТРИ *(див. "центри кваліфікаційні")*

КВАЛІФІКАЦІЯ *(від латин. qualis – якої якості та facio – роблю)***.** 1. Визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання). 2. Визначення якості, оцінка чого-небудь; рівень підготовленості, ступінь придатності до якого-небудь виду праці; професія, спеціальність. 3. Здатність виконувати завдання і обов'язки відповідної роботи. 4. Офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів. 3. Здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи.

Примітка. У дипломі спеціаліста (молодшого спеціаліста) чи іншому документі про професійну підготовку кваліфікація визначається за назвою професії (інженер-механік, економіст, токар тощо).

КВАЛІФІКАЦІЯ ОСВІТНЯ. 1. Кваліфікація, що присуджується закладами вищої освіти на основі стандартів вищої освіти. 2. Визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання та компетентностей.

КВИТОК ВІЙСЬКОВИЙ ОСІБ РЯДОВОГО, СЕРЖАНТСЬКОГО І СТАРШИНСЬКОГО СКЛАДУ. Документ, що посвідчує особу військовослужбовця (військовозобов'язаного) і визначає належність його власника до виконання військового обов'язку.

КВИТОК ВІЙСЬКОВИЙ ОФІЦЕРА ЗАПАСУ. Документ, що визначає належність його власника до офіцерського складу запасу та виконання ним військового обов'язку.

КЕРІВНИК *(англ. – leader; manager; chief)*. Особа, на яку офіційно покладено функції управління організацією, колективом.

КЕРІВНИК АВТОКРАТИЧНИЙ. Керівник, що покладається на законні повноваження, прагне сконцентрувати у своїх руках усю владу, засновану на винагороді й примусі.

КЕРІВНИК ІНТЕРАКТИВНИЙ. Керівник, котрий виявляє величезну увагу досягненню консенсусу, участі в роботі всіх членів колективу, їхній взаємодії і порозумінню.

КЕРІВНИК ЛІБЕРАЛЬНИЙ. Керівник, який надає підлеглим майже повну свободу у виборі методів виконання завдань із самоконтролем своєї діяльності.

КЕРІВНИЦТВО *(англ. – management, administration)*. 1. Мистецтво впливати на інших для досягнення певної мети. 2. Цілеспрямований вплив на колектив, групу і окремих індивідумів у процесі сумісної діяльності й досягнення цілей. 3. Вид управлінської діяльності, що на засадах лідерства та влади забезпечує виконання функцій менеджменту, формування методів менеджменту та їхню трансформацію в управлінські рішення шляхом використання комунікацій. 4. Право особи давати офіційні доручення підлеглим і вимагати виконання їх; процес впливу на підлеглих за допомогою формальних важелів для забезпечення виконання ними офіційно визначених доручень і вирішення певних завдань; процеси планування, організування, розпорядництва, координування, мотивування, контролювання та регулювання й наставництво щодо методів і способів виконання робіт підлеглими. 5. Керівний склад якої-небудь організації.

КЕРІВНИЦТВО ЗС УКРАЇНИ АДМІНІСТРАТИВНЕ. Діяльність, спрямована на всебічне забезпечення життєдіяльності ЗС України, їхнього функціонування та розвитку в межах виконання основних завдань державної політики у сфері оборони.

КЕРІВНИЦТВО ЗС УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ. Діяльність, спрямована на забезпечення реалізації політики держави у ЗС України, політичних та стратегічних цілей у сфері оборони, принципів і напрямів розвитку ЗС України.

КЕРОВАНА ПІДСИСТЕМА *(див. "підсистема керована")*

КЕРУВАННЯ БАЗАМИ ДАНИХ. Процес створення та ведення баз даних, а також маніпулювання даними.

КЕРУВАННЯ. Мистецтво тієї або іншої особи (менеджера) впливати на поведінку і мотиви діяльності підлеглих з метою досягнення цілей організації.

КЕРУЮЧА ПІДСИСТЕМА *(див. "підсистема керуюча")*

КІБЕРАТАКА. 1. Спрямовані (навмисні) дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (зокрема інформаційно-комунікаційні технології, програмні, програмно-апаратні засоби, інші технічні та технологічні засоби і обладнання) та спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей: порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів; порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем; використання комунікаційної системи, її ресурсів та засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об'єкти кіберзахисту. 2. Несанкціоновані дії в кіберпросторі, що спямовані на отримання доступу до комп'ютерних систем, мереж або інформції, а також на їх пошкодженя. 3. Спрода реалізації інформаційної загрои.

КІБЕРБЕЗПЕКА *(англ. – cyberspace security, JP 3-12)* 1. Захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі. 2. Властивість системи (об'єкта) із забезпечення виявлення, попередження комп'ютерних атак і ліквідації наслідків їхнього впливу на інформаційні ресурси.

КІБЕРЗАГРОЗА. Наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів.

КІБЕРЗАХИСТ. Сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їхніх наслідків, відновлення сталості й надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем.

КІБЕРНЕТИКА *(дав.-гр. κυβερνητική – мистецтво управління від κυβερνήτης – керманич, стерновий)***.** Наука про загальні закони управління і зв'язку. Галузь використання охоплює всі сфери людської діяльності: техніка, біологія, природа, суспільство. Єдина методологічна основа К. передбачає універсальність таких понять, як "система", "управління", "зворотний зв'язок" та ін., а також загальних принципів і законів отримання, передавання й перетворення інформації в системах управління. К. – точна наука, що розв'язує складні

практичні задачі, пов'язані з оптимізацією управління в різних класах систем. К. пов'язують з ім'ям американського математика Н. Вінера (1894–1964).

КІБЕРНЕТИЧНА ОПЕРАЦІЯ *(див. "операція кібернетична")*

КІБЕРОБОРОНА. Сукупність політичних, економічних, соціальних, військових, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів, які здійснюються в кіберпросторі й спрямовані на забезпечення захисту суверенітету та обороноздатності держави, запобігання виникненню збройного конфлікту та відсіч збройній агресії.

КІБЕРПРОСТІР. Інтерактивне інформаційне середовище, яке функціонує за допомогою комп'ютерних систем.

КІЛЬКІСНИЙ ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ *(див. "облік резервістів статистичний ")*

КІЛЬКІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ. Показник трудомісткості управлінських робіт.

КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ. Національний класифікатор України "Класифікатор професій" призначений для застосування центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Федерацією роботодавців України, всіма суб'єктами господарвання під час запису про роботу у трудові книжки працівників.

КЛАСИФІКАТОР. Систематизований перелік пойменованих об'єктів, кожному з яких визначено унікальний код відповідно із заданими правилами розподілу множини об'єктів на підмножини залежно від установлених ознак їхньої подібності чи відмінності.

КЛАСИФІКАТОРИ ВІДОМЧІ. Класифікатори, які використовуються в рамках одного або кількох відомств

КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА *(див. "ознака класифікаційна")*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ *(див. "права людини")*

КЛАСИФІКАЦІЯ. Система розподілення предметів, об'єктів і понять за групами (класами, підкласами) відповідно до визначених класифікаційних ознак.

КЛАСИЧНА МОДЕЛЬ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ *(див. "модель ухвалення рішень класична")*

КЛАСИЧНА ТЕОРІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "теорія менеджменту класична")*

КЛІМАТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ. Психологічний настрій у групі людей чи колективі. Серед основних чинників К. с. - п. виділяють взаємостосунки в колективі за вертикаллю й горизонталлю, їхні стиль і норми (необхідний мінімум), а потім різноманітні складові виробничих обставин (організація та умови праці, система стимулювання тощо). Залежно від стану всіх цих чинників і складається більш чи менш стійкий специфічний емоційний настрій членів колективу. Характер К. с. - п. залежить, у цілому, від ступеня розвиненості зрілості колективу. Є прямий позитивний зв'язок між станом К. с. - п. колективу й ефективністю спільної діяльності його членів.

КЛЮЧ БАЗИ ДАНИХ. Ключ, що однозначно ідентифікує запис бази даних.

КНИЖКА ТРУДОВА. Основний документ про трудову діяльність.

КОГНІТИВНИЙ *(від латин. cognito – знання, пізнання).* Пов'язаний із вивченням процесу пізнання.

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС *(див. "дисонанс когнітивний")_*

КОД ПРОФЕСІЙНИХ НАЗВ РОБІТ (ПОСАД) ПРАЦІВНИКІВ. Шестизначне число, яке підлягає автоматизованій обробці, яке проставляється у штатах і штатних нормативах для визначення професійних назв робіт працівників ЗС України.

КОД РІВНЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ. Цифрове позначення (код) відповідно до Переліку рівнів військової освіти осіб офіцерського складу ЗС України, яке встановлюється в штаті сьомою цифрою безпосередньо за кодом ВОС

КОДЕКС ПОВЕДІНКИ *(code of conduct).* 1. Сукупність принципів, яких мають дотримуватись миротворчі війська та які передбачають: уникнення застосування сили, безпристрасність, прозорість та чіткість мети, рішучість, надійність, попередження ситуацій, що можуть призвести до насильства, урегулювання суперечок між представниками різних національностей. 2. Міжнародний Комітет Червоного Хреста та неурядові організації також визначили окремий кодекс поведінки для регулювання діяльності організацій, що залучені до надання допомоги у надзвичайних ситуаціях.

КОЕФІЦІЄНТ КЕРОВАНОСТІ. Безрозмірна величина, у сфері управління характеризує керованість, а також рівень (ступінь) ефективності управління, використання інформації, засобів управлінської праці тощо. К. к. – величина, що відображає ступінь середньої завантаженості одного керівника, котрий керує певною кількістю підлеглих, з урахуванням норм керованості. Чим менше кількість рівнів (ступенів, ланок) управління і чим більше відповідає фактична кількість підлеглих працівників установленим нормам, тим ближче значення К. к. до одиниці.

КОЛЕГІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ *(див. "управління колегіальне")*

КОЛЕДЖ *(від фр. cjllege).* Заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Статус коледжу отримує заклад освіти (структурний підрозділ закладу освіти), в якому обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра становить не менше 30 відсотків загального ліцензованого обсягу. Фаховий (зокрема військовий) К. може бути відокремленим структурним підрозділом закладу вищої освіти відповідно до Закону України "Про фахову передвищу освіту"

КОЛЕДЖ СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИЙ. Заклад фахової передвищої військової освіти або структурний підрозділ вищого військового навчального закладу, що провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям фахової передвищої освіти, може здійснювати прикладні наукові дослідження, забезпечувати поєднання теоретичного навчання із практичною військовою підготовкою.

КОЛЕДЖ ФАХОВИЙ. Заклад фахової передвищої освіти або структурний підрозділ закладу вищої освіти, іншої юридичної особи, що провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям фахової передвищої освіти, може здійснювати дослідницьку та/або творчу мистецьку, та/або спортивну діяльність, забезпечувати поєднання теоретичного навчання з навчанням на робочих місцях. К. ф. також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої освіти професійного та академічного спрямування, професійної (професійно-технічної) та/або початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти, та/або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. К. ф., який здійснює освітню діяльність у системі фахової спеціалізованої передвищої освіти, має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття базової загальної середньої освіти, якщо наскрізна освітньо-професійна програма передбачає підготовку фахового молодшого бакалавра на основі початкової загальної середньої освіти.

КОЛЕКТИВ *(від латин. collectivus – збірний).* 1. Вищий рівень розвитку і функціонування соціальної групи. Відзначається єдністю ідейних, організаційних, ділових і міжособистісних стосунків. 2. Порівняно компактна соціальна група, що об'єднує зайнятих рішенням конкретного суспільного завдання людей. *(Див. також "група)*

КОЛЕКТИВІЗМ. Особливість суспільств, у яких індивіди з моменту народження інтегровані у згуртовані групи.

КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА *(див. "безпека колективна")*

КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР *(див. "договір колективний")*

КОМАНДА ВЕНЧУРНА. Окрема структурна одиниця організації, відповідальна за розвиток найважливіших інноваційних проєктів.

КОМАНДА ВІРТУАЛЬНА. Команда, члени якої широко використовують комп'ютерні технології та програмне забезпечення спільного доступу так, що географічно віддалені її члени мають можливість додати свій внесок у досягнення загальних цілей.

КОМАНДА. 1. Група військовозобов'язаних або резервістів, які призначені (призиваються) із запасу для доукомплектування військової частини (установи), органу військового управління до штату воєнного часу 2. Група висококваліфікованих людей, що максимально узгоджено діють задля досягнення спільної мети діяльності. 3. Ретельно сформований, добре керований колектив, який швидко та ефективно реагує на будь-які зміни, вирішує всі завдання як єдине ціле. Головні складові діяльності К.: єдність цілі; загальні справи (як на роботі, так і на відпочинку); наявність ритуалів та символіки; взаємна довіра між членами К.; відкритість у спілкуванні, добрі стосунки зі всіма членами К.; загальна відповідальність за якість результатів та дотримання певних стандартів діяльності; оцінка та визнання членів К.; висока моральність; гордість за належність до певної К. та деякі інші.

КОМАНДИР. Посадова особа у збройних силах, на яку покладено командування (керівництво) підрозділом, частиною (кораблем), з'єднанням. Обов'язки й права К. визначаються військовими статутами.

КОМАНДНИЙ КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ *(див. "курс тактичного рівня професійної військової освіти командний")*

КОМАНДНІ ВІДНОСИНИ *(див. "відносини командні")*

КОМАНДНІ ПОВНОВАЖЕННЯ *(див. "бойове командування")*

КОМАНДНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ *(див. "функції державного управління командні")*

КОМАНДУВАННЯ *(*англ. – command (CMD*) (як дія)***.** 1. Повноваження, покладені на військового командира для командування, координації та управління військовими підрозділами. 2. Виконання особами командного складу функцій з управління військами (силами). 3. Наказ, відданий командиром, тобто воля командира, що виражається у вигляді виконання визначеної дії.

*(як структура)***.** 1. Особи керівного офіцерського складу, які очолюють військові формування (установи), до яких належить командувач (командир), його заступники і начальник штабу. 2. Сукупність військових органів, що відповідають за управління військами на рівні своєї відповідальності.

КОМАНДУВАННЯ БОЙОВЕ *(англ. – combatant command (command authority) (COCOM)***.** Повноваження здійснювати управління, яке не може бути передано командиром відповідно до визначених функцій стосовно підрозділів, включаючи: організацію та застосування військ (сил), визначення завдань, визначення цілей та здійснення керівництва всіма видами військових операцій, систему підготовки військ (сил) та логістики, необхідних для виконання завдань за призначенням.

КОМАНДУВАННЯ ВИДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ *(англ. – service component command)***.** Командування, що складається з командира і всіх родів та служб, таких як окремі посадові особи, підрозділи, загони, організації та установи під його командуванням, включаючи сили підтримки, які придані командуванню, або органи військового управління та угруповання військ.

КОМАНДУВАННЯ ВІЙСЬКОВЕ *(military command)***.** Апарат Головнокомандувача ЗС України, Генеральний штаб ЗС України, командування видів ЗС України, оперативні командування, командування військових об'єднань, з'єднань, частин ЗС України та інших утворених відповідно до законів України ~~щодо~~ військових формувань.

КОМАНДУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА *(англ. – functional component command)***.** Командування (угруповання), що складається з визначених сил та засобів двох або більше видів збройних сил, які можуть бути створені в межах військової операції для виконання конкретних бойових завдань, що можуть бути нетривалими або можуть тривати протягом певного періоду часу.

КОМАНДУВАЧ ОБ'ЄДНАНИМИ СИЛАМИ *(joint force commander, JFC)***.** Загальний термін, що застосовується до командира, уповноваженого управляти військами або здійснювати оперативний контроль за об'єднаними силами.

КОМАНДУВАЧ. Посадова особа, яка очолює об'єднання, рід військ (сил) ЗС України.

КОМБАТАНТ *(combatant).* Особа, яка має стосунок до збройних сил однієї із конфліктуючих сторін, якщо вони є навіть невизнаними, яка не належить до медичного особового складу або капеланів і бере участь у бойових діях. К. мусить носити встановлені знаки розрізнення та має право вільного носіння зброї. Шпигуни та найманці не є К. та не можуть отримати статус військовополоненого.

КОМБАТАНТИ Особи, що належать до складу збройних сил воюючих сторін, груп і підрозділів, які перебувають під командуванням особи, відповідальної за поведінку своїх підлеглих, підкоряються внутрішній дисциплінарній системі, яка, зокрема, забезпечує дотримання норм міжнародного права, що застосовуються в період збройних конфліктів. Лише К. мають право безпосередньо брати участь у бойових діях і є об'єктами воєнних дій (під час бойових дій до них допускається вища міра насильства – фізичне знищення).

КОМЕНДАНТ. Уповноважена особа органу військового управління, яка призначається наказом військового командування або військової адміністрації (у разі її утворення) та якій надано повноваження щодо організації та забезпечення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування на території, де запроваджено комендантську годину та/або встановлено спеціальний режим світломаскування, координації дій сил і засобів підрозділів та органів військового управління Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів (підрозділів), органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій (у разі їх утворення) на такій території;

КОМІСАРІАТИ ВІЙСЬКОВІ *(заст.).* Місцеві органи військового управління; військові установи, призначені для організації та проведення воєнно-мобілізаційної та обліково-призивної роботи, заходів із соціально-правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних, ветеранів та інших громадян.

КОМІСІЯ ПРИЗОВНА. Орган, який здійснює призов на дійсну військову службу.

КОМІСІЯ ЦИКЛОВА. Структурний підрозділ закладу фахової передвищої освіти (його філії), що провадить освітню, методичну діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією), групою спеціальностей однієї або споріднених галузей, може здійснювати дослідницьку та/або творчу мистецьку, та/або спортивну діяльність за певною дисципліною (групою дисциплін). Циклова комісія створюється, якщо до її складу входять не менше п'яти педагогічних (науково-педагогічних) працівників, для яких заклад фахової передвищої освіти є основним місцем роботи.

КОМІТЕТ. Колегіальний орган, що здійснює керівництво в певній галузі діяльності.

КОМПЕНСАЦІЯ. Відшкодування витрат, пов'язаних з роботою.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ 1. Динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає

здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. 2. Складна інтегрована якість особистості, що зумовлює можливість здійснювати певну діяльність; здатність особистості вирішувати проблеми і типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності, на основі використання знань, навчального і життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей. 3. Здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНТЕГРАЛЬНА. Узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентності характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА *(англ. – manager competence)*. Наявність у керівника спеціальної освіти, широкої загальної й спеціальної ерудиції, необхідного досвіду роботи, відповідних умінь і навичок щодо управління колективом, постійне підвищення ним своєї науково-професійної підготовки.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА. 1. Характеристика теоретичної і практичної підготовленості спеціаліста до здійснення професійної діяльності, представлена сукупністю загальних, спеціальних, технологічних, комунікативних і рефлексивних компетенцій. К. п. проявляється у здатності спеціаліста самостійно, відповідально та ефективно виконувати певні професійні функції. 2. Якісна характеристика рівня опанування особистістю своєю професійною діяльністю, яка передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі); оцінювання своїх особистісних властивостей та якостей як спеціаліста (професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей) та регулювання на цій основі свого професійного становлення.

КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАГАЛЬНІ. Універсальні компетентності, що не залежать від предметної галузі, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку.

КОМПЕТЕНЦІЯ *(від латин. competere – взаємно прагну; відповідаю, підходжу)***.** 1. Сфера питань, у яких особа є добре обізнаною, має певні знання, досвід тощо. 2. Коло повноважень якоїсь певної структури чи посадової особи; коло питань, в яких дана особа досконало володіє знаннями та досвідом для досягнення намічених цілей. К. слід відрізняти від компетентності. Компетентність – це "я вмію, можу це вирішувати, зробити", а К. – "мене уповноважили це вирішувати, я маю це вирішувати".

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ *(див. "оцінювання комплексне")*

КОМПЛЕКСНИЙ ОГЛЯД СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ *(див. "комплексний огляд сектора безпеки і оборони комплексний")*

КОМПЛЕКСНИЙ ОГЛЯД СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ КОМПЛЕКСНИЙ. Процедура оцінювання стану і готовності складових сектора без-

пеки і оборони до виконання завдань за призначенням, за результатами якої розробляються й уточнюються концептуальні документи розвитку складових сектора безпеки і оборони та визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища.

КОМПЛЕКТИ ЧАСТИН РЕЗЕРВНІ. Створюються для військових організаційних структур зі складу основних сил оборони для поповнення можливих втрат мобілізаційних ресурсів, призначених у війська (сили) з міст, віднесених до груп цивільної оборони, за вказівкою Генерального штабу Збройних Сил України, рішенням командувача оперативним командуванням (територіального управління), Головнокомандувача Військово-Морських Сил за рахунок мобілізаційних ресурсів сільських та інших, менш загрозливих районів.

Приписка військовозобов'язаних у РКЧ, призначених для поповнення в період мобілізації втрат військ (сил), які комплектуються за рахунок мобілізаційних ресурсів міст, віднесених до груп цивільної оборони, здійснюється на загальних підставах.

КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗС УКРАЇНИ. Комплекс заходів, які організовуються і здійснюються командувачами (командирами, начальниками) усіх рівнів, спрямованих на якісне, планомірне та гарантоване забезпечення ЗС України навченим особовим складом, що включають: визначення потреби в особовому складі; призов та (або) прийняття громадян України на військову службу; підготовку особового складу; призначення особового складу на посади.

КОМПЛЕКТУВАННЯ РЕЗЕРВНОГО КОМПЛЕКТУ ЧАСТИН. Комплектування резерву на визначені військові організаційні структури, яке проводиться за рахунок ресурсів особового складу та техніки національної економіки ТЦК та СП, які знаходяться поза межами міст, що належать до груп цивільної оборони.

КОМПЛЕКТУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ. Комплекс заходів, які організовуються і здійснюються командувачами (командирами, начальниками) усіх рівнів, спрямованих на якісне, планомірне та гарантоване забезпечення сил оборони України військовонавченим персоналом та людським ресурсом, які включають: визначення потреби, призов та (або) прийняття на військову службу, підготовку та призначення на посади.

КОМПРОМІС *(від латин. compromissus – погодження, угода, взаємні поступки)***.** Шлях знаходження різними силами, групами, політичними партіями взаємоприйнятного рішення, примирення позицій через взаємні поступки з питань, що розглядаються для досягнення певних цілей.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ *(англ. – sociability)*.1. Риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість. 2. Риса характеру особи, яка полягає у вмінні спілкуватися з людьми, вступати з ними в контакт.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА *(від латин. communico – з'єдную, повідомляю)***.** Риса керівника, яка виявляється у здатності до встановлення контактів, спілкування, товариськості.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЕРІВНИКА *(див. "потенціал керівника комунікативний")*

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОЦЕС *(див. "процес комунікативний")*

КОМУНІКАЦІЇ *(від латин. communico – спілкуюсь)***.** Процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо), її змістом між двома та більше особами.

КОМУНІКАЦІЇ ВИСХІДНІ. 1. Процес передавання повідомлення з нижчих рівнів управління на вищі, за допомогою якого керівники отримують інформацію про стан справ і проблеми на нижчих рівнях управління. 2. Передавання інформації з нижчих рівнів управління на вищі.

КОМУНІКАЦІЇ ВІДКРИТІ. Обмін інформацією всіх типів між усіма членами організації, її функціональними відділами та рівнями ієрархії.

КОМУНІКАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНІ. Комунікації, які виникають спонтанно, без санкції керівництва організації. К. співіснують з формальними комунікаціями, підтримують їх, заповнюють розриви, що є у формальних комунікаціях.

КОМУНІКАЦІЇ ФОРМАЛЬНІ. Комунікації, які є наслідком ієрархії влади в організації, відповідають прямому ланцюгу команд і є частиною комунікацій, необхідних для забезпечення діяльності організації.

КОМУНІКАЦІЙНА МЕРЕЖА *(див. "мережа комунікаційна")*

КОМУНІКАЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ *(див. "перешкоди комунікаційні")*

КОМУНІКАЦІЯ *(англ. – communication)*. 1. Фундаментальна ознака людської культури, яка полягає у взаємозв'язку, взаємоспілкуванні, взаємодії людей на основі обміну певною інформацією. 2. Обмін інформацією, її змістом між двома і більше особами (працівниками); сукупність інформаційних каналів у системі управління. Забезпечує можливість зв'язку між різними рівнями і ланками в системі управління. К. розрізняють: між організацією та зовнішнім середовищем і всередині організації – між рівнями і ланками. К. супроводжують усі процеси в організації. Розрізняють К. між працівниками, менеджером і групою, між підрозділами (ланками), між рівнями – знизу догори, зверху вниз. З урахуванням характеру передавання інформації К. поділяють на формальні (офіційні) та неформальні. Основою К. є інформація в різних формах прояву.

КОМУНІКАЦІЯ В МЕНЕДЖМЕНТІ. Обмін інформацією, внаслідок якого керівник отримує необхідну для ухвалення ефективних рішень інформацію, та доводить її до підлеглих теж у формі інформації.

КОМУНІКАЦІЯ ВЕРБАЛЬНА *(англ. – verbal communication)***.** Комунікація за допомогою усної та письмової мови.

КОН'ЮНКТУРА. Ситуація, яка складається в даний момент на ринку попиту і пропозиції, цін, умов тощо.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ. Встановлює правила, яких мають дотримуватися воюючі сторони у поводженні з військовополоненими. *(див. "Женевські конвенції")*

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ. Встановлює правила, яких мають дотримуватися воюючі сторони у поводженні з військовополоненими.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПОЛІПШЕННЯ ДОЛІ ПОРАНЕНИХ І ХВОРИХ У РЕГУЛЯРНИХ АРМІЯХ. Зобов'язує її учасників збирати на полі бою і надавати допомогу пораненим і хворим супротивника, при чому будь-яка дискримінація стосовно поранених і хворих з причин статі, раси, національності, політичних переконань або релігії забороняється. Усі поранені і хворі, які опинилися під владою супротивника, мають бути зареєстровані, а дані про них повідомлені тій державі, на боці якої вони боролися. Медичні установи, санітарний персонал і транспорт для перевезення поранених, хворих і санітарного майна користуються захистом, і напад на них забороняється.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПОЛІПШЕННЯ ДОЛІ ПОРАНЕНИХ, ХВОРИХ І ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ В КОРАБЕЛЬНИХ АВАРІЯХ, ЗІ СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ. Встановлює правила поводження з хворими та пораненими під час морської війни, аналогічно правилам, передбаченим Конвенцією про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРАЦІВНИКА. Сукупність якостей особи, що характеризують її здатність працювати, рівень володіння знаннями, уміннями та навичками.

КОНСЕНСУС *(consensus).* Принцип, що лежить в основі процесу ухвалення рішення, згідно з яким єдність між усіма державами – членами НАТО є необхідною для впровадження визначеної політики та заходів.

КОНСОЛІДАЦІЯ ДАНИХ. Комплекс методів і процедур, спрямованих на вилучення даних із різних джерел, забезпечення необхідного рівня їхньої інформативності та якості, перетворення в єдиний формат, у якому вони можуть бути завантажені у сховище даних або аналітичну систему.

КОНСПІРАЦІЯ. Один із основних принципів розвідувальної (контррозвідувальної) діяльності, а також система заходів і дій, спрямованих на приховування від спеціальних служб іноземних держав, організацій, осіб інформації про розвідувальну (контррозвідувальну) діяльність, її учасників, цілі, зміст та результати.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ. Основний Закон незалежної української держави, який закріплює головні права і свободи, обов'язки громадян, суспільно-політичний устрій України. Конституцію України було ухвалено Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Складається з Преамбули та 15 розділів. Україна за Конституцією України є суверенною і незалежною, унітарною, демократичною, соціальною, правовою державою – республікою. Єдиним джерелом влади, згідно з Конституцією України, є народ, який здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та місцевого самоврядування. Державна влада в Україні здійснюється шляхом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Визначаючи права і свободи громадян, Конституція України виходить з того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому в Конституції Укра-

їни (1996) права і свободи громадян закріплені у значно ширшому і повнішому обсязі, ніж у Конституції України 1978 р. Конституція України визначає правовий статус і повноваження Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів України, судових і прокурорських органів. Закріплено на конституційному рівні територіальний устрій України і правовий статус Автономної Республіки Крим як невід'ємної складової України. Визначено засади та функції місцевого самоврядування. З ухваленням Конституції України (1996) втратили чинність Конституція УРСР 1978 р. і Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України щодо організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні від 8 червня 1995 р.

КОНСУЛЬТАНТ З УПРАВЛІННЯ. Спеціаліст, що займається вдосконаленням управління. Дає поради щодо раціоналізації управління, бере участь у розробленні й реалізації заходів щодо його вдосконалення, проводить дослідження та аналіз. Вимоги: знати специфіку організації й системи її управління, аналізувати систему її управління, вибирати ключові елементи системи для вдосконалення, обґрунтовувати рекомендації тощо.

КОНСУЛЬТУВАННЯ З УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. 1. Допомога фахівцям з управління персоналом та керівникам організацій з боку зовнішніх спеціалізованих фірм з проблем управління персоналом. 2. Допомога фахівців з управління персоналом керівникам своєї організації щодо вирішення проблем кадрового управління.

КОНСУЛЬТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ. Одна із форм профорієнтаційної роботи; надання допомоги зацікавленим людям у виборі професії та місця роботи шляхом вивчення особистості людини, яка звернулася за консультацією, з метою виявлення стану її здоров'я, спрямованості та структури здібностей, інтересів та інших факторів, що впливають на вибір професії або напрям перенавчання.

КОНТЕНТ *(англ. content – вміст).* Будь-яке змістовне наповнення інформаційного ресурсу: тексти, графіка, мультимедіа.

КОНТЕНТ–МЕНЕДЖЕР. Фахівець, який займається створенням, управлінням та розповсюдженням інформації на веб-сайтах, соціальних мережах та інших онлайн платформах.

КОНТИНГЕНТ МИРОТВОРЧИЙ. Військові підрозділи, оснащені відповідним озброєнням і військовою технікою, засобами підтримки і зв'язку, що направляються Україною для участі в міжнародних миротворчих операціях, зокрема військові підрозділи ЗС України, інших військових формувань, котрі належать до складу об'єднаних військових підрозділів, що створюються спільно з іншими державами для участі у міжнародних миротворчих операціях.

КОНТИНГЕНТ НАЦІОНАЛЬНИЙ. Військові підрозділи, оснащені відповідним озброєнням і військовою технікою, засобами підтримки і зв'язку, що направляються Україною для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, зокрема у складі багатонаціональних військових формувань високої готовності. Військові підрозділи ЗС України, інших військових формувань, котрі належать до складу об'єднаних військових підрозділів, що створюються

спільно з іншими державами для участі у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (спільні батальйони тощо).

КОНТИНГЕНТ. Сукупність осіб, які утворюють однорідну в пеному відношенні групу.

КОНТРАКТ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ (НАВЧАННЯ) У ЗС УКРАЇНИ. Письмова угода, що укладається з курсантами ВВНЗ (ВНП ЗВО), закладів фахової передвищої військової освіти і державою, від імені якої виступає Міністерство оборони України (в особі відповідного начальника), для встановлення правових відносин між сторонами під час навчання.

КОНТРАКТ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗС УКРАЇНИ. Особлива форма письмової угоди між громадянином України (іноземцем або особою без громадянства) та Міністерством оборони України (в особі відповідного командира (начальника)), в якій зазначаються зобов'язання сторін (права, обов'язки і відповідальність, у тому числі матеріальна), строк її дії та умови укладання нового контракту (його розірвання, у тому числі достроково).

КОНТРАКТ. Визначає права та обов'язки сторін щодо забезпечення послугами громадян та містить права та обов'язки сторін.

КОНТРАКТНИК. Військовослужбовець, який проходить військову службу на умовах контракту.

КОНТРОЛЬ *(англ. – control, JP 1-02)***.** 1. Повноваження, які здійснює командир щодо діяльності підлеглих або інших організацій. 2. Фізичний або психологічний тиск, що здійснюється з метою забезпечення реагування об'єкта або групи відповідно до вказівки. 3. Індикатор регулювання на поширення та використання документів, інформації або матеріалів.

КОНТРОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИЙ *(англ. – administrative control (ADCON))*. Керівництво або здійснення повноважень стосовно підлеглих або інших організацій щодо адміністрування та забезпечення.

КОНТРОЛЬ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬК (СИЛ). Захід, який здійснюється з метою визначення рівня готовності органів військового управління, військових частин та установ до виконання завдань за призначенням.

КОНТРОЛЬ ВИБІРКОВИЙ. Метод контролю якості, згідно з яким рішення про надходження великої партії ухвалюються за результатами контролю невеликої кількості зразків цієї партії.

КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ ДОКУМЕНТІВ. Різновид перевірки виконання; поділяється на творчі (складні документи потребують високої кваліфікації фахівців) і технічні (перевірка термінів).

КОНТРОЛЬ ЦИВІЛЬНИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ НАД ВОЄННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВИ. Комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації

та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності й виконання покладених на них функцій, зміцнення державної та військової дисципліни.

КОНТРОЛЬ ЦИВІЛЬНИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ. Комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектора безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їхній ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України.

КОНТУР УПРАВЛІННЯ. Система взаємозв'язків СУ і ОУ через вплив СУ на ОУ, через методи управління, структуру, технологію і зворотний зв'язок (інформаційне забезпечення) ОУ із СУ. Замкнений ланцюг елементів системи управління, коли кожний елемент системи впливає на наступний і отримує, своєю чергою, вплив від попереднього. Впливи здійснюються по інформаційних каналах. Система управління може утримувати один або декілька К. у. Більш проста модель системи управління має два елементи: СУ та ОУ. Керуюча частина, своєю чергою, має функціональні елементи, які разом із ОУ утворюють К. у. К. у. функціональний є сукупністю функціональних елементів системи управління, наприклад, контур планування, тобто сукупність ланок і осіб, що займаються процесом планування. К. у. лінійний відрізняється від К. у. функціонального тим, що має у своєму складі лінійні елементи, тобто осіб, котрі мають право видавати команди по всіх функціях.

КОНФЕРЕНЦІЯ *(від латин. konferentia, від konfero – збираю в одне місце)***.** Заплановане, організоване зібрання людей для обговорення певної, заздалегідь визначеної проблематики.

КОНФЛІКТ *(conflict)***.** Розбіжність або непорозуміння між двома або більше державами, що характеризується можливістю застосування збройних сил. Термін "конфлікт" часто використовується замість терміна "відкритий конфлікт".

КОНФЛІКТ ВІДКРИТИЙ. Конфлікт, у якому є повна інформація систем одна про одну, тобто можна класифікувати обсяг і характер відомостей.

КОНФЛІКТ ВІЙСЬКОВИЙ. Будь-яке протистояння між конфліктуючими сторонами із застосуванням військової сили для досягнення певних політичних цілей.

КОНФЛІКТ ВОЄННИЙ. 1. Форма розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт. 2. Спосіб розв'язання суперечностей між державами із двостороннім застосуванням зброї або у разі збройного зіткнення всередині держави може відбуватися у формі:

регіональної війни (конфлікт високої інтенсивності) – війни між державами (коаліціями держав), які для досягнення своїх політичних цілей використовують усі наявні сили та засоби, не виключаючи застосування зброї масового ураження;

локальної війни (конфлікт середньої інтенсивності) – війни між державами, що ведеться з обмеженими цілями, для досягнення яких використовуються звичайні засоби збройної боротьби з обмеженням масштабу і району їх застосування;

збройного конфлікту (конфлікт низької інтенсивності) – обмеженого збройного зіткнення між двома державами чи збройного зіткнення всередині держави, яке є сукупністю воєнних (бойових) дій і не переходить у війну (відсутність правового акту про оголошення стану війни).

КОНФЛІКТ ГРУПОВИЙ *(group conflict).* Стан дезорганізації, порушення рівноваги в групі.

КОНФЛІКТ ЗАКРИТИЙ. Конфлікт, який характеризується високим ступенем незнання сторін про себе та іншу сторону.

КОНФЛІКТ ЗБРОЙНИЙ. Збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

КОНФЛІКТ МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ. Будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил.

КОНФЛІКТ НИЗЬКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ЗБРОЙНИЙ *(Armed low intensity conflict)***.** Обмежене збройне зіткнення (прикордонний конфлікт, збройний інцидент, збройна акція) між двома державами, що є сукупністю воєнних (бойових) дій і не переходить у війну (відсутність правового акта про оголошення стану війни).

КОНФЛІКТ РЕГІОНАЛЬНИЙ *(regional conflict)***.** Відкритий конфлікт, місцезнаходження і причина якого не загрожують життєвим інтересам ядерних держав та їхнім близьким союзникам.

КОНФЛІКТ ТРУДОВИЙ Різновид конфлікту соціального. Основні форми: а) бойкот трудящими певних видів виробничої діяльності (без припинення основної роботи); б) підвищена плинність кадрів (масова зміна основної роботи); в) страйки; г) саботаж (колективне невиконання розпоряджень керівництва); д) примусове зменшення працедавцем робочого часу трудящих; е) затримка виплати заробітної плати; ж) локаути (масові звільнення). Виникнення, перебіг, дозвіл К. т. багато в чому зумовлюються суттю і змістом соціальної політики держави, мірою соціальної захищеності населення.

КОНЦЕПЦІЯ *(від латин. conceptio – сприйняття)***.** 1. Система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, основна ідея будь-якої теорії. 2. Основна ідея, центральна стратегія, яку покладено в основу будь-якого явища, предмета, заходу на характер майбутньої війни, будівництва збройних сил та ін. 3. Документ, який відображає генеральний замисел, організацію дій, формує погляди на термінологію, структуру і зміст відповідних систем у військовій сфері, напрями (шляхи) їхнього розвитку у довгостроковій перспективі.

КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ. Система поглядів Міністерства оборони на розвиток військової кадрової політики, зорієнтованої на виконання оперативних цілей і завдань, визначених потребою забезпечення складових оборонного відомства необхідною кількістю вмотивованого персоналу, а також стратегічними та програмними документами оборонного планування, спрямованими на вдосконалення нормативно-правових актів, організаційної, наукової, освітньої та інших видів діяльності органів військового управління у сфері управління персоналом.

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО СЕРЖАНТСЬКОГО КОРПУСУ ЗС УКРАЇНИ. Система поглядів Міністерства оборони України та ЗС України на подальший розвиток професійного сержантського корпусу, зорієнтована на виконання оперативних цілей і завдань за основними напрямами її реалізації та у визначені періоди, визначення "візи"(візії?) майбутнього сержанта (старшини) ЗС України.

КОНЦЕПЦІЯ СЛУЖБИ У ВІЙСЬКОВОМУ РЕЗЕРВІ ЗС УКРАЇНИ. Систематизований стислий виклад стратегічного бачення розвитку основних напрямів служби у військовому резерві ЗС України.

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. Система теоретио-методологічних поглядів на розуміння та визначення сутності, змісту, цілей, завдань, критеріїв, принципів, методів управління персоналом

КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ МАРКЕТИНГОВА. Твердження, згідно з яким найважливішою умовою досягнення цілей організації є чітке визначення вимог до персоналу, його соціальних потреб у професійній діяльності та забезпечення задоволення цих вимог і потреб більш ефективними, ніж у конкурентів, засобами.

КООРДИНАЦІЙНИЙ ОРГАН *(див. "орган координаційний")*

КООРДИНАЦІЯ *(coordination).* Спосіб, за якого різні організації або частини тієї самої організації працюють або діють разом задля досягнення спільної мети. К. об'єднує окремі дії щодо реагування залучених сторін (наприклад, державних чи приватних організацій та органів влади) з метою досягти узгоджених дій тією мірою, якою реагування на інцидент має єдину мету, та координує діяльність за допомогою прозорого обміну інформацією щодо їхніх відповідних дій стосовно реагування на інциденти. Усі організації беруть участь у процесі узгодження загальної мети реагування на інцидент і прийняття для реалізації стратегій на основі консенсусного процесу ухвалення рішень.

КОПІЮВАННЯ ДАНИХ. Зчитування даних з одного носія і запис їх на інший носій або в інше місце того самого носія без змінювання їхньої початкової форми.

КОРПОРАЦІЯ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА. Фірма, яка володіє і керує підприємствами, що розташовані більше ніж в одній країні.

КОУЧИНГ. *(від англ. Coaching –тренерство)* Система принципів та прийомів, що сприяють розвитку потенціалу особистості чи групі спільно працюючих людей, а також забезпечують максимальне розкриття й ефективну реалізацію їх-

нього внутрішнього потенціалу, допомагають у навчанні керування своїми психофізичними резервами. Основне завдання К. – сприяння ухваленню і реалізації людиною усвідомлених та відповідальних рішень з життєво важливих питань її розвитку. К. визначає прагнення до усвідомлення дійсності шляхом отримання достовірної інформації про неї і ґрунтується на самоповазі, самомотивації, покладанні на свої сили, прийнятті відповідальності за свої дії і життя в цілому. Ключовими завданнями К. є: а) розставлення цільових орієнтирів; б) визначення наявних ресурсів і обмежень; в) складання списку можливих варіантів дій; г) планування і реалізація того, що вимагається для досягнення найкращого результату. Основним інструментом К. є запитання, подібні до тих, які використовував Сократ у своїх діалогах (навідні запитання). Основу К. становить щира віра у наявність в усіх людей прихованих здібностей, у самодостатню цінність життя людини і в наявність у кожного потенціалу для особистісного росту, саморозвитку. Один із авторів цього терміна К. Дж. Уітмор визначав його завдання, як сприяння розвитку внутрішньої мудрості людини. К. поєднує у собі досягнення багатьох наук (психології, психіатрії, медицини тощо) і технологій щодо розвитку людини, увібрав у себе все найкраще і найефективніше для того, щоб навчити її розбиратися в собі, повірити в свої можливості, самостійно вирішувати проблеми, які ставить перед нею життя, вибирати оптимальний спосіб досягнення поставленої мети, брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії. К. з'явився у 80-х роках у США.

КРИЗА *(від грецьк. – krisis, вихід, закінчення)***.** Порушення рівноваги в країні або між країнами, що створює значні напруження, які можуть перетворитися у серйозні заворушення або конфлікт.

КРИЗОВА СИТУАЦІЯ *(див. "ситуація кризова")*

КРИЗОВА СИТУАЦІЯ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ ВІЙНИ (*див. "ситуація під час ведення війни кризова")*

КРИЗОВІ ЗАХОДИ *(див. "заходи кризові")*

КРИПТОГРАФІЧНИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ *(див. "захист інформації криптографічний")*

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЦІЄЮ ПРОГРАМОЮ. Встановлені обов'язкові складові оцінювання, що застосовуються уповноваженою установою та експертами під час проведення акредитаційної експертизи, постакредитаційного моніторингу, а також закладом освіти для самооцінювання освітньо-професійної програми та освітньої діяльності за цією програмою.

КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ. Умова, на підставі якої здійснюється оцінювання бойової та мобілізаційної готовності військової організаційної структури за значенням одного або декількох показників.

КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ. Міра оцінювання; відповідає на запитання: наскільки фактичний стан за даним критерієм відповідає вимогам посади або робочого місця. Класифікаційними групами (критеріями) і відповід-

ними кожній групі показниками оцінювання є: 1) результативність праці, а саме, якість виконання службових обов'язків; кількісні показники, на які реально впливає діяльність співробітника (обсяг прибутку, обсяг реалізації продукції, залучення нових клієнтів, споживачів, успішність переговорів і т. ін.); 2) умови досягнення результативності праці: виконання співробітником (у т. ч. і керівником) загальних функцій управління (планування, організація, регулювання, контроль, звітність) як стосовно зовнішніх об'єктів, так і стосовно власної діяльності; виконання керівником мотиваційної, представницької й консультаційної функцій; 3) професійна поведінка: здатність до співробітництва й взаємозамінності; виконання завдань у встановлені строки; готовність до додаткового навантаження й відповідальності; коректність у відносинах із клієнтами, підлеглими й т. ін.

КРУГОВА АТЕСТАЦІЯ *(див. "атестація кругова")*

КУЛЬТУРА БЮРОКРАТИЧНА. Тип корпоративної культури, що ґрунтується на чіткому підпорядкуванні нижчих рівнів управління вищим та ретельному дотриманні встановлених процедур і вимог організаційних документів.

КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ *(англ. – management culture).* Комплексна узагальнена характеристика управлінської праці, що відображає її якісні ознаки й особливості. К. у. містить: сукупність знань, міру поглядів, морально-естетичні норми праці, ставлення до праці, навички організації праці, уміння володіти собою і розуміти людей, які працюють поряд.

КУРС ВИЩОГО КЕРІВНОГО СКЛАДУ СТРАТЕГІЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ (L-4). Курс, на якому здійснюється здобуття стратегічного рівня військової освіти офіцерським складом сил оборони та безпеки в Національному університеті оборони України.

КУРС ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ L-3 (ОПЕРАТИВНИЙ РІВЕНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ). Курс, на якому здійснюється здобуття оперативного рівня військової освіти офіцерським складом сил оборони за єдиною освітньою програмою для всіх складових сил оборони в Національному університеті оборони України, а для офіцерського складу медичної служби – в Українській військово-медичній академії та Національному університеті оборони України.

КУРС СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОГО РІВНЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ (L-5). Короткотерміновий курс для подальшого просування по службі на посади керівної ланки самостійних структурних підрозділів Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, відповідних органів управління інших складових сил оборони, центральних органів виконавчої влади та інших органів державної влади, у разі потреби, до сфери відповідальності яких належать питання щодо оборони та безпеки держави. Навчання здійснюється в Національному університеті оборони України.

КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ БАЗОВИЙ (L-1A). Курс, на якому курсанти проходять загальновійськову підготовку.

КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ КОМАНДНИЙ (L-1C, L-2). Проводиться з метою набуття нових компетентно-

стей, які забезпечують подальше просування по службі (входить до магістерської підготовки на тактичному рівні військової освіти).

КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ФАХОВИЙ (L-1B). Курс, на якому здійснюється підготовка осіб на первинні посади офіцерського складу за відповідною ВОС (групою ВОС) за процедурами планування та ухвалення військових рішень TLP (Troop Leading Process). Така підготовка дає змогу випускнику в подальшому обіймати первинні посади командира взводу, заступника командира роти.

КУРСАНТ. 1. Військовослужбовець, який навчається у навчальнову закладі й не має військового звання осіб офіцерського складу. 2. Особа, яка за встановленим порядком зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання), навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенемта якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або таке звання, яке вона мала під час вступу на навчання.

Примітка. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових закладах вищої освіти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України

КУРСИ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ СПЕЦІАЛЬНІ. Заходи фахової теоретичної і практичної підготовки військовослужбовців за програмою бойової підготовки до проходження військової служби на конкретній посаді з використанням штатного озброєння, військової та спеціальної техніки.

Л

ЛАНЦЮЖОК СКАЛЯРНИЙ *(див. "ієрархія")*

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ. 1. Своєрідна технологія, що включає в процедуру суспільного пізнання пояснення, виправдання законності управлінських рішень, політичних дій і фактів. 2. Створення на правовій базі нових структур, їх зміна та оновлення.

ЛЕГІТИМНА ВЛАДА *(див. "влада законна")*

ЛІБЕРАЛЬНИЙ КЕРІВНИК *(див. "керівник ліберальний")*

ЛІБЕРАЛЬНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва ліберальний")*

ЛІДЕР *(англ. leader – провідний, керівник)***.** Особистість, що користується визнанням та авторитетом групи і за якою група визнає право ухвалювати рішення про дії у важливих ситуаціях, бути організатором діяльності групи й регулювати відносини у групі.

ЛІДЕРСТВО *(leadership).* 1. Феномен внутрішньо-групового розвитку соціальної групи, який характеризує її неофіційні відносини, взаємини та ставлення, домінування і підпорядкування осіб у ній, результат складного багатогранного,

різноманітного, а інколи й суперечливого впливу різних ситуацій і чинників на міжособистісні стосунки між членами групи військовослужбовців у військовому середовищі. 2. Соціальний феномен, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні строки і з найбільшим ефектом. Це здатність впливати на поведінку окремих осіб чи організацій цінностями, властивостями характеру, які відповідають меті, зовнішнім і внутрішнім потребам соціальної групи в цілому.

ЛІДЕРСТВО ВІЙСЬКОВЕ. Цілеспрямований вплив військовослужбовців різних категорій у повсякденній, службовій, навчальній і бойовій діяльності, а також у неупорядкованих (нестандартних, критичних) ситуаціях на особовий склад шляхом підтримання довіри і поваги, надання мети, спрямування на її досягнення, забезпечення дисципліни і мотивації до виконання завдань за призначенням та вдосконалення ЗС України як суспільного інституту.

ЛІКАР-ІНТЕРН. Особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування, виконує програму підготовки в інтернатурі за відповідною спеціальністю під керівництвом лікаря закладу охорони здоров'я та закріпленого за ним викладача кафедри закладу вищої освіти, що здійснює підготовку лікарів (провізорів)-інтернів, та бере участь у наданні всіх видів медичної допомоги, передбачених вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики.

ЛІКАР-РЕЗИДЕНТ. Особа, яка має ступінь магістра медичного спрямування, навчається винятково на відповідних клінічних кафедрах або базах резидентури з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури.

ЛІЦЕЙ ВІЙСЬКОВИЙ. Заклад спеціалізованої освіти, що забезпечує здобуття освіти з 13 років одночасно зі здобуттям базової та/або профільної середньої освіти.

ЛІЦЕЙ ІЗ ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ *(див. "ліцей військовий")*

ЛІЦЕНЗОВАНИЙ ОБСЯГ НА РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ *(див. "обсяг на рівні професійної (професійно-технічної) освіти ліцензований")*

ЛІЦЕНЗОВАНИЙ ОБСЯГ НА РІВНІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ *(див. "обсяг на рівні фахової передвищої освіти ліцензований")*

ЛІЦЕНЗОВАНИЙ ОБСЯГ НА РІВНЯХ ВИЩОЇ ОСВІТИ *(див. "обсяг на рівнях вищої освіти ліцензований")*

ЛІЦЕНЗОВАНИЙ ОБСЯГ У СФЕРІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ *(див. "обсяг у сфері післядипломної освіти ліцензований")*

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Процедура визнання спроможності юридичної або фізичної особи надавати освітні послуги на певному рівні освіти відповідно до ліцензійних умов.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ. 1. Процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності. 2. Засіб державного регу-

лювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

ЛОГІСТИКА ВІЙСЬКОВА. Сукупність засобів і способів, необхідних для доставлення людей, техніки і боєприпасів до місця бойових дій, а також планування й організація заходів щодо підготовки і здійснення пов'язаних із цим процесів.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ *(containment of a conflict)***.** Сукупність дій, зокрема з використанням військової сили, спрямованих на обмеження масштабів збройного конфлікту, з метою створення умов для його припинення мирними засобами.

ЛОКАЛЬНА ВІЙНА *(див. "війна локальна")*

ЛЮДИНА АСОЦІАЛЬНА *(від грецьк. ά – заперечення і латин. socialis – суспільний).* 1. У буквальному розумінні «не соціальна людина», тобто людина, пасивна по відношенню до суспільства, внутрішньо байдужа до соціального оточення. Її не цікавлять суспільні зміни. На противагу зовнішнім цінностям, вона, як правило, будує свій внутрішній світ, який дозволяє їй почувати себе більш-менш комфортно того часу, поки є можливість уникати зіткнень із зовнішніми впливами. 2. Людина, яка проявляє поведінку, яка суперечить нормам, правилам та очікуванням в суспільстві.

ЛЮДИНА СОЦІАЛЬНА. Співробітник, поведінка якого орієнтована на колектив і формується під впливом стосунків з іншими працівниками та групових норм.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЗС УКРАЇНИ *(див. "ресурси ЗС України людські")*

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ СИЛ ОБОРОНИ *(див. "капітал сил оборони людський")*

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ *(див.» капітал люський")*

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР *(див. "фактор людський")*

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси людські")*

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЗІ СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ РЕСУРСІВ *(див. "ресурси людські зі складу військових ресурсів")*

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ЗС УКРАЇНИ *(див. "ресурси зс україни людські")*

М

МАГІСТР ДЕРЖАВНОГО ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ. Освітньо-кваліфікаційний рівень військового фахівця, який на базі кваліфікації магістра військового управління або спеціаліста-офіцера військового управління оперативно-тактичного рівня здобув поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у галузі державного військового управління.

МАГІСТР. 1. Освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі. 2. Освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь М. здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою.

МАЛА БАТЬКІВЩИНА *(див. "батьківщина")*

МАНІПУЛЮВАННЯ. Приховане керування діями та поведінкою інших людей за допомогою експлуатації їхніх "слабких місць", тобто невідрефлексованих і непотрібних комплексів.

МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ. Вид управлінської діяльності, спрямований на визначення та покриття потреби у персоналі.

МАРКЕТИНГ. Визначення та задоволення людських і суспільних потреб.

МАРКЕТИНГОВА КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ *(див. "концепція управління персоналом маркетингова")*

МАРШРУТ РУХУ ДОКУМЕНТІВ. Графік, що відображає рух документів у системі документообігу організації. Використовується в процесі проєктування раціональної технології руху документів. Під час дослідження існуючих потоків документації складаються принципові маршрутні схеми. Вони дозволяють виявляти послідовність проходження документа по структурних підрозділах, склад операцій, виконавців, тривалість маршрутів, час на оброблення і створення документів тощо. Такі схеми спрощують уявлення про порядок руху документів і дають можливість встановлювати вузькі місця у процесі роботи з документами і для раціоналізації їхнього руху в апараті управління.

МАСИВ ІНФОРМАЦІЙНИЙ. Сукупність зафіксованої інформації (у вигляді публікацій, звітів, електронних записів тощо), яку сформовано за функціональною ознакою, що розглядається як єдине ціле, та призначено для зберігання та використання.

МАТЕРІАЛЬНІ НОСІЇ СЕКРЕТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ *(див. "носії секретної інформації матеріальні")*

МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА *(див. "медико-соціальна експертиза")*

МЕДИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСТАНКІВ ЗАГИБЛИХ (ПОМЕРЛИХ) ОСІБ *(див. "ідентифікація тіл загиблих (померлих) осіб медична")*

МЕДИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТІЛ ЗАГИБЛИХ (ПОМЕРЛИХ) ОСІБ *(див. "ідентифікація тіл загиблих (померлих) осіб медична")*

МЕДИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ *(див. реабілітація медична)*

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДМОБІЛІЗУВАННЯ ЗС УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ *(див. "забезпечення відмобілізування ЗС України та інших військових формувань медичне")*

МЕДИЧНИЙ ПЕРСОНАЛ *(див. "персонал медичний")*

МЕДИЧНІ ФОРМУВАННЯ *(див. "формування медичні")*

МЕНЕДЖЕР *(англ. – manager)***.** Суб'єкт, що виконує управлінські функції; спеціаліст, який здійснює управлінську діяльність в економічних і виробничих структурах.

МЕНЕДЖЕР З ПЕРСОНАлу. Спеціаліст, який має знання у галузі управління персоналом в організаційному, управлінському, правовому, обліково-документаційному, педагогічному, соціально-побутовому, психологічному, соціальному аспектах. М. з п. здійснює весь цикл робіт з персоналом: від вивчення ринку праці та найму на роботуперсоналу до виходу на пенсію.

МЕНЕДЖЕР ВИЩИЙ. Менеджер (президент, генеральний директор, директор, директор департаменту, управляючий тощо), котрий досяг вершини організаційної ієрархії та відповідає за діяльність організації в цілому.

МЕНЕДЖМЕНТ *(control, management)***.** Вироблення і виконання цілеспрямованих управлінських дій на об'єкт (систему), що передбачає збирання, передавання й оброблення необхідної інформації, ухвалення та реалізацію відповідних рішень.

МЕНЕДЖМЕНТ АДМІНІСТРАТИВНИЙ. Один з напрямів сучасного менеджменту, що вивчає адміністративно-розпорядчі форми управління; діяльність щодо управління всередині колективу військової частини, підприємства, установи, організації, державного органу, яка спрямована на вирішення завдань відповідно до їх місії та створення в колективі оптимальних умов для її реалізації.

МЕНЕДЖМЕНТ ЗАГАЛЬНИЙ. Менеджмент, який здійснюють усі керівники, що відповідають за постановку задач і формулювання політики, за питання, які пов'язані з плануванням і організуванням, контролем і управлінням підприємством.

МЕНЕДЖМЕНТ ІННОВАЦІЙНИЙ. 1. Один із основних напрямів стратегічного менеджменту, здійснюваного на вищому рівні управління комерційною організацією. 2. Сукупність визначених організаційно- економічних методів і форм управління всіма стадіями і видами інноваційних процесів підприємств і об'єднань з максимальною ефективністю.

МЕНЕДЖМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНИЙ *(англ. – information management, AJP-06/AAP-31)*. Комплекс завдань управління на всіх етапах життєвого циклу військової частини (закладу, установи), що охоплює дії та операції, пов'язані як з інформацією в усіх її формах і станах, так і з організацією у цілому на основі цієї інформації.

М. і. – це інноваційна діяльність, орієнтована:

• на постійний пошук нових, більш ефективних способів організації інформаційної діяльності;

• створення матеріальних і соціальних передумов для ефективного доступу до інформації і забезпечення інформаційно-комунікаційних процесів;

• активізацію і розвиток наявних інформаційних ресурсів і форм їх раціонального використання.

МЕНЕДЖМЕНТ КАДРОВИЙ. 1. Сукупність принципів, методів, засобів та форм управління персоналом, які розробляють та застосовують для підвищення ефективності кадрової роботи. 2. Процес планування, організації, координації та контролю, пов'язаний із залученням громадян на військову службу, їхньою освітою та підготовкою, супроводженням кар'єри, мотивацією, звільненням з військової служби, а також переходом від військової кар'єри до цивільного життя. 3. Управлінська діяльність, що включає сукупність заходів, спрямованих на оптимальне формування колективу персоналу військової частини (організації) та найповніше використання його потенціалу у службовому, виробничому, організаційному і творчому процесі.

М. к. передбачає:

• підбір кадрів, підвищення їхнього загальноосвітнього та кваліфікаційного рівнів;

• перепідготовку й розстановку кадрів (персоналу);

• підвищення активності працівників, розроблення перспективної кадрової політики;

• комплекс засобів кадрової роботи;

• цілеспрямований, активний вплив командирів (начальників, кадрових менеджерів) військової частини (закладу, установи) на підлеглий персонал.

МЕНЕДЖМЕНТ ОБОРОННИЙ. Процес планування, організації, керування та контролю оборонних ресурсів для результативного та ефективного досягнення стратегічних цілей розвитку ЗС України та інших складових сил оборони. Оборонний менеджмент є складовою державного менеджменту; водночас до його складу як підсистеми належать: кадровий, фінансовий, організаційний, інформаційний, проєктний, стратегічний менеджмент та ін.

МЕНЕДЖМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ. Управлінська діяльність, яка базується на загальних організаційних принципах (ієрархічність, відповідальність, поєднання галузевого й територіального управління тощо).

МЕНТОР. 1. Порадник, наставник. 2. Повчальний, невідступний, настирливий вихователь. 3. Людина, що самостійно встановлює інтенсивність і напрямок навчання.

МЕРЕЖА КОМУНІКАЦІЙНА. Сукупність джерел і каналів надходження та поширення інформації, створеної суб'єктом управління для ухвалення обґрунтованих рішень і доведення їх до виконавців (тобто це форма поєднання за допомогою інформаційних потоків індивідуумів, які беруть участь у процесі комунікації).

МЕТА *(objective).* Результат, якого має бути досягнуто. Мета може бути стратегічною, тактичною або оперативною. Цілі можуть стосуватися різних напрямів діяльності (наприклад, фінансів, охорони здоров'я та безпеки, показників стану довкілля) і можуть бути застосовані на різних рівнях (стратегічному, у масштабах суб'єкта господарювання, проєкту, виробу та процесу). М. може бути виражено іншими способами, наприклад, як передбачуваний результат, призначення, оперативний критерій, як мета безпеки суспільства чи із застосуванням інших слів з подібним значенням (наприклад, цілі, намір або завдання). контексті стандартів щодо систем керування безпекою суспільства для досягнення визначених результатів організація встановлює цілі безпеки суспільства відповідно до політики безпеки суспільства.

МЕТОД *(гр. methodos – шлях дослідження, спосіб пізнання).* Система прийомів для досягнення поставленої мети.

МЕТОД БІОГРАФІЧНИЙ. Метод дослідження кадрів, в основі якого лежить вивчення індивідуального життєвого шляху (соціальний статус батьків, місце проживання, умови соціалізації, освіта, родина, робоче місце тощо). Оброблення біографічних даних за допомогою спеціальних процедур контент-аналізу, статистики й типологій дозволяє прогнозувати успішність майбутньої тієї або іншої діяльності кандидата.

МЕТОД ГЕНЕТИЧНИЙ. Спосіб дослідження, в якому головну роль відіграє походження і природа якого-небудь явища.

МЕТОД ДЕЛЬФІ *(див. "метод дельфійський")*

МЕТОД ДЕЛЬФІЙСЬКИЙ. 1. Метод експертного оцінювання, заснований на виявленні погодженої оцінки експертної групи шляхом незалежного анонімного опитування експертів у декілька турів, що передбачає повідомлення експертів про результати попереднього туру. Від назви давньогрецького міста Дельфи, відомого своїми провісниками. 2. Метод удосконалення групового ухвалення рішень, коли фахівці висловлюють своє ставлення до проблеми в письмовому вигляді, керуючись запитальниками, а керівник групи узагальнює їх у спеціальному резюме, після чого експерти отримують новий запитальник з проблеми, й так доти, поки не буде досягнуто консенсусу. У разі використання дельфійського методу члени груп не зустрічаються між собою. Свою назву метод отримав від назви знаменитого в античному світі оракула Дельфійського храму.

МЕТОД ДІАЛЕКТИЧНИЙ. Вивчення явищ і процесів управління у взаємозв'язку і взаємозумовленості із зовнішнім середовищем діяльності організації.

МЕТОД НАУКИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАГАЛЬНИЙ. Діалектичний підхід, що дає змогу правильно вирішувати питання щодо вдосконалення форм і методів управління виробничо-господарськими організаціями в умовах мінливих

економічних ситуацій, передбачає вивчення окремих аспектів, елементів і зв'язків систем управління.

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. Методи: правового регулювання; організаційно-розпорядчі (адміністративні); економічні; соціально-політичні; соціально психологічні; морально-етичні.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ. Засоби перевірки стану справ, перебігу робіт, виконання рішень тощо. За допомогою М. к. виявляються як позитивні, так і негативні сторони. М. к. різноманітні: інспекція, ревізія, вибіркова перевірка, письмовий звіт тощо.

МЕТОДИ МЕНЕДЖМЕНТУ. Способи і прийоми впливу керуючої системи на керовану на різних рівнях і ланках управління (організація, підприємство, підрозділ, служба тощо). Поділяються: 1) за напрямом впливу: прямі, непрямі; 2) за способом урахування інтересів працівників: матеріального впливу, владного впливу, морального впливу; 3) за формою впливу: кількісні, якісні; 4) за характером впливу: економічні, технологічні, соціально-психологічні, адміністративні.

МЕТОДИ ОБҐРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ АНАЛІТИЧНІ. Методи, що встановлюють аналітичні (функціональні) залежності між умовами розв'язання задачі (факторами) та її результатами (ухваленим рішенням).

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ. Засоби розширення знань, розвиток вмінь, навичок, майстерності, засвоєння і використання передового досвіту в спеціалізованих закладах і шляхом самоосвіти.

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНІ. Методи, за допомогою яких керуюча система (менеджер, спеціаліст) впливає на керовану підсистему (колектив, спеціаліст). М. у. а. спираються на систему законодавчих актів країни і регіону, систему нормативно-директивних і методичних (обов'язкових до виконання) документів фірми і вищих організацій, систему планів, програм, завдань, систему оперативного керівництва (влади).

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. Засоби впливу на колективи та на окремих працівників з метою здійснення координації їхньої діяльності у процесі функціонування організації. Наука і практика виробила три групи М. у. п.: адміністративні, економічні, соціально-психологічні. М. у. п. можна також класифікувати за належністю до загальної функції управління: методи нормування організації, планування, регулювання, стимулювання, аналізу, обліку. М. у. п. за належністю до конкретної функції управління персоналом: методи найму, відбору та прийому персоналу; ділового оцінювання, профорієнтації та трудової адаптації персоналу, мотивації трудової діяльності, управління конфліктами, стресами, управління безпекою персоналу, управління діловою кар'єрою та службово-професійним просуванням, вивільненням персоналу.

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ КЛІМАТОМ У КОЛЕКТИВІ. Засоби впливу на колективи та на окремих працівників.

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ ПЕРСОНАЛУ. Сукупність засобів дії та кадрових технологій, які забезпечують управління професійним досвідом персоналу в організації, реалізацію її кар'єрної стратегії.

МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ. Президент, органи законодавчої влади, органи виконавчої влади, органи юстиції, органи місцевого самоврядування.

МИР ГІБРИДНИЙ. Продовження гібридної війни, стан уявного спокою та віртуальної гармонії в період між підготовкою наступних етапів гібридної війни; демонстрація добровільної взаємної згоди на вирішення конфліктів без застосування насильства, натомість насправді із продовженням застосування засобів гібридної війни. Постулати М. г. в Україні: демонстрація єдності в досягненні поставлених цілей; демонстрація переконаності й дієве доведення незворотності європейського вибору; Україна – незалежна та самостійна суверенна держава; Українська нація – автохтонна, історична, політична, інформаційна та безпекова європейська нація, яка самостійно, свідомо та цілеспрямовано, навіть під загрозою війни та знищення державності через власне усвідомлене рішення, здійснила європейський вибір, визнала європейські цінності складовою аксіологічного виміру української національної ідентичності, усвідомила себе частиною європейської спільноти та європейського майбуття; Україна має власне місце не лише в історії, а й в майбутньому, як самостійна незалежна та ефективна держава; Україна має перетворитися із об'єкта геополітики в реальний та дієвий суб'єкт.

МИРОТВОРЧИЙ КОНТИНГЕНТ *(див. "контингент миротворчий")*

МИСЛЕННЯ АСОЦІАТИВНЕ. Мислення, особливістю якого є перехід від одного уявлення до іншого за випадковими або загальними ознаками залежно від індивідуального стану.

МИСЛЕННЯ ГРУПОВЕ. Спосіб мислення людей, які надмірно заангажовані внутрішніми груповими взаєминами, і прагнення яких до одностайності (спільної думки) бере гору над їхньою здатністю реалістично оцінювати альтернативні лінії поведінки.

МИСЛЕННЯ ІНТУЇТИВНЕ. Функція правої половини (півкулі) мозку. Дослідження констатують, що права півкуля є дуже сильною в образному сприйнятті речей, але не може висловити словами жодної з них. Є ще один аспект специфіки правої півкулі, що не враховується у традиційній управлінській премудрості, але, безсумнівно, береться до уваги в найуспішніше діючих організаціях. Це інтуїтивно творчий бік. Багато хто вважає науку царством логічної думки, а логічна раціональна думка, звичайно ж, на їхній погляд, відіграє видатну роль у повсякденному прогресі науки. Але, як показують останні наукові дані, логіка не завжди є істинним двигуном наукового прогресу. Отже, можна дійти висновку, що люди мислять інтуїтивним боком своєї натури так само, як і своїм логічним.

МІЖГАЛУЗЕВІ ПІДЗАКОННІ ПРАВОВІ НОРМАТИВНІ АКТИ *(див. "акти підзаконні правові нормативні галузеві")*

МІЖКОНФЕСІЙНА РАДА З ПИТАНЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА *(див. "рада з питань військового капеланства міжконфесійна")*

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО *(див. "право міжнародне гуманітарне")*

МІЖНАРОДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт міжнародний збройний")*

МІНІМАЛЬНА ПЕНСІЯ *(див. "пенсія мінімальна")*

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ. 1. Головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період. 2. Центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МО України належить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. МО України є органом військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають ЗС України.

МОБІЛІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ *(див. " готовність мобілізаційна ")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ (ПІДРОЗДІЛУ). Стан, що визначає її (його) спроможність у визначений планами строк перевести себе на організацію та штати воєнного часу.

МОБІЛІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ ТЦК та СП. Стан, що визначає його спроможність у визначений планами строк перевести себе на організацію та штати воєнного часу та виконувати заходи мобілізації людських і транспортних ресурсів.

МОБІЛІЗАЦІЙНА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА *(див. "база мобілізаційна матеріально-технічна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА *(див. "підготовка мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА В УКРАЇНІ *(див. "підготовка в Україні мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬК (СИЛ) *(див. "підготовка військ (сил) мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ *(див. "підготовка Збройних Сил України мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ *(див. "підготовка органів управління мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ *(див. "підготовка офіцерів мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПОТРЕБА В ОСОБОВОМУ СКЛАДІ *(див. "потреба в особовому складі мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПОТРЕБА У ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБАХ І ТЕХНІЦІ *(див. "потреба у транспортних засобах і техніці мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНА ПОТУЖНІСТЬ *(див. "потужність мобілізаційна")*

МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ЗАВДАННЯ *(див. "завдання мобілізаційне")*

МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ УСТАНОВИ *(див. "завдання з формування військової частини (установи) мобілізаційне")*

МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ *(див. "завдання з формування військової частини (установи) мобілізаційне")*

МОБІЛІЗАЦІЙНЕ РОЗГОРТАННЯ ЗС УКРАЇНИ *(див. "розгортання зс україни мобілізаційне")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЗАПАС *(див. "запас мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЛЮДСЬКИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв мобілізаційний людський")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ НАРЯД *(див. "наряд мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПЛАН *(див. "план мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПЛАН ДЕРЖАВИ *(див. "план держави мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПЛАН ЗС УКРАЇНИ *(див. "план ЗС України мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ТИЖДЕНЬ *(див. "тиждень мобілізаційний")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ЗАМОВЛЕННЯ *(див. "замовлення мобілізаційні")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси мобілізаційні людські")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ОРГАНИ *(див. "органи мобілізаційні")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ *(див. "перевезення мобілізаційні")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ ПОТУЖНОСТІ *(див. "потужності мобілізаційні")*

МОБІЛІЗАЦІЙНІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси мобілізаційні")*

МОБІЛІЗАЦІЯ *(mobilization)***.** 1. Діяльність з підготовки до війни чи інших надзвичайних ситуацій за допомогою зосередження й організації національних ресурсів. 2. Процес приведення збройних сил чи їхньої частини у стан готовності до ведення бойових дій чи до дій у надзвичайних ситуаціях на національному рівні. Передбачає збирання і організацію особового складу, матеріальних засобів і військової техніки для виконання завдань несення військової служби. 3. Комплекс заходів, що здійснюються з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗС України, інших складових сил оборони, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

МОБІЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ. Комплекс заходів, здійснюваних у державі з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів управління та сил Цивільної оборони України, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводитись відкрито чи приховано.

МОБІЛІЗАЦІЯ ВІДКРИТА. Проводиться в умовах, коли необхідна негайна ліквідація наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф або достовірно відомо про явну підготовку противника до агресії, чи коли воєнні дії вже почалися.

МОБІЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВА Планомірне переведення військ (сил) з мирного на воєнний стан, що пов'язано з їхнім розгортанням відповідно до штатів воєнного часу, доукомплектуванням у встановлені терміни особовим складом, який призивається із запасу, дозабезпеченням матеріальними засобами з ресурсів національної економіки, проведенням бойового злагодження з'єднань, військових частин та їхньою підготовкою до виконання завдань за призначенням

МОБІЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНА. Надзвичайний процес перебудови економіки з метою пристосування її до невідкладних потреб оборони держави або подолання у ній наслідків надзвичайних ситуацій. Її можуть здійснювати приховано або відкрито, за розпорядженням вищого керівництва держави, враховуючи ступені воєнної чи економічної загрози і відповідні ступені готовності оборони та економіки

МОБІЛІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНА *(general mobilization).* 1. Сукупність заходів, які дозволяють застосовувати з метою оборони всю повноту законів і розпоряджень стосовно використання людських та інших ресурсів. 2. Комплекс заходів, які проводяться одночасно на всій території України у повному обсязі й стосується всіх органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій.

МОБІЛІЗАЦІЯ ПРИХОВАНА. Проводиться в умовах недостатньо визначеної обстановки, коли загроза воєнного нападу назріла, але події не набули невідворотного характеру, мобілізація проводиться у розпорядчому порядку, приховано, з послідовним, поетапним переведенням на функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах особливого періоду.

МОБІЛІЗАЦІЯ ЦІЛЬОВА. Комплекс заходів, які проводяться в Україні з метою негайної ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф у мирний час та воєнного характеру в особливий період. Вона завжди належить до часткової мобілізації і здійснюється відкрито за особливим розпорядженням.

МОБІЛІЗАЦІЯ ЧАСТКОВА. Комплекс заходів, які проводяться в окремих місцевостях України, а також стосуються певної частини національної економіки, ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

МОБІЛІЗАЦІЯ ЧАСТКОВА. Комплекс заходів, які проводяться в окремих місцевостях України, а також стосуються певної частини національної економіки, ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій.

МОБІЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНА. Можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи провадити наукову діяльність в іншому вищому військовому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами.

МОБІЛЬНІСТЬ У ФАХОВІЙ ПЕРЕДВИЩІЙ ОСВІТІ АКАДЕМІЧНА. Можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи провадити дослідницьку (мистецьку, спортивну) діяльність в іншому вищому військовому навчальному закладі освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

МОБІНГ. 1. Форма психологічного насилля у вигляді тероризування, цькування працівника в колективі, як правило, з метою його подальшого звільнення. 2. Будь-яка форма гоніння, переслідування на робочому місці. Під М. розуміють вороже, неетичне ставлення однієї людини або групи людей, яке прямо спрямоване і систематично повторюється стосовно, головним чином, однієї особи, на якій це переслідування відбивається негативно. Регулярні випадки негідних чи неприятельських дій стосовно деяких працівників принижують честь і гідність особи настільки, що часто провокують звільнення людини з місця її роботи, важку депресію або й самогубство. Федеративний суд Німеччини з трудових спорів поняття "мобінг" визначає як "систематичний прояв ворожості, знущання та дискримінації – як серед найманих працівників, так і щодо підлеглих з боку керівництва". Назва терміна походить від англійського *"mob"* – натовп, банда, "своя компанія"; *"to mob"* – нападати групою. Термін "мобінг" порівняно недовго користується попитом в українській психології та педагогіці, але вже прижився внаслідок того, що в нас немає аналога, який би так влучно передавав суть цього явища.

М. є загальним терміном, що описує декілька варіантів психологічної агресії на робочому місці. *Розрізняють*:

– **вертикальний М.** – вид психологічної агресії, що здійснюється у площині "керівник – трудовий колектив", може проявлятися у двох видах: колективному тискові на керівника з боку підлеглих або ж тискові керівника на весь колектив чи окремого його члена;

– **горизонтальний М.** – вид психологічної агресії, що полягає у колективному тискові на одного з колег, ігноруванні та цькуванні його;

– **босинг** *(від англ. boss)* – вид психологічної агресії, що полягає у зловживанні керівника владою, постійній, часто несправедливій критиці співробітників з наголошенням їхній службовій невідповідності;

– **булінг** *(від англ. bully – задирака, забіяка, хуліган)* – вид психологічної агресії, що полягає у приниженні одного члена робочого колективу іншим;

– "**сендвіч-м**" – вид психологічної агресії, що полягає у тискові на одного із працівників як із боку колег, так і з боку керівника.

МОВА ДЕРЖАВНА. Закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо.

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНІ ЕВРИСТИЧНІ. Моделі довільної форми та виду, побудовані дослідниками на підставі їхнього уявлення про сутність соціального процесу або явища.

МОДЕЛЬ ЛІДЕРСТВА ВЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ ШТАТУ ОГАЙО ДВОФАКТОРНА. Одна із поведінкових концепцій лідерства, у якій запропоновано класифікувати стилі лідерства одночасно за двома незалежними критеріями: 1) рівень "уваги до підлеглих"; 2) рівень "ініціювання структури".

МОДЕЛЬ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ІРРАЦІОНАЛЬНА. Модель, за якою рішення ухвалюється без пошуку та дослідження можливих альтернатив.

МОДЕЛЬ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ КЛАСИЧНА. Передбачає, що особа, яка ухвалює рішення, має бути в цьому процесі абсолютно об'єктивною та раціональною (мати чітку мету ухвалення рішення, мати вичерпну інформацію щодо ситуації ухвалення рішення, можливих альтернатив і наслідків їх реалізації), а вибрана альтернатива – максимізувати вигоди для організації.

МОЖЛИВОСТІ БОЙОВІ *(combat potential)***.** Сукупність кількісних і якісних показників, що характеризують якість підрозділів, частин (кораблів), з'єднань щодо виконання визначених бойових задач у встановлений термін і в конкретних умовах. Залежать від кількості особового складу, рівня його підготовки і морально-фізичного стану, наявності й стану зброї та техніки, забезпеченості матеріально-технічними засобами, підготовки командного складу та рівня керування військами, фізико-географічних, кліматичних, погодних та інших умов, а також сил і характеру протидії супротивника. Для визначення М. б. військ (сил) застосовуються математичні (з використанням комп'ютерів), графічні, графоаналітичні та інші методи розрахунків за допомогою таблиць, графіків тощо. Найбільш повну й об'єктивну оцінку М. б. може бути отримано шляхом модулювання бою (операції).

МОЖЛИВОСТІ ОБОРОННІ *(defence capabilities)*. Потенціал і якості, якими мають володіти збройні сили для ефективного виконання поставлених завдань.

МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ *(див. "учений молодий")*

МОЛОДШИЙ БАКАЛАВР *(див. "бакалавр молодший")*

МОНІТОРИНГ. 1. Безперервне спостереження, аналізування, оцінювання і прогнозування розвитку якого-небудь процесу або явища з метою виявлення його відповідності бажаному результату. 2. Регулярне спостереження, збирання інформації, оцінювання і прогнозування стану яких-небудь об'єктів, процесів, явищ.

МОРАЛЬ. Норми, принципи, правила поведінки людей, а також сама людська поведінка (мотиви вчинків, результати діяльності), почуття, думки, що розглядаються з точки зору ставлення людей одне до одного і до спільноти (колективів, класів, народів, суспільства загалом). М. містить як ідеологічну сторону

(моральна свідомість), так і практичну (моральне ставлення). На відміну від права, М. не спирається на примушення з боку держави. Вона підтримується громадською думкою. У міру розвитку людського суспільства М. постійно удосконалювалася, все більше наповнюючись гуманізмом. М. може відображати (і відображає) інтереси різних класів, груп, шарів. Водночас М. різних суб'єктів може містити загальнолюдські принципи, норми, правила.

МОРАЛЬНІ НОРМИ *(див. "норми моральні")*

МОРАЛЬНІСТЬ *(див. "норми моралі")*

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ *(див. "забезпечення морально-психологічне")*

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ *(див. "забезпечення бойової та мобілізаційної готовності морально-психологічне")*

МОРАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ *(див. "забезпечення мобілізації в Україні морально–психологічне")*

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН *(див. "стан морально-психологічний")*

МОТИВ *(від латин. moveo – штовхаю, рухаю)* Спонукальна причина дій і вчинків людини (те, що штовхає до дії).

МОТИВАЦІЯ *(англ. – motivation).* Сукупність причин психологічного характеру (система мотивів), які зумовлюють поведінку і вчинки людини, їхній початок, спрямованість і активність.

Н

НАБІР КАДРІВ. Масовий прийом на роботу персоналу до організації. Цей процес містить: а) аналіз потреби в кадрах – загальний аналіз нинішніх та майбутніх потреб; б) визначення вимог до персоналу – точне визначення того, хто потрібний організації, шляхом аналізу роботи (робочого місця, посади), підготовка опису цієї роботи, особистої специфікації, а також визначення термінів та умов набору; в) визначення основних джерел надходження кандидатів; г) вибір методик відбору кадрів.

НАВИЧКА. Психічне новоутворення, підконтрольне свідомості й вироблене шляхом вправ, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії.

НАВИЧКИ. Дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними. Відповідно до видів дій розрізняють і види навичок: рухові, сенсорні, інтелектуальні. В усіх видах діяльності необхідні навички: навчальні, трудові, ігрові тощо.

НАВЧАЛЬНА ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА *(див. "частина навчальна військова")*

НАВЧАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ПІДРОЗДІЛ *(див. "частина навчальна військова")*

НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР *(див. "центр навчальний")*

НАВЧАЛЬНИЙ ЦЕНТР ЗС УКРАЇНИ *(див. "центр ЗС України навчальний")*

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС. Комплекс організаційних, дидактичних та виховних заходів, які спрямовані на реалізацію виконання стандартів (програм) підготовки з метою досягнення визначеного фахового рівня.

НАВЧАННЯ *(exercise)*. Процес підготування до оцінювання, практики та підвищення показників діяльності в організації. Н. можна застосовувати для підтвердження правильності політики, планів, процедур, підготовки, обладнання та міжорганізаційних угод; роз'яснення персоналу його функцій і обов'язків та підготовки персоналу; поліпшення міжорганізаційної координації та комунікації; виявлення дефіциту ресурсів; поліпшення окремих показників діяльності, виявлення можливостей для їх поліпшення та контрольованої можливості практичної імпровізації. Тест – це унікальний і конкретний тип Н., який передбачає отримання результату, оцінюваного як "пройшов успішно/закінчився невдачею", в межах мети або цілей запланованого навчання.

НАВЧАННЯ ДИСТАНЦІЙНЕ. 1. Особлива форма цілеспрямованого процесу засвоєння знань, умінь і навичок, характерною особливістю якого є взаємодія віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-телекомунікаційних технологій. 2. Форма набуття освіти поряд з очною та заочною, за якої в освітньому процесі використовуються кращі традиційні та інноваційні методи, засоби та форми навчання, що базуються на комп'ютерних і телекомунікаційних технологіях. Основу освітнього процесу за Н. д. становить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота тих, кого навчають.

НАВЧАННЯ ІНКЛЮЗИВНЕ. Система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ. 1. Складова професійної (професійно-технічної) освіти, яка передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя. 2. Набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці. Система професійного навчання охоплює: 1) осіб, які проходять первинну професійну підготовку в закладах освіти та інших установах, що здійснюють або забезпечу-

ють підготовку кваліфікованих робітників і фахівців; 2) працівників, які проходять первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації впродовж трудової діяльності; 3) безробітних, які шукають роботу і потребують первинної професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації.

НАГОРОДИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНІ. Вища форма відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. Н. д. встановлюються виключно законами України. Н. д. є: звання Герой України; орден; медаль; відзнака "Іменна вогнепальна зброя"; почесне звання України; державна премія України; президентська відзнака.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ *(див. "стан надзвичайний")*

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН *(див. "стан надзвичайний")*

НАДІЙНІСТЬ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ. Властивість автоматизованої системи зберігати в часі у встановлених межах значення всіх параметрів, що характеризують здатність автоматизованої системи виконувати свої функції в заданих режимах і умовах експлуатації.

НАЗВА ЗАНЯТЬ ПРОФЕСІЙНА. Сукупність близьких за трудовими функціями видів військової (трудової) діяльності, що можуть вимагати певної професійної та/або освітньої кваліфікації.

НАЙМАНЦІ. Особи, які спеціально завербовані і беруть безпосередню участь у збройному конфлікті з метою отримання особистої вигоди. Вони не є громадянами протилежної сторони, що перебуває в збройному конфлікті, та особами, які постійно мешкають на території, що контролюється цією стороною. Найманці не входять до складу збройних сил сторін, що воюють.

НАЙОМ КАДРІВ. Комплекс організаційних заходів, який містить всі етапи набору кадрів, а також відбір кадрів та прийом на роботу. Декотрі фахівці з управління персоналом вважають, що цей процес закінчується введенням у посаду.

НАКАЗ. Розпорядження командира (начальника), звернене до підлеглих, що потребує обов'язкового виконання визначених дій, дотримання тих чи інших правил або встановлює який-небудь порядок, положення.

НАПРУЖЕНІСТЬ ПСИХІЧНА. Психічний стан, який обумовлений передбаченням негативного для індивіда розвитку подій. Н. п. супроводжується відчуттям загального дискомфорту, бентежності, інколи страху; утім вона, на відміну від бентежності, передбачає готовність оволодіти ситуацією та діяти відповідним чином.

НАПРУЖЕНІСТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНА *(латин. functio – виконання)***.** Надмірна, неадекватна реакція організму і психіки людини на робоче навантаження, що спричиняється невідповідністю її функціональних можливостей вимогам діяльності.

НАПРЯМ МЕНЕДЖМЕНТУ ГУМАНІСТИЧНИЙ. Напрям менеджменту (виник наприкінці XIX ст.), прихильники якого приділяли основну увагу ана-

лізу поведінки людей у процесі праці, їхніх потреб, відносин на робочих місцях, а також соціальної взаємодії та групових процесів.

НАРАТИВ *(латин. narrate – розповідь, оповідання)*. 1. Термін, запроваджений структуралістами для визначення оповіді зі специфічною структурою як акту повідомлення, в якому розкривається концепція людини (наратора). 2. Виклад взаємопов'язаних подій, що подаються через певну послідовність словесних описів або образів, лінійний спосіб передавання фактів. 3. Акт і об'єкт, що володіють певною цінністю, яка може бути модифікована в термінах волі, обов'язку, знання, влади, з якої виникає наратив або яку він має на увазі і яка може бути негативною або позитивною залежно від обставин, у яких виникає наратив, а також від залучених до нього учасників. У стратегічних комунікаціях термін "наратив" має широку інтерпретацію і досліджується в рамках нової теорії інформаційної наратопогії. Цей термін інколи використовується для інтерпретації дій іншої сторони як навмисної брехні, призначеної для приховування справжніх намірів. Ненаративними елементами тексту вважаються: опис, коментар, певна інформація, викладення та уявлення, епос і драма, оповідання і театр.

НАРЯД МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Розпорядчий документ служби забезпечення відповідного органу військового управління, яким приписано вантажовідправнику відпускати (вантажоотримувачу – приймати) відповідне військове майно у ході приведення (відмобілізування та приведення) військової частини у готовність до виконання завдань за призначенням.

НАСИЛЬНИЦЬКЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ *(див. "депортація")*

НАСТАВНИК *(англ. – mentor)*. Співробітник або інший індивід, який є зразком рольової моделі, ділиться з іншими військовослужбовцями (працівниками) цінними порадами стосовно виконуваних ролей і стереотипів поведінки. *(Див. також "ментор")*

НАСТАВНИЦТВО. Форма виховання та професійної підготовки молодого військовослужбовця (працівника), який засвоює професію та проходить період адаптації.

НАУКА УПРАВЛІННЯ. Упорядкована система знань про керування різними об'єктами через дослідження об'єктивних законів, що пояснюють процеси управління і дозволяють передбачати їхній розвиток. Н. у. визначає можливість і ефективність використання наукових знань у практичній діяльності людини в суспільстві.

НАУКА. Особливий різновид пізнавальної діяльності, націлений на вироблення об'єктивних, системно організованих та обґрунтованих знань про світ, а також сфера діяльності специфічного професійного співтовариства та один із соціальних інститутів суспільства.

НАУКОВА (НАУКОВО-ТЕХНІЧНА) ПРОДУКЦІЯ. Науковий та (або) науково-технічний (прикладний) результат, призначений для реалізації.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність наукова")*

НАУКОВА РОБОТА *(див." робота наукова")*

НАУКОВА УСТАНОВА *(див. "установа наукова")*

НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ *(див. "дослідження наукове")*

НАУКОВЕ СУПРОВОДЖЕННЯ *(див. "супроводження наукове")*

НАУКОВИЙ ПІДРОЗДІЛ *(див. "підрозділ науковий")*

НАУКОВИЙ ПРАЦІВНИК *(див. "працівник науковий")*

НАУКОВІ АСОЦІАЦІЇ *(див. "організації наукові громадські")*

НАУКОВО-ДОСЛІДНА УСТАНОВА *(див. "установа наукова")*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ *(див. "працівники науково-педагогічні")*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА УСТАНОВА *(див. "установа наукова")*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація науково-технічна")*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА РОБОТА *(див." робота наукова")*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА УСТАНОВА *(див. "установа наукова")*

НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНА УСТАНОВА *(див. "установа наукова")*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА *(див. безпека національна)*

НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ. Військове формування з правоохоронними функціями, що належить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Н. г. України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі ЗС України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ *(див. "ідентичність національна")*

НАЦІОНАЛЬНА ЧЕСТЬ *(див." честь національна")*

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТИНГЕНТ *(див. "контингент національний")*

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕРСОНАЛ *(див. "персонал національний")*

НАЦІОНАЛЬНИЙ СПРОТИВ *(див. "спротив національний")*

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ *(див. "інтереси національні")*

НЕБЕЗПЕКА ВІЙСЬКОВА. 1. Сукупність політичних, військових, економічних та інших факторів, які за певних умов здатні призвести до війни. 2. Стан військово-політичної ситуації у світі, міждержавних, міжблокових, міжнаціональних, міжкласових та інших відносин, коли порівняно однаково присутні ймовірність розв'язування воєнних дій, що виявляються через об'єктивно існуючі причини їхнього виникнення, і можливість запобігання війні.

НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ УКРАЇНИ. Сукупність політичних, соціально-економічних, воєнних та інших зовнішніх і внутрішніх чинників, які за певних обставин і умов можуть призвести до воєнного конфлікту, що загрожуватиме національним інтересам України.

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЗОВНІШНЯ. Функція обсягу доступної інформації щодо факторів навколишнього середовища і відносної впевненості в точності цієї інформації.

НЕВОЮЮЧА ДЕРЖАВА *(див. "держава, яка не воює")*

НЕКОМБАТАНТИ. Особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До них належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо. До Н. не має застосовуватися зброя, якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків. Н. користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у воєнних діях на період такої участі.

НЕКОМПЛЕКТ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПОТОЧНИЙ. 1. Некомплект особового складу, який утворюється в процесі повсякденної діяльності військової частини у разі переведення особового складу в інші військові частини, дострокового звільнення в запас та виключення зі списку військової частини з інших причин, а також у разі не доукомплектування військової частини до штату мирного часу після завершення чергового періоду комплектування молодим поповненням та випускниками навчальних військових частин. 2. Кількісний показник, який визначається як різниця між чисельністю особового складу за штатом мирного часу та списковою чисельністю у військовій частині (установі) з урахуванням військовослужбовців ЗС України, які підлягають звільненню або переміщенню в інші військові частини (установи) відповідно до планів переміщення.

НЕКОМПЛЕКТ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ТИМЧАСОВИЙ. Кількісний показник, що визначається як різниця між списковою чисельністю особового складу військової частини та фактичною його наявністю, який утворюється у зв'язку із залученням особового складу у відрядження за межі оперативного командування, направлення на навчання за рахунок чисельності військової частини (установи), тривале лікування тощо.

НЕПОРУШНІ ЗАПАСИ *(див. "запаси непорушні")*

НОМЕР ОБЛІКОВОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА. Кодове позначення облікової спеціальності працівникаяке проставляться у штатах, штатних нормативах, інших облікових документах та складається із шестизначного числа, яке включає в себе код шифра галузі, код спеціальності, код рівня освіти.

НОМІНАЛЬНИЙ СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА *(див. "стиль керівництва номінальний")*

НОРМА ГРУПОВА. Сукупність правил і вимог, вироблених реально функціонуючою спільністю, що є важливим засобом регулювання поведінки осіб групи, характеру їхніх взаємин, взаємодії, взаємовпливу та спілкування.

НОРМИ ЕТИЧНІ. 1. Система загальних цінностей і правил етики, виконання яких організація вимагає від співробітників. 2. Система загальних цінностей та правил, яких мають дотримуватися працівники колективу для забезпечення його позитивного іміджу та створення передумов для успіху.

НОРМИ МОРАЛІ. Правила поведінки, які, склавшись у суспільстві, виражають, справедливість і несправедливість, обов'язок, честь, гідність. Дія цих норм забезпечується внутрішнім переконанням, суспільною думкою, заходами суспільного впливу. *(Див. також "моральні норми").*

НОРМИ МОРАЛЬНІ. Необхідний елемент моральних стосунків і свідомості. Дотримання М. н. – одна з умов ефективної взаємодії особистості у процесі спільної діяльності та спілкування. М. н. дозволяють людині оцінювати свої і чужі вчинки, співвідносити їх з еталоном, спрямовувати і регулювати стосунки з іншими людьми.

НОРМИ ПРАВА. Загальнообов'язкові, формально визначені певні правила поведінки, які встановлені або санкціоновані, а також охороняються державою.

НОСІЇ СЕКРЕТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНІ. Матеріальні об'єкти, зокрема фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображено у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо.

О

ОБ'ЄКТ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ. Елемент ресурсу автоматизованої системи, що знаходиться під керуванням комплексу засобів захисту і характеризується певними атрибутами і поводженням.

ОБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИЙ. Будь-який об'єкт, який за своїми характеристиками, місцезнаходженням, призначенням чи використанням може бути застосовано у воєнних діях і повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого за наявних у цей момент умов надає певну військову перевагу.

ОБ'ЄКТ-КОРИСТУВАЧ. Представлення фізичного користувача в автоматизованій системі, що створюється у процесі входження користувача в систему і повністю характеризується своїм контекстом (псевдонімом, ідентифікаційним кодом, повноваженнями).

ОБІГ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ *(див. "документообіг електронний")*

ОБЛІК ВІЙСЬКОВИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ. Облік військовозобов'язаних, забронюваних за органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та на воєнний час.

ОБЛІК ВІЙСЬКОВИЙ. 1. Складова змісту мобілізаційної підготовки держави, яка полягає в цілеспрямованій діяльності державних органів, підприємств,

установ і організацій з фіксації, накопичення й аналізу військово-облікових даних призовників і військовозобов'язаних з відображенням їх у військово-облікових документах, а також здійсненні контролю за дотриманням призовниками й військовозобов'язаними, посадовими особами державних органів, підприємств, установ і організацій установлених правил військового обліку. 2. Складова змісту мобілізаційної підготовки держави. Він полягає у цілеспрямованій діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій щодо:

фіксації, накопичення та аналізу наявних людських мобілізаційних ресурсів за військово-обліковими ознаками;

здійснення заходів із забезпечення виконання встановлених правил військового обліку призовниками, військовозобов'язаними та резервістами;

подання відомостей (персональних та службових даних) стосовно призовників, військовозобов'язаних та резервістів до органів ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

ОБЛІК ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ЗАГАЛЬНИЙ. На загальному військовому обліку перебувають військовозобов'язані, не заброньовані за органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та на воєнний час.

ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПЕРСОНАЛЬНИЙ. Вид військового обліку особового складу, який ведеться стосовно кожного військовослужбовця і працівника окремо і призначений для всебічного вивчення їхніх ділових, моральних та інших якостей, необхідних для визначення порядку переміщення і використання. Він має відображати точні біографічні дані, проходження військової служби, трудову діяльність та інші відомості, які об'єктивно характеризують військовослужбовця і працівника.

ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ СТАТИСТИЧНИЙ. Вид військового обліку особового складу, що ведеться в інтересах отримання узагальнених цифрових даних, які характеризують кількісний і якісний склад військовослужбовців і працівників. За даними статистичного обліку плануються укомплектування військ особовим складом, їхнє матеріально-технічне забезпечення, підготовка військовослужбовців і їхній розподіл за видами (родами військ) ЗС України відповідно до потреб.

ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ ШТАТНО-ПОСАДОВИЙ. Вид військового обліку особового складу, призначений для здійснення систематичного аналізу укомплектованості військових частин особовим складом за посадами і спеціальностями та організації контролю за службовим переміщенням особового складу.

ОБЛІК ПРИЗОВНИКІВ І ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ПЕРСОНАЛЬНО-ПЕРВИННИЙ. Вид обліку, що передбачає облік відомостей щодо призовників та військовозобов'язаних за місцем їх проживання. У сільській місцевості, а також у містах і селищах, де немає ТЦК та СП, облік ведеться органами місцевого самоврядування.

ОБЛІК ПРИЗОВНИКІВ І ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ПЕРСОНАЛЬНО-ЯКІСНИЙ. Вид обліку, який передбачає облік відомостей (біографічні дані, стан здоров'я, результати співбесід тощо) щодо призовників і військовозобов'язаних, які узагальнюються в особових справах призовників або в облікових картках військовозобов'язаних.

ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ ПЕРСОНАЛЬНО-ЯКІСНИЙ. Вид військового обліку резервістів, який призначено для всебічного вивчення ділових, моральних та інших якостей, отримання довідкових даних, необхідних для визначення напряму кар'єрного росту, з метою подальшого використання резервістів у мирний час та в особливий період, ведеться у військових частинах за місцем проходження служби у військовому резерві та районному (міському) ТЦК та СП, де резервіст перебуває на військовому обліку.

ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ СТАТИСТИЧНИЙ. Вид військового обліку резервістів, призначений для отримання необхідних узагальнених даних про кількісний та якісний склад резервістів за військово-обліковими спеціальностями та іншими обліковими ознаками, який ведеться у штабах військових частин, оперативних командувань, видів ЗС України, органах військового управління, структурних підрозділах Генерального штабу ЗС України.

ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ ШТАТНО-ПОСАДОВИЙ. Вид військового обліку резервістів, який ведеться у військових частинах, що комплектуються резервістами, за книгами штатно-посадового обліку.

ОБМІН ІНФОРМАЦІЙНИЙ. Взаємообмін між клієнтами інформаційними матеріалами і програмами, завдяки якому прискорюється процес ухвалення економічних, передусім управлінських, рішень.

ОБОВ'ЯЗКИ. Нормативно закріплене коло дій, які пов'язані з реалізацією правового статусу органу управління або окремої особи; поділяються на загальні, спеціальні та службові.

ОБОВ'ЯЗКОВА ПОСАДА ПЕРЕД ПРИЗНАЧЕННЯМ *(див. "посада перед призначенням обов'язкова")*

ОБОВ'ЯЗОК ВІЙСЬКОВИЙ. Обов'язок, який установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, посади в яких комплектуються військовослужбовцями.

ОБОВ'ЯЗОК ВІЙСЬКОВО-ТРАНСПОРТНИЙ. Обов'язок, який установлюється з метою задоволення потреб ЗС України, інших військових формувань на особливий період у транспортних засобах і техніці й поширюється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, у тому числі на залізниці, порти, пристані, аеропорти, нафтобази, автозаправні станції дорожнього господарства та інші підприємства, установи та організації, які забез-

печують експлуатацію транспортних засобів, а також на громадян – власників транспортних засобів.

ОБОРОНА ТЕРИТОРІАЛЬНА *(Territorial defence)***.** Комплекс загальнодержавних, воєнних та спеціальних заходів, що застосовуються під час загрози або відбиття агресії з метою охорони та захисту державного кордону від посягань ззовні, забезпечення умов для надійного функціонування державних органів, мобілізаційного та оперативного розгортання військ (сил), охорони важливих об'єктів і комунікацій, боротьби з диверсійно-розвідувальними силами та іншими озброєними формуваннями агресора на території країни, а також радіаційного, хімічного, біологічного захисту військ і населення від наслідків аварій (зруйнувань) атомних електростанцій, об'єктів, небезпечних у хімічному відношенні, та підтримання режиму воєнного стану.

ОБОРОНА УКРАЇНИ *(Defence of Ukraine)*. Система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

ОБОРОНА УКРАЇНИ ТЕРИТОРІАЛЬНА. Система загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із завданнями:

охорони та захисту державного кордону;

забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил);

охорони та оборони важливих об'єктів і комунікацій;

боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними незаконно утвореними озброєними формуваннями;

організації та здійснення евакуаційних заходів;

проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у небезпечних районах; захисту населення від наслідків воєнних дій, аварій (руйнувань), зумовлених застосуванням засобів ураження, терористичними актами та диверсіями;

підтримання правового режиму воєнного стану.

ОБОРОННА ГОТОВНІСТЬ *(див. " готовність оборонна ")*

ОБОРОННА ДОСТАТНІСТЬ *(див. "достатність оборонна")*

ОБОРОННИЙ БЮДЖЕТ *(див. "бюджет оборонний")*

ОБОРОННИЙ БЮЛЕТЕНЬ *(див. "бюлетень оборонний")*

ОБОРОННИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент оборонний")*

ОБОРОННІ МОЖЛИВОСТІ *(див.* " *можливості оборонні* "*)*

ОБОРОННІ РЕСУРСИ *(див. "ресурси оборонні")*

ОБОРОТ КАДРІВ. Зміна кількості персоналу організації в результаті прийому або звільнення працівників. О. к. поділяється на потрібний та зайвий. Перший становлять працівники, які вибули з об'єктивних причин, тобто таких, що не залежать від організації: виробничі (скорочення штатів); особисті поважні

(вихід на пенсію). Другий показник включає працівників, які звільнені за особистим бажанням або за різного роду порушення.

ОБРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ. Операція або сукупність операцій, перетворення інформації, що забезпечує зміни часових, кількісних, якісних характеристик і носія інформації.

ОБСТАНОВКА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ***(politico-military situation).*** Стан воєнно-політичних відносин суб'єктів політики та їхніх військових організацій на цей момент (період) часу. Найважливішим параметром воєнно-політичної обстановки мирного часу є ступінь небезпеки розв'язання війни (військового конфлікту).

ОБСТАНОВКА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНА. Стан воєнно-політичних відносин на певний момент (у певний період).

ОБСТАНОВКА ВОЄННО-СТРАТЕГІЧНА. Стан відносин військової сили у стратегічному масштабі (у рамках стратегічного регіону, театру воєнних дій, континенту та світу). Воєнно-стратегічна обстановка складається в результаті взаємодії воєнно-стратегічних сил – воєнних блоків (союзів, альянсів), а також держав, які мають збройні сили (військові формування).

ОБСЯГ НА РІВНІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЛІЦЕНЗОВАНИЙ. Визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття професійної (професійно-технічної) освіти за певною професією (групою професій) на кожному курсі навчання або класом класифікаційного угруповання національного класифікатора ДК 003:2010 "Класифікатор професій", затвердженого наказом Держспоживстандарту від 28 липня 2010 р. № 327 (у разі ліцензування освітньої діяльності, що провадиться на виробництві), відповідного виду підготовки на всіх рівнях професійної (професійно-технічної) освіти.

ОБСЯГ НА РІВНІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЛІЦЕНЗОВАНИЙ. Визначена ліцензією максимальна кількість здобувачів фахової передвищої освіти на одному курсі (році навчання), яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття фахової передвищої освіти за відповідною спеціальністю.

ОБСЯГ НА РІВНЯХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЛІЦЕНЗОВАНИЙ. Визначена ліцензією максимальна сумарна кількість здобувачів вищої освіти на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, на відповідному рівні вищої освіти, які можуть протягом одного календарного року вступити на навчання до закладу вищої освіти, бути поновлені у ньому або переведені до нього з інших закладів вищої освіти для здобуття вищої освіти відповідного рівня, або за відповідною освітньою програмою на певному рівні вищої освіти.

ОБСЯГ У СФЕРІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЛІЦЕНЗОВАНИЙ. Визначена ліцензією максимальна кількість здобувачів післядипломної освіти, яким заклад освіти може одночасно забезпечити підвищення кваліфікації або підготовку в інтернатурі за відповідною спеціальністю.

ОЗНАКА КЛАСИФІКАЦІЙНА. Змістовний елемент поняття, який свідчить про його приналежність до визначеного класу певної класифікаційної системи.

ОЗНАКА СЕРЖАНТСЬКОГО КОРПУСУ СПЕЦІАЛЬНА ФУНКЦІОНАЛЬНА. Посади сержантського (старшинського) складу за спеціальностями бойового застосування, логістичного, технічного, інженерного, медичного та інших напрямів (спеціалісти родів військ (сил), фахівці з фізичної підготовки та спорту, музиканти, технічний та обслуговуючий персонал органів військового управління тощо), що не передбачають наявність підпорядкованого особового складу.

ОКУПАЦІЯ ВОЄННА. 1. Тимчасове насильницьке захоплення збройними силами однієї держави території іншої без отримання суверенних прав на неї. 2. Тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій. Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907-го і 1954-го років та Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава-окупант має вжити всіх заходів для відновлення і забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій.

ОКУПАЦІЯ. Тимчасове насильницьке зайняття території іншої держави без придбання суверенних прав на неї. О. як спосіб привласнення територій, заборонена сучасним міжнародним правом.

ОПЕРАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ *(див. "взаємодія")*

ОПЕРАТИВНИЙ РІВЕНЬ *(див. "рівень оперативний")*

ОПЕРАТИВНО-СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗПОДІЛ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. Системне територіально-просторове розмежування України на операційні зони та райони в інтересах узгодженого виконання завдань ЗС України відповідно до цілей їх застосування у мирний час і особливий період.

ОПЕРАЦІЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНА *((від англ. anti-terrorist operation*)**.** Комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

ОПЕРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНА *(англ. – information operation, adp 1-02)***.** Сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, об'єктами, місцем та часом одночасних і послідовних заходів інформаційного впливу, що проводяться за єдиним замислом і планом силами та засобами ЗС України, із залученням можливостей інформаційної інфраструктури держави, у взаємодії з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами з метою створення сприятливих умов для застосування військ (сил), порушення функціонування інформаційної інфраструктури противника, процесів ухвалення ним

рішень та здійснення управління військами (силами) із одночасним захистом власного інформаційного простору.

ОПЕРАЦІЯ КІБЕРНЕТИЧНА *(англ. – cyberspace operations, JP 3-0)***.** Сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом кібернетичних дій, атак, ударів, а також заходів кібернетичної розвідки та кібернетичного захисту, які проводяться (виконуються) за єдиним замислом і планом центрами (підрозділами) захисту інформації та кібернетичної безпеки самостійно або у взаємодії з визначеними військовими частинами (іншими силами і засобами) об'єднаних сил з метою деструктивного (руйнівного) впливу на автоматизовані системи управління, системи зв'язку і управління зброєю, інформаційно-телекомунікаційні мережі і системи противника з одночасним захистом власного кіберпростору.

ОПЕРАЦІЯ ТАЄМНА *(clandestine operation).* Операція, пов'язана з розвідувальною, контррозвідувальною та іншою подібною діяльністю, яку організовують або проводять із забезпеченням її таємності та маскування.

ОПІКА ДУШПАСТИРСЬКА. Напрям військової капеланської діяльності, спрямований на забезпечення релігійної, етичної, моральної, духовної підтримки та сприяння формуванню особистісної стійкості і належного духовного стану особового складу.

ОПЛАТА ПРАЦІ АКОРДНА. Один із видів оплати праці, згідно з яким заробітна плата нараховується колективу або окремому робітнику за виконання всього заданого обсягу робіт.

ОПОВІЩЕННЯ ВІЙСЬК. Доведення до органів управління і військ (сил) встановлених сигналів, показів (розпоряджень, команд) та інформації командування про дії противника і своїх військ. Одна із форм доведення до населення в надзвичайних ситуаціях органами державної влади та воєнного керівництва встановлених сигналів і важливих повідомлень через засоби масової інформації.

ОПОВІЩЕННЯ. Доведення сигналів і повідомлень органів управління цивільного захисту про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення.

ОПТИМІЗАЦІЯ *(від латин. optimus – найкращий)***.** Процес надання технічним системам і видам людської діяльності найкращих із можливих, найдоцільніших, найвигідніших параметрів, співвідношень тощо. О. передбачає приведення у найповнішу за даних умов відповідність мети і засобів її досягнення.

ОРГАН ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ *(англ. – command, JP 1)* **.** Робочий орган управління військами. О. в. у. призначений для виконання завдань з управління військами у повсякденній діяльності та під час підготовки і ведення операції (бойових дій). Головним структурним підрозділом О. в. у. є штаб.

ОРГАН ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВИЙ *(joint agency)***.** Орган, завданням якого є надання допомоги різним видам збройних сил, управлінь чи служб забезпечення, особовий склад якого є представником, щонайменше, двох видів збройних

сил, управлінь, служб забезпечення, який не входить в організаційно-штатну структуру певного виду збройних сил чи служби забезпечення.

ОРГАН КООРДИНАЦІЙНИЙ *(англ. – coordinating authority).* Командир або посадова особа, яка має повноваження вимагати консультацій щодо специфічних функцій або діяльності за участю суб'єктів двох або більше видів збройних сил, компонентів об'єднаних сил або суб'єктів одного виду збройних сил чи установ, але не має повноважень примушувати досягати будь-яких домовленостей.

ОРГАНИ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ *(military authorities).* Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб ЗС України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у ЗС України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їхньої компетенції, військами (силами), об'єднаннями, з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління зазначених центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань загального військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. Гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села або добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

ОРГАНИ МОБІЛІЗАЦІЙНІ. 1. Органи (підрозділи), призначені працівники, на яких покладається організація заходів мобілізаційної підготовки та мобілізації, виконання і контроль за їх здійсненням в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення) або завдання з мобілізаційної роботи. 2. Органи (підрозділи), призначені офіцери або працівники ЗС України для виконання мобілізаційної роботи у з'єднаннях, військових частинах та інших військових формуваннях.

ОРГАНИ ПРАВООХОРОННІ *(law enforcement agencies).* Органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

ОРГАНІЗАЦІЇ БЮРОКРАТИЧНІ. Одна зі сфер класичного напряму менеджменту, у якій основна увага приділяється раціональному, безособовому управлінню, здійснюваному за допомогою чіткого визначення посадових обов'язків і відповідальності робітників, веденню формальної звітності, поділу власності й управління.

ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВІ ГРОМАДСЬКІ. Об'єднання вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом.

ОРГАНІЗАЦІЙНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація організаційна")*

ОРГАНІЗАЦІЙНА ДИРЕКТИВА *(див. "директива про проведення організаційних заходів")*

ОРГАНІЗАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ (*див. "ефективність організаційна")*

ОРГАНІЗАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "ефективність менеджменту організаційна")*

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА *(див. "структура організаційна")*

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ГРУПУВАННЯ *(див. "групування організаційне")*

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЯДРО *(див. "ядро організаційне")*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент організаційний")*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА РОБОТА *(див. "робота організаційно-штатна")*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА СТРУКТУРА *(див. "структура організаційно-штатна")*

ОРГАНІЗАЦІЯ *(франц. organization – улаштування)***.** Внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлена його будовою сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й удосконалювання взаємозв'язків між частинами цілого; об'єднання людей, котрі спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур.

ОРГАНІЗАЦІЯ АДХОКРАТИЧНА ІННОВАЦІЙНА. Організаційна форма, створена для виконання нестандартних і складних робіт, яка характеризується складністю визначення та гнучкістю. Влада в ній засновується на знанні та компетентності, а не на позиції в ієрархії управління. Адхократичній організації є властивим високий рівень свободи в діях фахівців, але головне – якісне виконання роботи й уміння самостійно розв'язувати проблеми, що виникають.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬК І СИЛ. Складовий елемент будівництва збройних сил; структура військових формувань, що забезпечує їхній раціональний склад щодо родів військ і видів озброєння, підтримання бойової готовності і здатності ведення воєнних дій. У практиці будівництва збройних сил є такі військові формування: стратегічне об'єднання (збройні сили на театрі воєнних дій, фронт, флот); оперативні об'єднання (армії, корпуси, ескадри); з'єднання (дивізії, бригади); частини (полки, батальйони, дивізіони, кораблі); підрозділи (роти, батареї, ескадрильї), взводи, відділення, екіпажі танків тощо).

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ ВІЙСЬКОВА. Сукупність збройних, а також військово-політичних, військово-економічних, військово-наукових та інших органів, організацій та установ держави, які займаються військовою діяльністю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ ВОЄННА *(state military organisation)* 1. Охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до Конституції і законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем суспільства і відповідно до Конституції та законів України безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. 2. Сукупність ор-

ганів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз.

ОРІЄНТАЦІЇ ЦІННІСНІ. Відбіркова, порівняно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей. Детермінантами Ц. о. особистості є матеріальні умови життєдіяльності, а також індивідуально-типові риси, нахили, здатності й здібності людини.

ОСВІТА БАЗОВА СЕРЕДНЯ. Другий рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом базової середньої освіти.

ОСВІТА БЕЗОПЛАТНА. Освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством.

ОСВІТА ВИЩА. Сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

ОСВІТА ВІЙСЬКОВА. 1. Спеціалізована освіта, яка спрямована на набуття компетентностей у сфері професійної військової діяльності для здобуття відповідних ступенів освіти та/або рівнів військової освіти. 2. Вид спеціалізованої освіти, що спрямована на здобуття компетентностей у сфері професійної військової діяльності під час навчання у безперервному інтегрованому освітньому процесі для досягнення відповідних рівнів і ступенів освіти та/або рівнів військової освіти. 3. Вид спеціалізованої освіти, що спрямована на набуття особою професійних компетентностей відповідно до військової спеціалізації, формування та розвиток її індивідуальних здібностей та може здобуватися одночасно з профільною середньою, професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою чи вищою освітою.

ОСВІТА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ПОВНА. Систематизована та передбачена відповідними державними стандартами сукупність результатів навчання і компетентностей, здобутих особою на рівнях початкової, базової середньої та профільної середньої освіти.

ОСВІТА ІНФОРМАЛЬНА. Освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної із професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

ОСВІТА ПРОФЕСІЙНА ВІЙСЬКОВА *(Professional Military Education)***.** 1. Спеціалізована освіта військового спрямування, яка здобувається за освітніми програмами на відповідних рівнях військової освіти з метою вдосконалення професійного рівня військового фахівця та набуття фахових компетентностей, що забезпечують виконання службових (бойових) функцій. О. п. в. належить

до неформального виду освіти, оскільки не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.
2. Нова складова структури військової освіти, яка функціонує шляхом запровадження багаторівневої системи L-курсів (L1-L5) для офіцерського складу ЗС України та інших складових сил оборони з метою здобуття тактичного, оперативного та стратегічного рівнів військової освіти.

ОСВІТА ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА. Спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації.

ОСВІТА. Процес і результат засвоєння людиною систематичних знань, умінь і навичок, розвиток розуму та почуттів, формування світогляду та пізнавальних інтересів.

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ *(див. "діяльність освітня")*

ОСВІТНЯ КВАЛІФІКАЦІЯ *(див. "кваліфікація освітня")*

ОСНОВА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ ПРАВОВА. Конституція України, Закон України "Про оборону України", Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" та інші закони України, а також видані відповідно до них нормативно-правові акти.

ОСНОВНА ФУНКЦІОНАЛЬНА ОЗНАКА СЕРЖАНТСЬКОГО КОРПУСУ *(див. "функціональна ознака сержантського корпусу основна")*

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ПЛАНУ *(див. "показники мобілізаційного плану основні")*

ОСНОВНІ ПОТРЕБИ *(див. "потреби базисні")*

ОСОБА БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА. Особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

ОСОБА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА. Громадянин(-ка) України, іноземець(-ка) або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

ОСОБА ПОСАДОВА. Керівники та заступники керівників державних органів та їхнього апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. *(Див. також "особа")*

ОСОБА ЦИВІЛЬНА. Будь-яка особа, яка не перебуває у складі збройних сил та не є членом збройної групи. Цивільні особи користуються захистом, за винятком окремих випадків і періоду, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, вона вважається цивільною.

ОСОБА ЮРИДИЧНА. Офіційно зареєстрована у встановленому порядку організація, яка володіє майном, може від свого імені набувати майнових і немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, арбітражі, третейському суді, має закінчений бухгалтерський баланс, розрахунковий рахунок у банку, власну печатку, пройшла державну реєстрацію і має свій код у державному реєстрі.

ОСОБА, БЕЗВІСНО ВІДСУТНЯ. Людина, котра зникла під час ведення воєнних дій і місцезнаходження якої невідоме.

ОСОБА, ЗНИКЛА БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН. Особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, заворушеннями всередині держави або у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру чи іншими подіями, що можуть спричинити масову загибель людей.

ОСОБА, ЗНИКЛА БЕЗВІСТИ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ. Особа, яка зникла безвісти в зоні збройного конфлікту під час проходження нею військової служби або за будь-яких інших обставин, що підтверджують факт перебування особи у цій зоні.

ОСОБА, ЗНИКЛА БЕЗВІСТИ. Фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук.

ОСОБА, ПЕРЕМІЩЕНА В МЕЖАХ КРАЇНИ *(internally displaced person)***.** Особа, яка за умов масової втечі була змушена раптово чи неочікувано залишити свою домівку або місце свого постійного проживання в результаті збройного конфлікту, внутрішнього конфлікту, систематичних порушень прав людини, природного чи антропогенного лиха, від страху вчинення таких порушень, але при цьому така особа не перетнула державний кордон, визнаний на міжнародному рівні.

ОСОБА. Соціальна сутність людини як суб'єкта пізнання свого "я" в діяльності та спілкуванні з іншими людьми. У тому значенні, в якому людина пізнає себе через інших й інших через себе, вона відчуває своє "я" і як неповторне, і як схоже на інших. Основною ознакою О. є усвідомлення людиною свого місця в суспільстві (група, родина), своїх соціальних ролей у ньому (що робити й чому, як роблю і для чого), власного ставлення до суспільства, групи, родини, самого себе відповідно до власних ідеальних і реальних передбачень (що необхідно, що треба, що припустимо і що повинен я, що я можу, що я хочу і до чого прагну). Формування і розвиток особи – завдання менеджера. О. посадова – обіймає певну посаду в апараті управління, що пов'язана з реалізацією прав і обов'язків керівного характеру – накази, розпорядження тощо. О. юридична – організація, яка має розрахунковий рахунок у банку і відповідні печатки.

ОСОБИ БЛИЗЬКІ. Подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки.

ОСОБИ ПРАЦЕЗДАТНОГО ВІКУ. Особи віком від 16 років, які не досягли встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" пенсійного віку.

ОСОБИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ КОРАБЕЛЬНОЇ АВАРІЇ ЧИ АВАРІЇ ЛІТАЛЬНОГО АПАРАТА. Військовослужбовці й цивільні особи, яким загрожує небезпека на морі або в інших водах у результаті лиха, що трапилось з ними чи з їхнім судном (літальним апаратом), і які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи вважаються такими, що зазнали корабельної аварії (аварії літального апарата), під час їх рятування і доти, доки вони не отримають іншого статусу згідно з Женевськими конвенціями або Додатковими протоколами до них, за умови, що вони продовжують утримуватись від ворожих дій.

ОСОБИСТІСТЬ *(англ. – personality).* Соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості та поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. О. – ступінь привласнення людиною соціальної сутності. О. – соціальний індивід.

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД *(див. "період особливий")*

ОСОБЛИВИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв особливий")*

ОСОБОВА СПРАВА. Сукупність документів, які містять найбільш повні відомості про військовослужбовця (працівника) та його службову (трудову) діяльність. В О. с. збираються відомості автобіографічного характеру, які свідчать про всю діяльність військовослужбовця (працівника), його освіту, стан здоров'я, проходження служби, зміни в сімейному стані, подання, характеристики і т. ін.

ОСОБОВИЙ СКЛАД (*див. "склад особовий")*

ОСОБОВИЙ СКЛАД ЗС УКРАЇНИ *(див. "склад ЗС України особовий")*

ОТРИМУВАЧ ТИМЧАСОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ЧАСТИНИ. Військова організаційна структура ЗС України, в районі комплектування якої відчувається нестача (загроза зриву поставки до її складу) мобілізаційних людських ресурсів, та на комплектування якої призначена ТРЧ.

ОФІЦЕР. Особа командного складу у збройних силах, яка отримала військову або військово-спеціальну підготовку та має персонально присвоєне офіцерське звання.

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ. Комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

ОХОРОНА ПРАЦІ. 1. Система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. 2. Сукупність вимог, заходів і методів, включаю-

чи систему нормативних актів щодо забезпечення умов трудового процесу, які сприяють збереженню здоров'я і підвищенню працездатності людей. О. п. передбачає, зокрема, такі заходи: впровадження сучасних засобів техніки безпеки, що попереджають виробничий травматизм, забезпечення санітарно-гігієнічних умов, що запобігають виникненню професійних захворювань; видавання (в необхідних випадках) спецодягу і засобів індивідуального захисту, забезпечення молоком і лікувально-профілактичним харчуванням; запровадження для деяких категорій працюючих обов'язкових медичних оглядів; встановлення спеціальних правил для жінок і неповнолітніх.

ОЦІНКА ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА БАЛЬНА. Оцінка, яку застосовують під час вибору кандидатів на посаду або під час чергової атестації за спеціально розробленими показниками.

ОЦІНЮВАННЯ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ. Оцінювання за встановленими показниками та критеріями бойової і мобілізаційної готовності, що здійснюється в органах військового управління, військових частинах, підрозділах, ТЦК та СП і військових частинах забезпечення.

ОЦІНЮВАННЯ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ. Оцінювання чинників, які призводять до небезпеки розв'язання війни проти тієї чи іншої держави з боку іншої держави, ступеня (міри) вказаної небезпеки.

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬК (СИЛ). Очікуваний результат або ступінь відповідності результатів відмобілізування і приведення у бойову готовність для виконання завдань за призначенням.

ОЦІНЮВАННЯ КОМПЛЕКСНЕ. Визначення відповідності військовослужбовців займаним посадам, створення Резерву кандидатів для просування по службі і Плану ротації на посади за результатами оцінювання їхньої службової діяльності за рік та ухвалення рішень щодо присвоєння військових звань, призначення на посади або звільнення з військової служби.

ОЦІНЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНЕ ЗОВНІШНЄ. Оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному рівні освіти, що проводиться спеціально уповноваженою державою установою (організацією).

ОЦІНЮВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЩОРІЧНЕ. Спостереження, вивчення і оцінювання службової діяльності військовослужбовців за визначеними критеріями діяльності й проявами якостей та надання висновків щодо відповідності військовослужбовців посадам, які вони обіймають, а також рекомендацій щодо їх подальшого службового використання.

П

ПАРИТЕТ ВІЙСЬКОВИЙ *(military parity).* Порівняно стабільна рівність військового потенціалу держав (коаліції держав), за якої жодна зі сторін у довгостроковій перспективі не здатна забезпечити собі військову перевагу.

ПАРИТЕТ ВОЄННИЙ Порівняно стабільна рівновага у військовій потужності держав (коаліцій держав), за якої кожна зі сторін не спроможна в довгостроковій перспективі досягти воєнної переваги.

ПАРТИЗАНИ. Учасники недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії, військових загонів, які воюють проти окупаційного режиму ворожої країни або наявної у країні влади (політичного чи військового режиму).

ПАРТІЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ І ТЕХНІКИ. Визначена кількість транспортних засобів і техніки національної економіки, які призначені для доукомплектування військової частини (установи) до штату воєнного часу.

ПАСИВНА КАДРОВА ПОЛІТИКА *(див. "політика кадрова пасивна")*

ПАСПОРТ ВІЙСЬКОВОЇ ПОСАДИ. Документ, у якому визначено стислу характеристику військової посади та перелік вимог і компетентностей, які висуваються до кандидатів на цю посаду.

ПЕДАГОГІКА ВІЙСЬКОВА. Частина педагогічної науки, яка вивчає закономірності навчання і виховання військовослужбовців, а також підготовки військових колективів до успішного ведення бойових дій та вивчає педагогічні закономірності цілеспрямованого впливу на військовослужбовців та військові колективи з метою формування у них високих морально-бойових якостей, бойової майстерності, необхідних для виконання бойових завдань.

ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ *(див. "працівники педагогічні")*

ПЕНСІЯ МІНІМАЛЬНА. Державна соціальна гарантія, розмір якої визначається Законом "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

ПЕРВИННА ПОСАДА *(див. "посада первинна")*

ПЕРВИННІ ПОТРЕБИ *(див. "потреби базисні")*

ПЕРЕВАГА ІНФОРМАЦІЙНА. Стан інформаційного забезпечення своїх органів управління військами (силами) та зброєю, завдяки якому вони мають більш повну, точну, достовірну і своєчасну інформацію щодо обстановки, ніж відповідні органи управління противника.

ПЕРЕВЕЗЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНІ. Перевезення всіх видів мобілізаційних ресурсів і матеріальних засобів, які здійснюються в інтересах забезпечення мобілізаційного розгортання ЗС України. Виконання цих перевезень здійснюється з використанням усіх видів транспорту та техніки, яка надходить з національної економіки України.

ПЕРЕВІРКА СТАНУ ПІДГОТОВКИ ТА ГОТОВНОСТІ *(англ. – training and readiness oversight (TRO).* Повноваження командирів для здійснення управ-

ління призначеними силами резерву, коли вони не перебувають на дійсній військовій службі або перебувають на навчанні.

ПЕРЕДИСЛОКАЦІЯ *(redeployment).* 1. Зміна в мирний час місця розташування (розквартирування) військових частин, з'єднань, установ, військових навчальних закладів. У воєнний час термін "П" застосовується до військ і закладів, які не входять до діючого складу збройних сил. 2. Пересування військ від театру воєнних дій до місця їхньої дислокації у мирний час.

ПЕРЕКОНАННЯ. Метод впливу на свідомість особистості чи групи людей, спрямований на їхнє особисте критичне сприйняття реальних подій.

ПЕРЕЛІК ОБЛІКОВИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. Цей Перелік розроблений відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти та застосовується для єдиного підходу у ЗС України щодо обліку спеціалістів з вищою освітою, а також для забезпечення автоматизованої обробки штатної інформації щодо обліку працівників ЗС України.

ПЕРЕЛІК ПРОФЕСІЙНИХ НАЗВ РОБІТ ПРАЦІВНИКІВ ЗС УКРАЇНИ. Розроблений на основі "Класифікатора професій" та застосовується для встановлення єдиних у ЗС України професійних назв робіт працівників, а також забезпечення автоматизованої обробки інформації щодо обліку працівників.

ПЕРЕЛІК РІВНІВ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЗС УКРАЇНИ. Цей Перелік визначає рівень військової освіти, який повинен мати офіцер для заміщення конкретної посади за визначеною ВОС.

ПЕРЕЛІК ШТАТНИЙ. Нормативний документ, який визначає склад, організаційну структуру та чисельність особового складу установи, підприємства та організації, в якій утримуються посади тільки працівників ЗС України.

ПЕРЕЛІК. Документ, який містить послідовність (множину) однотипних об'єктів (завдання, спроможності органів військового управління, військових частин (підрозділів), службові обов'язки за їхніми типовими посадами тощо), які використовуються як вихідні дані під час розроблення інших документів, проведення розрахунків, планування заходів тощо.

ПЕРЕМІННИЙ СКЛАД *(див. "склад перемінний")*

ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКЕ *(див. "депортація")*

ПЕРЕПІДГОТОВКА. Освіта дорослих, спрямована на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями).

ПЕРЕПУСТКА. Виданий комендатурою документ, що надає особам, зокрема тим, які керують транспортними засобами, дозвіл на перебування в певний період доби на території, де запроваджено комендантську годину;

ПЕРЕТВОРЕННЯ ЕЛЕМЕНТАРНЕ. Типова операція, процедура, яка вимагає постійного відтворення і характеризується визначеними цілями, факторами їх досягнення, нормативно-законодавчою базою і необхідністю процесу управління.

ПЕРЕШКОДИ КОМУНІКАЦІЙНІ. Спотворення інформації, які ускладнюють її сприйняття, спричиняють часткову чи повну її втрату.

ПЕРІОД ВІДБУДОВЧИЙ. Час, який настає з моменту припинення стану війни і закінчується повним виконанням заходів з ліквідації наслідків воєнних дій, зокрема заходів з демобілізації.

ПЕРІОД ВІЙНИ ПОЧАТКОВИЙ *(initial period of war)***.** Відрізок часу, протягом якого ворогуючі сторони ведуть військові дії для досягнення першочергових стратегічних цілей, використовуючи угруповання збройних сил, створені до війни і додатково розгорнуті з її початком. Одночасно із цим можуть здійснюватися заходи з мобілізації і стратегічного розгортання збройних сил, переведення державної економіки на роботу в умовах воєнного часу та проведення відповідних політичних дій.

ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ СИТУАЦІЇ *(period of threat)***.** Період поступового чи раптового загострення ситуації, що, як правило, безпосередньо передує початку війни. Характеризується крайнім напруженням відносин між державами, що конфліктують. У цей період проводяться заходи з переведення економіки на роботу в умовах воєнного часу, здійснення повного чи часткового стратегічного розгортання збройних сил, підвищення ступеня їхньої бойової готовності. Військова доктрина рф передбачає також протягом цього періоду проведення необхідних заходів з метою уникнення війни та встановлення міжнародної безпеки.

ПЕРІОД ОСОБЛИВИЙ *(special period)***.** Період функціонування органів державної влади, ЗС України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління у справах цивільної оборони і сил цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту запровадження воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях, та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

ПЕРСОНАЛ *(англ. – personnel, AAP 06)***.** Сукупність фізичних осіб, які виконують завдання з підготовки держави до оборони та відсічі збройній агресії проти України згідно із Законом України "Про оборону України". До них належать військовослужбовці, працівники ЗС України, інших складових сил оборони, державні службовці органів державної влади та органів місцевого самоврядування, резервісти.

ПЕРСОНАЛ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ. Фізичні особи, яких власник автоматизованої системи або уповноважена ним особа чи розпорядник автоматизованої системи визначили для здійснення функцій управління та обслуговування автоматизованої системи.

ПЕРСОНАЛ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ. Позаштатні тимчасові співробітники. Керівники підприємств деяких галузей уже давно вдаються до послуг тимчасових працівників, використовуючи їх у періоди підвищеного навантаження чи у разі нестачі персоналу.

ПЕРСОНАЛ ДУХОВНИЙ. Особи, які зайняті винятково виконанням своїх духовних функцій у: збройних силах сторони, що перебуває в конфлікті; медичних формуваннях або санітарно-транспортних засобах сторони, що перебуває в конфлікті; організаціях цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті.

ПЕРСОНАЛ ЗС УКРАЇНИ *(англ. – personnel, AAP 06)***.** Особовий склад ЗС України, а також резервісти, які проходять службу у військовому резерві ЗС України. *(Див. також "особовий склад").*

ПЕРСОНАЛ МЕДИЧНИЙ. Особи, які належать до складу медичних формувань і призначені (постійно або тимчасово) для виконання винятково медичних функцій – розшуку, евакуації, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, зокрема надання першої допомоги та допомоги пораненим, хворим і особам, які зазнали аварії корабля (аварії літального апарата), а також для здійснення профілактики захворювань або для здійснення адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань та роботи на санітарному транспорті. Військовий П. м. може мати легку особисту зброю для самооборони та захисту поранених і хворих.

ПЕРСОНАЛ НАЦІОНАЛЬНИЙ. Окремі військовослужбовці та працівники ЗС України, інших військових формувань, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та інших державних органів і цивільних установ України, які направляються Україною для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки та не належать до складу національного контингенту.

ПЕРСОНАЛ СИЛ ОБОРОНИ. Особовий склад, а також резервісти, які проходять службу у військовому резерві сил оборони України.

ПЕРСОНАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ *(див. "менеджмент кадровий")*

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ *(див. "облік особового складу персональний")*

ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ *(див. "дані персональні")*

ПЕРСОНАЛЬНО-ПЕРВИННИЙ ОБЛІК ПРИЗОВНИКІВ І ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ *(див. "облік призовників і військовозобов'язаних персонально-первинний")*

ПЕРСОНАЛЬНО-ЯКІСНИЙ ОБЛІК ПРИЗОВНИКІВ І ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ *(див. "облік призовників і військовозобов'язаних персонально-якісний")*

ПЕРСОНАЛЬНО-ЯКІСНИЙ ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ *(див." облік резервістів персонально-якісний")*

ПЕРФОРМАНСИ ДЕМОНСТРАЦІЙНІ. Заходи, спрямовані на ознайомлення із конкретною діяльністю збройних сил, певним видом ЗС України; популяризація успіхів і досягнень; рекламування військової техніки; виставки та експозиції військової техніки, вітчизняної авіапродукції; спеціалізовані виставки зброї; демонстраційні авіашоу; виставки обмундирування; демонстрація прийомів рукопашного бою; урочистості з нагоди введення в експлуатацію зразків

бойової техніки та озброєння; тематичні зустрічі військових і цивільних; концерти військових музичних колективів тощо.

ПИЯЦТВО І АЛКОГОЛІЗМ. Поняття, тісно пов'язані між собою, але відрізняються. Мотиви П. вельми різноманітні. Серед них розваги, вплив найближчого оточення, дотримання традицій пиття під час свят і пам'ятних дат, подружній і сімейний нелад, неприємності на роботі, цікавість, прагнення до нових відчуттів (у молоді) тощо. Алкогольна залежність формується поступово і визначається складними змінами, що відбуваються в організмі людини, котра п'є. Потяг до спиртного проявляється в поведінці людини у вигляді підвищеної метушливості під час підготовки до випивки, в потиранні рук, емоційній піднесеності. Головними причинами, що впливають на формування А., є спадкові чинники, характер, індивідуальні властивості людини та особливості середовища, в якому вона живе і працює. Сприяють алкоголізації також низький рівень матеріального забезпечення та освіти, звичай пригощати один одного, прагнення подолати сором'язливість тощо. Розрізняють три стадії процесу алкоголізації. На першій стадії вже чітко виявляється залежність від спиртного: хворий не упустить випадку випити. На другій стадії потяг до алкоголю набуває форм фізіологічної залежності, коли організм вимагає все більше і більше спиртного. Третя стадія характеризується крайнім виснаженням компенсаторних можливостей організму, що виражається в різкому зниженні толерантності: хворі хмеліють вже від невеликих доз спиртного. *(Див. також "алкоголізм", "пияцтво")*

ПИЯЦТВО. Непомірне споживання алкоголю, яке, крім загрози здоров'ю людини, порушує його соціальну адаптацію.

ПІДБІР КАДРІВ. Визначення психологічних і професійних якостей людей з метою встановлення їхньої відповідності роботі, яку вони будуть виконувати. У цілому П. к. має забезпечувати соціальну зрілість, моральні якості, професійну компетентність і позитивні психологічні особливості майбутнього працівника.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КАДРІВ. Процес, що забезпечує отримання сучасних теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для роботи за спеціальністю.

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ. Набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань.

ПІДВИЩЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ ДЕРЖАВИ. Забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни). Підвищення рівня обороноздатності держави є ключовим пріоритетом політики національної безпеки.

ПІДГОТОВКА БАЗОВА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА. Обов'язковий вид підготовки для осіб, які не проходили військової служби, призначеної для набуття ними первинних знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби; проводиться в навчальних частинах (центрах) збройних сил та інших складових сил оборони. Б. з. п. здобувачів вищої освіти проводить-

ся у закладах вищої освіти всіх форм власності, вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, навчальних частинах (центрах) збройних сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Держспецтрансслужби, закладах освіти зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, та тренінгових центрах органів поліції. Здобувачі вищої освіти жіночої статі можуть бути залучені до такої підготовки, якщо вони виявили на це бажання.

ПІДГОТОВКА БОЙОВА *(англ. – operational training, AAP-06)***.** Цілеспрямований та організований процес навчання військовослужбовців військових частин і підрозділів, а також злагодження органів управління (штабів) тактичного рівня, військових частин (підрозділів) з метою досягнення ними готовності до виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період.

ПІДГОТОВКА В НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ, ЦЕНТРАХ ПІДГОТОВКИ СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ, ШКОЛАХ ПІДГОТОВКИ. Процес систематичного військового навчання рядового та сержантського (старшинського) складу, спрямований на набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для виконання своїх обов'язків на посаді за відповідним ВОС, а також підвищення кваліфікацій за займаною (суміжною) посадою.

ПІДГОТОВКА В УКРАЇНІ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту (далі – ЗС України, інші військові формування), сил цивільного захисту, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬК (СИЛ) МОБІЛІЗАЦІЙНА. Цілеспрямовані, послідовні заходи, які проводяться у з'єднаннях, військових частинах з метою підвищення їхньої готовності до переведення на штати воєнного часу з доукомплектуванням особовим складом, озброєнням, військовою технікою, іншими матеріальними засобами з подальшим приведенням у повну бойову готовність.

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНА ЗА БАЗОВИМ РІВНЕМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РЯДОВОГО, СЕРЖАНТСЬКОГО (СТАРШИНСЬКОГО) СКЛАДУ. Підготовка, яка здійснюється за відповідними програмами на курсах лідерства з подальшою підготовкою на курсах фахової підготовки в НЦ на базі повної загальної середньої освіти за ВОС, що споріднені з раніше набутими спеціальностями, для заміщення посад командирів відділень та їм рівних.

ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНА ЗА ПІДВИЩЕНИМ РІВНЕМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЕРЖАНТСЬКОГО (СТАРШИНСЬКОГО) СКЛАДУ. Підготовка, яка здійснюється за відповідними програмами на курсах лідерства у військових навчальних закладах на основі повної загальної середньої освіти та отриманого середнього рівня підготовки для заміщення посад головних сержантів батальйонів та їм рівних.

ПІДГОТОВКА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ. Сукупність заходів із метою формування патріотичної свідомості та стійкої мотивації громадян, набуття ними знань і практичних умінь, необхідних для захисту України.

ПІДГОТОВКА ЗА ВИЩИМ РІВНЕМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СЕРЖАНТСЬКОГО (СТАРШИНСЬКОГО) СКЛАДУ. Процес підготовки, який здійснюється за відповідними програмами на курсах лідерства у військових навчальних закладах на основі вищої освіти за освітнім ступенем не нижче бакалавра та отриманого підвищеного рівня підготовки для заміщення посад головних сержантів (головних старшин) бригад (полків), їм рівних та вище.

ПІДГОТОВКА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Прийнятий у ЗС України комплекс заходів, які проводяться з генералами, адміралами, офіцерами, прапорщиками, мічманами, працівниками ЗС України, органами управління, з'єднаннями, військовими частинами[1] з метою вивчення теоретичних основ підготовки і проведення військової мобілізації, способів проведення мобілізаційного розгортання ЗС України (далі – військ (сил)); удосконалення практичних навичок посадових осіб у виконанні своїх функціональних обов'язків у період проведення заходів відмобілізування (доукомплектування) та приведення військ (сил) у повну бойову готовність, проведення мобілізації людських і транспортних ресурсів за різних умов обстановки; підготовки до злагоджених дій органів управління, з'єднань та військових частин у період проведення військової мобілізації.

ПІДГОТОВКА І НАКОПИЧЕННЯ В ЗАПАСІ ВІЙСЬКОВОНАВЧЕНИХ РЕСУРСІВ. Комплекс заходів, які проводяться для підготовки громадян держави до виконання ними функціональних обов'язків за посадою і військово-обліковою спеціальністю (ВОС) в особливий період.

ПІДГОТОВКА ІНДИВІДУАЛЬНА. Цілеспрямований та організований процес послідовних заходів з навчання та виховання всіх категорій військовослужбовців ЗС України, спрямований на формування у них потрібного рівня знань, умінь, навичок, фахової майстерності, фізичних та психологічних якостей, необхідних для виконання обов'язків за посадою (спеціальністю) як у мирний час, так і в особливий період.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ. Процес підготовки громадян до військової служби, навчання (здобуття відповідних ступенів освіти) особового складу, удосконалення його професійних якостей відповідно до потреб та завдань ЗС України.

---

[1] Під військовими частинами розуміють з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи, які не мають у своєму складі окремих військових частин та не є державними підприємствами.

ПІДГОТОВКА МОБІЛІЗАЦІЙНА. 1. Комплекс заходів, які проводяться у мирний час з метою завчасної підготовки економіки країни, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, збройних сил, інших військових формувань, територій, створюваних на воєнний час спеціальних формувань і органів, до виконання завдань із захисту від збройного нападу і задоволення потреб держави та населення у воєнний час. 2. Комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, збройних сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

ПІДГОТОВКА ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Комплекс заздалегідь спланованих і всебічно підготовлених заходів, метою яких є досягнення злагодженості в їхній роботі щодо управління військами (силами) під час підготовки та проведення заходів військової мобілізації, набуття або удосконалення офіцерами навичок у виконанні функціональних обов'язків у складі штатних і тимчасово створених відділень (груп), підрозділів.

ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРІВ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Система навчальних заходів, які проводяться з метою підготовки генералів, адміралів, офіцерів, прапорщиків, мічманів, працівників ЗС України для виконання ними своїх функціональних обов'язків щодо проведення мобілізаційних заходів. Вона є складовою професійної (командирської) підготовки.

ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ЗС УКРАЇНИ. 1. Комплекс заходів, який включає процес навчання, професіоналізації і виховання всіх категорій військовослужбовців, державних службовців, працівників ЗС України, резервістів, які проходять службу у військовому резерві ЗС України, що здійснюється у ВВНЗ (ВНП ЗВО), військових коледжах (відділенні військової підготовки) сержантського складу ВВНЗ, наукових установах, навчальних центрах, центрах підготовки сержантського складу, школах підготовки відповідно до потреб та завдань ЗС України. 2. Комплекс заходів, який включає процес навчання, професіоналізації і виховання всіх категорій військовослужбовців, державних службовців, працівників збройних сил, резервістів, які проходять службу у військовому резерві збройних сил.

ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ. Процес формування та розвитку необхідних для виконання службових обов'язків умінь та знань, удосконалення професійних якостей відповідно до потреб та завдань ЗС України та сил оборони України.

ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІЙНА. Процес, до якого належать професійна орієнтація, професійний відбір, навчання, удосконалення професійної майстерності. Професійна підготовленість – властивість людини, що визначається

сукупністю професійних знань, вмінь і навичок, зумовлених її здатністю виконувати свою роботу з визначеною якістю.

ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІЧНА. Система заходів, спрямованих на формування у військовослужбовців і військових підрозділів психологічних якостей, необхідних для виконання бойових завдань, набування досвіду успішних дій в умовах бойової обстановки, що моделюються.

ПІДГОТОВКА РЕЗЕРВІВ. Цілеспрямований та організований процес навчання і виховання військовозобов'язаних (у тому числі резервістів усіх категорій: офіцерів, сержантів і старшин, солдатів за всіма спеціальностями), підготовки органів управління (штабів), військових частин (підрозділів) стратегічного (оперативного) резерву з метою досягнення ними готовності до виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період.

ПІДГОТОВКА У ВВНЗ (ВНП ЗВО), ВІЙСЬКОВИХ КОЛЕДЖАХ (ВІДДІЛЕННІ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ) СЕРЖАНТСЬКОГО СКЛАДУ ВВНЗ. Комплекс заходів, який включає процес навчання, професіоналізації і виховання військових фахівців (курсантів, слухачів, ад'юнктів, докторантів) за відповідними рівнями вищої освіти для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) складу та державних службовців (працівників ЗС України)( ) з метою задоволення потреб ЗС України.

ПІДГОТОВКА У НАВЧАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ. Процес систематичного військового професійно-технічного навчання військовослужбовців, спрямований на набуття ними знань, умінь і навичок у військово-професійній діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і військово-професійної культури, необхідних для виконання своїх службових обов'язків на займаній посаді з метою задоволення потреб ЗС України.

ПІДГОТОВКА ФАХОВА. Вид підготовки (перепідготовки) громадян до військової служби на посадах рядового складу за визначеною військово-обліковою спеціальністю, що проводиться у навчальних частинах (центрах) збройних сил та інших складових сил оборони.

П. ф. (перепідготовка) за спеціальностями, за якими підготовка у навчальних частинах (центрах) не здійснюється, проводиться на спеціальних курсах у військових частинах збройних сил та інших складових сил оборони.

ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА. Властивість людини, що визначається сукупністю професійних знань, вмінь і навичок, зумовлених її здатністю виконувати свою роботу з визначеною якістю.

ПІДЛЕГЛІСТЬ. Залежне становище керованої ланки від керуючої, забезпечує стійкість і цілісність, стабільність структури. Встановлюється через лінійні зв'язки. Нижча ланка підконтрольна вищій, звітує перед нею і має право звертатися до вищої ланки із пропозиціями, реалізація яких потребує її участі.

ПІДПИС ПОВІДОМЛЕННЯ ЦИФРОВИЙ. Блок даних невеликого розміру, отриманий в результаті криптографічного перетворення повідомлення довільної довжини з використанням особистого (таємного) ключа відправника.

ПІДПОРЯДКОВАНЕ КОМАНДУВАННЯ *(англ. – subordinate command).* Командування, що складається з командира і посадових осіб, підрозділів, загонів, організацій або установ, які були підпорядковані визначеному органу управління.

ПІДПОРЯДКУВАННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЄ. Відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, зокрема через вирішення (участь у вирішенні) питань щодо прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень, контролю за їх виконанням.

ПІДРОЗДІЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ *(unit for foreigne armed forces).* Військове формування іноземної держави, що має постійну чи тимчасову організацію, належить до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащене легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед своєю державою і законами України за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані дотримуватися внутрішньої дисципліни, законів України, норм міжнародного права, та яке направляється в Україну з конкретною метою, визначеною міжнародним договором України.

ПІДРОЗДІЛ НАВЧАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ. Військовий інститут, факультет, кафедра військової підготовки або відділення військової підготовки закладу вищої освіти – структурний підрозділ закладу вищої освіти (університету, академії, інституту), який здійснює за певними ступенями вищої освіти підготовку курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів, докторантів для подальшої служби на посадах сержантського, старшинського, офіцерського або начальницького складу.

ПІДРОЗДІЛ НАУКОВИЙ. Структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників становлять не менш як 50 відсотків. Типами наукового підрозділу є інститут, науково-дослідна частина, управління, відділення, комплекс, центр, відділ, лабораторія, секція, сектор, бюро, група, філіал, наукова (науково-технічна) бібліотека, науковий (науково-технічний) музей.

ПІДРОЗДІЛ ШТАТНИЙ. Структурний підрозділ органу військового управління, військової частини.

ПІДРУЧНИК ЕЛЕКТРОННИЙ. Електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

ПІДРУЧНИК ЕЛЕКТРОННИЙ. Електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

ПІДСИСТЕМА КЕРОВАНА. Задіяні у виробництві людські, матеріальні та фінансові ресурси організації (підсистема організації, яка під впливом управлінських рішень забезпечує досягнення цілей організації).

ПІДСИСТЕМА КЕРУЮЧА. Частина соціальної складової організації, яка виконує функції управління керованою підсистемою.

ПІДСИСТЕМА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ. Сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою в інтересах своєчасного і гарантованого переведення військової організаційної структури на організацію та штати воєнного часу.

ПІДСИСТЕМА СВО ВІЙСЬКОВА. Основна керуюча та узагальнююча підсистема, яка виконує завдання з організації військового обліку громадян України, функціонування СВО та контролю за його станом на відповідних ієрархічних рівнях. У складі підсистеми є такі органи військового управління: Генеральний штаб ЗС України, штаб Командування Сухопутних військ ЗС України, штаби оперативних командувань, обласні, районні та міські ТЦК та СП.

ПІДСИСТЕМА СВО ГАЛУЗЕВА. Сукупність галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їхнього управління та забезпечують ведення персонального обліку призовників і військовозобов'язаних, а також бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час.

ПІДСИСТЕМА СВО ТЕРИТОРІАЛЬНА. Сукупність місцевих органів виконавчої влади, а саме обласних, районних, міських державних адміністрацій та виконавчих комітетів сільських, селищних та міських рад, які, відповідно до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", разом із військовими комісаріатами ведуть військовий облік громадян України на відповідній території.

ПІДСИСТЕМА СВО ФУНКЦІОНАЛЬНА. Сукупність міністерств, центральних органів виконавчої влади, державних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їхнього управління та виконують завдання із забезпечення функціонування СВО відповідно до статті 38 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу".

ПІДСИСТЕМА. Компонента ієрархічного розподілу системи.

ПІДТВЕРДЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ. Процедура визначення відповідності професійних знань, умінь і навичок працівників установленим законодавством вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінювання їхнього професійного рівня шляхом атестації.

ПІДТРИМАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ. Комплекс заходів щодо забезпечення захисту безпеки населення та інтересів держави, які запроваджує та здійснює військове командування під час дії воєнного стану на відповідній території.

ПІДТРИМАННЯ ПРАВОПОРЯДКУ *(crowd control)***.** 1. Сукупність заходів, спрямованих на попередження заворушень або на їх припинення, якщо необхідно – із застосуванням сили. Це постійні підготовчі заходи (зокрема розвідка), превентивні заходи (реалізація запланованих дій) і інтервенційні заходи: а- виконання спостережних місій щодо припинення вогню, дотримання міжнародних політичних домовленостей; втручання у конфлікт між опозиційними або

воюючими сторонами; б- патрулювання кордонів, розмежувальних ліній і контроль буферних ЗОН); в- роззброєння і демобілізація бойовиків. Ці сили мають дотримуватись нейтралітету і бути незацікавленими. Вони дотримуються чітко встановлених обмежень стосовно застосування зброї. 2. Завдання цивільної оборони, відповідальність за підготовку та проведення якої покладається на цивільне керівництво. Воно спрямоване на попередження громадських заворушень. Підтримання порядку передбачає, з одного боку, превентивні заходи, а з іншого, у разі порушення порядку – відповідні заходи з його відновлення.

ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНА *(див. "психологічна підтримка")*

ПІДХІД АДМІНІСТРАТИВНИЙ. Підхід, що полягає в регламентації функцій, прав, обов'язків, нормативів якості, витрат, тривалості, елементів системи менеджменту та нормативних актів (накази, розпорядження, вказівки, стандарти, інструкції, положення).

ПІДХІД ДИНАМІЧНИЙ. Підхід у менеджменті, за використання якого об'єкт управління розглядається в динамічному розвитку, у причинно-наслідкових зв'язках і в підпорядкованості; проводиться ретроспективний аналіз за 5–10 років і на базі цього робиться перспективний аналіз (прогноз).

ПІДХІД ІНТЕГРАЛЬНИЙ. Підхід до менеджменту, націлений на дослідження і посилення взаємозв'язків: а) між окремими підсистемами і елементами системи менеджменту; б) між стадіями життєвого циклу об'єкта управління; в) між рівнями управління за вертикаллю; г) між СУ за горизонталлю тощо.

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА. Спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду. П. о. передбачає здобуття другої (наступної) вищої освіти – здобуття ступеня бакалавра (магістра) за іншою спеціальністю на основі здобутої вищої освіти не нижче ступеня бакалавра та практичного досвіду.

ПЛАВЦІ БОЙОВІ. Військовослужбовці частин і підрозділів спеціального призначення ВМС та ССпО ЗС України, що призначені для ведення розвідувально-диверсійних дій проти кораблів, гідротехнічних споруд і берегових об'єктів противника, а також боротьби з його підводно-диверсійними силами і засобами.

ПЛАГІАТ АКАДЕМІЧНИЙ. Оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

ПЛАН ДЕРЖАВИ МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Сукупність (визначений перелік) документів, які визначають зміст, обсяги, виконавців, порядок і строки здійснення заходів щодо мобілізаційного розгортання ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, системи забезпечення життєдіяльності населення на функціонування в умовах особливого періоду.

ПЛАН ЗС УКРАЇНИ МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Сукупність (визначений перелік) документів, які визначають зміст, обсяги, порядок і терміни проведення заходів щодо мобілізаційного розгортання ЗС України.

ПЛАН МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Сукупність документів, які визначають зміст, обсяг, порядок і строки проведення заходів щодо мобілізаційного розгортання збройних сил у цілому й кожного об'єднання, з'єднання, частини, установи, а також переведення економіки і різних державних інститутів на режим діяльності в умовах воєнного часу. Проблема вирішення мобілізаційних завдань виникла із введенням загального військового обов'язку, оскільки П. м. регламентують загальний призов, який вперше в історії людства було проведено під час Французької революції (1789–1794 рр.). Наприкінці XX ст., у зв'язку з новим балансом сил на світовій арені, переходу більшості розвинених країн світу на принцип комплектування збройних сил за контрактом, формуванням і розвитком потужних військово-політичних блоків П. м.. поступово втрачає своє значення.

ПЛАН НАВЧАЛЬНИЙ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ. 1. Документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії зі здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів. 2. Документ, що формується за певним напрямом і передбачає можливість індивідуального вибору змістових модулів (дисциплін) з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до структурно-логічної схеми підготовки ад'юнктів.

ПЛАН НАУКОВОЇ РОБОТИ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ. Документ, що визначає зміст, строки виконання та обсяг наукових робіт, а також запланований термін захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії чи доктора наук.

ПЛАН УПРАВЛІННЯ ЄДИНИЙ *(англ. – Unified Command Plan (UCP)***.** Документ, затверджений Президентом, який встановлює основні вказівки для всіх командирів об'єднаних командувань, визначає місії, обов'язки та структуру сил, окреслює загальну географічну зону відповідальності командирів та визначає їхні функціональні обов'язки.

ПЛАН УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ. Формалізований документ, в якому зазначаються основні етапи проходження військової служби військовослужбовцем.

ПЛАНИ ДОВГОТЕРМІНОВІ. Плани, розраховані на перспективу 3–5 років, зважають на зміни в зовнішньому середовищі організації та її вчасну реакцію на них.

ПЛАНУВАННЯ КАР'ЄРИ. Визначення шляху розвитку конкретного співробітника в його діяльності на фірмі, здійснюване заздалегідь. Основні питання, з яких має бути ухвалено управлінські рішення під час планування кар'єри, полягають у визначенні цієї послідовності посад і формуванні критеріїв для відбору й просування співробітників.

ПЛАНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ. Цілеспрямований процес щодо визначення необхідної кількості персоналу, підготовленого до виконання завдань у визначений строк у потрібному місці в мирний та воєнний час.

ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В ПЕРСОНАЛІ. Кадрова програма, спрямована на оцінювання як кількісної, так і якісної потреби в персоналі, що відповідає на питання: скільки, коли і який саме персонал буде потрібний організації.

ПЛАНУВАННЯ ПРОСУВАННЯ ПО СЛУЖБІ *(див. "планування кар'єри")*

ПЛИННІСТЬ ОСОБОВОГО СКЛАДУ. Процес звільнення особового складу (або переміщення до інших військових формувань чи структурних підрозділів системи Міністерства оборони) в системі Міністерства оборони в цілому, чи в окремому структурному підрозділі, обумовлений незадоволеністю військовослужбовців (працівників) певними обставинами службової діяльності, або незадоволеністю командування фаховим рівнем, чи рівнем військової дисципліни військовослужбовців (працівників).

ПОВЕДІНКА АДЕКВАТНА. Поведінка особистості (групи), що відповідає прийнятим у групі, колективі нормам міжособистісних стосунків.

ПОВЕДІНКА АСОЦІАЛЬНА. Поведінка людини, що суперечить нормам і законам, які діють у суспільстві.

ПОВЕДІНКА БЕЗВІДПОВІДАЛЬНА. Поведінка окремих співробітників, яка може підірвати репутацію, імідж підрозділу (компанії тощо).

ПОВЕДІНКА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНА. Зв'язок у групі, що обумовлює досягнення значних результатів через оптимальне використання ресурсів.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА *(від латин. deviation – відхилення).* 1. Система вчинків, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі. 2. Поведінка людини з відхиленням від прийнятих у суспільстві правових або моральних норм. Основні види П. д. – аморальна поведінка, що кримінально не карається, злочинність.

ПОВЕДІНКА ІРРАЦІОНАЛЬНА. Поведінка, що характеризується відхиленням від норм міжособистісних взаємостосунків, прийнятих в суспільстві.

ПОВЕДІНКА. Цілеспрямована система взаємопов'язаних вчинків, які людина здійснює, щоб реалізувати певні функції, зумовлені взаємодією із середовищем. Поведінка є різновидом людської діяльності.

ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА *(див. "освіта загальна середня повна")*

ПОВНА ЗАЙНЯТІСТЬ *(див. "зайнятість повна")*

ПОВНОВАЖЕННЯ ВЛАДНІ. Офіційне законне право менеджера ухвалювати рішення, віддавати накази та розподіляти ресурси для досягнення бажаних результатів організації.

ПОВНОВАЖЕННЯ КОМАНДНІ *(див. "бойове командування")*

ПОДІЯ *(event).* Виникнення або змінення певної сукупності обставин. П. може бути одиничною або багаторазовою та може мати кілька причин. П. може

полягати в тому, що не відбувається чогось очікуваного. П. іноді називають "інцидентом" або "випадком". П. без наслідків також називають "потенційно небезпечною подією", "інцидентом", "загрозою серйозного інциденту", "критичною ситуацією".

ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЖИТТЄВА. Світоглядні установки, ідеали і соціальні цінності, в яких знаходять концентроване вираження основоположні принципи соціальної поведінки особистості, а також її готовність до діяльності для досягнення особистих і загальних цілей.

ПОКАЗНИК ОЦІНКИ БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ. Кількісна величина однієї зі складових, що характеризує дійсний стан бойової та мобілізаційної готовності військової організаційної структури на цей момент часу.

ПОКАЗНИКИ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ПЛАНУ ОСНОВНІ. Потреби держави на особливий період, сформовані в натуральному і вартісному обчисленні, для задоволення потреб ЗС України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення.

ПОКАРАННЯ. Моральний, психолого-педагогічний і юридичний засоби корекції поведінки людини, виправлення її в потрібному для окремого індивіда, групи чи всього суспільства напрямі. Види П. за аморальні вчинки – зауваження, догана, позбавлення задоволень, П. навмисною байдужістю, позбавлення морально-психологічної підтримки з боку колективу чи його окремих членів. П. за відхід від юридичних норм, за злочини можуть бути адміністративного порядку (осуд, штраф), а також позбавлення волі за вироком суду.

ПОЛІТИКА ЕТИЧНА. Система заходів, правил і процедур, спрямованих на реалізацію місії організації на основі дотримання задекларованих етичних принципів.

ПОЛІТИКА ЗАЛУЧЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА УТРИМАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У СИЛАХ ОБОРОНИ. 1. Курс формування та реалізації Міністерством оборони України державної політики щодо створення цілісної системи залучення, підготовки, навчання, ефективного застосування та утримання людського капіталу відповідно до потреб ЗС України (в перспективі – сил оборони в умовах воєнного стану та післявоєнний період); забезпечення потреб кожної особистості, розвитку в неї стійкої мотивації до військової служби (державної служби або праці для цивільних осіб) в силах оборони та можливості повноцінної самореалізації в сфері оборони держави. 2. Узгоджений курс формування та реалізації в силах оборони України державної політики щодо створення цілісної системи залучення, підготовки, навчання, ефективного застосування та утримання людського капіталу відповідно до потреб сил оборони України в умовах воєнного стану та у післявоєнний період, забезпечення потреб кожної особистості, розвитку в неї стійкої мотивації до військової служби (державної служби або праці) та можливості повноцінної самореалізації в сфері оборони держави.

ПОЛІТИКА КАДРОВА АКТИВНА. Наявність у керівництва організації обґрунтованих прогнозів її розвитку й відповідних їм методів і засобів впливу на персонал.

ПОЛІТИКА КАДРОВА ВІЙСЬКОВА. Сукупність принципів, напрямів, форм та методів діяльності Міністерства оборони та інших органів військового управління ЗС України, спрямованих на створення цілісної системи формування, підготовки, ефективного використання персоналу відповідно до потреб ЗС України, забезпечення потреб кожної особистості, розвитку в неї стійкої мотивації до військової служби та можливості реалізації свого потенціалу під час її проходження.

ПОЛІТИКА КАДРОВА ДЕРЖАВНА. Політика держави з формування та раціонального використання людського потенціалу суспільства, яка полягає у визначенні загальнодержавної стратегії використання людських ресурсів.

ПОЛІТИКА КАДРОВА ПАСИВНА. Відсутність у керівництва організації чітко вираженої програми дій стосовно персоналу, зведення кадрової роботи до ліквідації негативних наслідків.

ПОЛІТИКА КАДРОВА. Система поглядів, вимог, принципів, що визначають основні напрями, форми і методи роботи з персоналом.1) У широкому розумінні – система усвідомлених і певним чином сформульованих та закріплених правил і норм, що приводять людський ресурс у відповідність із довгостроковою стратегією фірми. 2) У вузькому розумінні – набір конкретних правил, побажань і обмежень (найчастіше неусвідомлених), що реалізуються( ) як у процесі безпосередньої взаємодії між співробітниками, так і у взаєминах між працівниками й організацією в цілому.

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНА. Діяльність уповноважених органів державної влади і управління, що спрямована на гарантування захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави та забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам.

ПОЛІТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНА. Основний напрям стратегічного планування, здійснюваного на рівні вищого управління організації. Розроблення та впровадження інновації – основний напрям стратегії організації. Головне в інноваційній політиці організації – формулювання основної мети розроблення інновації, визначення термінів і проведення оцінювання результатів у вигляді конкретних цілей, скорочення термінів і впровадження інновації. Чітка інноваційна політика організації задає напрям для збирання інформації та вироблення пропозицій, що сприяє наполегливому пошуку можливостей та створює мотивацію для груп розроблювачів.

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ВОЄННА. Діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави, пов'язана із запобіганням воєнним конфліктам, організацією та здійсненням військового будівництва і підготовкою ЗС України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України

військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення до збройного захисту національних інтересів.

ПОЛІЦІЯ ВІЙСЬКОВА. Військове формування з правоохоронними функціями, створене на основі Військової служби правопорядку, підпорядковане Міноборони (а в питаннях щодо забезпечення боєздатності та виконання бойових задач – Генеральному штабу ЗС України).

ПОЛОН ВІЙСЬКОВИЙ. Тимчасове обмеження можливості брати участь у бойових діях.

ПОМЕРЛІ З ПРИЧИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВЕДЕННЯМ ВОЄННИХ ДІЙ *(див. загиблі)*

ПОРАНЕНІ ТА ХВОРІ. Військовослужбовці та цивільні особи, які внаслідок травми, хвороби чи іншого фізичного або психічного розладу (інвалідності) потребують медичної допомоги або догляду та утримуються від будь-яких ворожих дій. Це стосується також породіль, новонароджених та інших осіб, які потребують у даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітних жінок чи немічних.

ПОРЯДОК ВНУТРІШНІЙ. Суворе дотримання визначених військовими статутами правил розміщення, повсякденної діяльності, побуту військовослужбовців у військовій частині й несення служби добовим нарядом.

ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ ПРИЗОВНИКІВ, ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ТА РЕЗЕРВІСТІВ. Цей Порядок визначає механізм організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, органами військового управління, військовими частинами (підрозділами) ЗС України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, ТЦК та СП, підприємствами, установами та організаціями, закладами освіти, закладами охорони здоров'я незалежно від підпорядкування і форми власності.

ПОСАДА ВИЩА. Визначена структурою і штатним розписом структурна одиниця державного органу та його апарату на один ступінь вища від попередньої.

ПОСАДА ВІЙСЬКОВА ВИЩА. Посада, яка за штатом (штатним розписом) має вищу штатно-посадову категорію, а за умови рівних штатно-посадових категорій передбачає більший посадовий оклад (тарифний розряд).

ПОСАДА ПЕРВИННА. Визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень.

ПОСАДА ПЕРЕД ПРИЗНАЧЕННЯМ ОБОВ'ЯЗКОВА. Військова посада, заміщення якої є обов'язковим для просування по службі (визначається паспортом військової посади).

ПОСАДА ТИПОВА. Військова посада, яка об'єднує в одну групу військові посади з однаковими характеристиками.

ПОСАДА. 1. Структурна одиниця організаційної структури військового формування; службове положення в даній структурі. 2. Визначена структурою і штатом (штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень. 3. Службове становище (стан), пов'язане з виконанням певних обов'язків у якій-небудь установі, пост.

ПОСАДОВА КАТЕГОРІЯ *(див." категорія посадова ")*

ПОСАДОВА ОСОБА *(див. "особа посадова")*

ПОСАДОВИЙ РІВЕНЬ *(див. "рівень посадовий")*

ПОСАДОВІ ІНСТРУКЦІЇ *(див." інструкції посадові")*

ПОСЛУГА АДМІНІСТРАТИВНА. Ухвалення на підставі закону за зверненням фізичної або юридичної особи нормативно-правового акту, спрямованого на реалізацію її прав і законних інтересів або на виконання особою визначених законом обов'язків (отримання дозволу, ліцензії, сертифіката, посвідчення, реєстрації тощо).

ПОСТІЙНИЙ СКЛАД *(див. "склад постійний")*

ПОСТІЙНИЙ СКЛАД ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ *(див. "склад військового навчального закладу постійний")*

ПОТЕНЦІАЛ БОЙОВИЙ *(national military capability)***.** Сукупність матеріальних, соціальних та духовних можливостей держави, що можуть бути використані нею для досягнення необхідної бойової потужності збройних сил. *(Див. також " потенціал військовий ").*

ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВИЙ *(military potential)***.** 1. Максимальні можливості держави (коаліції держав), що можуть бути використані для забезпечення її військової потужності й ведення війни. Визначається економічними, духовними, науково-технічними можливостями, мобілізаційними резервами, технічним оснащенням (озброєнням), досконалістю організаційної структури, фінансовою і матеріальною забезпеченістю, рівнем підготовки збройних сил та інших військ, ступенем розвитку військової науки та військового мистецтва, а також ефективністю системи керування військами (силами). Також *див. "потенціал оборони"*. 2. Можливості держави (коаліції держав) утримувати збройні сили, підвищувати їхню боєздатність, поповнювати навченими кадрами, забезпечувати сучасною зброєю та військовою технікою, усіма видами матеріально-технічних засобів у мирний і воєнний час, забезпечити досягнення мети війни.

ПОТЕНЦІАЛ ДЕРЖАВИ ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ. Частка економічного потенціалу держави, яка характеризує її можливість щодо забезпечення збройних сил та інших військових формувань держави необхідними матеріально-технічними засобами.

ПОТЕНЦІАЛ КАДРОВИЙ. Сукупність кількісно-якісних характеристик кадрів, які визначають їхню спроможність вирішувати поточні й перспективні завдання у сфері забезпечення боєздатності ЗС України.

ПОТЕНЦІАЛ КЕРІВНИКА КОМУНІКАТИВНИЙ *(англ. – communicational manager potential).* ***П****ритаманні керівникові комунікативні можливості, які є внутрішнім резервом особистості, реалізуються як свідомо, так і стихійно.*

ПОТЕНЦІАЛ ПРАЦІВНИКА ТРУДОВИЙ. Сукупність різних якостей, що визначають працездатність працівника й узагальнюють показник особистісного фактора виробництва. Якості пов'язані: зі здатністю й схильністю працівника до праці, станом його здоров'я, витривалістю, типом нервової системи, тобто всім тим, що відбиває фізичний і психологічний потенціал; з обсягом загальних і спеціальних знань, трудових навичок і вмінь, що визначають здатність до праці певної кваліфікації; з рівнем свідомості й відповідальності, соціальної зрілості, ідейної переконаності, інтересів і потреб тощо.

ПОТОЧНИЙ НЕКОМПЛЕКТ ОСОБОВОГО СКЛАДУ *(див. "некомплект особового складу поточний")*

ПОТРЕБА *(requirement).* Різниця між необхідними та наявними ресурсами (людськими, матеріальними, фінансовими, а також послугами), що використовуються для належного виконання завдань ЗС України та іншими складовими сил оборони у разі виникнення та розвитку ситуацій воєнного характеру.

ПОТРЕБА В ОСОБОВОМУ СКЛАДІ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Кількісний показник, який розраховується як різниця між штатною чисельністю особового складу воєнного і мирного часу з урахуванням переміщення (вибуття в інші військові частини (установи) або прибуття з них) особового складу між військовими частинами (установами) відповідно до планів переміщення особового складу.

ПОТРЕБА ВІЙСЬКОВА *(military requirement)* Потреба, яка виправдовує застосування в необхідний час ресурсів, що дозволяють досягти визначених військових цілей, вести у визначеному напрямку операції або виконувати поставлені завдання.

ПОТРЕБА У ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБАХ І ТЕХНІЦІ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Кількісний показник, який розраховується як різниця між штатно-табельною потребою воєнного часу і фактичною наявністю у військовій частині (установі) транспортних засобів і техніки з урахуванням її передавання (приймання) в інші військові частини (установи).

ПОТРЕБИ БАЗИСНІ. Природні потреби (наприклад, їжа, одяг, безпека тощо).

ПОТРЕБИ ВТОРИННІ. Потреби, що мають соціально-психологічну природу, такі як спілкування, прихильність, влада, самореалізація.

ПОТРЕБИ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНІ. Усвідомлення особою необхідності в ідеальних внутрішньоспонукальних мотивах діяльності, особистісному розвитку та соціальній взаємодії, що проявляються в релігійних поглядах, уявленнях, почуттях, практиках і обрядових дійствах.

ПОТУЖНІСТЬ МОБІЛІЗАЦІЙНА. Виробнича потужність підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. П. м. не підлягають

приватизації, зокрема і в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передання П. м. іншим підприємствам, установам і організаціям ухвалюються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

ПОТУЖНОСТІ МОБІЛІЗАЦІЙНІ. Виробничі потужності підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Мобілізаційні потужності не підлягають приватизації, у тому числі в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передання мобілізаційних потужностей іншим підприємствам, установам і організаціям ухвалюються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД ВІЙНИ *(див. період війни початковий)*

ПОЧУТТЯ ОБОВ'ЯЗКУ. Найвище соціально сформоване моральне почуття, змістовним компонентом якого є усвідомлення і прийняття особистістю визначених моральних норм, що стали мотивом діяльності й поведінки, а емоційним – задоволення досягненою метою або незадоволення недосягненою, що викликає докори сумління.

ПОЧУТТЯ СВІТОГЛЯДНІ. Переживання людини, які пов'язані з формуванням власної системи поглядів на об'єктивний світ, на своє місце в ньому, а також з формуванням життєвої позиції, ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів, принципів пізнання і діяльності.

ПРАВА ЛЮДИНИ. Принципи, норми взаємовідносин між людьми і державою, що забезпечують індивіду можливість діяти на свій розсуд (цю частину прав зазвичай називають свободами) або отримати певні блага (власне права). Розрізняють П. л. у широкому і вузькому значенні. У вузькому значенні під П. л. мають на увазі тільки ті права, які не надаються, а лише охороняються і гарантуються державою. Їх має кожна людина від народження і діють вони незалежно від їх конституційно-правового закріплення і державних кордонів. Це право на життя і тілесну недоторканість, повагу людської гідності, свобода віри, совісті тощо. У широкому значенні (воно більш поширене) під П. л. мають на увазі весь комплекс прав і свобод особистості, їхні різні види. П. л. ділять на негативні (охороняють свободу індивіда і визначають обов'язки держави і інших громадян стримуватися від небажаних для особистості обмежень і дій) і позитивні (фіксують обов'язки держави надавати громадянинові ті або інші блага: право на труд, відпочинок, освіту, медичне обслуговування тощо). Класифікація П. л. може бути і більш детальною: а) громадянські (особисті), що гарантують індивідуальну свободу; б) політичні, що визначають можливості активної участі громадян в управлінні справами держави і суспільства; в) економічні, що передбачають право на власність, підприємництво, вільне розпоряджання робочою силою тощо; г) соціальні, що забезпечують людині гідний рівень життя і соціальну захищеність; д) культурні, що гарантують духовний розвиток особистості.

ПРАВО ВІЙСЬКОВЕ *(military law).* Частина юридичних правил країни, що стосується складу та видів діяльності її збройних сил. Це право включає закони та інші нормативні акти, які застосовуються збройними силами як під час бойових дій, так і у мирний час.

ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ *(див. "право міжнародне гуманітарне")*

ПРАВО МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ. Система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм (визначення з Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у ЗС України). Під захистом міжнародного гуманітарного права (МГП) перебувають: – жертви збройних конфліктів; – медичний і духовний персонал; – парламентери і особи, які їх супроводжують; – персонал цивільної оборони; – персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей; – персонал, який бере участь у гуманітарних акціях; – цивільні об'єкти і культурні цінності. Напад на таких осіб та руйнування таких об'єктів забороняється. МГП передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність фізичних осіб і зобов'язує держави, які беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог.

ПРАВОВА ОСНОВА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ *(див. "основа мобілізаційної підготовки та мобілізації правова")*

ПРАВОВА РОБОТА У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ *(див. "робота у військовій частині правова")*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ *(див. "режим надзвичайного стану правовий")*

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ *(див. "органи правоохоронні")*

ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІЙСЬКОВЕ *(military infraction).* Порушення загального права, яке карається відповідно до норм військового кодексу.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ. Комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права особи на працю.

ПРАЦЕЗДАТНІ ОСОБИ. Особи віком від 16 років, які живуть на території України і за станом здоров'я здатні до активної трудової діяльності.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ. Показник потенційної можливості працівників виконувати свою роботу на заданому рівні ефективності протягом певного часу. Виділяють загальну (потенційну, максимально можливу П. за мобілізації всіх резервів організму) та фактичну П., рівень якої завжди є нижчим.

ПРАЦІВНИК НАЙМАНИЙ ІНОЗЕМНИЙ. Іноземець або особа без громадянства, який/яка працює за трудовим договором в українського роботодавця згідно із законодавством України.

ПРАЦІВНИК НАУКОВИЙ. Учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) профе-

сійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

ПРАЦІВНИК. 1. Особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором. 2. Фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю.

ПРАЦІВНИКИ ІНОЗЕМНІ ВІДРЯДЖЕНІ. Іноземці та особи без громадянства, направлені іноземним роботодавцем в Україну для виконання певного обсягу робіт (послуг) на підставі договорів (контрактів), укладених між українським та іноземним суб'єктами господарювання.

ПРАЦІВНИКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ. Особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність.

ПРАЦІВНИКИ ПЕДАГОГІЧНІ. Особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

ПРЕДМЕТИ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНІ (ПВН). Вибухові матеріали промислового призначення та саморобного виготовлення, боєприпаси, що містять вибухові речовини, а також біологічні та хімічні речовини: бомби і боєголовки; керовані і балістичні ракети; артилерійські, мінометні, ракетні боєприпаси і боєприпаси до стрілецької зброї; усі міни, торпеди і глибинні бомби; піротехнічні вироби військового та спеціального призначення; касетні бомби і касети; електричні вибухові пристрої; саморобні вибухові пристрої та інші предмети, що є вибухонебезпечними за своєю природою.

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАКОННІ. Батьки, усиновлювачі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують обов'язки опікунів і піклувальників.

ПРЕСТИЖ. Авторитет, шана, довіра, які виявляють підлеглі до керівника. Збереження П. пов'язано із боротьбою за авторитетність, компетентність діяльності, що здійснюється, або рішень, що ухвалюються. П. організації пов'язаний з довірою споживачів щодо створення конкурентоспроможної продукції або послуг.

ПРЕТЕНЗІЯ. 1. Скарга. 2. Повідомлення про невиконання якого-небудь пункту договору між двома сторонами.

ПРИВЕДЕННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) У БОЙОВУ ГОТОВНІСТЬ. Комплекс заходів, які здійснюються в ході та після завершення мобілізаційного розгортання військ (сил) щодо їхньої безпосередньої підготовки до виконання визначених завдань. 2. Комплекс заходів щодо (приведення) (відмобілізування і приведення) військ у бойову готовність до виконання бойового завдання за призначенням.

ПРИВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ У БОЙОВУ ГОТОВНІСТЬ. Комплекс заходів щодо бойового злагодження військової частини в організації

і штатах воєнного часу та підготовки її до виконання завдань за призначенням у встановлені терміни.

ПРИВЕДЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ГОТОВНІСТЬ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ. Комплекс заходів, які здійснюються під час та після завершення мобілізаційного розгортання ЗС України, щодо їхньої безпосередньої підготовки до виконання визначених завдань.

ПРИВЕДЕННЯ У СТАН БОЙОВОЇ ГОТОВНОСТІ *(activation).* Сукупність заходів, вжитих з метою здійснити запланований перехід збройних сил, інститутів і особового складу до умов бойових дій. Приведення збройних сил у стан бойової готовності є складовою мобілізації. Мається на увазі перехід підрозділів і особового складу до умов бойових дій, їх комплектування, забезпечення озброєнням, технікою й іншими елементами. Усі заходи стосовно приведення збройних сил у стан бойової готовності, загальні чи відносні для кожного з'єднання, частини чи інституту детально розроблюються у мирний час і зазначені у відповідному мобілізаційному плані.

ПРИДАТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА. Сукупність психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення суспільно прийнятної ефективності праці в тій чи іншій професійній діяльності.

ПРИЗОВ. Встановлений чинним законодавством порядок залучення громадян до виконання військового обов'язку в лавах ЗС України та інших військових формуваннях.

ПРИЗОВНА ДІЛЬНИЦЯ *(заст.).* Територіальна одиниця в межах адміністративного району (міста), у межах котрої районним (міським) військовим комісаріатом організується підготовка молоді до служби в збройних силах, інших військових формуваннях та проводяться чергові призови на дійсну військову службу.

ПРИЗОВНА КОМІСІЯ *(див. комісія призовна)*

ПРИЗОВНИК. Особа, яка згідно з чинним законодавством підлягає призову на дійсну військову службу, або громадянин, який приписаний до призовної дільниці.

ПРИЙОМ НА РОБОТУ. Укладання працівником усної або письмової трудової угоди, контракту з організацією. Адміністрація вимагає певний набір документів і може встановити випробувальний термін. Відповідно до трудового договору працівник бере на себе обов'язки виконувати роботу певної кількості та якості, підпорядковуватися правилам внутрішнього розпорядку, а організація виплачує заробітну плату й забезпечує умови праці, передбачені відповідними законодавствами.

ПРИКРИТТЯ МОБІЛІЗАЦІЇ. Комплекс заходів, спрямованих на створення умов щодо успішного та планомірного проведення мобілізаційних заходів, які плануються та здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, ЗС України та іншими військовими формуваннями, підприємствами, установами і організаціями.

ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНИЙ. Війська (сили) комплектуються особовим складом, призваним на військову службу із-за меж адміністративного району дислокації військ (сил).

ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗМІШАНИЙ. Принцип комплектування військових частин, який об'єднує територіальний та екстериторіальний принцип комплектування.

ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ. Війська (сили) комплектуються особовим складом, призваним на військову службу з навколишньої місцевості в межах адміністративного району дислокації військ (сил).

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКІ: 1. Верховенство права означає правову сталість і передбачуваність управлінських дій та рішень, які базуються на законі. 2. Принцип відкритості та прозорості забезпечує можливість нагляду за державною адміністративною діяльністю, її результатами на предмет їх відповідності існуючим правовим нормам. 3. Підзвітність органів державного управління судовим органам та вищим адміністраціям передбачає дотримання верховенства права в управлінській діяльності. 4. Продуктивність у використанні державних ресурсів та ефективність впровадження державної політики.

ПРИНЦИПИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ. Можливість використання наявного людського ресурсу відповідно до географічного або адміністративного (територіального) розподілу держави, що закладені в основу комплектування військ (сил) особовим складом, особливості, які характеризуються місцем проживання громадян, котрі призиваються на військову службу, і дислокацією військ. *(Див. також "територіальний принцип комплектування, екстериторіальний принцип комплектування, змішаний принцип комплектування").*

ПРИНЦИПИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАГАЛЬНІ. Принципи, які регулюють діяльність систем менеджменту організацій загалом, відповідно до законів і закономірностей менеджменту.

ПРИСУТНІСТЬ ВІЙСЬКОВА *(military presence)* Розміщення військ (сил) за межами країни, якій вони належать, для досягнення визначених військово-політичних цілей. Як правило, здійснюється на міжнародно-договірній основі.

ПРИХОВАНА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація прихована")*

ПРОВІЗОР *(див. "лікар–інтерн")*

ПРОГНОЗ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ. Варіант екстраполяційного прогнозу, який прогнозує розвиток явищ та процесів з використанням тенденцій, що склалися у попередніх періодах і відображають можливості розвитку.

ПРОГНОЗ ЕВРИСТИЧНИЙ. Прогноз, зроблений на основі моделі майбутнього, який передбачає наявність більшого рівня знань, ніж це потрібно для простої екстраполяції.

ПРОГНОЗУВАННЯ ВІЙСЬКОВЕ. Систематичне ведення науково обґрунтованого аналізу з метою визначення перспектив розвитку військово-політичної обстановки. Основними сферами є: військово-стратегічна, оперативна, тактична, військово-економічна і військово-технічна. Розподіляється на короткотривале, що

визначає перспективу розвитку явищ на найближчий час, строком до 5 років; середньотривале — на період від 5 до 10 років; довготривале – на період понад 10 років.

ПРОГРАМА ІННОВАЦІЙНА. Комплекс інноваційних проєктів і заходів, узгоджений за ресурсами, виконавцями та термінами їх здійснення, що забезпечує ефективне розв'язання завдань із освоєння та поширення принципово нових видів продукції (технології).

ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНА. Комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНА. Документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

ПРОСТІР ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ. Система програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав – учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників.

ПРОСТІР ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЄДИНИЙ. Технічна спроможність ЗС України та інших складових сил оборони для об'єднання різних компонентів операційного середовища від стратегічного до тактичного рівнів із використанням мережевих спроможностей та інформаційної інфраструктури.

ПРОСТРАЦІЯ *(prostration)*. Пригнічений стан людини, що характеризується занепадом сил, байдужим ставленням до оточуючого і надзвичайно низькою фізичною і нервово-психічною дієздатністю. Причиною П. можуть бути нервові потрясіння – стрес, афект, тривала депресія, депрівація, сильна втома тощо.

ПРОТИВНИК *(enemy)*. Особа, група осіб (організованих або ні), воєнізовані або військові сили, національний компонент або альянс, які свідомо розпочинають ворожі дії проти союзних сил та мають бути нейтралізовані, у разі необхідності, за допомогою сили.

ПРОТИВНИК ІМОВІРНИЙ. 1. Держава (блок держав) і її збройні сили, яка проводить не дружню зовнішню політику стосовно України, на офіційному рівні висунула нашій державі претензії політичного, економічного, територіального чи іншого характеру, демонструє воєнну міць і рішучість застосування сили для вирішення цих претензій, веде інформаційну війну, у низці випадків здійснює провокації тощо. 2. Держава чи коаліція держав, які проводять стосовно іншої держави, коаліції держав політику, котра не виключає можливість застосування збройних сил для досягнення певної політичної мети.

ПРОТИВНИК РЕАЛЬНИЙ. Держава (блок держав), яка разом зі своїми збройними силами здійснює підготовку до війни з Україною, причому ця підготовка має незворотний характер, або оголосила стан війни з нашою державою, чи раптово розпочала агресію.

ПРОТИДІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА. Комплекс заходів інформаційно-психологічного характеру зі впливу на власну аудиторію, яка одночасно є ціллю для пропаганди (психологічних операцій) противника (опозиції), з метою нейтралізації або зведення до мінімуму ефекту від негативної пропаганди. Вона передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист певної системи світоглядних орієнтирів, настанов, стереотипів, на основі яких ґрунтується високий морально-психологічний стан військ та здатність народу до опору агресору.

ПРОТИСТОЯННЯ ВІЙСЬКОВЕ *(military confrontation).* Відносини між державами або коаліціями держав, що характеризуються суперництвом у військовій галузі. Природа П. в. залежить від цілей, що переслідують держави або коаліції держав: військова перевага, політичний тиск, який поширюється державою або коаліцією держав на інших, або припинення такого тиску; демонстрація готовності відбити агресію, захист суверенітету із застосуванням збройних сил або здійснення військового нападу тощо.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація професійна")*

ПРОФЕСІЙНА ВІЙСЬКОВА ОСВІТА *(див. "освіта професійна військова")*

ПРОФЕСІЙНА КАР'ЄРА *(див. "кар'єра професійна")*

ПРОФЕСІЙНА НАЗВА ЗАНЯТЬ *(див. "назва занять професійна")*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА *(див. "підготовка професійна")*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ *(див. "підготовленість професійна")*

ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ *(див. "придатність професійна")*

ПРОФЕСІЙНА РЕАБІЛІТАЦІЯ *(див. "реабілітація професійна")*

ПРОФЕСІЙНА СПІЛКА *(див. "спілка професійна")*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ *(див. "компетентність професійна")*

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ *(див." вигорання професійне")*

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ *(див. "навчання професійне")*

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР *(див. відбір професійний)*

ПРОФЕСІЙНИЙ СТАНДАРТ *(див. "стандарт професійний")*

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС *(див. "стрес професійний")*

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР НА НАВЧАННЯ *(див. "відбір на навчання професійно-психологічний")*

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР У ЗС УКРАЇНИ *(див. "відбір У ЗС України професійно-психологічний")*

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНЕ НАВЧАННЯ *(див. "навчання професійне")*

ПРОФЕСІЯ. 1. Основний рід заняття, трудової діяльності, військової служби. 2. Здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної

кваліфікації. 3. Сукупність близьких за трудовими функціями видів трудової діяльності, що можуть вимагати певної професійної та/або освітньої кваліфікації працівника. З Здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації.

Примітка: Згідно з Міжнародною стандартною класифікацією професій (ISCO 88: International Standard Classification of Occupations/ILO, Geneva) для військовослужбовців поняття "професія" застосовується як приналежність до військової служби, все інше для них – це "заняття"(за визначенням НАТО – occupation) або "професійна назва занять".

ПРОЦЕС В УПРАВЛІННІ ЗВ'ЯЗУЮЧИЙ. Процес, який необхідний для здійснення функцій менеджменту (планування, організування, мотивації, контролю тощо).

ПРОЦЕС КОМУНІКАТИВНИЙ. Обмін інформацією між індивідами або їхніми групами, метою якого є усвідомлення повідомлень, що містять певну інформацію.

ПСИХІЧНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація психічна")*

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я *(див. "здоров'я психічне")*

ПСИХІЧНИЙ ШОК *(див. "розлад стресовий гострий")*

ПСИХОДІАГНОСТИКА ВІЗУАЛЬНА. Нова галузь психології кадрової роботи, заснована на вивченні зовнішніх характеристик і вигляду людини для проникнення у внутрішній психологічний зміст особистості. Включає фізіогноміку, хіромантію, графологію, "тілесні тести" (аналіз особливостей статури, міміки, жестикуляції, сну, харчування, форми рук, пальців, нігтів) тощо.

ПСИХОКОРЕКЦІЯ БІХЕВІОРАЛЬНА. Одна із течій у сучасній психокорекції, яка заснована на усвідомленні проблеми клієнтом, чітких алгоритмічних процедурах впливу та постійній кількісній реєстрації результатів (А. Елліс, Д. Доллард, Н. І. Міллер, Дж. Уолп).

ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА *(див. "війна психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА *(див. "допомога психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА *(див. "підготовка психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА *(англ. – psychological gude, STANAG 2563).* 1. Система соціально-психологічних, психолого-педагогічних засобів, способів і методів допомоги особі з метою оптимізації психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, спрямування зусиль особи на реалізацію власної професійної діяльності. 2. Система соціально-психологічних способів і методів, що сприятимуть соціально-професійному самовизначенню особистості під час формування її здібностей, ціннісних орієнтацій й самопізнання, підвищенню її конкурентоздатності на ринку праці й адаптованості до умов реалізації власної професійної кар'єри. У цьому контексті методами П. п. є: психологічне інформування, психологічна діагностика, тренінги, а також комунікативні психологічні техніки: активне слухання, приєднання, підбадьорювання, співпереживання тощо

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ *(див. "реабілітація психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ *(див. "ситуація психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ *(див. "стійкість психологічна")*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ БАР'ЄР *(див. "бар'єр психологічний")*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР *(див. "відбір психологічний")*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН *(див. " стан психологічний ")*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ШОК *(див. "розлад стресовий гострий")*

ПСИХОЛОГІЧНІ ВТРАТИ *(див. "втрати психологічні")*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ З ПІДТРИМКИ МИРУ *(див. "заходи з підтримки миру психологічні")*

ПСИХОЛОГІЯ ГРУПОВА. Психологія соціальної спільності (групи, асоціації, колективу), що не зводиться до арифметичної суми індивідуальних психологій членів групи, а становить певну цілісність.

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ *(англ. – management psychology of human resources)***.** Галузь знань і практичної діяльності, завданням якої є врахування й ефективне використання психологічних особливостей та можливостей людей з метою підвищення задоволеності працівників роботою і результатами діяльності організації.

ПСИХОТРАВМАТИЧНА СИТУАЦІЯ *(див. "ситуація психотравматична")*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація психофізіологічна")*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР *(див. "відбір психофізіологічний")*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН *(див. "стан психофізіологічний")*

ПУБЛІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВА. Військовий керівний документ, навчально-методичний матеріал, офіційно затверджений або введений у дію відповідним наказом (рішенням), що встановлює для загального (обмеженого доступу) й багаторазового використання правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються сфери військової діяльності чи її результатів.

ПУБЛІЧНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація публічна")*

ПУНКТ ЗУСТРІЧІ ПОПОВНЕННЯ (ПЗП). Обладнана територія на відкритих ділянках місцевості, перехрестях основних доріг, що ведуть до військових організаційних структур, у межах якої організується зустріч та направлення на пункти прийому мобілізаційних ресурсів військовозобов'язаних і техніки національної економіки, які надходять на доукомплектування військових організаційних структур до штатів воєнного часу та (або) виконання мобілізаційних завдань.

ПУНКТ ПРИЙОМУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ (ППОС). Завчасно підготовлене та обладнане приміщення (відкрита ділянка місцевості), в межах якого (якої) здійснюється організований і своєчасний прийом військовозобов'язаних, які прибувають на доукомплектування військової організаційної структури до штатів воєнного часу та (або) для виконання мобілізаційних завдань, розподілу їх по підрозділах і екіпірування.

ПУНКТ ПРИЙОМУ ТЕХНІКИ (ППТ). Завчасно підготовлена та обладнана відкрита ділянка місцевості, в межах якої здійснюються організований та своєчасний збір, технічний огляд, прийом та розподіл по підрозділах техніки, що надходить з національної економіки на доукомплектування військових організаційних структур та (або) виконання мобілізаційних завдань.

Р

РАДА З ПИТАНЬ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА МІЖКОНФЕСІЙНА. Міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, що утворюється і діє при Міністерстві оборони України або Міністерстві внутрішніх справ України з метою забезпечення міжконфесійної злагоди та порозуміння у сфері організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників і членів їхніх сімей. Міжконфесійні ради з питань військового капеланства можуть також утворюватися при центральних органах виконавчої влади, яким підпорядковані інші військові формування.

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ *(англ. – National Security Council, JP 1)* **.** Координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, призначений для координації і контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

РАДНИК ВІЙСЬКОВИЙ *(military adviser)***.** Військовий спеціаліст, зазвичай офіцер, якого надсилає одна країна до іншої відповідно до двосторонньої угоди про допомогу у формуванні збройних сил, підготовці і навчанні військових кадрів, ознайомлення військовослужбовців з озброєнням та технікою, яка придбана країною, що надсилає спеціаліста, а інколи для підготовки і проведення військових операцій.

РАЙОН БОЙОВИХ ДІЙ. 1. Визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії. 2. Частина території, на якій воюючі сторони ведуть бойові дії. Додатковий протокол (Протокол І) Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р., визначає “зоною зіткнення” “будь-який район суші, в якому передові підрозділи супротивних сторін перебувають у зіткненні один з одним, тобто в межах досяжності вогню прямим наведенням із землі”.

РАЙОН ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ *(англ. – area of responsibility (AOR)***.** Географічна область, пов’язана з бойовим командуванням, у межах якої командир географічного командування має повноваження планувати і проводити операції.

РАЙОН ВОЄННИХ ДІЙ *(див. “район бойових дій”)*

РАЙОН ПЕРЕДАННЯ ТИМЧАСОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ЧАСТИНИ. Район місцевості, який визначається командувачем Сухопутних військ ЗС України та розташований поблизу аеродрому (аеропорту), порту, залізничної станції.

РАЙОН СТРАТЕГІЧНИЙ *(strategic region)***.** Географічно визначена частина земної поверхні, у межах якої виявляються чи можуть бути порушені інтереси держави. Стратегічний район – елемент сучасного розподілу геостратегічного простору у мирний час з метою вивчення умов і факторів, здатних здійснити вплив на перебіг збройної боротьби, а також для конкретного планування застосування збройних сил. Стратегічні райони поділяються на континентальні (частина континенту або континент у цілому з акваторіями і космічним простором) та морські стратегічні райони. Континентальні зони стратегічних інтересів поділяються на райони стратегічних інтересів.

РЕАБІЛІТАЦІЯ *(від латин. re…- префікс, що вказує на зворотну дію, і habilitas – придатність, спроможність)***.** 1. Система заходів, спрямованих на відновлення повноцінного соціального життя особистості. 2. Відновлення доброго імені, колишньої репутації; відновлення в колишніх правах, у тому числі в адміністративному і судовому порядку (наприклад, Р. репресованих). 3. Застосування до підсудних (насамперед неповнолітніх) заходів виховного характеру або покарань, не пов'язаних із позбавленням свободи, з метою їх виправлення. 4. Комплекс медичних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених функцій організму і працездатності хворих та інвалідів. Р. – один із найважливіших напрямів у соціальній роботі.

РЕАБІЛІТАЦІЯ МЕДИЧНА. Система лікувальних заходів, що спрямовані на відновлення порушених чи втрачених функцій організму особи, на виявлення та активізацію компенсаторних можливостей організму з метою забезпечення умов для повернення особи до нормальної життєдіяльності, на профілактику ускладнень та рецидивів захворювання.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ. Система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації й виробами медичного призначення.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА. Система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадаптації, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА. Система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА. Відновлення основних соціальних функцій особистості, суспільного інституту, соціальної групи, їхньої соціальної ролі як суб'єктів основних сфер життя суспільства. С. р. у змістовному плані, по суті, включає в концентрованому вигляді всі аспекти реабілітації.

РЕАБІЛІТАЦІЯ ФІЗИЧНА. Система заходів, спрямованих на вироблення і застосування комплексів фізичних вправ на різних етапах лікування і реабілітації, що забезпечують функціональне відновлення особи, виявляють і розвивають резервні і компенсаторні можливості організму шляхом вироблення нових рухів, компенсаторних навичок, користування технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення.

РЕАКТИВНА АГРЕСІЯ *(див. "агресія реактивна")*

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЙ *(див. "виконання стратегій")*

РЕАЛЬНИЙ ПРОТИВНИК *(див. "противник реальний")*

РЕГІОНАЛЬНА ВІЙНА (*див. "війна регіональна")*

РЕГІОНАЛЬНЕ КОМАНДУВАННЯ *(див. "командування бойове")*

РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ *(див. "конфлікт регіональний")*

РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ДЕРЖАВНЕ. Формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття.

РЕЄСТР БАЗ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ДЕРЖАВНИЙ. Єдина державна інформаційна система збирання, накопичення та оброблення відомостей про зареєстровані бази персональних даних.

РЕЄСТР. Список, опис, перелік кого-, чого-небудь.

РЕЖИМ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ ПРАВОВИЙ. Особливий правовий режим, який можуть тимчасово запроваджувати в державі чи в окремих її місцевостях у разі виникнення НС техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або у разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та ОМС повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та ОМС, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Надзвичайний стан запроваджують лише за наявності реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладові, усунення якої іншими способами є неможливим.

РЕЖИМ ПРАЦІ І ВІДПОЧИНКУ. Розпорядок чергування і тривалості робочого часу й перерв для відпочинку, установлений для кожного виду робіт. Основою проєктування раціональних Р. п. і. в. є зміна працездатності протягом

зміни, доби, тижня, місяця, року. Під час проєктування враховуються всі перерви, які можуть бути на виробництві: перерва на обід, мікро- і макропаузи.

РЕЖИМ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ. Режим оброблення даних, який забезпечує взаємодію обчислювальної системи із зовнішніми щодо неї процесами в темпі, сумірному зі швидкістю перебігу цих процесів.

РЕЖИМ СЕКРЕТНОСТІ. Встановлений згідно з вимогами Закону України "Про державну таємницю" та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці.

РЕЗЕРВ ГРОМАДСЬКИЙ. Військовий резерв людських ресурсів, який включає громадян, які не мають вікових та фізичних обмежень щодо призову на військову службу та можуть бути залучені для комплектування Збройних Сил та інших військових формувань в особливий період. Резервісти і військовозобов'язані, включені до складу громадського резерву, призначаються для комплектування Збройних Сил та інших військових формувань в особливий період у встановленому порядку з урахуванням їх належності до оперативного та мобілізаційного людського резервів.

РЕЗЕРВ ДЕРЖАВНИЙ. Особливий державний запас матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених законодавчими актами держави.

РЕЗЕРВ ДОБРОВІЛЬНИЙ. Резерв, який складають резервісти.

РЕЗЕРВ ДРУГОЇ ЧЕРГИ Мобілізаційний резерв, що складається з резерву нарощування та територіального резерву.

РЕЗЕРВ ЗАГАЛЬНИЙ. Складова військового резерву людських ресурсів, що не призначена на укомплектування військ (сил) за мобілізаційним планом, але в разі потреби може бути використана для забезпечення проведення мобілізації, планування комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань під час проведення чергових призовів на військову службу та поповнення втрат.

РЕЗЕРВ КАДРОВИЙ. Військовослужбовці та працівники Збройних Сил, які досягли позитивних результатів у професійній діяльності, відповідають визначеним вимогам та відібрані для цілеспрямованої підготовки з метою подальшого висування на вищі посади.

РЕЗЕРВ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ АКТИВНИЙ. Резерв, який включає резервістів, громадян, відібраних кандидатами для зарахування на службу у військовому резерві, військовозобов'язаних, які призначені згідно з мобілізаційним планом для комплектування збройних сил, інших військових формувань.

РЕЗЕРВ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ДОПОМІЖНИЙ. Резерв, що включає військовозобов'язаних, які не ввійшли до активного резерву, але можуть бути залучені для забезпечення проведення мобілізації, комплектування ЗС України, інших утворених відповідно до законів військових формувань.

РЕЗЕРВ МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ЛЮДСЬКИЙ Резерв, що включає військовозобов'язаних, які призначені для комплектування вищих військових навчальних закладів, навчальних частин (центрів) з метою доукомплектування особо-

вим складом органів військового управління, органів управління, військових частин, установ та організацій ЗС України, інших військових формувань, після відповідної підготовки (перепідготовки) за відповідними ВОС та іншими відповідними спеціальностями, а також військовозобов'язаних, які перебувають у запасі ЗС та інших військових формувань України.

РЕЗЕРВ МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Запаси матеріально-технічних та сировинних ресурсів, призначених для забезпечення розгортання виробництва військової та іншої промислової продукції, ремонту військової техніки та майна в особливий період, розгортання у воєнний час робіт з відновлення залізничних та автомобільних шляхів, морських та річкових портів, аеродромів, ліній і споруд зв'язку, газо-, нафтопродуктопроводів, систем енерго- і водопостачання для організації безперебійної роботи промисловості, транспорту і зв'язку, подання медичної допомоги; запаси сировинних, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави; запаси матеріально-технічних ресурсів для виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та для виконання інших заходів, передбачених законодавством.

РЕЗЕРВ НАРОЩУВАННЯ. Мобілізаційний резерв, що включає резервістів та військовозобов'язаних, призначених для комплектування органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, які не увійшли до бойового складу Збройних Сил, зокрема тих, що формуються в особливий період (стратегічних резервів), військових навчальних закладів, установ та організацій, нових органів управління, військових частин та підрозділів інших військових формувань

РЕЗЕРВ ОСОБЛИВИЙ. Військова організаційна структура ЗС України, що створюється для військ, які не мають резервного комплекту частин, але комплектуються ресурсами міст, котрі належать до груп цивільної оборони, за рахунок решти вільних ресурсів інших населених пунктів, що складає для міст, котрі належать до першої групи, – не менше 15%, другої – 10%, третьої – 5% від загальної чисельності особового складу запасу, який призивається в ці війська (сили). О. р. використовується обласними ТЦК та СП для поповнення втрат військовозобов'язаних у період відмобілізування згідно із заявками командирів з'єднань, частин або за вказівкою командувача військами оперативного командування (територіального управління), Військово-Морських Сил.

РЕЗЕРВ ПЕРШОЇ ЧЕРГИ. Мобілізаційний резерв, що включає резервістів та військовозобов'язаних (переважно з досвідом участі в антитерористичній операції та у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії

РЕЗЕРВ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ. Мобілізаційний резерв, що включає резервістів та військовозобов'язаних, призначених для комплектування військових частин, підрозділів територіальної оборони.

РЕЗЕРВ ЧАСТИНИ ТИМЧАСОВИЙ. Команда, яка створюється в інших регіонах країни (областях) для забезпечення гарантованого комплектування

особовим складом військової частини (установи), що розташована у регіоні, де є можливість зриву призову і поставки військовозобов'язаних.

РЕЗЕРВ. Військові формування різних видів збройних сил, людські ресурси і запаси матеріальних засобів, призначені для створення нових і підсилення діючих угруповань військ (сил), вирішення наново виниклих завдань у ході бойових дій, поповнення і забезпечення діючих армії і флоту.

РЕЗЕРВ+ ***(РЗЕРВ ПЛЮС).*** Мобільний застосунок від МО України для військовозобов'язаних, у якому можна швидко оновити персональні дані без візиту до ТЦК та СП.

РЕЗЕРВИ СТРАТЕГІЧНІ. Органи управління, об'єднання, з'єднання, частини та установи мирного часу і ті, що розгортаються напередодні або в ході війни і призначені для підсилення (заміни) військ (сил) зі складу основних сил оборони.

РЕЗЕРВІСТИ. Військовозобов'язані, які у добровільному порядку проходять службу у військовому резерві ЗС України та інших військових формуваннях.

РЕЗЕРВНІ КОМПЛЕКТИ ЧАСТИН *(див. "комплекти частин резервні")*

РЕЗОЛЮЦІЯ. Надписаний текст на документі, що виконаний посадовою особою і фіксує ухвалене нею рішення. Р. на документі є підставою для виконання або ухвалення рішення на нижніх рівнях управління. Як правило, вона лаконічна, конкретна і цілеспрямована.

РЕЗЮМЕ. Короткий опис біографії потенційного працівника, де вказуються його освіта, досвід, інтереси й інша інформація. Ціль Р. – самохарактеристика, об'єктивний життєпис, ефективний засіб самореклами, самомаркетингу на ринку праці. У Р. має бути відображено три основних якості, необхідні працівнику: освіченість, продуктивність і необмеженість можливостей.

РЕЙТИНГ. Індивідуальний кількісний показник, який визначає позицію військовослужбовця стосовно інших військовослужбовців за результатами оцінювання.

РЕКВІЗИТ. Обов'язковий елемент документа, що передбачений організацією діловодства. Р. можуть бути: номер документа, підпис, штамп тощо. Залежно від призначення документів склад Р. встановлюється законами і нормативними актами. Якщо в документі немає хоча б одного необхідного реквізиту або із невірним його оформленням, це позбавляє його юридичної сили.

РЕКРЕАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА *(від латин. recreato – відновлення)***.** Відпочинок з метою відновлення працівником сил, морального стану, енергії, які витрачені у процесі трудової діяльності та потрібні для кваліфікованого виконання ним службових обов'язків.

РЕКРУТ *(нім. Rekrut)***.** Найнижче військове звання у збройних силах деяких країн (зокрема й в Україні), а також особа, яку прийнято на військову службу відповідно до військової повинності.

РЕКРУТЕР. Менеджер з відбору персоналу.

РЕКРУТИНГ ВІЙСЬКОВИЙ. 1. Форма добровільної мобілізації з можливістю обрати військову спеціальність. 2. Можливість військовозобов'язаного

потрапити на військову службу на своїх умовах, з урахуванням його певних професійних навичок.

РЕЛЕВАНТНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація релевантна")*

РЕПАТРІАЦІЯ. Повернення в державу громадянства, постійного проживання чи походження осіб, які опинилися через різні обставини на території інших держав.

РЕПУТАЦІЯ. Громадська думка, що склалася про людину на підставі оцінки попередньої поведінки. Р. складається зі складної системи оцінок за певний час.

РЕСПОНДЕНТ. Людина, що відповідає на поставлені їй запитання у процесі збирання соціальної інформації.

РЕСУРС ТРУДОВИЙ. Частина населення, яка має необхідний фізичний розвиток, здоров'я, освіту культуру, здібності, кваліфікацію і володіє професійними знаннями для роботи у сфері суспільно корисної діяльності."

РЕСУРСИ ВІЙСЬКОВІ. Людські, матеріальні та фінансові ресурси держави, що можуть бути використані для забезпечення Збройних Сил та інших військових формувань держави.

РЕСУРСИ ВІЙСЬКОВОНАВЧЕНІ. Частина людських ресурсів держави, які за наявних умов обмеження (стать, вік, здоров'я, потреби економіки, виконання обов'язків військової служби у формуваннях воєнної організації держави та ін.) придатні до військової служби в воєнний час і підготовлені до виконання обов'язків військової служби відповідно до вимог до посад, на які вони можуть бути призначені, з метою доукомплектування з'єднань, військових частин і формувань у разі мобілізаційного розгортання, комплектування нових формувань, що додатково розгортаються під час війни, та для поповнення бойових втрат.

РЕСУРСИ ВОЄННО-НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНІ. Систематизовані зібрання воєнно-наукової літератури і документації (періодичні та неперіодичні видання, патентна документація, нормативно-технічна документація, звітна документація з науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і науково-технічної продукції, дисертації, автореферати, переклади науково-технічної документації), зафіксовані на паперових та машинних носіях, а також спеціалізовані масиви та бази даних.

РЕСУРСИ ЗС УКРАЇНИ ЛЮДСЬКІ. 1. Персонал ЗС України, фізично розвинений, навчений та підготовлений, з відповідним потенціалом розвитку. 2. Чисельність працездатного населення держави, яке проходить дійсну військову службу (кадри) та службу в резерві, запасі.

РЕСУРСИ КАДРОВІ. Особовий склад ЗС України, який має необхідну професійну підготовку, знання та вміння для ефективного виконання завдань за призначенням.

РЕСУРСИ ЛЮДСЬКІ ЗІ СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ РЕСУРСІВ. Частка населення держави, що здійснює або може здійснювати певний вид діяльності, пов'язаної з виконанням завдань збройними силами та іншими військовими формуваннями держави.

РЕСУРСИ ЛЮДСЬКІ. 1. Призовники, військовозобов'язані та резервісти (зі складу військового оперативного резерву) з відповідним потенціалом розвитку, які придатні до військової служби за станом здоров'я, мають визначений рівень фізичної підготовки та освіти й перебувають на військовому обліку для комплектування сил оборони України. 2. Частина дієздатного народонаселення, що зайняте в суспільному виробництві і на військовій службі або за необхідності може бути залучене для поповнення збройних сил і воєнізованих формувань, забезпечення стійкого функціонування економіки і проведення мобілізації економіки, вирішення інших оборонних завдань держави.

РЕСУРСИ МОБІЛІЗАЦІЙНІ ЛЮДСЬКІ. Військовозобов'язані та резервісти, призначені для мобілізаційного розгортання збройних сил і поповнення їхніх втрат.

РЕСУРСИ МОБІЛІЗАЦІЙНІ. 1. Військовозобов'язані, резервісти, призовники, транспортні засоби і техніка національної економіки, які перебувають на обліку у ТЦК та СП і можуть бути використані (залучені) для комплектування органів військового управління, військових частин (установ) під час мобілізації. 2. Ресурси, які може залучити держава для задоволення потреб оборони в особливий період. 3. Людські та матеріальні ресурси країни, які може використати держава для задоволення потреб оборони в особливий період.

РЕСУРСИ ОБОРОННІ. Сукупність матеріальних, фінансових та людських ресурсів, зокрема енергетичних, технологічних, інформаційних, мобілізаційних, інтелектуальних, науково-технічних та радіочастотних ресурсів; державного матеріального резерву та резервних фондів грошових коштів; систем зв'язку, шляхів, транспорту та інших об'єктів інфраструктури і території держави; виробничої бази оборонно-промислового комплексу; оборонної продукції, мобілізаційних потужностей, матеріальних цінностей мобілізаційного резерву, а також інших ресурсів, які використовуються для забезпечення воєнної безпеки й обороноздатності держави.

РЕФОРМА ВІЙСЬКОВА *(defence reform / restructuring of defence)***.** 1. Корінні перетворення військової організації держави, спрямовані на приведення її у відповідність із політичними, економічними, соціальними, військово-технічними та іншими змінами в суспільстві; як правило, є частиною державних реформ і проводяться вищими органами державної влади. Безпосередньо виражаються в переозброєнні армії і флоту, у зміні організаційно-штатної структури ЗС та інших силових структур, управління, підготовки військових кадрів, порядку призову і проходження військової служби, навчання і виховання особового складу, військового права, військових статутів тощо. 2. Зміни у військовій системі держави з метою приведення її в якісно новий стан, що відповідає реаліям внутрішнього і міжнародного стану держави. 3. Комплекс кардинальних змін у військово-політичній, військово-економічній, військово-правовій, військово-науковій, військово-технічній і власне військовій сферах. 4. Система узгоджених заходів, що проводяться під керівництвом вищих органів держави в інтересах істотного або корінного перетворення військового будівництва.

РЕФОРМА ВОЄННА. Комплекс цілей та заходів, які передбачають взаємопов'язані та узгоджені кількісно-якісні зміни збройних сил, інших складових сектора безпеки, органів військового управління, які зумовлені завданнями щодо забезпечення національної безпеки, появою нових видів озброєння, зміною геополітичної обстановки, іншими чинниками.

РЕФОРМА КАДРОВА. Великомасштабне кадрове нововведення, спрямоване на кардинальну зміну (оновлення) кадрового потенціалу відповідно до якісно нових цілей та завдань розвитку соціально-економічних систем та структур.

РИЗИК *(risk)***.** У термінології ліквідації наслідків катастроф – очікувані втрати (смертельні випадки, поранення, збитки майну і порушення економічної діяльності) у зв'язку з конкретною небезпекою для визначеного регіону у контрольний період. Р. є похідним від факторів небезпеки та уразливості й ґрунтується на математичних розрахунках.

РІВЕНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ. Завершений етап професійної військової освіти, що характеризується сукупністю компетентностей, які визначені професійним стандартом військового фахівця ЗС України за військово-обліковою спеціальністю (спорідненими військово-обліковими спеціальностями).

РІВЕНЬ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ. Структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня.

РІВЕНЬ ОПЕРАТИВНИЙ *(operational level)***.** Рівень, на якому здійснюється планування, проведення та забезпечення широкомасштабних операцій та кампаній з метою досягнення стратегічних цілей на театрах воєнних дій чи у районах бойових дій. У НАТО цей рівень називається оперативним рівнем воєнних дій.

РІВЕНЬ ОСВІТИ. Завершений етап освіти, що характеризується рівнем складності освітньої програми, сукупністю компетентностей, які визначені, як правило, стандартом освіти та відповідають певному рівню Національної кваліфікацій. Відповідно до законодавства визначено наступні рівні освіти в Україні: дошкільна освіта; початкова освіта; базова середня освіта; профільна середня освіта; перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти; фахова передвища освіта; початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти; другий (магістерський) рівень вищої освіти; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти; науковий рівень вищої освіти.

РІВЕНЬ ПОСАДОВИЙ. Сукупність посад офіцерського складу, які не мають ознак ієрархії.

РІВНІСТЬ ГЕНДЕРНА. Рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності ЗС України та сил оборони України.

РІД ВІЙСЬК (СИЛ). Складова частина виду збройних сил, що включає військові формування, які мають властиві тільки їм основну зброю і військову техніку, а також способи їхнього бойового застосування.

РІШЕННЯ *(decision).* Вияв волі начальника, який втілюється у формі наказу. На відміну від задуму, що стосується маневру в цілому, рішення охоплює лише частину маневру та враховує можливий маневр противника в обмеженому часі та просторі.

РІШЕННЯ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКІ. Закони, постанови, розпорядження керівників місцевих державних адміністрацій, нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування і внутрішньоорганізаційних.

РІШЕННЯ ЗАПРОГРАМОВАНЕ. Вибір, шлях до якого веде через конкретну послідовність етапів чи дій. Кількість можливих альтернатив у цьому випадку, як правило, обмежена.

РІШЕННЯ КАДРОВЕ. Цілеспрямована дія відповідної посадової особи (командира, начальника, служби персоналу) щодо добору, призначення, переміщення, присвоєння військових звань (рангів), нагородження та звільнення з військової служби (роботи), а також інших змін службового становища або облікових даних персоналу ЗС України, яка реалізовується в наказі відповідного командира (начальника).

РОБОТА ВІЙСЬКОВО-ОБЛІКОВА. Комплекс заходів, які проводяться постійно, незалежно від стану, в якому перебуває держава, і безпосередньо залежать від фахової підготовки працівників органів місцевого самоврядування та кадрового персоналу установ, організацій, підприємств і навчальних закладів незалежно від форм власності й підпорядкування.

РОБОТА ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА *(англ. – internal communications, MC 0457/2).* Комунікаційний процес проведення ідеологічної, інформаційно-роз'яснювальної, національно-історичної, військово-соціальної роботи з особовим складом військ (сил); координації душпастирської опіки військовослужбовців; поширення здорового способу життя; організації заходів щодо захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника; систематичного аналізу проведених дій; забезпечення командирів військових частин (підрозділів) та їхніх заступників з морально-психологічного забезпечення прикладними методичними матеріалами, необхідними для інформаційної роботи з особовим складом в умовах підготовки і ведення операцій (бойових дій); забезпечення військ (сил) матеріалами періодичного друку.

РОБОТА ДИСТАНЦІЙНА. Форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, у будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

РОБОТА КАДРОВА. Діяльність органів військового управління, спрямована на реалізацію цілей і завдань військової кадрової політики у ЗС України стосовно добору, планування, підготовки, призначення та раціонального використання кадрів.

РОБОТА КВАЛІФІКАЦІЙНА. Вид підсумкової атестації, що може передбачатись на завершальному етапі здобуття певного рівня вищої освіти для встановлення відповідності набутих здобувачами результатів навчання (компетентностей) вимогам стандартів вищої освіти. Форми кваліфікаційної роботи включають (не обмежуючись зазначеним): дипломну роботу, дисертаційне дослідження, публічну демонстрацію (захист), сукупність наукових статей, комбінацію різних форм вище зазначеного тощо.

РОБОТА НАУКОВА. Наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, здійснені з метою отримання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проєктно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проєктно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання.

РОБОТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА. Робота, яка здійснюється командуваннями видів (військ оперативних командувань), керівниками структурних підрозділів апарату Міноборони України та ГШ ЗС України, командирами (начальниками) органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗС України з метою оптимального розподілу та ефективного використання наявної штатної чисельності, удосконалення складу військ (сил), організаційно-штатних структур військових частин для підвищення їхньої бойової та мобілізаційної готовності, спроможності виконувати завдання за призначенням шляхом проведення організаційних (організаційно-штатних) заходів.

РОБОТА У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ ПРАВОВА. Комплекс правових заходів та засобів, які здійснюються командуванням військової частини щодо забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню законодавства, інших нормативних документів у ЗС України військовослужбовцями та працівниками під час виконання покладених на них обов'язків та завдань.

РОБОТА У ЗС УКРАЇНИ ВОЄННО-ІСТОРИЧНА *(military history, ar 870-5)***.** Цілеспрямована та скоординована організаційна, наукова, освітня і творча діяльність, спрямована на проведення наукових досліджень із актуальних проблем воєнної історії та впровадження їхніх результатів у практику будівництва, підготовки та застосування ЗС України, навчання та виховання особового складу, а також вивчення воєнної історії, знаменних подій та видатних постатей, впровадження бойових традицій та ритуалів (церемоніалів), поширення військово-історичних знань з метою підтримки позитивного іміджу ЗС України, престижу військової служби в українському суспільстві та серед міжнародної спільноти.

РОБОТА. Певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи повинні бути виконані однією особою.

РОБОТА. Певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи мають бути виконані однією особою.

РОБОЧА ГІПОТЕЗА *(див. "гіпотеза")*

РОЗ'ЯСНЕННЯ *(див. "вказівка")*

РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ. Сукупність організаційно-економічних заходів служби управління персоналом організації у сфері навчання персоналу, його перепідготовки та підвищення кваліфікації. Ці заходи охоплюють питання професійної адаптації, оцінювання кандидатів на вакантну посаду, поточного періодичного оцінювання кадрів, планування ділової кар'єри та службово-професійного просування кадрів, роботи з кадровим резервом.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИЙ БЕЗПЕРЕРВНИЙ. Безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності.

РОЗВІДКА ВОЄННА *(англ. – reconnaissance, ajp-2.0)***.** 1. Комплекс заходів і дій з добування, оброблення та доведення розвідувальної інформації, які здійснюються розвідувальним органом МО України, органами військового управління всіх рівнів, військовими частинами і підрозділами ЗС України у мирний час та особливий період в інтересах національної безпеки і оборони держави та виконання завдань в операціях. 2. Система заходів та управлінських функцій, що безперервно здійснюються в мирний час та в особливий період керівництвом держави, відповідним розвідувальним органом держави, органами військового управління, командувачами, органами розвідки всіх рівнів та окремими розвідниками; спрямовані на отримання розвідувальної інформації в інтересах вчасного й адекватного реагування на зовнішні загрози національній безпеці держави у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній та інших визначених законодавством сферах, в інтересах оборони держави й ефективного застосування збройних сил (їхніх функціональних компонентів).

РОЗГОРТАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ СТРАТЕГІЧНЕ *(strategic deployment of the armed forces)***.** Сукупність засобів з переведення збройних сил у вищі ступені бойової готовності, доукомплектування підрозділів до організаційно-штатної структури воєнного часу і завершення безпосередньої підготовки до війни. Включає: переведення збройних сил з мирного стану у воєнний (приведення в повну бойову готовність та проведення мобілізації), оперативне розгортання на театрі військових дій, стратегічні перегрупування військ (сил) з глибини країни та між театрами військових дій, а також розгортання стратегічних резервів. (*Див також. "мобілізаційне розгортання")*.

РОЗГОРТАННЯ ЗС УКРАЇНИ МОБІЛІЗАЦІЙНЕ. Сукупність узгоджених за метою, завданнями, місцем і часом заходів та дій органів управління та військових організаційних структур, які здійснюються за єдиним замислом і планом у ході мобілізації під безпосереднім керівництвом Генерального штабу

ЗС України, для укомплектування (доукомплектування) та формування організаційних структур.

РОЗКЛАД ШТАТНИЙ. Організаційно-розпорядницький документ, який затверджується керівником або вищим органом; містить перелік найменувань посад постійних працівників із зазначенням кількості однойменних посад та розмірів посадових окладів. У Р. ш. відображається структура відповідної організації.

РОЗЛАД СТРЕСОВИЙ ГОСТРИЙ *(англ. – acute stress reaction, ASR).* Психологічна відповідь на жахливий, травматичний або несподіваний досвід. Реакції можуть включати (але не обмежуватися цим) нав'язливі або дисоціативні симптоми та симптоми реактивності, такі як уникання або збудження. Р. с. г. може проявлятися протягом днів або тижнів після травматичної події. Якщо захворювання не лікувати належним чином, воно може перерости в посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

РОЗМІНУВАННЯ ГУМАНІТАРНЕ. Комплекс заходів, які проводяться операторами протимінної діяльності з метою ліквідації небезпек, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, зокрема нетехнічне та технічне обстеження територій, складання карт, виявлення, знешкодження та (або) знищення вибухонебезпечних предметів, маркування, підготовку документації після розмінування, надання громадам інформації щодо протимінної діяльності та передання очищеної території.

РОЗПИС ШТАТНИЙ. Нормативний документ, який визначає склад і чисельність особового складу, дозволеного до утримання у військовій частині (установі) за рахунок встановлених джерел фінансування.

РОЗПОДІЛ ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ. Система встановлення кордонів (зон) відповідальності, у межах яких функціонують оперативно-стратегічні (оперативні) територіальні з'єднання (об'єднання).

РОЗПОДІЛ ПРАЦІ ВЕРТИКАЛЬНИЙ. Розподіл праці, пов'язаний з управлінням іншими людьми (групами). Вертикальний розподіл праці створює рівні управління.

РОЗРАХУНКОВА ЗАДАЧА *(див. "задача інформаційно-розрахункова")*

РОЗРЯД ЗАПАСУ. Встановлений законодавством України граничний вік перебування у запасі військовозобов'язаного.

РОЗУКРУПНЕННЯ *(див "декомпозиція")*

РОСІЙСЬКА ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ *(див. "агресія проти України російська збройна")*

РОТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. Процес планового призначення військовослужбовців на рівнозначні посади з метою набуття необхідних професійних компетентностей, мотивації до професійного розвитку (самовдосконалення), запобігання корупції( ) для більш доцільного (ефективного) службового використання або заміни військовослужбовців у місцевостях з особливими природними, географічними, геологічними, кліматичними, екологічними умовами,

забезпечення рівних можливостей для військової кар'єри, більш доцільного службового використання та службової необхідності.

РОТАЦІЯ КАДРІВ *(від латин. rotation – кругообертання)***.** 1. Елемент кадрового менеджменту, різновид соціальних (управлінських) технологій. 2. Послідовна зміна професійних обов'язків, почергове перебування на тій або іншій посаді з метою освоєння працівником суміжних професій, різних функцій, специфіки й технології ухвалення рішень, у т. ч. управлінських. Р. к. використовується як метод зниження монотонності, рутинності праці, збагачення змісту професійної діяльності завдяки більшій розмаїтості функцій, як один із факторів трудової мотивації.

РУХ ОПОРУ. Система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка та підтримка яких здійснюються з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройній агресії проти України.

С

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ. Прагнення людини до найбільш повного виявлення, реалізації і розвитку своїх особистісних можливостей. С. багато в чому обумовлює прагнення людини до творчості, спілкування, активного саморозвитку. Потреба у С. за А. Маслоу і К. Роджерсом – це природжене прагнення людини до удосконалення, вищий і головний чинник, що спонукає людину розвиватися на різних стадіях – від опанування моторними навичками до найвищих творчих злетів. Людина, яка вийшла на рівень С., не обтяжена заздрістю, злістю, не схильна до егоїзму, депресії та песимізму.

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ. Процес свідомого розвитку особистості у всій багатогранності свого "Я", спрямований на подолання почуття невдоволеності собою (своїми фізичними, інтелектуальними, професійними та іншими можливостями). С. спирається на особисту рефлексію, активний і свідомий пошук власних резервів.

САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ГРОМАДСЬКЕ. Право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді (контролі) та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їхньої компетенції.

САМОКОНТРОЛЬ. Контроль власної діяльності, що здійснюється працівником апарату управління. Це складова частина самоорганізації, самоменеджменту, якісна ознака організованого працівника. С. – важливий засіб самоаналізу.

САМООСВІТА *(див. "освіта інформальна")*

САМООЦІНКА. Оцінювання людиною себе.

САНІТАРНІ ВТРАТИ *(див. "втрати санітарні")*

САНІТАРНІ ПСИХОГЕННІ ВТРАТИ *(див. "втрати санітарні психогенні")*

СВІДОМІСТЬ ГРУПОВА. Цілісна рівнодіюча, яка складається з діалектичної суми індивідуальних свідомостей членів певної соціальної групи. Оскільки соціальні групи утворюються насамперед для виконання певного виду діяльності, то й у групової свідомості провідними є ідеї та уявлення, які відображають мету, завдання та цілі того чи іншого виду діяльності. Групова підсвідомість не зводиться до простої арифметичної суми поглядів окремих членів групи, вона становить нову якість як відбиток найістотніших рис колективної свідомості всієї групи.

СВІТ ОСОБИСТОСТІ ДУХОВНИЙ. 1. Система свідомо-психологічних рис, особливостей, яка в своїй цілісності виявляє міру усвідомлення людиною сутності буття, свого місця та призначення в світі й проявляється в її ставленні до світу та до себе. 2. Витвори людського духу, що зафіксовані в здобутках науки, мистецтва, моралі, культури

СВІТОГЛЯДНІ ПОЧУТТЯ *(див. "почуття світоглядні")*

СВОБОДА АКАДЕМІЧНА. Самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом України "Про освіту".

СЕКРЕТНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація секретна")*

СЕКРЕТНИЙ ДОКУМЕНТ *(див. "документ секретний")*

СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ *(англ. security and defense sector)***.** Система органів державної влади, ЗС України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

СЕРЕДОВИЩЕ ВНУТРІШНЄ. Простір, у якому здійснюються відносини суб'єкта та об'єкта управління, містить такі складові, як цілі, структура, завдання, технологія, засоби і предмети праці, кадри, фінанси, запаси, тобто все те, що характеризує виробничий і управлінський цикл для створення та реалізації продуктів праці, те, на що може впливати керуюча система (адміністрація). До В. с. належать власники, акціонери, персонал, цілі, фінанси, техніка, технологія, організаційна структура тощо.

СЕРЕДОВИЩЕ ОСВІТНЄ БЕЗПЕЧНЕ. Сукупність умов у закладі освіти, що унеможливлюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної,

майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливлюють вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

СЕРЕДОВИЩЕ ОСВІТНЄ ІНКЛЮЗИВНЕ. Сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

СЕРЕДОВИЩЕ ЦИВІЛЬНЕ. Взаємопов'язана сукупність об'єктів (та взаємовідносин між ними), які розташовані (діють) на певній території і не входять до структури ЗС України чи МО України або інших складових оборони держави та не належать до об'єктів військового призначення.

СИЛИ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ *(англ. – multinational force (MNF).* Сили, що складаються з військових контингентів країн, які сформували альянс або коаліцію з певною метою.

СИЛИ БЕЗПЕКИ. Правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

СИЛИ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ. Перший у світі рід сил, що використовує в своїй бойовій роботі повітряні, морські надводні й підводні, наземні безпілотні та роботизовані системи.

СИЛИ ВОЄННІ. Збройні сили, інші війська, військові формування і воєнні органи держави, а також інші сили, засоби і ресурси, що залучаються державою для забезпечення воєнної безпеки і досягнення військово-політичних цілей.

СИЛИ ЗБРОЙНІ Військові формування, які утримуються державою для забезпечення воєнної безпеки, захисту державних інтересів, відбиття агресії та ведення війни, тобто один із найважливіших елементів системи забезпечення національної безпеки і підтримки державної влади; є в усіх державах, крім Ісландії та Коста-Ріки. Як правило, організаційно поділяються на три види: сухопутні війська, військово-морські сили, повітряні сили, а також( ) роди військ та спеціальні війська. Включають органи управління, зокрема генеральний штаб (комітет начальників штабів), стратегічні й оперативні об'єднання, з'єднання, частини та установи, органи замовлення та постачання озброєнь, військової техніки, майна. Комплектуються на основі загального військового обов'язку, за контрактом чи на змішаній основі. У складі З. с. можуть бути воєнізовані формування: цивільна оборона, органи місцевого військового управління, народне ополчення, партизанські загони, військово-спортивні та оборонні товариства тощо.

СИЛИ І ЗАСОБИ. Особовий склад і військова техніка підрозділів, частин, з'єднань, об'єднань, які призначені для ведення та забезпечення бойових дій.

СИЛИ ІРРЕГУЛЯРНІ. Сукупність різноманітних непостійних збройних формувань, які беруть участь у збройному конфлікті. У Декларації принципів міжнародного права 1970 р. зазначається, що кожна держава має обов'язково утримуватися від організації та заохочення іррегулярних сил та озброєних банд, у тому числі найманців, для вторгнення на територію іншої держави. У нормах МГП іррегулярні сили тотожні добровольчим, тобто таким, що не належать до регулярних збройних сил держави.

СИЛИ НАРОЩУВАННЯ. Військові частини бойового складу збройних сил, які утримуються за штатом мирного часу укомплектованими особовим складом на 40–50% від кількості посад штату воєнного часу.

СИЛИ ОБОРОНИ. 1. ЗС України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, інші утворені відповідно до законів України військові формування, а також правоохоронні та розвідувальні органи, залучені до виконання завдань з оборони держави. 2. ЗС України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

СИСТЕМА АВТОМАТИЗОВАНА. Система, що складається з персоналу і комплексу засобів автоматизації його діяльності та реалізує інформаційну технологію виконання встановлених функцій.

СИСТЕМА АТЕСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ. Система, яка передбачена для того, щоб визначити доцільність присвоєння військовослужбовцеві чергового (наступного) військового звання та скерувати його на навчання (підвищення кваліфікації), що сприятиме отриманню звань для посади з більшим рівнем відповідальності.

СИСТЕМА БОЙОВОЇ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ. Сукупність підсистем бойової та мобілізаційної готовності, які взаємодіють між собою для підготовки військ (сил) до виконання визначених завдань.

СИСТЕМА ВІДКРИТА. Система, що взаємодіє із зовнішнім середовищем.

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ (СВО). Визначена законодавством сукупність узгоджених за метою та завданнями державних органів, підприємств, установ і організацій, які ведуть військовий облік і забезпечують її функціонування із застосуванням засобів автоматизації процесів та використанням необхідних баз даних (реєстрів), визначених законодавством.

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ. Частина загальнодержавної системи освіти та, яка складається з органів управління та мережі вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВНП ЗВО), закладів фахової передвищої військової освіти (ЗФПВО) і військових ліцеїв.

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ *(system of economic mobilization)***.** Заходи, що застосовуються центральними органами управління з точки зору організації, матеріально-технічного забезпечення, штату тощо. Згідно із цим вони забезпечують підтримку мобілізації та відповідають вимогам збройних сил і органів безпеки у разі загрози державі чи у разі війни.

СИСТЕМА ЗАКРИТА. У теорії управління це система, ізольована від зовнішнього середовища. На відміну від відкритої системи, що взаємодіє із зовнішніми чинниками, зовнішнє середовище використовує ззовні лише ті елементи, що відповідають досягненню тільки їй властивих цілей. Зовнішнє середовище слугує скоріше досягненню раціональних, орієнтованих на вирішення конкретного завдання цілей у короткостроковій перспективі.

СИСТЕМА ЗАЛУЧЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА УТРИМАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ. Сукупність цілей, завдань, функцій організаційних структур, спрямованих на забезпечення високої ефективності функціонування підготовки та залучення громадян до проходження військової служби, безперервної освіти і підготовки персоналу, його ефективного використання, реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя та забезпечення ветеранської політики.

СИСТЕМА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛ ОБОРОНИ. Сукупність узгоджених та взаємопов'язаних форм застосування сил оборони, спрямованих на досягнення воєнно-політичних цілей воєнного конфлікту шляхом вирішення всього комплексу стратегічних і оперативних завдань.

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНА ВИКОНАВЧА. Система, яка створюється на рівні адміністративного або оперативного управління, де оброблення інформації здійснюється в реальному масштабі часу.

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНА. Упорядкована сукупність видів управлінської інформації, формальна система забезпечення керівників інформацією для ухвалення рішень. В І. с. здійснюються інформаційні потоки, тобто послідовність проходження інформації за стадіями: формування, реєстрація, розмноження, використання та зберігання.

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА. Сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі оброблення інформації діють як єдине ціле.

СИСТЕМА КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ. Сукупність цілей, завдань, функцій організаційної структури управління персоналом, взаємодії органів військового управління в процесі планування, обґрунтування, формування, ухвалення та реалізації управлінських (кадрових) рішень.

СИСТЕМА КЕРІВНИЦТВА ЯПОНСЬКА. До особливостей належать: забезпечення працівників необхідною інформацією та формулювання загальних цілей діяльності, завдань; якнайповніше використання знань і досвіду кожного працівника під час групового ухвалення рішень; залежність ефективності роботи працівників від щільності вертикального зв'язку в організації; активне використання в цілях управління почуття космологічної вдячності, на виховання

якого спрямовані всі сфери суспільного і культурного життя; орієнтування на групу та сильно розвинене почуття взаємозалежності; урахування порад і пропозицій працівників тощо.

СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ЄДИНА. Комплекс взаємозв'язаних класифікаторів і номенклаторів воєнної інформації, які пристосовані для її оброблення засобами обчислювальної техніки.

СИСТЕМА КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ. Комплекс заходів, спрямованих на всебічне задоволення потреб армії і флоту в особовому складі в мирний та воєнний час.

СИСТЕМА НАДАННЯ КВАЛІФІКОВАНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ. Сукупність (комплекс) організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та інших заходів, які здійснюються для забезпечення надання кваліфікованих електронних довірчих послуг та послуг електронної ідентифікації.

СИСТЕМА ОПОВІЩЕННЯ. Комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення.

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНА. Організація процедури збирання, оброблення та передавання адекватної, своєчасної й достовірної інформації для планування, контролю, оцінювання та координування виробничої діяльності організації.

СИСТЕМА ОСВІТИ. Сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними.

СИСТЕМА СКРИТОГО УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКАМИ (СИЛАМИ). Сукупність (комплекс) організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та інших заходів, спрямованих на запобігання розголошенню інформації з обмеженим доступом та втратам її матеріальних носіїв, засобів та суб'єктів, що провадять діяльність у сфері охорони державної таємниці, криптографічного захисту інформації, технічного захисту інформації та протидії технічним розвідкам, об'єднаних з метою організації та забезпечення скритності управління військами (силами) відповідно до законодавства та керівних документів зі скритого управління військами.

СИСТЕМА ТАРИФНА. Комплекс нормативів, за допомогою яких здійснюються диференціація і регулювання рівня оплати працівників залежно від їхньої кваліфікації, інтенсивності, характеру й умов праці, територіального розміщення підприємств, організацій та установ. Основою С. т. є тарифні ставки, Єдина тарифна сітка, тарифно-кваліфікаційні довідники, схеми посадових окладів, кваліфікаційні довідники службовців.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ *(англ. – command and control system, jp 6-0)***.** Сукупність функціонально і структурно пов'язаних між собою підсистем (елементів): органів управління, пунктів управління, зв'язку та автоматизації управління силами оборони (у тому числі спеціальних підсистем, що забезпечують збирання, оброблення та видавання інформації).

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ АВТОМАТИЗОВАНА. Низка технологій виробництва, що дозволяє здійснити управління і контроль за роботою обладнання за допомогою ЕОМ.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА. Система, що включає засоби та канали зв'язку між суб'єктом й об'єктом управління, спілкування та обміну інформацією між людьми, соціальними спільнотами, господарськими системами й організаціями.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ *(див. "система кадрового менеджменту")*

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ. Складова частина загальної системи управління державою, яка спрямовує діяльність органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій на підготовку систем управління, засобів зв'язку, інформаційного забезпечення, а також фінансових і матеріально-технічних ресурсів, підприємств, установ і організацій до проведення мобілізації.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ *(див. "система кадрового менеджменту")*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ. 1. Приведення чого-небудь в систему. 2. Процес впорядкування об'єктів (елементів, предметів, технологічних операцій тощо), що здійснюється за схожими або різними ознаками, що відокремлюються на основі заздалегідь встановлених причинно-наслідкових зв'язків. При цьому об'єкти обов'язково порівнюються між собою, що відрізняє С. від класифікації, де об'єкти належать до певної класифікаційної групи згідно з попередньо заданою схемою (або обраною ознакою, критерієм).

СИТУАЦІЯ КРИЗОВА *(situation of crisis)***.** Особлива ситуація, коли суверенній владі та територіальній цілісності держави, її демократичним засадам, економіці, адміністративній та судовій системам, здоров'ю та життю значної кількості населення, великій кількості її власності, культурним надбанням, оточуючому середовищу чи виконанню міжнародних зобов'язань є одночасна загроза, коли неможливо уникнути небезпеки чи її наслідків за допомогою звичайних дій органів влади, автономних територіальних органів влади, збройних сил, рятувальних підрозділів, аварійних служб тощо.

СИТУАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНА *(emergency situation)*. Порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

СИТУАЦІЯ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ ВІЙНИ КРИЗОВА *(emergency in war).* Оперативна обстановка, що складається на обмеженій території внаслідок несприятливого розвитку подій( ) та вимагає особливих дій і негайного реагування командирів національних і союзних сил. Кризова ситуація, яка проголошується командувачем об'єднаних сил, який відповідає за визначену зону, з відома командувача національними силами.

СІТКА ТАРИФНА. Шкала, що визначає відношення тарифних ставок робітників другого й наступного розрядів до тарифної ставки першого розряду. Параметри С. т.: число розрядів; діапазон сітки, тобто співвідношення тарифних коефіцієнтів крайніх розрядів сітки; міжрозрядні співвідношення, тобто абсолютне й відносне (у %) наростання тарифних коефіцієнтів від розряду до розряду. Єдина С. т. складається з 18 розрядів оплати праці й тарифних (міжрозрядних) коефіцієнтів. Тарифний розряд, присвоєний працівникові, або розряд, до якого належить робота, – показник кваліфікації працівника або кваліфікаційного рівня, необхідного для виконання цієї роботи. Кожен розряд має свій коефіцієнт, що показує, наскільки рівень оплати цього розряду вище першого.

СКЛАД БОЙОВИЙ ТА ЧИСЕЛЬНИЙ. Штатна за списком і наявна (фактична) кількість особового складу, озброєння, військової техніки.

СКЛАД БОЙОВИЙ. Сукупність органів управління з'єднань, військових частин та підрозділів ЗС України, які існують в мирний час, формуються заново (переформовуються) в особливий період та яких може бути включено до угруповань військ (сил), призначених для проведення операцій (бойових дій).

СКЛАД ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПОСТІЙНИЙ. Особовий склад командування (керівного складу), підрозділів управління, основних підрозділів (крім здобувачів освіти), підрозділів забезпечення, а також науково-педагогічні (педагогічні) та наукові працівники.

СКЛАД ЗМІННИЙ. Військовослужбовці, які здобувають фахову передвищу, вищу та професійну військову освіту (проходять підготовку) у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти та наукових установах та обіймають посади "курсант", "слухач", "ад'юнкт", "докторант".

СКЛАД ЗС УКРАЇНИ ОСОБОВИЙ. Військовослужбовці та працівники ЗС України, які виконують свої обов'язки в межах, визначених Конституцією України та законами України.

СКЛАД ОСОБОВИЙ. 1. Військовослужбовці, державні службовці та працівники ЗС України, які виконують свої обов'язки в межах, визначених Конституцією України та законами України, мають необхідну професійну підготовку, знання та вміння для ефективного виконання завдань за призначенням. 2. Військовослужбовці та цивільний персонал військових частин, установ, організацій (збройних сил у цілому).

СКЛАД ПЕРЕМІННИЙ. 1. Військовослужбовці ВМС, тимчасово зараховані у флотські екіпажі (напівекіпажі, команди). 2. Особовий склад, що пере-

буває в частинах резерву у воєнний час, а також на лікуванні в лікувальних, оздоровчих закладах та ін.

СКЛАД ПОСТІЙНИЙ. 1. Особовий склад, який постійно перебуває в штаті військово-навчального закладу, курсів підготовки та підвищення кваліфікації офіцерського складу, школи прапорщиків, навчальної частини (підрозділу) та ін. 2. Військовослужбовці військової частини (установи), які проходять військову службу на штатних посадах у цій військовій частині (установі).

До С. п. належить керівний, викладацький, науковий, адміністративний, інженерно-технічний та інструкторський склад, командири підрозділів слухачів і курсантів, виробничий і допоміжний персонал, а також особовий склад частин, підрозділів і служб забезпечення та обслуговування та військовослужбовці, які постійно перебувають у штатах флотського екіпажу (напівекіпажу, команди), частин резерву (у воєнний час), лікувального, оздоровчого закладів та ін.

СКЛАДОВІ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ. СБіО України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.

СКОРОЧЕННЯ ЧИСЛА ЗАЙНЯТИХ *(див. вивільнення персоналу)*

СЛУЖБА АЛЬТЕРНАТИВНА. Державна служба поза збройними силами та іншими військовими формуваннями, що запроваджується замість проходження військової служби.

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (СБУ). Державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України.

СЛУЖБА В УКРАЇНІ ДЕРЖАВНА. Професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їхньому апараті, щодо практичного виконання завдань і функцій держави та отримують заробітну плату за рахунок державних коштів.

СЛУЖБА ВІЙСЬКОВА. 1. Державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. 2. Установлений законом особливий вид державної служби, пов'язаний з виконанням громадянином загального військового обов'язку й службою на контрактній основі у ЗС України та інших військових формуваннях.

Час проходження С. в. зараховується громадянам України до їхнього страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

СЛУЖБА ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА. Окрема структура у складі ЗС України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України, що складається з органів управління Служби військового капеланства, військо-

вих капеланів і утворена з метою організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їхніх сімей у мирний і воєнний час.

СЛУЖБА ГАРНІЗОННА. Система заходів, організованих у гарнізоні з метою забезпечення підтримання військової дисципліни, необхідних умов для повсякденного життя і підготовки військ, організованого виведення їх за тривогою й проведення гарнізонних заходів з участю військ.

СЛУЖБА ДЕРЖАВНА. Публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави.

СЛУЖБА ДІЛОВОДСТВА. Структурний підрозділ або відповідальна особа структурного підрозділу, що забезпечує реєстрацію, облік, організацію документообігу службових документів, зберігання документаційного фонду або його частини до передавання на зберігання до архівного підрозділу (архіву) структурного підрозділу.

СЛУЖБА ЗА КОНТРАКТОМ. Повсякденна службова військова діяльність у з'єднаннях, військових частинах, установах та організаціях осіб, які добровільно вступили на військову службу з укладенням контракту.

СЛУЖБА ПЕРСОНАЛУ. Структурний підрозділ органу військового управління, з'єднання, військової частини, військового навчального закладу, установи або організації (посадова особа, на яку покладені завдання кадрової роботи, де штатом не передбачено відповідного органу або окремої штатної посади), призначений для проведення (реалізації) державної військової кадрової політики та політики з питань проходження державної служби у ЗС України, комплектування ЗС України особовим складом у мирний час, а також військовозобов'язаними в особливий період, забезпечення проходження військової служби (трудової діяльності) громадянами України відповідно до законодавства України.

СЛУЖБИ СПЕЦІАЛЬНІ *(див. "спеціальні служби")*

СЛУЖБИ СПЕЦІАЛЬНІ (спецслужби). У широкому розумінні – державні органи, установи, які прямо або опосередковано мають стосунок до організації та здійснення розвідувальної, контррозвідувальної та правоохоронної діяльності на території своєї держави й за кордоном (розвідувальні й контррозвідувальні органи, поліція, жандармерія, імміграційні й митні служби, прикордонна охорона, служби активних дій і дезінформації тощо) та у своїй діяльності використовують спеціальні методи і засоби; у вузькому розумінні – розвідувальні органи й контррозвідка.

СЛУЖБОВЕ ВІДРЯДЖЕННЯ *(див. "відрядження службове")*

СЛУЖБОВЦІ ДЕРЖАВНІ. Особи, які обіймають посади в державних органах та їхньому апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та отримують заробітну плату за рахунок державних коштів і мають відповідні службові повноваження.

СЛУХАЧ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ *(див. "слухач")*

СЛУХАЧ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ *(див. "слухач")*

СЛУХАЧ КУРСУ. Особа, яку зараховано до навчального закладу на навчання за програмами відповідних курсів підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації.

СЛУХАЧ. 1. Особа офіцерського складу, яка навчається у навчальному закладі. 2. Особа, яку в установленому порядку зараховано до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання) з метою здобуття вищої освіти і яка має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація соціальна")*

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА *(див. "безпека соціальна")*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ *(див. "відповідальність соціальна")*

СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕНЕДЖМЕНТУ *(див. "ефективність менеджменту соціальна")*

СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація соціальна")*

СОЦІАЛЬНА ЛЮДИНА *(див. "людина соціальна")*

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ *(див. "реабілітація соціальна")*

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ *(див. "забезпечення соціальне")*

СОЦІАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ *(див."експеримент соціальний)*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ *(див. "захист військовослужбовців соціальний")*

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС *(див. "статус соціальний")*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ *(див. "адаптація соціально-психологічна")*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ *(див. "клімат соціально-психологічний")*

СОЦІУМ. Велика стійка соціальна спільність, для якої є характерною єдність умов життєдіяльності людей у певних суттєвих відносинах, що пов'язано зі спільністю культури. С. – система спільного співжиття людей, особливий спосіб життя живих організмів, головною ознакою яких є свідомість, цілеспрямована діяльність, спілкування, генетичний і функціональний зв'язок, що приведе до створення відмінного від природи предметно-духовного світу культури. С. – предметне буття людини, її предметне існування в середовищі культури. С. – діяльне спілкування людей, їхня творчість в усіх галузях суспільного життя: створення матеріальних і духовних цінностей, перетворення природи, формування певних якостей у людини.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ. 1. Профільна спеціалізована підготовка з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності. 2. *(в освіті.)* Складова спеціальності, що може визначатися закладом вищої освіти та передбачає одну або декілька профільних спеціа-

лізованих освітніх програм вищої або післядипломної освіти. 3. *(в оргштатній роботі).* Уточнення вимог військово-облікової спеціальності.

СПЕЦІАЛІСТ 1. Працівник у сфері будь-якої визначеної спеціальності. 2. *(в оргштатній роботі).* Найменування штатної посади. *(варіанти "головний спеціаліст", "провідний спеціаліст").*

СПЕЦІАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА ЩОДО НАЯВНОСТІ УМОВ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ДЕРЖАВНОЮ ТАЄМНИЦЕЮ *(див. "експертиза спеціальна щодо наявності умов для провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею")*

СПЕЦІАЛЬНА ФУНКЦІОНАЛЬНА ОЗНАКА СЕРЖАНТСЬКОГО КОРПУСУ *(див. "ознака сержантського корпусу спеціальна функціональна")*

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИРОБНИЧИЙ СТАЖ *(див. "стаж виробничий")*

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ОБЛІК *(див. "облік військовий спеціальний")*

СПЕЦІАЛЬНІ ВІЙСЬКА. Війська, що призначені для забезпечення бойової діяльності збройних сил і вирішення властивих їм спеціальних завдань. До них належать: з'єднання і військові частини розвідки, війська зв'язку, радіоелектронної боротьби, інженерні війська, війська радіолокаційного, хімічного і біологічного захисту, залізничні війська, топогеодезичні, гідрографічні, гідрометеорологічні (метеорологічні) частини.

СПЕЦІАЛЬНІ КУРСИ *(див. курси у військових частинах спеціальні")*

СПЕЦІАЛЬНІ КУРСИ У ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИНАХ (*див. "курси у військових частинах спеціальні")*

СПЕЦІАЛЬНІ ПОДІЇ *(див. "демонстраційні перформанси")*

СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ *(див. "служби спеціальні")*

СПЕЦІАЛЬНІ ФОРМУВАННЯ *(див. "формування спеціальні")*

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-ОБЛІКОВА. Категорія військового обліку, яка визначає військовослужбовцям, резервістам та військовозобов'язаним військову спеціальність та належність до виду (роду) військ (сил).

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ ОБЛІКОВА. Категорія обліку працівників ЗС України, яка зорієнтована на врахування вимог Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ. 1. Гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти предметна галузь освіти і науки, яка об'єднує споріднені освітні програми, що передбачають спільні вимоги до компетентностей і результатів навчання випускників. 2. Комплекс знань і вмінь, необхідних для конкретного виду діяльності у рамках тієї чи іншої професії. 3. Сукупність знань, умінь та навичок, що здобуваються в процесі навчання та забезпечують можливість виконання військовослужбовцем посадових обов'язків у визначеній сфері військово-професійної діяльності; окрема галузь науки, техніки, мистецтва, військової

справи.4. *(в оргштатній роботі)* виначена штатом (штатним розкладом) сукупність вимог до знань і вмінь для призначення працівника на посаду

СПІВБЕСІДА *(див. "інтерв'ю відбіркове")*

СПІВБЕСІДА АТЕСТАЦІЙНА. Офіційне оцінювання результатів праці робітника під час його зустрічі з керівником.

СПІВВІДНОШЕННЯ СИЛ І ЗАСОБІВ *(relative strengths / force ratio)***.** Результат порівняння кількісних і якісних характеристик сил і засобів (підрозділів, частин, з'єднань, зброї, військової техніки тощо) своїх військ (сил) і противника. Це дозволяє визначити ступінь об'єктивної переваги однієї з ворогуючих сторін. Розраховується в стратегічному, оперативному та тактичному масштабах відповідними штабами по всій смузі дій, на головному й іншому напрямках.

СПІВПРАЦЯ ВІЙСЬКОВА *(military cooperation)***.** Військовий аспект програми діалогу, яка здійснюється між Північноатлантичним альянсом (або його окремими державами-членами) та країнами, які не є у складі НАТО. Програма посідає центральне місце у військово-політичній стратегії НАТО. Головною метою є зміцнення стабільності в зоні особливої значущості Північноатлантичного альянсу. Головними темами діалогу є питання щодо військової реформи, а також розвиток стабільних відносин у сфері безпеки між країнами-членами, які беруть участь у програмі. До заходів С. в. належать засідання робочих груп, семінари та навчання, які сприяють розвитку оперативної взаємосумісності під час реагування на кризові ситуації та проведення миротворчих чи гуманітарних операцій. У процесі С. в. особлива увага приділяється виконанню військової складової програми "Партнерство заради миру".

СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ. Діяльність командувачів (командирів), начальників, органів військового управління, штабів усіх рівнів, військових частин (підрозділів) та/або військовослужбовців, яка за допомогою сукупності заходів та технологій впливу на цивільне середовище спрямована на зменшення негативного впливу об'єктами цивільного середовища на війська (сили) та негативних наслідків ведення бойових дій на цивільне середовище.

СПІВРОБІТНИЦТВО ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ *(англ. – civil-military cooperation, AJP 3.19)***.** Системна, планомірна діяльність ЗС України: командувачів (командирів), начальників, органів військового управління, штабів усіх рівнів, військових частин (підрозділів) та/або військовослужбовців для взаємодії з об'єктами цивільного середовища з метою створення сприятливих умов для виконання визначених їм завдань з використанням військових та невійськових сил та засобів.

СПІЛКА ПРОФЕСІЙНА. Добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної діяльності.

СПІЛКУВАННЯ ДІЛОВЕ. Двосторонній або багатосторонній процес, зумовлений необхідністю здійснення управлінських функцій шляхом встановлення відносин, налагодження зворотного зв'язку.

СПОСІБ ЖИТТЯ ЗДОРОВИЙ. Спосіб життєдіяльності, який передбачає дотримання режиму труда і відпочинку, збалансоване харчування, відмову від шкідливих звичок, дотримання гігієнічних вимог, здійснення профілактичних заходів, своєчасне звернення до лікарів у разі хвороби тощо.

СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНИЙ. Встановлений порядок поставки призовників, громадян, які добровільно поступають на військову службу, та військовозобов'язаних, які призиваються або направляються для проходження військової служби до військових організаційних структур з різних адміністративно-територіальних одиниць.

СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ЗМІШАНИЙ. Встановлений порядок поставки призовників, громадян, що добровільно вступають на військову службу, та військовозобов'язаних, які призиваються або направляються для проходження військової служби до військових організаційних структур, з поєднанням екстериторіального та територіального способу комплектування.

СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ. Встановлений порядок поставки призовників, громадян, що добровільно вступають на військову службу, та військовозобов'язаних, які призиваються або направляються для проходження військової служби до військових організаційних структур з однієї адміністративно-територіальної одиниці.

СПОСОБИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР ОСОБОВИМ СКЛАДОМ. Встановлений порядок поставки призовників, громадян, що добровільно вступають на військову службу, та військовозобов'язаних, які призиваються або направляються для проходження військової служби до військових організаційних структур відповідно до адміністративно-територіального розподілу їхнього проживання (область, район).

СПРИЙНЯТТЯ ВИБІРКОВЕ. Перешкода на шляху до ефективної комунікації, яка полягає у тому, що отримувач повідомлення сприймає тільки ту інформацію, яка його цікавить, з урахуванням своїх потреб, мотивації, досвіду, підготовки й інших особистих характеристик.

СПРОМОЖНІСТЬ *(оперативна, бойова, спеціальна)***.** Здатність органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій збройних сил або сукупності сил і засобів сил оборони виконувати певні завдання (забезпечувати реалізацію визначених військових цілей) за певних умов, ресурсного забезпечення та відповідно до встановлених стандартів.

СПРОМОЖНОСТІ СИЛ ОБОРОНИ. Здатність досягти необхідного результату під час виконання завдань з питань оборони у певних умовах відповідно до визначених сценаріїв дій та з використанням наявних ресурсів.

СПРОТИВ НАЦІОНАЛЬНИЙ. Комплекс заходів, які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч

агресії та завдавання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України.

СТАВКА ВЕРХОВНОГО ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧА. Вищий колегіальний орган воєнно-політичного управління для забезпечення стратегічного керівництва збройними силами, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період, наприклад, в умовах воєнного стану.

СТАЖ ВИРОБНИЧИЙ. Тривалість трудової або іншої суспільно корисної діяльності, що обчислюється у встановленому порядку й спричиняє певні правові наслідки (право на пенсію, на допомогу, пільги й т. ін.). Розрізняють С. в.: загальний, спеціальний і безперервний. Загальний С. в. – це сумарна тривалість трудової або суспільно корисної діяльності, що відповідно до чинних правил зараховується в стаж незалежно від перерв. У загальний стаж включається не тільки постійна, штатна, а й тимчасова, сезонна, позаштатна робота, робота вдома, робота за наймом в окремих громадян, а також час навчання у вищому й середньому навчальному закладах і т. ін. Спеціальний С. в. – це сумарна тривалість трудової (або іншої суспільно корисної діяльності) у специфічних умовах (робота в гарячих цехах, підземна робота й т. ін.), у суворих кліматичних умовах або робота на певних посадах. Безперервний С. в. – це тривалість роботи на одному підприємстві, без перерви, а також робота на різних підприємствах, якщо у разі переходу з однієї роботи на ін. безперервність С. в. зберігалася у встановленому порядку.

СТАН ВІЙНИ *(state of war)***.** Відносини держав, що настають з моменту оголошення війни між ними чи фактичного початку воєнних дій( ) до їхнього закінчення. Виражається у припиненні дипломатичних, торгових і фінансових зв'язків, конфіскації державної власності противника (за винятком дипломатичних представництв), реквізиції торгових суден, інтернуванні тощо. Основною правовою формою припинення С. в. є мирний договір.

СТАН ВОЄННИЙ *(martial law)***.** Особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

СТАН ЗАХИЩЕНОСТІ АБО БЕЗПЕКА ОСОБИ. Результат реалізації політики соціального захисту.

СТАН МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ *(англ. – morale, STANAG-2565ed1)***.** Ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.

СТАН НАДЗВИЧАЙНИЙ *(state of emergency)*. Особливий правовий режим, який запроваджується в країні чи в окремих районах на визначений період у зв'язку із надзвичайною обстановкою, яка виникла протягом кризи, що характеризується різким загостренням соціально-політичних, економічних, національних, релігійних та інших протиріч. Такий стан запроваджується також у разі надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Зазвичай супроводжується повним чи частковим скасуванням чинного законодавства. Є тимчасовим заходом, що запроваджується в інтересах забезпечення безпеки громадян, суспільства і захисту конституційного ладу.

СТАН ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ. Система психофізіологічних та психічних функцій, що визначають продуктивність професійної діяльності і працездатність людини на певному відрізку часу.

СТАН СТРЕСОВИЙ. Емоційний стан напруги, що виникає у разі загрози, перевантажень, коли необхідно ухвалювати швидкі й відповідальні рішення.

СТАНДАРТ ВИЩОЇ ОСВІТИ. Сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

СТАНДАРТ ВІЙСЬКОВИЙ. Стандарт, прийнятий органом військової стандартизації, що встановлює для загального і неодноразового використання правила та настанови щодо діяльності у сфері оборони і спрямований на досягнення оптимального ступеня упорядкування у зазначеній сфері

СТАНДАРТ НАТО. Стандарт, розроблений, ухвалений та опублікований Організацією Північноатлантичного договору. До стандартів НАТО належать угоди зі стандартизації (Standardization Agreement – STANAG), рекомендації зі стандартизації (Standardization Recommendation – STANREC), союзні та багатонаціональні публікації НАТО (Allied Publication – AP, Multinational Publication – MP), інші, пов'язані зі стандартами, документи (Standardization Related Documents – SRD).

СТАНДАРТ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи.

СТАНДАРТ ПІДГОТОВКИ. 1. Сукупність вимог до змісту та визначених (очікуваних) результатів підготовки, умов і параметрів та послідовності відпрацювання (алгоритму) навчального матеріалу під час організації і проведення підготовки, оцінювання результатів з метою набуття (підвищення, підтримання) навченості органів військового управління (штабів), військових частин (підрозділів) та досягнення (відновлення) ними рівня боєздатності. 2. Нормативний документ (уніфікований процес), який визначає послідовність досягнення органами військового управління (штабами, військовими частинами, підрозділами, кораблями, військовослужбовцями) оперативних (бойових, спеціальних), індивідуальних спроможностей до виконання конкретних завдань та визначає критерії їх оцінювання.

С. п. поділяються на стандарти індивідуальної (базової загальновійськової, фахової) підготовки та колективної підготовки і спрямовуються на досягнення сумісності у підготовці підрозділів ЗС України та держав – членів НАТО.

СТАНДАРТ ПРОФЕСІЙНИЙ. Затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

СТАНДАРТИ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНІ. Документи, що визначають загальні обсяги навчального навантаження здобувачів початкової, базової середньої, профільної середньої освіти, вимоги до їхніх компетентностей і до згрупованих за відповідними освітніми галузями обов'язкових результатів навчання, яких вони мають досягти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти.

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ *(див. "облік особового складу статистичний")*

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ *(див. "облік резервістів статистичний")*

СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ *(від латин. status – стан, становище)***.** 1. Співвідносне становище індивіда чи групи в соціальній системі, що визначається суспільними (економічними, соціальними, політичними, професіональними, кваліфікаційними, освітніми тощо) та природними (раса, нація, стать, вік) ознаками. 2. Соціальна позиція, що її займає людина завдяки успадкованим ознакам (етнічне чи соціальне походження) – природний, властивий соціальний статус – або ж власним зусиллям – досяжний С. с. 3. Сукупність прав, привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда або соціальної групи, що пов'язані із виконанням первинної соціальної ролі, яка постає як динамічний аспект, спосіб реалізації статусу соціального у формі поведінки, очікуваної відповідно зі становищем у суспільстві. 4. Позиція індивіда або соціальної групи, що визначається громадською думкою через співвіднесення з панівною системою цінностей і набуває значення відповідного соціального престижу.

СТЕРЕОТИПИ ЕТНІЧНІ. Відносно стійкі уявлення про моральні, розумові, фізичні якості та способи поведінки, спілкування, притаманні представникам конкретної етнічної спільноти.

СТИЛЬ АВТОРИТАРНИЙ. Характеризується жорсткістю, вимогливістю, превалюванням владних функцій, суворим контролем і дисципліною, орієнтуванням на результат, ігноруванням соціально- психологічних факторів. Адміністративний менеджмент містить у собі адміністрування, передбачає й досягнення організацією поставлених цілей з максимальною ефективністю та відповідальність за кінцеві результати, тому він є більш широким поняттям, на відміну від адміністрування.

СТИЛЬ ДЕМОКРАТИЧНИЙ. Стиль, який спирається на колегіальність, довіру, інформування підлеглих, ініціативу, творчість, самодисципліну, свідомість, відповідальність, заохочення, гласність, орієнтування не тільки на результати, а й на способи їх досягнення.

СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ. Стійка індивідуально-специфічна система психологічних засобів, прийомів, навичок, методів, способів здійснення певної діяльності.

СТИЛЬ КЕРІВНИКА ДЕМОКРАТИЧНИЙ. Сукупність принципів, методів і прийомів, що переважують у практичній діяльності керівника і забезпечують залучення підлеглих усіх категорій до ухвалення і реалізації рішень. Демократичний стиль керівництва – найбільш ефективний порівняно з іншими стилями, бо оптимальне рішення у складних умовах виробництва може бути ухвалене лише колегіально. При цьому в період опрацювання, ухвалення та реалізації варіантів рішень використовується більший обсяг виробничої інформації, носіями якої є всі працівники, залучені до цієї справи.

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА АВТОКРАТИЧНИЙ. Стиль, згідно з яким керівник централізує повноваження, структурує роботу підлеглих, відмовляє їм у свободі ухвалення рішень, здійснює психологічний тиск, висловлює погрози для забезпечення цілей організації.

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА АВТОРИТАРНИЙ (authoritative style of management). 1. Стиль, що базується на жорсткому способі управління, недопущенні ініціативи, тотальному контролі. 2. Стиль керівництва, що ґрунтується здебільшого на авторитеті керівника, надмірному нав'язуванні своєї волі колективу. 3. Стиль діяльності менеджера, в основі якого лежить абсолютизація принципу єдиноначальності й повне заперечення колегіальних (колективних) методів ухвалення рішень.

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ДЕМОКРАТИЧНИЙ *(англ. – democratic style of management)*. 1. Стиль базується на колегіальності ухвалення рішень, урахуванні думок і, якщо можливо, побажань підлеглих, передавання частини повноважень підлеглим; стиль заохочення, ініціативи.2. Стиль, який характеризується високим рівнем децентралізації повноважень, вільного ухвалення рішень і виконання завдань, оціненням роботи після її завершення, турботою про забезпечення працівників необхідними ресурсами, встановленням відповідності цілей організації цілям груп працівників.

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА ЛІБЕРАЛЬНИЙ *(англ. – liberal style of management).* Базується на тому, що роль керівника під час ухвалення рішень стає номінальною, вказівки не даються, керують підлеглі, діє принцип "своя людина".

СТИЛЬ КЕРІВНИЦТВА. Стійка сукупність особистісних та соціально-психологічних характеристик керівника, за допомогою яких реалізується той чи інший метод (методи) керівництва.

СТИЛЬ РОБОТИ КЕРІВНИКА ДІЛОВИЙ. Сукупність принципів, методів і прийомів його діяльності, що забезпечують оптимальність ухвалення та виконання управлінського рішення. Управлінський цикл має певні стадії, серед яких виділяють три основні: збирання інформації, її первинне оброблення та ухвалення рішення; організування виконання рішення.

СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ *(див. "стиль керівництва")*

СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ АВТОКРАТИЧНИЙ. Вплив на підлеглих, заснований на беззаперечному підпорядкуванні одній особі. Характеризується надмірною централізацією необмеженої і безконтрольної влади, вимаганням авторитету і повною відсутністю демократії. А. керівник – керівник, який має достатній обсяг влади, щоб нав'язувати свою волю виконавцям. У разі необхідності він зробить це не вагаючись.

СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ БЮРОКРАТИЧНИЙ. Прихильність менеджера до відживаючих методів і прийомів роботи; небажання досконально знати справу та нести за неї відповідальність; затягування вирішення справи, створення тяганини; безініціативність, націленість на вказівки зверху; у ставленні до підлеглих непотрібне, а часом і шкідливе втручання в їхні поточні справи.

СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРОВАНИЙ. Вплив на підлеглих, в основі якого лежить використання позитивних сторін авторитарного, демократичного і ліберального стилів.

СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ. Формування і використання стимулів під час постановки й реалізації мети. Суть стимулювання полягає в спонуканні до діяльності. Для С. д. характерно поєднання матеріальних і духовних, об'єктивних і суб'єктивних чинників. До них належать: а) зовнішні об'єктивні умови (реально існуюче середовище); б) внутрішнє засвоєння суб'єктом спонукань до діяльності (усвідомлення ним відповідності зовнішніх явищ його індивідуальним або соціальним потребам та інтересам); в) результат виробничої діяльності (якість і собівартість продукції, продуктивність праці, задоволення діяльністю, винагорода і заохочення до праці тощо). У стимулюванні соціальної роботи відіграють істотну роль всі три групи чинників. Однак у певних умовах один із них може мати вирішальне значення.

СТІЙКІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНА. Цілісна інтегральна якість особистості військовослужбовця або групи військовослужбовців, що проявляється у спроможності долати труднощі й успішно виконувати отримане бойове завдання.

СТРАТЕГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ *(див. "взаємодія")*

СТРАТЕГІЧНЕ РОЗГОРТАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ *(див. розгортання збройних сил стратегічне")*

СТРАТЕГІЧНИЙ БЕНЧМАРКІНГ *(див. "бенчмаркінг стратегічний")*

СТРАТЕГІЧНИЙ ЗАПАС *(див. запас стратегічний")*

СТРАТЕГІЧНИЙ ОБОРОННИЙ БЮЛЕТЕНЬ *(Strategic Defence Bulletin).*1. Концептуальний довгостроковий програмний документ з реформування та розвитку ЗС України та інших складових Воєнної організації держави. 2. Документ оборонного планування, що розробляється за результатами оборонного огляду та визначає основні напрями реалізації воєнної політики України, стратегічні цілі розвитку та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз і викликів.

СТРАТЕГІЧНИЙ РАЙОН *(див. "район стратегічний")*

СТРАТЕГІЧНІ ІНТЕРЕСИ *(див. "інтереси стратегічні")*

СТРАТЕГІЧНІ ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ *(див. "інтереси держави стратегічні")*

СТРАТЕГІЧНІ РЕЗЕРВИ *(див. "резерви стратегічні")*

СТРАТЕГІЧНІ СИЛИ *(див. " сили стратегічні ")*

СТРАТЕГІЧНІ ФУНКЦІЇ *(див. "функції стратегічні")*

СТРАТЕГІЯ ВОЄННА. 1. Наука про ведення війни, вищий прояв воєнного мистецтва. Є складовою частиною військової справи, досліджує закономірності еволюції війни як макросоціального явища, охоплює питання теорії і практики підготовки до війни, її планування і ведення. 2. Складова частина військового мистецтва, його вища сфера, що охоплює теорію і практику підготовки країни і збройних сил до війни, планування та ведення стратегічних операцій і війни загалом.

СТРАТЕГІЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ *(military security strategy).* Складова частина Стратегії національної безпеки України, яка визначає напрями запобігання та нейтралізації реальних і потенційних загроз національній безпеці України у воєнній сфері.

СТРАТЕГІЯ КАДРОВА. Специфічний набір принципів, правил і цілей роботи з персоналом, конкретизованих з урахуванням типів організаційної стратегії, організаційного та кадрового потенціалу, а також типу кадрової політики.

СТРАТЕГІЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ. Документ довгострокового планування, в якому визначаються пріоритети національних інтересів України у сфері кібербезпеки, наявні та потенційно можливі кіберзагрози життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі, пріоритетні напрями, концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства і держави, підвищення ефективності основних суб'єктів забезпечення кібербезпеки, насамперед суб'єктів сектору безпеки і оборони, щодо виконання завдань у кіберпросторі, а також потреби бюджетного фінансування, достатні для досягнення визначених цілей і виконання передбачених завдань, та основні напрями використання фінансових ресурсів.

СТРАТЕГІЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ. Стратегія, що визначає цілі та основні завдання, що стоять перед державою, у сфері людського розвитку як напряму забезпечення національної безпеки України, а також індикатори досягнення цілей, що забезпечує можливість проведення моніторингу, ефективного планування, належного оцінювання соціальних інвестицій у людський потенціал.

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ *(див. "стратегія кадрова")*

СТРЕС *(англ. stress – напруження).* Інтегральна захисна реакція організму та особистості у відповідь на екстремальний вплив або надмірне навантаження.

СТРЕС ПРОФЕСІЙНИЙ. Напружений стан працівника, що виникає внаслідок впливу емоційно-негативних й екстремальних факторів, пов'язаних з виконанням професійної діяльності. Розрізняють такі види професійного стресу: інформаційний, емоційний і комунікативний.

СТРЕСОВИЙ СТАН *(див. "стан стресовий")*

СТРЕСОР. Фактор, який викликає стан стресу.

СТРУКТУРА АДАПТИВНА. Організаційна структура, що дозволяє гнучко реагувати на зміни оточуючого середовища і принципово відрізняється від механічних або бюрократичних структур (інколи називається органічною структурою).

СТРУКТУРА ВИСОКА. Структура управління організацією, для якої характерні незначний діапазон контролю (низька норма керованості) та велика кількість ієрархічних рівнів.

СТРУКТУРА ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ ЗС УКРАЇНИ

Категорії		**Армійські звання (скорочено)**	**Корабельні звання (скорочено)**	**Відповідник НАТО**
Рядовий склад		Рекрут (р-т)	Рекрут (р-т)	OR-1
		Солдат (с-т)	Матрос (м-с)	OR-2
		Старший солдат (ст. с-т)	Старший матрос (ст м-с)	OR-3
Сержантський і старшинський склад	Молодший	Молодший сержант (мол. с-нт)	Старшина 2 статті (ст-на 2 ст)	OR-5
		Сержант (с-нт)	Старшина 1 статті (ст-на 1 ст)	OR-6
	Старший	Старший сержант (ст. с-нт)	Головний старшина (гол. ст-на)	OR-7
		Головний сержант (гол. с-нт)	Головний корабельний старшина (гол. кор. ст-на)	OR-8
	Вищий	Штаб-сержант (шт. с-нт)	Штаб-старшина (шт. ст-на)	OR-9
		Майстер-сержант (м. с-нт)	Майстер -старшина (м. ст-на)	
		Старший майстер-сержант (ст. м. с-нт)	Старший майстер -старшина (ст. м. ст-на)	
		Головний майстер-сержант (гол. м. с-нт)	Головний майстер -старшина (гол. м. ст-на)	
Офіцерський склад	Молод-ший	Молодший лейтенант (мол. л-т)	Молодший лейтенант (мол. л-т)	OF-1
		Лейтенант (л-т)	Лейтенант (л-т)	
		Старший лейтенант (ст. л-т)	Старший лейтенант (ст. л-т)	
		Капітан (к-н)	Капітан-лейтенант (кап. л-т)	OF-2
	Стар-ший	Майор (м-р)	Капітан 3 рангу (кап. 3-р)	OF-3
		Підполковник (п. п-к)	Капітан 2 рангу (кап. 2-р)	OF-4
		Полковник (п-к)	Капітан 1 рангу (кап. 1-р)	OF-5
	Вищий	Бригадний генерал (бр. г-л)	Коммодор (ком-р)	OF-5
		Генерал-майор (ген. м-р)	Контрадмірал (кон. ад-л)	OF-7
		Генерал-лейтенант (ген. л-т)	Віцеадмірал (віц. ад-л)	OF-8
		Генерал (г-л)	Адмірал (ад-л)	OF-9

СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЙНА. Організаційно побудована модель військової частини, яка відображає функціональні зв'язки і підпорядкованість її структурних підрозділів або посад.

СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНА. Організаційна модель військової частини, що розробляється на основі штату або завдань, які передбачається покласти на військову частину, типових структур та нормативів, фондів грошового забезпечення і заробітної плати, затвердженого обсягу робіт тощо.

СТРУКТУРИ НАСКРІЗНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГНУЧКІ. Структури менеджменту, що використовують горизонтальні зв'язки між науково-дослідними, конструкторськими, технологічними, виробничими підрозділами, а також відділами маркетингу, фінансів і збуту.

СТУДЕНТ. 1. Цивільна особа, яка навчається у навчальному закладі. 2. Особа, зарахована до закладу вищої освіти з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра.

СТУПЕНІ БОЙОВОЇ ГОТОВНОСТІ. Визначений стан військ, який забезпечує своєчасне переведення військ (сил) з мирного на воєнний стан і їхній вступ у війну (бойові дії). Чим вищий ступінь бойової готовності, тим менше часу їм знадобиться для підготовки до виконання бойових завдань.

СТУПІНЬ СЕКРЕТНОСТІ ("особливої важливості", "цілком таємно", "таємно"). Категорія, яка характеризує важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою.

СУБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ. Носії визначених повноважень, прав та обов'язків, які здійснюють стратегічну діяльність з цілевизначення і програмного забезпечення формування й розвитку людських, трудових, кадрових ресурсів як головної передумови побудови демократичної, правової, соціальної держави.

СУБОРДИНАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ *(див. "зв'язки вертикальні")*

СУПРОВОДЖЕННЯ НАУКОВЕ. Прикладні наукові дослідження, спрямовані на впровадження результатів наукової роботи. Основним змістом наукового супроводження є обґрунтування та проведення заходів цілеспрямованого своєчасного коригування дій споживачів наукової (науково-технічної) продукції у напрямі підвищення ефективності її використання та освоєння нововведень у воєнній сфері.

СУСПІЛЬСТВО ГРОМАДЯНСЬКЕ. Демократичне суспільство, громадяни якого володіють високим рівнем економічної, соціальної, політичної культури та моральних якостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини між рівноправними громадянами, яке не залежить від держави, але разом із нею створює реальні об'єктивні передумови для достатнього розвитку соціально-економічних, політичних і духовних структур й відносин в інтересах людини та всього суспільства.

СУСПІЛЬСТВО ІНФОРМАЦІЙНЕ. Якісний ступінь суспільного розвитку, заснований на пріоритетному значенні й використанні інформаційних ресур-

сів (стосовно інших, традиційних ресурсів) у всіх системах життєзабезпечення суспільства, поширення яких відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в загальносвітовому масштабі.

СФЕРА ІННОВАЦІЙНА. Система взаємодії інноваторів, інвесторів, товаровиробників конкурентоспроможної продукції (послуг) й розвиненої інфраструктури.

СХЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ (УСТАНОВИ). Графічне зображення її організаційної структури із зазначенням чисельності особового складу, кількості основного озброєння та техніки військової частини (установи).

На схемі зазначаються всі підрозділи, що входять до складу військової частини (установи), при цьому найбільш докладно подаються структури основних підрозділів (в органі військового управління до відділу, у з'єднанні (дивізії) та їм рівних – до роти; у бригаді, полку та їм рівних – до взводу; у батальйоні, дивізіоні та їм рівних – до відділення, обслуги).

СЦЕНАРІЙ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИТУАЦІЇ ІМОВІРНИЙ. Прогнозована в рамках можливого варіанта розвитку воєнно-політичної обстановки і конкретизована за місцем, часом та застосованими ресурсами сукупність дій, умов і обставин у сфері безпеки і оборони, які з певним ступенем імовірності передбачають виникнення загроз застосування воєнної сили проти України, можливість існування яких потребує адекватного та своєчасного реагування із застосуванням (залученням) сил оборони.

Т

ТАБЕЛЬ ДО ШТАТУ. Номенклатурно-кількісний перелік озброєння, техніки та інших матеріальних засобів, призначених для забезпечення військової частини.

ТАБЕЛЬ ТЕРМІНОВИХ ДОНЕСЕНЬ ЗС УКРАЇНИ З КАДРОВИХ ПИТАНЬ ТА ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ. Нормативний документ, який визначає порядок підготовки та надання структурними підрозділами МО України, апарату Головнокомандувача ЗС України та Генерального штабу ЗС України, видами, окремими родами військ (сил) ЗС України, з'єднаннями, військовими частинами, ВВНЗ (ВП ЗВО), установами та організаціями інформаційно-аналітичних матеріалів щодо стану ЗС України з кадрових питань та підготовки фахівців.

ТАБІР ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ. Місце постійного чи тимчасового утримання військовополонених, які надходять з пунктів військовополонених об'єднань.

ТАЄМНА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація секретна")*

ТАЄМНА ОПЕРАЦІЯ *(див. "операція таємна")*

ТАЄМНИЦЯ ДЕРЖАВНА *(англ. – classified information, JP 2-01.2).* 1. Відомості, розголошення яких може завдати збитку з особливо важкими наслідками

для безпеки країни, політичних та економічних інтересів держави. 2. Відомості військового, економічного і політичного характеру, що належать державним організаціям, несанкціоноване розголошення яких завдає або може завдати збитку обороноздатності, державній безпеці, політичним і економічним інтересам держави. 3. Інформація, що належить до таких категорій: оборона; національна безпека і розвідка; міжнародні відносини; спеціальні розслідування, виконані відповідно до закону про перехоплення кореспонденції. 4. Інформація, що перебуває у власності держави, поширення якої обмежується нею в інтересах ефективної політичної, військової, економічної, науково-технічної, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності, яка не протирічить загальноприйнятим нормам міжнародного права. 5. Відомості, що стосуються державної безпеки і державних інтересів, які визначаються відповідно до порядку, встановленого законом, і які в певний час відомі лише певному колу осіб. 6. Відомості, розголошення яких негативно впливає або може впливати на якісний стан воєнно-економічного потенціалу, або спричинить інші важкі наслідки для суверенітету держави, її обороноздатності, державної безпеки, економічних і політичних інтересів країни. 7. Захищені державою відомості у сфері її військової, зовнішньополітичної, економічної, розвідувальної, контррозвідувальної і оперативно-розшукової діяльності, поширення яких може завдати збитку загальнонаціональній безпеці. 8. Найважливіша частина державних таємниць країни, неправомірне розголошення яких може негативно вплинути на воєнно-економічний і науковий потенціал країни. 9. Вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України і які підлягають охороні державою.

ТАКТИКА. 1. Складник військового мистецтва, що охоплює теорію і практику підготовки і ведення бою підрозділами, частинами і з'єднаннями різних видів збройних сил, родів військ і спеціальних військ. 2. Мистецтво підготовки і ведення бою, а також наука про ведення бою. 3. Сукупність засобів і прийомів для досягнення наміченої цілі. 4. Лінія поведінки кого-небудь. 5. Система наукових положень, що створюють теоретичну базу для розроблення тактичних прийомів і методів.

ТАКТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ *(див. "взаємодія")*

ТАКТИЧНА ЗБРОЯ *(див. "зброя тактична")*

ТАРИФНА СИСТЕМА *(див. "система тарифна")*

ТАРИФНА СІТКА *(див. "сітка тарифна")*

ТЕАТР ВОЄННИХ ДІЙ *(theater of war)***.** Географічний район, в середині якого можуть бути суміщені дії кількох незалежних театрів військових операцій під керівництвом одного командувача. У загальному сенсі він відповідає командному ешелону в організації збройних сил.

ТЕАТР ВОЄННИХ ОПЕРАЦІЙ *(theater of operations)***.** Чітко визначений географічний простір, в якому діють збройні сили з метою виконання завдання,

що було поставлене стратегічним командуванням. Його кордони визначаються в початковому загальновійськовому наказі на операцію.

ТЕМАТИЧНА КАРТКА *(див. "картка тематична")*

ТЕОРІЇ МОТИВАЦІЇ ЗМІСТОВНІ. Теорії мотивації, що ґрунтуються на спробі визначити ті потреби, які змушують людей діяти. До них належать теорії А. Маслоу, Ф. Герцберга, Д. Мак-Клеланда та ін.

ТЕОРІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ КЛАСИЧНА. Сукупність концепцій менеджменту, які характеризуються академічним, раціональним підходом у дослідженнях процесів управління, коли організація розглядається як ефективно функціонуючий механізм

ТЕОРІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ КЛАСИЧНА. Сукупність концепцій менеджменту, які характеризуються академічним, раціональним підходом у дослідженнях процесів управління, коли організація розглядається як ефективно функціонуючий механізм

ТЕОРІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ КЛАСИЧНА. Сукупність концепцій менеджменту, які характеризуються академічним, раціональним підходом у дослідженнях процесів управління, коли організація розглядається як ефективно функціонуючий механізм

ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЙ. Сукупність положень, принципів, законів, закономірностей, які відображають зміст та аналіз потреб людини, процес стимулювання, умови забезпечення ефективного мотивування та встановлення обґрунтованих винагород з метою досягнення очікуваних результатів. Розрізняють: а) змістовні, які відображають зміст потреб та концентрують увагу на їхньому аналізі, що забезпечує обґрунтоване встановлення винагород; б) процесійні, що відображають процес винагородження, де визначають умови, за яких він буде ефективним.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОБОРОНА *(див. "оборона територіальна")*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОБОРОНА УКРАЇНИ *(див. "оборона України територіальна")*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПІДСИСТЕМА СВО *(див. "підсистема СВО територіальна")*

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ *(див. "цілісність територіальна")*

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОМПЛЕКТУВАННЯ *(див. "принцип комплектування територіальний")*

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РЕЗЕРВ *(див. "резерв територіальний")*

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ СПОСІБ КОМПЛЕКТУВАННЯ ОСОБОВИМ СКЛАДОМ *(див. "спосіб комплектування особовим складом територіальний")*

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ (ТЦК та СП). 1. Регіональний елемент системи місцевих органів військового управління, призначений для задоволення потреб збройних сил, інших військових формувань в особовому складі. 2. Орган військового управ-

ління, що забезпечує виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.

ТЕХНІКА ВІЙСЬКОВА. Технічні засоби збройної боротьби (системи, комплекси, прилади, апаратура тощо), які призначені для ураження противника, захисту від дії його зброї, бойового, технічного і тилового забезпечення воєнних дій та навчання особового складу збройних сил.

ТЕХНІКА УПРАВЛІННЯ. 1. Пристрої, обладнання, засоби, які забезпечують механізацію і автоматизацію в управлінні з метою підвищення продуктивності управлінської праці (розрізняють техніку обчислювальну – наприклад, мікрокалькулятор, і організаційну – наприклад, ксерокс). 2. Сукупність операцій, процесів і процедур в управлінській діяльності, що виконуються формалізовано, тобто на підставі чинних правил та інструкцій, прийнятих в організації.

ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ *(див. "забезпечення мобілізації технічне та тилове")*

ТЕХНІЧНЕ ЗАВДАННЯ *(див. "завдання технічне")*

ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ. Сукупність прийомів, засобів, форм та методів впливу на персонал у процесі його найму, використання, розвитку та звільнення з метою отримання найкращих результатів трудової діяльності. Т. у. п. регламентується спеціально розробленими нормативно-методичними документами: норми та нормативи, положення, посадові інструкції, стандарти організації, схеми документообігу, схеми функціональних взаємозв'язків та інші документи.

ТЕХНОЛОГІЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ІНТУЇТИВНА. Процедура ухвалення рішень, яка складається з таких трьох етапів: 1) реєстрація змін; 2) вибір управлінських рішень в аналогічних ситуаціях; 3) ухвалення рішення.

ТИЖДЕНЬ МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ. Тиждень місяця, впродовж якого в органах військового управління, військових частинах, установах, ТЦК та СП проводиться комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня їхньої бойової й мобілізаційної готовності, удосконалення взаємодії та виконання окремих заходів мобілізаційної підготовки.

ТИЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ *(див." забезпечення тилове")*

ТИЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ *(див. "забезпечення мобілізації технічне та тилове")*

ТИМЧАСОВИЙ НЕКОМПЛЕКТ ОСОБОВОГО СКЛАДУ *(див. "некомплект особового складу тимчасовий")*

ТИМЧАСОВИЙ РЕЗЕРВ ЧАСТИНИ *(див. "резерв частини тимчасовий")*

ТИМЧАСОВІ ВТРАТИ *(див. "втрати тимчасові")*

ТИМЧАСОВІ РЕЗЕРВНІ ЧАСТИНИ *(див. "частини тимчасові резервні")*

ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНА НАУКОВА УСТАНОВА *(див. "заклад вищої освіти тимчасово переміщений")*

ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИЙ ВІЙСЬКОВО-НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД *(див. "заклад вищої освіти тимчасово переміщений")*

ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ *(див. "заклад вищої освіти тимчасово переміщений")*

ТИПОВА ПОСАДА *(див. " посада типова")*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ *(від латин. tolerantia – терпіння)***.** Різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами – індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях та діях. Поява терміна "толерантність" у політичній теорії й практиці характерна саме для сучасного стану світового співтовариства, коли люди (у т. ч. державні і політичні діячі) все більше розуміють необхідність установлення цивілізованих, дружніх взаємовідносин між різними народами і країнами. Т. є першим ступенем позитивних взаємовідносин, що утворюють тріаду: толерантність – повага – співробітництво. Тому для досягнення більшої гармонії у суспільстві й особистого щастя людей необхідне досягнення щораз вищих позитивних взаємовідносин на всіх рівнях особистого, соціального і політичного життя.

ТОНУС ЖИТТЄВИЙ. Загальний фізичний і психічний стан людини, що визначає її настрій та активність. Біологічною основою Т. ж. людини є стан її організму, здоров'я, особливості функціонування гормональної та нервової систем. Психологічно Т. ж. виявляється у настрої людини, емоційному тоні світосприймання, бажанні працювати та спілкуватися. Підвищений Т. ж. є показником вдоволеності людини своїм життям, радісним усвідомленням позитивної життєвої перспективи. Зниження Т. ж. відбиває песимістичний умонастрій, переживання безперспективності життєвої ситуації, є наслідком розчарування або незадоволення основних потреб людини. Т. ж. є інтегральним показником емоційно-психологічного переживання життєвої практики індивіда.

ТОРТУРИ *(див. "катування")*

ТРАВМА БОЙОВА ПСИХІЧНА. Психічна травма, спричинена впливом факторів бойової обстановки. Призводить до розладів психіки різного ступеня важкості. Боєць, який отримав таку травму, не здатний вести бойові дії та зараховується до психологічних втрат. Одним із важливих чинників, який призводить до Т. б. п., є небезпека, котра загрожує життю і здоров'ю, що, як правило, пов'язано зі сприйняттям картини загибелі та поранень інших людей. Т. б. п. можна розділити на дві групи. У першому випадку прояви Т. б. п. виникають у порівняно короткий проміжок часу, практично в момент виникнення психотравмуючої ситуації. Військовослужбовець, який отримав Т. б. п., може впасти в повну загальмованість (ступор), слабо або зовсім не реагувати на навколишню обстановку або, навпаки, виявляти високу рухову активність (кидатися, кричати тощо). У важких випадках виникають порушення слуху, зору, мови, координації рухів. При цьому Т. б. п. потрібно відрізняти від прояву розгубленості або боягузтва: ніякі заклики, умовляння, погрози, ляпаси не виводять людину зі стану дезорієнтації і лише можуть погіршити наслідки Т. б. п.

ТРАЄКТОРІЯ ОСВІТНЯ ІНДИВІДУАЛЬНА. Персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їхньої складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

ТРЕНУВАННЯ ШТАБНЕ МОБІЛІЗАЦІЙНЕ. Основний вид мобілізаційної підготовки органів управління для набуття та удосконалення навичок посадових осіб щодо виконання функціональних обов'язків за призначенням і злагодження органів управління або їхніх структурних підрозділів.

ТРОФЕЇ ВІЙСЬКОВІ. Захоплене у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила. Перед тим, як використовувати військові трофеї, з них необхідно зняти емблеми і знаки противника та встановити власні емблеми (знаки). Військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям.

ТРУДОВА КНИЖКА *(див. "книжка трудова")*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР *див. "договір трудовий")*

ТРУДОВИЙ КОНФЛІКТ *(див. " конфлікт трудовий ")*

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРАЦІВНИКА *(див. "потенціал працівника трудовий")*

ТРУДОВИЙ РЕСУРС *(див. "ресурс трудовий")*

У

УВ'ЯЗНЕННЯ *(imprisonment)***.** Покарання, що передбачає позбавлення волі з метою проходження виправного терміну у виправних установах. Цей вирок ухвалює суддя відповідно до закону.

УГРУПОВАННЯ ЗБРОЙНЕ *(armed gang)***.** Організована нелегальна озброєна група, яка об'єднується для переслідування певних кримінальних цілей, наприклад, боротьби проти існуючої системи, організації та виконання терористичних актів, здійснення нападів на установи, підприємства чи окремих осіб, проведення актів саботажу та провокацій.

УМІННЯ. Здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання проблем. Уміння / навички поділяються на когнітивні (що включають логічне, інтуїтивне та творче мислення) і практичні (що включають ручну вправність, застосування практичних способів (методів), матеріалів, знарядь та інструментів, комунікацію).

УМОВИ ПРАЦІ. У своїх загальних рисах У. п. характеризуються системою факторів, що визначають працездатність людини, витрати та результати праці.

За ознакою “зміст” виділяють такі фактори: – психофізіологічні (фізичне навантаження, нервово-психічне напруження, монотонність праці, режим праці та відпочинку тощо); – санітарно-гігієнічні (температура повітря, рівень шуму, освітленості, відповідна організація робочого місця і т. ін.); – соціально-психологічні (форми взаємостосунків у колективі, ступінь благополучності соціально-психологічного клімату тощо); – естетичні (наприклад, використання певного кольору для оформлення приміщення і т. ін.). За ступенем сумарного впливу на працюючих, тобто залежно від важкості праці, розрізняють шість груп умов праці: комфортні; такі, що відповідають нормативним умовам праці; несприятливі; шкідливі; екстремальні та неприпустимі.

УМОВИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ. Обставини, причини, від яких залежить успішність трудової адаптації. Такими є: якісний рівень роботи з професійної орієнтації потенційних працівників; об’єктивність ділової оцінки персоналу (як під час відбору, так і у процесі трудової адаптації працівників); відпрацьованість організаційного механізму управління процесом адаптації; престиж та привабливість професії, діяльності саме у цій організації; особливості організації праці; гнучкість системи навчання персоналу, яка діє всередині організації.

УНІВЕРСИТЕТ. Багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський / теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у т. ч. доктора філософії), здійснює фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинену інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

УПРАВЛІННЯ *(control)***.** Повноваження командира (командувача) щодо контролю за виконанням наказів та директив підпорядкованими йому формуваннями або іншими організаційними одиницями, які зазвичай не є під його командуванням. Ці повноваження може бути передано у повному обсязі або частково.

УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ. Визначення структури підприємства, встановлення взаємозв’язків і розподіл функцій між працівниками та підрозділами, надання прав і встановлення відповідальності.

УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКАМИ (силами) *(command and control (C2)* JP 1*)* **.** Повноваження командира та здійснення ним управління підрозділами, що призначені для виконання певного завдання. Поєднання та врахування людського фактора, наявного обладнання, засобів зв’язку та певних методів дозволяє командирові планувати, керувати, координувати та управляти військами з метою виконання отриманого завдання.

УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВЕ. Специфічна діяльність органів військового управління з підготовки й здійснення керуючого впливу на підлеглі сили й засоби, спрямована на ефективне виконання поставлених перед ними завдань.

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ *(en: information management)***.** Мистецтво використання процедур та інформаційних систем для збирання, зберігання, висвітлення, поширення й захисту даних, інформації та продуктів аналізу даних.

УПРАВЛІННЯ КАР'ЄРОЮ. Комплекс заходів, що здійснюються відповідними командирами (начальниками) та службами персоналу з планування, організації та здійснення контролю за проходженням військової служби, служби у військовому резерві персоналом ЗС України з урахуванням їхніх особистих якостей та досягнень.

УПРАВЛІННЯ КОЛЕГІАЛЬНЕ. Участь працівників апарату управління в межах своєї компетенції в доборі й опрацюванні необхідної інформації, ухваленні рішень та їх реалізації. Проявом колегіальності в управлінні слід вважати спільний розгляд проблем і ухвалення відповідних рішень адміністрацією, профспілковим комітетом в суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності. Колегіальність управління в первинних виробничих підрозділах – вирішення актуальних питань їхньої діяльності на загальних зборах.

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ *(див. менеджмент кадровий")*

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ *(див. "менеджмент кадровий")*

УПРАВЛІННЯ ПОВЕДІНКОЮ. Система заходів щодо формування принципів, норм поведінки людей в організації; дозволяє організації досягти поставлених цілей у потрібні строки і з розумними витратами. Засоби У. п. достатньо різноманітні. Методи адміністративного впливу: накази, розпорядження, посадові інструкції, положення. Матеріальне винагородження: всі системи стимулювання праці чітко пов'язані з цілями діяльності організації. Комплекс заходів щодо соціально-психологічного впливу на поведінку працівників: формування сприятливого психологічного клімату колективу, підбір психологічно сумісних спеціалістів у групи для виконання завдання, відрядження, стажування і т. ін.

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ОРІЄНТАЦІЄЮ. Процес цілеспрямованого впливу на організацію та підвищення ефективності заходів щодо формування професійного покликання, виявлення здібностей, інтересів, придатності та інших факторів, що впливають на вибір професії або на зміну роду діяльності. Якісний рівень профорієнтаційної роботи – одна з умов успішності трудової адаптації працівників. Профорієнтація, у т. ч. профінформація та профконсультування, дозволяє формувати взаємозв'язки працівників та організацій ще на стадіях, які передують безпосередній адаптації. Проведення різних форм профорієнтації допомагає забезпечити найбільшу сполученість вимог професії та якостей особистості.

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВИВІЛЬНЕННЯ ПЕРСОНАЛУ. Цілеспрямований вплив на комплекс заходів щодо дотримання правових норм та організаційно-психологічної підтримки з боку адміністрації під час звільнення працівників; передбачає визначення цілей процесу, планування та реалізацію форм та методів роботи з працівниками, які звільняються.

УПРАВЛІННЯ РЕЗЕРВОМ НА ВИСУВАННЯ. Своєчасне та ефективне задоволення потреб організації у заміщенні керівних посад на всіх рівнях управління. Процес управління здійснюється у такій формалізованій послідовності: – планування резерву на висування; – відбір кандидатів у склад резерву; – зарахування у склад резерву за умовою задовільної оцінки результатів підготовки; – вибір із числа працівників, зарахованих до складу резерву, найбільш достойної кандидатури на заміщення вакантної посади; – сприяння адаптації призначеного керівника на новому робочому місці (постійна консультативна допомога з боку вищого керівника, методична допомога з боку служби персоналу).

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ. Сукупність методів, прийомів та заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій та вживати відповідних заходів з метою зниження ступеня ризику, а також усунення або зменшення негативних наслідків настання таких подій. У. р. спирається на економічний та соціальний аналіз, на правові важелі, які використовуються під час оцінювання ризику. Тому( ) оцінювання ризику є необхідною основою державної політики з проведення заходів щодо зниження втрат від НС. У процесі управління здійснюються порівняння характеристик ризиків з метою встановлення пріоритетів серед джерел та факторів ризику.

УПРАВЛІННЯ СЛУЖБОВО-ПРОФЕСІЙНИМ ПРОСУВАННЯМ. Планування, створення, організація функціонування, контроль та аналіз діяльності систем посадового просування персоналу в організації; сукупність методів оцінювання, підбору та розстановки всіх категорій управлінського апарату в організації.

УПРАВЛІННЯ СТРЕСАМИ. Запровадження та використання системи заходів, спрямованих на адаптацію особистості до стресових ситуацій, а також на попередження цих ситуацій. Перший спосіб У. с. здійснюється на рівні організації – у результаті зміни в політиці, структурі виробництва, виробленні чітких вимог до працівників, оцінювання їхньої діяльності. Такі зміни усувають джерело стресових ситуацій. Другий спосіб – на рівні окремої особистості – полягає у тому, щоб навчити справлятися зі стресами індивідуально, використовуючи спеціальні програми щодо нейтралізації стресів.

УПРАВЛІНСЬКА ІНФОРМАЦІЯ *(див. "інформація управлінська")*

УПРАВЛІНСЬКЕ СПІЛКУВАННЯ *(див.* ***"****спілкування ділове****")***

УПРАВЛІНСЬКИЙ АУДИТ *(див. "аудит управлінський")*

УПРАВЛІНСЬКИЙ ВПЛИВ *(див. "вплив управлінський")*

УПРАВЛІНСЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ *(див. "експеримент управлінський")*

УПРАВЛІНСЬКІ ВЕРТИКАЛЬНІ ВІДНОСИНИ *(див. "відносини управлінські вертикальні")*

УСПІХ. Ефективність досягнення цілей, 7 кроків до досягнення успіху: 1) Зрозумійте, чого ви бажаєте, встановлюйте пріоритети. 2) Концентруйтеся на позитиві, налаштовуйте розум і відчуття на позитивну хвилю. 3) Навчайтеся виглядати успішними, засвоюйте нескладні "па" успішного іміджу. 4) Не бійтеся

викликати невдоволення, навчіться наголошувати на власних думках. 5) Довіряйте собі, розвивайте інтуїцію. 6) Дійте, навчіться не лінуватися. 7) Встигайте жити, навчіться розслаблятися.

УСТАНОВА НАУКОВА ГАЛУЗЕВА. Наукова установа, науково-технічний результат діяльності якої призначений для безпосереднього впровадження у виробництво та/або практичного використання на підприємствах і в установах.

УСТАНОВА НАУКОВА. Юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та (або) науково-технічна діяльність є основною.

УЧАСНИК АТО. Неформальна назва учасника бойових дій, який брав безпосередню участь в антитерористичній операції. *(Див. "операція антитерористична").*

УЧЕНИЙ МОЛОДИЙ. Учений віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук.

Ф

ФАЗА ДЕЕСКАЛАЦІЇ *(de-escalation phase)***.** Період, протягом якого відзначається зменшення інтенсивності кризи.

ФАКТОР ЛЮДСЬКИЙ. Узагальнене поняття людини та її діяльності, що часто вживається у філософії, соціології, психології та інших науках. В умовах науково-технічної революції, коли створюються змішані людино-машинні системи виробництва, управління, навчання, виховання, спілкування, зростає питома вага Ф. л. Це зумовлено об'єктивною необхідністю оптимізувати ці системи, науково керувати ними. Психологія аналізує Ф. л.щодо його інтегрованості, згуртованості (соціальна психологія), адаптованості його до складних технічних і автоматичних систем (інженерна психологія), ефективності щодо тренажу, навчання і виховання (педагогічна психологія). Категорію Ф. л. не слід ототожнювати з поняттям "психологічний фактор", яке є вужчим за обсягом і відображає перебіг певних психічних функцій і станів людини.

ФАКТОР РИЗИКУ. Один із факторів (різноманітні незвичайні умови зовнішнього і внутрішнього середовища), що може викликати або спровокувати загрозу здоров'ю і навіть життю людини або розвиток стресових станів.

ФАКТОР. Умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу або явища, що визначає його характер або одну з характерних рис.

ФАКТОРИ ГІГІЄНІЧНІ. Фактори, що викликають незадоволення в процесі роботи і здійснюють демотивуючий вплив.

ФАКУЛЬТЕТ. 1. Організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ навчального закладу, що об'єднує не менш як три кафедри та/або лаборато-

рії, на базі якого здійснюється підготовка курсантів (слухачів, студентів) з однієї або декількох споріднених спеціальностей (спеціалізацій). 2. Фахово-спрофільований підрозділ вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти); професорсько-викладацький та змінний (слухачі, курсанти, студенти) склад такого підрозділу.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ. Навмисне викривлення або неправильне тлумачення подій, фактів, явищ дійсності з корисливих міркувань.

ФАХ *(див. "професія")*

ФАХІВЕЦЬ. 1. Працівник, котрий отримав підготовку до вибраного ним виду трудової діяльності в професійному навчальному закладі. 2. У соціальній статистиці працівник переважно розумової праці, що закінчив, як правило, вищий або середній спеціальний навчальний заклад. Залежно від складності розумової праці розрізняють Ф. найвищої (висококваліфіковані кадри науки, мистецтва, системи управління та ін.), високої (інженери, агрономи, лікарі, юристи, економісти, соціальні працівники та ін.) і середньої (техніки, фельдшери, вчителі молодших класів, вихователі дитячих садків, бібліотекарі та ін.) кваліфікації. Залежно від рівня відповідальності виділяють Ф.-керівників і Ф.-виконавців.

ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА *(див. "освіта фахова передвища")*

ФАХОВА ПЕРЕПІДГОТОВКА *(див. "підготовка фахова")*

ФАХОВА ПІДГОТОВКА *(див. "підготовка фахова")*

ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ *(див. "коледж. фаховий")*

ФАХОВИЙ КУРС ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ *(див. "курс тактичного рівня професійної військової освіти фаховий")*

ФІЗИЧНА АГРЕСІЯ *(див. "агресія фізична")*

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ *(див. "реабілітація фізична")*

ФОНДИ ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ. Сукупність упорядкованих документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб споживачів воєнно-наукової інформації

ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ ДИСТАНЦІЙНА. Індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається здебільшого за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ ЕКСТЕРНАТНА. Спосіб організації навчання здобувачів освіти, за якого освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства.

ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ ЗАОЧНА Спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними.

ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВЕ *(military formation).* Створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВІ. Військові структури, створені відповідно до законодавства України, оснащені зброєю та бойовою технікою, призначені для захисту та оборони країни. Закон України "Про оборону України" визначає "військові формування" як створену відповідно до законодавства України "сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій".

ФОРМУВАННЯ ВОЄНІЗОВАНІ. Створені відповідно до чинного законодавства України озброєні або не озброєні підрозділи (частина, загін, команда тощо) з організаційною структурою, підготовкою та дисципліною військового типу, укомплектовані особами, які не мають статусу військовослужбовця.

ФОРМУВАННЯ МЕДИЧНІ. Установи та інші формування, як військові, так і цивільні, створені для медичних цілей: для розшуку, підбирання, транспортування, встановлення діагнозу або лікування, включаючи надання першої допомоги пораненим, хворим і особам, які зазнали корабельної аварії, а також для профілактики захворювань. Наприклад, шпиталі або інші подібні медичні центри і інститути, склади медичного майна та медико-фармацевтичні склади таких формувань. Медичні формування можуть бути стаціонарними або рухомими, постійними або тимчасовими.

ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНІ. Утворені в мирний час у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, підприємствами, установами і організаціями згідно з штатами і табелями до штатів автомобільні, авіаційні, водні, залізничні, медичні та інші формування, які після відповідної підготовки передаються під час мобілізації у встановленому порядку до ЗС України, інших військових формувань для задоволення їхніх потреб, а також утворені відповідними центральними органами виконавчої влади – для забезпечення потреб галузей національної економіки.

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДОБРОВОЛЬЧЕ. Воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони.

ФОРМУВАЧ ТИМЧАСОВОЇ РЕЗЕРВНОЇ ЧАСТИНИ. Обласний ТЦК та СП, на який покладається завдання з формування ТРЧ за рахунок мобілізацій-

них ресурсів, які є в наявності на його території, її матеріального забезпечення, підготовки та доставки до району передачі ТРЧ.

ФРУСТРАЦІЯ. Психічний стан людини, що виникає у разі її зіткнення з непереборними перешкодами (наявними чи вигаданими) на шляху до досягнення значущої мети. Ф. може виражатися в агресивності, грубості, заздрісності, самобичуванні, байдужості до оточуючих або "зганянні злості" на інших.

ФУНКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДОПОМІЖНІ. Функції, обумовлені внутрішньою потребою самої управлінської системи; їх застосовують, на відміну від основних (визначальною особливістю їх є істотна різниця від інших), в усіх адміністративних службах.

ФУНКЦІЇ АРМІЇ. Активна реалізація напрямів діяльності армії для розв'язання специфічних завдань держави в інтересах політичної влади та суспільства на визначений, більш-менш тривалий історичний період. Ф. а. поділяються на зовнішні та внутрішні. У рамках зовнішньої функції розглядаються два доктринальних завдання, які стоять перед армією: запобігання виникненню війни (військового конфлікту) та розгром агресора, якщо відвернути війну (військовий конфлікт) не вдалося. Розрізняють також головні та другорядні функції армії. Залежно від тривалості дії Ф. а. поділяються на постійні та тимчасові. За способом реалізації Ф. а. поділяються на такі, що розв'язуються збройним шляхом, і без зброї.

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОМАНДНІ. Пов'язані із застосуванням влади певними адміністративними органами і певними чиновниками. До них належать організація досліджень поточних фактів реального стану об'єктів, державного управління; проведення і розробка довго- та короткотермінових прогнозів суспільного розвитку в усіх його сферах; розробка програм і управлінських рішень; оперативний аналіз як метод розв'язання адміністративних завдань; організація конкретних процедур і акцій (зокрема таких як вибори); організація контролю всередині адміністративних служб; зв'язки з громадськістю.

ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАГАЛЬНІ. Спеціалізовані види управлінської діяльності, пов'язані з розподілом і кооперацією праці: планування, організування, мотивація, контроль тощо.

ФУНКЦІОНАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ *(див. "напруженість функціональна")*

ФУНКЦІОНАЛЬНА ОЗНАКА СЕРЖАНТСЬКОГО КОРПУСУ ОСНОВНА. Посади сержантського (старшинського) складу командного напряму, що включають в себе також штабні та інструкторські посади і передбачають безпосереднє керівництво особовим складом, здійснення його підготовки (навчання), опрацювання навчальних програм та стандартів підготовки, участь у процесах планування та ухвалення військових рішень (інших штабних процедурах), управлінні кар'єрою військовослужбовців рядового і сержантського (старшинського) складу, опрацюванні нормативно-правових актів, що безпосередньо впливають на життєдіяльність та бойову готовність військ (сил).

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПІДСИСТЕМА СВО *(див. "підсистема СВО функціональна")*

ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНА. Комплекс функцій управління (менеджменту) організації, спрямований на узгодження спільної виробничо-господарської й управлінської діяльності членів організації.

Х

ХАБАР. Гроші або речі, якими підкупають службову особу на користь і дії в інтересах того, хто їх дає.

ХАРАКТЕР. Вдача людини, її стійкі психологічні властивості, особисті риси поведінки і діяльності, сила волі, наполегливість.

ХАРАКТЕРИСТИКА. Систематизований усний або письмовий виклад найближчих, характерних особливостей і якостей особистості або групи. Як службовий документ складається з короткого опису трудового шляху особистості, її ділових, організаторських та морально-етичних якостей.

ХАРИЗМА. Вплив, заснований на особистих якостях керівника чи його здатності групувати навколо себе прибічників.

ХАРТІЯ НАТО – УКРАЇНА *(NATO – Ukraine Charter)***.** Документ про особливий вид партнерства між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписаний главами країн та урядів НАТО та України 9 липня 1997 року у Мадриді. У ньому визначаються відносини між НАТО та Україною в рамках та поза рамками програми "Партнерства заради миру".

ХВОРОБА ПРОМЕНЕВА ГОСТРА. Розвивається через одноразове, повторне або тривале (від кількох годин до чотирьох діб) зовнішнє гамма- і нейтронне опромінення всього тіла або більшої частини його в дозі, яка перевищує 1 грей (100 рад).

Ц

ЦЕНТР ВИБІРКОВИЙ. Випробувальний заклад, у якому здібності до виконання трудових навичок оцінюються методами моделювання.

ЦЕНТР ЗС УКРАЇНИ НАВЧАЛЬНИЙ. Військова частина, у якій здійснюється одиночна підготовка військовослужбовців рядового та сержантського (старшинського) складу строкової військової служби, військової служби за контрактом та резервістів за всіма військово-обліковими спеціальностями відповідно до їхніх покликань, інтересів та здібностей, також перепідготовка та підвищення їхньої кваліфікації для потреб ЗС України.

ЦЕНТР НАВЧАЛЬНИЙ. Військова частина з комплексом об'єктів, призначених для практичного відпрацювання програм бойової підготовки, підвищення рівня практичного вишколу особового складу підрозділів і частин.

ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ СЕРЖАНТСЬКОГО (СТАРШИНСЬКОГО) СКЛАДУ. Навчальна військова частина, в якій здійснюється професійна підготовка та підвищення кваліфікації сержантського (старшинського) складу ЗС України командного, штабного та інструкторського фаху. Центр здійснює підготовку сержантського (старшинського) складу всіх видів та родів військ (сил) ЗС України за загальновійськовими предметами та дисциплінами.

ЦЕНТР РЕКРУТИНГУ ЗБРОЙНИХ СИЛ. Окремий підрозділ, який утворюється у видах, окремих родах військ (сил) збройних сил для здійснення рекрутингу громадян України для проходження військової служби за контрактом, вступу до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, закладів фахової передвищої військової освіти, супроводження призову громадян України на військову службу за призовом під час мобілізації, в особливий період.

ЦЕНТРИ КВАЛІФІКАЦІЙНІ. Суб'єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб (зокрема, здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти), присвоєння та/або підтвердження відповідних професійних кваліфікацій.

ЦЕНТРИ РЕКРУТИНГУ ЗБРОЙНИХ СИЛ. Структурні підрозділи, які призначені для реалізації завдань розвитку спроможностей щодо рекрутингу громадян України для проходження військової служби за контрактом на посадах осіб рядового, сержантського /старшинського та офіцерського складу, вступу до ВВНЗ, ВНП ЗВО, а також закладів фахової передвищої військової освіти, супроводження призову громадян України на військову службу за призовом під час мобілізації, в особливий період.

Зараз центри рекрутингу в Україні працюють у декількох напрямках. Перший – це рекрутинг від конкретного роду військ (Військово-морських сил, Сухопутних військ, Повітряних сил). Другий – це Центри рекрутингу української армії від Міністерства оборони на базі ЦНАПів, у яких інформують кандидатів виключно цивільні працівники. І третій – один з найперших – рекрутинг від окремих військових частин та бригад.

ЦЕРЕМОНІЯ. Порядок здійснення якого небудь обряду, сам обряд. Наприклад; вручення Бойового прапору, прийняття військової присяги, посвячення в курсанти

ЦЕСІОНАРІЇ ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНІ. Іноземці та особи без громадянства, визнані такими відповідно до графіка специфічних зобов'язань у секторі послуг Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі (стаття II Генеральної угоди про торгівлю послугами).

ЦИВІЛЬНА ОСОБА *(див. "особа цивільна")*

ЦИВІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ *(див. "середовище цивільне")*

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ *(див. "захист цивільний")*

ЦИВІЛЬНИЙ. 1. Невійськовий, який не стосується військових справ. 2. Стосується правових відносин громадян між собою та із державними органами.

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА ВЗАЄМОДІЯ *(див. "взаємодія цивільно-військова")*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ *(див. " співпраця цивільно-військова ")*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО *(див. "співробітництво цивільно-військове")*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) *(див. "співробітництво під час застосування військ (сил) цивільно-військове")*

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ *(див. "відносини цивільно-військові")*

ЦИКЛ КАР'ЄРНИЙ. Періодично повторювальна від посади до посади послідовність основних складових елементів, процедур у кар'єрному зростанні. К. ц. військовослужбовця (працівника) розкриває суть, зміст і наступність основних видів діяльності. Кожний К. ц. складається з низки "міні-стадій" професійного становлення та розвитку (входження – засвоєння – досягнення майстерності – вихід). Тобто( ) особа, обіймаючи нову посаду, заново проходить основні професійні фази: входження в посаду, адаптація на новій посаді, входження у нову соціальну роль, опанування нового виду діяльності, переформатування комунікаційних взаємовідносин тощо.

ЦИКЛОВА КОМІСІЯ *(див. "комісія циклова")*

ЦИРКУЛЯР. Різновид інструктивного листа вищого органу, що видається в доповнення і роз'яснення до раніше виданого документа з розсиланням певному колу організацій.

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ *(див. "грамотність цифрова")*

ЦИФРОВИЙ ПІДПИС ПОВІДОМЛЕННЯ *(див. "підпис повідомлення цифровий")*

ЦІЛІ ЖИТТЄВІ. Предметно і хронологічно визначені події, з якими людина пов'язує реалізацію своїх життєвих цінностей.

ЦІЛІСНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНА. Сприятливі для розвитку поліетнічного суспільства геополітичні умови, до яких належать гарантії збереження єдиного культурно-історичного, економічного і правового простору, універсальність прав людини, рівноправ'я національностей, їхніх можливостей збереження балансу національних і територіальних інтересів: держави і співтовариства народів, держави і етносу.

ЦІЛЬОВА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див." мобілізація цільова ")*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ *(див. "орієнтації ціннісні***")**

ЦІННОСТІ. Продукти матеріальної і духовної діяльності людини, що можуть стати предметом її потреб. Ц. – це суспільно значущі елементи середовища. Вони становлять органічну частину культури.

ЦЬКУВАННЯ *(див. "мобінг")*

Ч

ЧАС ВОЄННИЙ. 1. Період фактичного перебування держави в стані війни. Починається з моменту оголошення стану війни або з моменту початку воєнних дій (агресії) і закінчується повідомленням дня та години припинення воєнних дій або моментом їх фактичного закінчення. 2. Час, який настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується у день і час припинення стану війни.

ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ. Час, який настає з моменту оголошення Указу про мобілізацію і закінчується виконанням усіх заходів мобілізаційного плану держави.

ЧАСТИНА ВІЙСЬКОВА. 1. Організаційно самостійна бойова (управлінська, забезпечувальна) і адміністративно-господарська одиниця у ЗС України, що створюється відповідними спільними наказами або директивами Міністра оборони України та Головнокомандувача України в установленому порядку та утримується на окремому штаті (штатному розписі). 2. Типова організаційна одиниця ЗС України (окремий взвод, рота, батальйон, полк, бригада та їм рівні), що утримується на окремому штаті й призначається до виконання визначених завдань самостійно або у складі організаційної структури вищого рівня.

ЧАСТИНА ЗВІТУ ЗМІСТОВА. Викладення відомостей про предмет (об'єкт) дослідження або розроблення, які є необхідними й достатніми для розкриття сутності цієї роботи (опис: теорії; методів роботи; характеристик і/або властивостей створеного об'єкта; принципів дії об'єкта й основних принципових рішень, що дають уявлення про його будову; метрологічного забезпечення тощо) та її результатів.

ЧАСТИНА НАВЧАЛЬНА ВІЙСЬКОВА. Організаційний чи адміністративно-господарчий елемент у структурі збройних сил, призначений для підготовки сержантів (старшин) та молодших спеціалістів.

ЧАСТИНИ ТИМЧАСОВІ РЕЗЕРВНІ (ТРЧ). Частини, у складі яких здійснюється цілеспрямована подача мобілізаційних ресурсів за міжобласними нарядами. Кожна ТРЧ призначається на комплектування визначеної військової організаційної структури ЗС України, у районі відмобілізування якої відчувається нестача (загроза зриву поставки) мобілізаційних людських ресурсів.

ЧАСТКОВА МОБІЛІЗАЦІЯ *(див. "мобілізація часткова")*

ЧЕРГУВАННЯ БОЙОВЕ. *(combat alert duty).* Особливий вид чергування (діяльність) спеціально виділених сил і засобів, які перебувають у більш високому порівняно з іншими силами і засобами ступені готовності до вирішення запланованих і раптово виниклих завдань і ведення бойових дій. Організується з метою своєчасного виявлення початку нападу противника, метою якого є ураження найбільш важливих об'єктів, припинення порушення сухопутних, морських і повітряних кордонів. У складі засобів Б. ч. є бойові обслуги, екіпажі кораблів і літальних апаратів, чергові зміни пунктів управління, сил і засобів

бойового забезпечення та обслуговування. Чергові сили і засоби застосовуються за командами (сигналами) старших командирів, а у випадках, коли потрібно діяти негайно, – за рішенням командирів чергових частин, кораблів, підрозділів.

ЧЕСНИЙ. Правдивий, відвертий, сумлінний, порядний.

ЧЕСТЬ НАЦІОНАЛЬНА. Сукупність вищих моральних принципів, вимог моралі нації, якими керуються її члени у своєму повсякденному міжнародному громадському, особистому житті, поведінці. Це дотримання морально-етнічних національних правил гідності, її захист. За змістом "честь національна" близька до понять "національна гідність", "національне достоїнство". Відмінність між ними в тім, що поняття про національну гідність випливає з принципу рівності всіх, хто належить до певної нації в моральному сенсі, тоді як поняття "честь національна" пов'язане з вимогами певної поведінки, дій для підтримання репутації, престижу тієї нації, до якої належить особа. Критерії оцінки честі національної змінюються за зміни соціально-політичного ладу держави, де мешкає нація.

ЧИННИКИ ГІГІЄНІЧНІ. Фактори, що пов'язані з оточуючим середовищем, у якому здійснюється робота (умови праці, оплата, мікроклімат та ін.). Неувага до врахування в управлінні Ч. г. формує невдоволеність роботою.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ВІЙСЬК. Кількість особового складу, зброї і військової техніки у військовому формуванні (підрозділі, частині, з'єднанні, об'єднанні) роду військ, виді збройних сил і у збройних силах у цілому.

ЧЛЕНИ СІМ'Ї. Особи, які перебувають у шлюбі, їхні діти, особи, які перебувають під опікою і піклуванням, інші особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

ЧУТКИ. Інформація, що передається неофіційними каналами повідомлень.

ЧУТЛИВІСТЬ. Здатність організму реагувати на подразнення як із зовнішнього середовища, так і від власних органів. За допомогою цих сигналів організм може уникати загрози своєму існуванню або скористатися сприятливими умовами.

Ш

ШАХРАЙСТВО АКАДЕМІЧНЕ. Використання під час контрольних заходів непередбачених допоміжних матеріалів та/або технічних засобів, проходження процедур контролю результатів навчання підставними особами, подавання як результатів власної праці творів, виконаних іншими особами, у тому числі на замовлення.

ШВИДКІСТЬ МИСЛЕННЯ. Уміння швидко оцінювати ситуацію, обдумувати й ухвалювати правильне рішення в короткий строк у непередбачуваних ситуаціях, легко переключатися на вирішення різних завдань. Ш. м. конче необхідна льотчикам, водіям, операторам тощо.

ШКОЛА ЛЮДСЬКИХ СТОСУНКІВ. 1. Концептуальний підхід, у центрі якого перебуває людина, людський фактор, стосунки між людьми в процесі діяльності. 2. Система поглядів на менеджмент, що досліджувала переважно проблеми індивідуальної психології працівників організації.

ШКОЛА НАУКИ УПРАВЛІННЯ. Підхід до управління, для якого характерні застосування наукового методу, моделей, системної орієнтації (іноді називають "кількісний" підхід).

ШКОЛА ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ *(заст.)***.** Структурний підрозділ (військова частина), який призначений для проведення фахової підготовки військовослужбовців, підвищення їхньої кваліфікації (зокрема у складі екіпажів (обслуг), а також підготовки сержантського складу (старшинського) складу.

ШЛЯХ ЖИТТЄВИЙ. Індивідуальний розвиток людини від народження до смерті. Однією з важливих складових Ш. ж. є професійна діяльність людини / від вибору професії до виходу на пенсію.

ШЛЯХ КАР'ЄРНИЙ. Відрізки трудового життя людини в якій-небудь сфері діяльності на шляху досягнення своїх особистісних та професійних цілей. У теорії і практиці виділяють попередній етап становлення, етап просування, етап збереження, етап завершення ділової кар'єри. Кар'єрні орієнтації – уявлення особистості про свої здібності, ціннісні орієнтації, мотиви, сенси і потреби з метою вибору, побудови та розвитку власної кар'єри. Кар'єрні орієнтації з'являються у процесі соціалізації, актуалізуються в ситуації вибору; ними суб'єкт керується за умов вибору і моделювання свого професійного і в цілому життєвого шляху. У структурі професійної Я-концепції індивіда є не одна, а певна ієрархія кар'єрних орієнтацій, яка може незначною мірою змінюватися під впливом життєвих обставин за умов низького ступеня мінливості тих чи інших домінуючих орієнтацій.

ШОВІНІЗМ. Одна із найреакційніших форм націоналізму, що пропонує національну винятковість, ненависть до інших національностей, розпалення ворожнечі між кранами і народами.

ШОК. Стан сильної слабкості і пригнічення, обумовлений порушенням діяльності життєво важливих систем організму; загальний важкий розлад життєво важливих функцій організму, спричинений порушенням нервової регуляції життєво важливих процесів; характеризується розладами гемодинаміки, дихання, обміну речовин.

ШПИГУНИ. Особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військове значення, на території, яка контролюється однією із конфліктуючих сторін, з метою подальшого передавання цієї інформації протилежній стороні.

ШПИГУНСТВО. Форма державної зради, полягає в передаванні громадянином України або збиранні з метою передавання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

ШПІОНАЖ *(espionage)***.** 1. Пошук інформації за допомогою секретних чи незаконних засобів з метою проведення розвідки. 2. Правопорушення, що полягає у посяганні на життєво важливі інтереси країни особами, що не належать до збройних сил.

ШТАБ *(staff)***.** 1. У військовій структурі( ) група військових та цивільних працівників, на яких покладено обов'язок щодо надання допомоги командирові в межах їхньої компетенції. 2. Основний орган управління військами (силами) в бойовій обстановці та керівництва їхнім навчанням, вихованням і повсякденною діяльністю.

ШТАБ ОПОВІЩЕННЯ. Елемент системи комплектування, призначений для оповіщення за місцем роботи військовозобов'язаних, які приписані до військових частин для призову під час мобілізації.

ШТАБНЕ МОБІЛІЗАЦІЙНЕ ТРЕНУВАННЯ *(див. "тренування штабне мобілізаційне")*

ШТАМП. Печатказ назвою установи, яку зазвичай ставлять у лівому верхньому куті листа паперу.

ШТАТ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ. Нормативний документ, що визначає її склад, організаційну структуру, чисельність особового складу і кількість основної зброї та військової техніки, для обслуговування яких потрібні штатні обслуги (екіпажі) особового складу.

Ш. в. ч. визначає найменування військової частини та структурних підрозділів, що до неї належать, посад особового складу, озброєння та техніки, їхню кількість, а також військові звання, військово-облікові спеціальності, посадові оклади (тарифні розряди) військовослужбовців, працівників і коди їхніх показників за прийнятою методикою кодування штатної інформації.

ШТАТ. 1. Відомчий нормативний документ, що визначає склад органу військового управління, військової частини, військового навчального закладу, установи та організації, організаційну структуру, чисельність особового складу і кількість основного озброєння та військової техніки, для обслуговування яких потрібні штатні обслуги (екіпажі) особового складу. 2. Офіційний нормативний документ, який визначає склад, організацію, структуру й чисельність органу воєнного управління, підрозділу, військової частини (корабля), установи, організації, військового навчального закладу тощо, а також перелік основного озброєння, військової та спеціальної техніки.

ШТАТНИЙ ПЕРЕЛІК *(див. "перелік штатний")*

ШТАТНИЙ ПІДРОЗДІЛ *(див. "підрозділ штатний")*

ШТАТНИЙ РОЗКЛАД *(див. "розклад штатний")*

ШТАТНИЙ РОЗПИС *(див. "розпис штатний")*

ШТАТНО-ПОСАДОВА КАТЕГОРІЯ *(див. "категорія штатно-посадова")*

ШТАТНО-ПОСАДОВИЙ ОБЛІК ОСОБОВОГО СКЛАДУ *(див. "облік особового складу штатно-посадовий")*

ШТАТНО-ПОСАДОВИЙ ОБЛІК РЕЗЕРВІСТІВ *(див. "резервістів штатно-посадовий облік")*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ *(див. "інтелект штучний")*

Щ

ЩОРІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ *(див. "оцінювання службової діяльності військовослужбовців щорічне")*

ЩАДИТИ. Милувати, не карати.

ЩИМІТИ. Пригноблювати кого-небудь.

Ю

ЮВІЛЕЙ. Урочисто відзначувана річниця якоїсь знаменної події або діяльності кого-небудь.

ЮВІЛЯР. Особа або установа, ювілей якої відмічається.

ЮРИСДИКЦІЯ. Право розглядати і вирішувати правові конфлікти.

ЮРИСКОНСУЛЬТ. Юрист, який є постійним консультантом при якій небудь військовій частині (закладі, установі) з пм=итань права і захисником інтересів цієї військової частини (закладу, установи) в юридичних установах.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (*див. "відповідальність юридична")*

ЮРИДИЧНА ОСОБА *(див. "особа")*

Я

ЯВИЩА АНТИСОЦІАЛЬНІ. Явища соціального життя, що вступають у протиріччя із загальноприйнятими нормами. До найбільш небезпечних А. а. належать тероризм, алкоголізм, наркоманія, злочинність, дармоїдство та інші форми соціального паразитизму.

ЯДРО ОРГАНІЗАЦІЙНЕ. Особовий склад, який проходить військову службу, військовозобов'язані, транспортні засоби та техніка, які необхідні для виконання заходів з підготовки до відмобілізування і приведення військової частини (установи) у бойову готовність.

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ. Відповідність умов провадження освітньої діяльності й результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам зацікавлених сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості.

ЯКІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА. Результат виконання діяльності, що визначається за критеріями досягнення цілей; інтегральна характеристика діяльності, в якій фіксуються показники якості та кількості дій працівника.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ. Якісні характеристики суспільного добробуту, що включають стан і зміст природного чи суспільного середовища, динаміку суспільної й індивідуальної відчуженості, злочинність, страх, щастя тощо.

ЯКІСТЬ ЛІДЕРА. 1. Мистецтво бути рівним, тобто здатність установити і підтримувати систему стосунків із людьми, як із рівними. 2. Мистецтво бути лідером – здатність управляти підлеглими, справлятися з усіма складнощами і проблемами, що приходять до людини разом із владою і відповідальністю. 3. Мистецтво самоаналізу, здатність розуміти позицію лідера і його роль в організації, уміння бачити те, який вплив лідер має на організацію.

ЯКІСТЬ МЕНЕДЖЕРА *(див. "якість лідера")*

ЯКІСТЬ ОСВІТИ. Відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг. Якість навчально-виховного процесу – рівень організації підготовки у навчальному центрі, що відповідає визначеним стандартам та кваліфікаційним вимогам, забезпечує здобуття особами якісної підготовки у навчальному центрі та сприяє створенню нових знань та розвитку практичних навичок.

ЯКІСТЬ УПРАВЛІННЯ. Комплекс характеристик управління, що відображає потреби і можливості високої соціально-економічної ефективності управління; Я. у. – характеристика відповідності поведінки системи управлінській ситуації, що використовується як частковий критерій ефективності управління. Залежить від оперативності (швидкодії реакцій на ситуацію), безперервності (спроможності підтримувати відтворення циклів управління) і стійкості (підтримки значення управлінських змінних у певному діапазоні).

ЯКОСТІ ДІЛОВІ. Здатність військовослужбовця (працівника) виконувати свої посадові обов'язки, вирішувати поставлені завдання, знаходити, в рамках своєї компетенції, найкращий підхід до розв'язання ситуацій, що виникають, і найкоротший шлях досягнення мети; бути самостійним у мисленні й оперативно ухвалювати обґрунтовані рішення, послідовно й ініціативно забезпечувати їх виконання.

ЯКОСТІ КЕРІВНИКА ДІЛОВІ. Досить складний комплекс трьох основних компонентів: професіоналізму, організаторських та виконавчих здібностей. Для керівника особливе значення мають такі ділові якості:

а) уміння встановлювати і підтримувати ділові стосунки з людьми, підлеглими, колегами і вищим керівництвом;

б) здатність бути лідером, керівником підлеглих;

в) уміння розв'язувати конфлікти, виступати в ролі посередника між конфліктуючими сторонами;

г) уміння побудувати таку систему комунікації, яка дозволяла б отримувати надійну інформацію про стан справ на дорученій ділянці й ефективно її використовувати;

д) володіння мистецтвом ухвалювати нестандартні рішення у складних ситуаціях, за недостатньої інформації або неясних, сумнівних варіантах дій;

е) уміння організувати справу, раціонально розподілити наявні ресурси.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА ***(англ. – manager personal qualities).*** Найстійкіші характеристики, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ. Складні соціально та біологічно обумовлені структурні компоненти особистості, які вбирають у себе психічні процеси, властивості, утворення, стійкі стани й обумовлюють стійку поведінку особистості в соціальному і природному середовищах**.**

ЯПОНСЬКА СИСТЕМА КЕРІВНИЦТВА *(див. "система керівництва японська")*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

Балабанова Л. В. Управління персоналом: Навчальний посібник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 512 с.

Бєсєдін М. О. Основи менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант) : підручник / М. О. Бєсєдін, В. М. Нагаєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 496 с.

Воронов М. Психологические основы успеха: практическое руководство по управлению собой и другими с позиций «ноосферного мышления» / М. Воронов. – К. : Ника-Центр, 2005. – 368 с.

Гріфін Р. Основи менеджменту : підручник / Р. Гріфін, В. Яцура ; наук. ред. В. Яцура, Д. Олесневич. – Львів : БаК, 2001. – 624 с.

Дембе А. Корпоративне управління: віч-на-віч з парадоксами / А. Дембе, Ф. Нойбауер ; пер. з англ. – К. : Основи, 1997. – 302 с.

Директива Генерального штабу Збройних Сил України від 13.03.2020 № Д-6 "Про організацію розробки доктринальних документів Збройних Сил України".

Доктрина розвитку військових публікацій у Збройних Силах України, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 03.06.2020, ВД 7-05(03).01.

Кузьмін О. Є. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навчальний посібник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник ; 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : Національний університет "Львівська політехніка" (Інформаційно-видавничий центр "ІНТЕЛЕКТ+" Інституту післядипломної освіти, "Інтелект-Захід"), 2003. – 352 с.

Лемберт Т. Ключові проблеми керівника. 50 перевірених способів вирішення проблем / Т. Лемберт ; пер. с англ. – К. : Всеувито, Наукова думка, 2001. – 303 с.

Малецкий Н. А. Принципы формирования и управления персоналом в менеджменте / Н. А. Малецкий. – Д.: 2002. – 169 с.

Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 № 600.

Михайлова Л. І. Управління персоналом : навч. посіб / Л. І. Михайлова. – К.: ЦУЛ, 2007. – 248 с.

Мірошниченко А. В. Діловий успіх: бізнес-планування та маркетинг / А. В. Мірошниченко. – К. : А.Л.Д., 1997. – 64 с.

Мурашко М. І. Менеджмент персоналу: навчально-практичний посіб / М. І. Мурашко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 311 с.

Наказ Генерального штабу ЗС України від 26.12.2018 № 460 "Про затвердження Тимчасового порядку оформлення військових публікацій у Збройних Силах України", ВКДП 1-00(03).01.

Основи менеджменту / [Робінс, Стефан П., ДеЧенцо, Девід А.] ; пер. з англ. А. Олійник та ін. – К. : В-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 671 с.

Осовська Г. В. Менеджмент організацій : навчальний посібник / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Конкор, 2005. – 860 с.

Осовська Г. В. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник / Г. В. Осовська, О. Л. Фіщук, І. В. Жалінська. – К. : Кондор, 2003. – 196с.

Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 155.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій: Закон України від 01.04.2022 р №2179-IX 27. Енциклопедія сучасної України

Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI.

Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067

Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації: Наказ Міністерства соціальної політики від 18.05.2015 № 514

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів фахової передвищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2020 № 918.

Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів від 23.11.2011 № 1341. 14.Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітлення діяльності закладів освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187.

Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків видів навчальної роботи та переліків видів навчальної, методичної, інноваційної роботи та іншої педагогічної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 18.06.2021 № 686.

Про затвердження Положення про акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019.

Про затвердження Положення про акредитацію освітньо-професійних програм фахової передвищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.07.2021 №749.

Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) та посібників для здобувачів повної загальної середньої освіти та педагогічних працівників : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 р. № 1001.

Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 р. № 957

Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ МОН від 27.04.2022 № 392 23. Деякі питання проведення у 2024 році національного мультипредметного тесту: Наказ МОН від 29.12.2023 № 1581

Про затвердження Порядку прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році: Наказ МОН 15.03.2023 № 276

Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222.

Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848.

Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. № 5026

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145.

Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 163

Про професійний розвиток працівник: Закон України від 12.01.2012 № 4312.

Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): Розпорядження КМУ від 05.08.2020р №960-р

Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р.

Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745.

Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів: Закон України від 20.11.2012 № 5499.

Пушкар Р. Менеджмент: теорія і практика : підручник / Р. Пушкар, Н. Тарнавська ; 2-ге вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 490 с.

Розроблення освітньо-професійної програми та навчального плану підготовки здобувачів фахової передвищої освіти: Укладачі Вітранюк Наталія, Соколова Олеся, Іщенко Тетяна, Дудник Тетяна, Дудус Тетяна – Київ: 2022 р.

Сучасний словник іншомовних слів. Л. І. Нечволд – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2014. – 768 с.

Сучасний тлумачний словник Української мови. А. М. Яковлева¸ Т. М. Афонська – Харків: НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА, 2017. – 672 с.

Тактика особистої роботи менеджера (персональний менеджмент) / [Петренко В. П., Данилюк М. О., Попадюк А. В., Табахарнюк М. О.]. – Івано-Франківськ : ІФОД, 1996. – 188 с.

Тэрбин П. Стратегические игры / П. Тэрбин ; пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2003. – 264 с.

Управління людськими ресурсами: понятійно-термінологічний словник: навч. посібник. /за ред.. Г. Щокіна та ін.. – К.: МАУП, 2006.- 496 с.

Управління персоналом фірми: навч. Посіб. для студ. економ. спец. /В. І. Крамаренок, Г. І. Холод, М. М. Нагорська та ін. – К.: ЦУЛ, 2003. – 272 с.

Хміль Ф. І. Менеджмент : підручник / Ф. І. Хміль. – К. : Вища школа, 1995. – 351 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Юрій Клят
кандидат технічних наук, доцент, начальник ЦНДІ ЗС України

Марк Андрусяк
директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Олег Семененко
доктор військових наук, професор, заступник начальника ЦНДІ ЗС України з наукової роботи

Євген Романенко
доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України начальник науково-дослідного відділу ЦНДІ ЗС України

Володимир Гурковський
доктор наук з державного управління, професор начальник науково-дослідного відділу ЦНДІ ЗС України,

Андрій Золотов
тимчасово виконуючий обов'язки начальника НМЦ кадрової політики МО України

Роберт Ованесян
провідний науковий співробітник ЦНДІ ЗС України

Олександр Акімов
доктор наук з державного управління, професор, заслужений економіст України, старший науковий співробітник НМЦ кадрової політики

Віктор Козлов
старший науковий співробітник ЦНДІ ЗС України

Руслан Русецький
заступник директора Департаменту кадрової політики Міністерства обороним України

Довідкове видання

Авторський колектив:

**Юрій Клят, Олег Семененко, Марк Андрусяк,
Володимир Гурковський, Євген Романенко, Олександр Акімов,
Андрій Золотов, Руслан Русецький, Віктор Козлов, Роберт Ованесян**

ГЛОСАРІЙ
КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Керівник видавничого проєкту *Віталій Зарицький*
Комп'ютерний дизайн *Олена Щербина, Віктор Козлов*
Авторська редакція

Підписано до друку 01.08.2025. Формат 70x10 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. аркушів – 20,96. Обл.-вид. аркушів – 16,73.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03115, м. Київ, вул. С. Чобану, 24
тел.: (050) 462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net